

MARIUS CUCU

Paradigme Umaniste

Explorări în tradiție și actualitate

UNIVERSITATEA ȘTEFAN CEL MARE SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE
DEPARTAMENTUL DE ȘTIINȚE UMANE ȘI SOCIAL-POLITICE

PARADIGME UMANISTE

Explorări în tradiție și actualitate

COORDONATOR:

Marius Cucu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Paradigme umaniste : explorări în tradiție și actualitate /

coord.: Marius

Cucu. - Suceava : Editura Universității "Ștefan cel Mare",
2013

Bibliogr.

ISBN 978-973-666-405-2

I. Cucu, Marius (coord.)

316

Cuvânt introductiv

Termenul paradigmă își are originea în cuvântul grecesc *paradeigma*, **παράδειγμα**, care înseamnă exemplu, model. În filozofia lui Platon paradigma desemnează un prototip al lumii sensibile, lumea care se poate înălța la nivelul celei supra-sensibile doar prin fenomenul de participare asumativă a Ideilor, Idei dintre care cele mai de preț ar fi Binele, Adevărul, Frumosul și Dreptatea, Binele fiind Ideea-regină. Mult mai târziu, meditația filozofică va conferi valențe noi termenului de paradigmă și le va aprofunda pe cele anterioare. Astfel, în perimetrul filozofiei științei, paradigma devine, prin dezvoltările analitice ale gânditorului epistemolog Thomas Kuhn, un mod global de privire a fenomenelor, o perspectivă de ansamblu, un set, o grupare selectivă de concepte și idei, o arie de operare în care se poate desfășura un anumit tip de cercetare.

Termenul *umanism* își are originea în cuvântul german *humanismus* și în cel francez *humanisme*. El venea să desemneze, în zorii ieșirii din Evul Mediu, marea perspectivă a reînnoirii viziunii asupra omului, plecându-se de la redescoperirea modelului uman antic prin Renașterea italiană. Era vorba nu despre o revoltă împotriva Divinului sau de respingerea credinței în Divinitate, ci despre revelarea Divinului în om. Astfel, ființa umană devenea o creație divină excepțională ce merită omagierea deplină în artă și știință, cele două fiind recunoscute drept elemente cheie în progresul uman, în saltul umanității menită trimfului întru transcendență și nu resemnării scolastice în fața evidențelor păcatului primordial exacerbat de teologia medievală în detrimentul relației filiale cu Divinitatea. Această celebrare a ființei umane va fi transpusă în practică de Renașterea italiană și de perspectiva teologică protestantă, dezvoltându-se ulterior spre viziunile, uneori excesive, ale Iluminismului și spre cultul anacronic al Supra omului nietzscheean. Termenul *umanism* și-a păstrat, totuși, dincolo de utilizările sale forțate, menirea de a indica concepția și atitudinea ce investeste încrederea și deplina prețuire în valoarea ființei umane.

Alăturarea celor doi termeni, *paradigmă* și *umansim*, nu este una întâmplătoare. Ea este menită să semnaleze posibilitatea de existență a unui câmp comun pentru multiplele preocupări din domeniul științelor umaniste, o dimensiune în solul căreia sunt ancorate multiple direcții de cercetare ale gândirii, afectivității și faptei umane. *Paradigmele umaniste* gândite asemeni

unor ramuri diverse ce se desprind din același trunchi al problematicii omului este titlul acestei serii de sinteze ce urmăresc prezentarea unor diverse preocupări în spațiul socio-umanistic. Textele cuprinse aici vor aborda chestiuni tematice diferite ce aparțin istoriei, sociologiei, filosofiei, teologiei, politologiei etc., chestiuni care, în diversitatea lor, constituie un cromatism aparte asemeni unor culori multiple ce alcătuiesc un singur tablou, tablou ce prezintă aici imaginea omului în nesfârșirea valențelor telurice de existență și acțiune ale ființării sale sub semnul dialecticii dintre ideal și realitate.

Lect. dr. **Marius Cucu**

Cuprins

Cuvânt introductiv.....	3
„Știința Omului” și Fenomenologia	7
Metodologia cercetării comunităților locale.....	27
Conștiință națională și conștiință istorică la români în epoca pașoptistă	93
Codependență și impact în universul copilăriei ca urmare a consumului de alcool în familie.....	113
Imaginarul și teoriile cunoașterii.....	121
Generația pașoptistă: între ideal și realitate politică.....	127
Dezirabilul reafirmării eticii non-violenței.....	165
Perspective filosofice asupra culturii și comunicării.....	181
Despre problematica <i>dóxa</i> în concepția lui Platon	191
Ontologie și recesivitate în concepția lui Mircea Florian.....	197
Viziunea lui John Mearsheimer asupra minciunii strategice.....	205
Fazele coachingului.....	215
Ideologizarea eticii în cadrul tehnologiilor emergente	227
Incursiuni hegeliene asupra tratamentului istoric al sistemelor filosofice, de la Fichte la Schelling	235
Convenția europeană a drepturilor omului.....	251

„Știința Omului” și Fenomenologia

Bogdan Popoveniuc

Conf. univ. Dr.

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Paradigma științifică actuală este departe de a ne oferi o imagine comprehensivă asupra omului și universului în care trăiește. În ciuda progreselor uluitoare din domeniul științelor naturii și ingineriei, se pare că înțelegerea lumii care a făcut posibilă conștiința interogatoare este încă departe de a fi elucidată. Dimpotrivă, s-ar părea că tocmai paradigma raționalității tehnice, care a făcut posibilă dezvoltarea civilizației moderne, este cea care împiedică aprofundarea interogației asupra omului. Cunoașterea omului comportă o dimensiune fenomenologică fundamentală, pe care știința sa trebuie să și-l aproprieze.

Cuvinte cheie: *metoda fenomenologică, ideologie, metodologia cercetării, problema conștiinței.*

Progresul științei, ca fenomen cultural, și al discursului științific, așa cum îl cunoaștem în ziua de azi, a fost posibil nu atât datorită limbajului său (matematic) care este universal, dar mai ales datorită faptului că enunțurile științifice sunt deschise examinării. Ele sunt bazate pe experimente, ceea ce înseamnă că sunt replicabile de oricine și astfel verificabile de către alții. Mecanismul cunoașterii științifice se bazează pe munca în echipă a celor implicați în respectivul domeniu. Oamenii de știință din domeniile științelor naturii (ȘN) lucrează împreună, construiesc și utilizează același limbaj, verifică și dezbat ipotezele, enunțurile și rezultatele și își confirmă unul altuia progresele. Dacă ne uităm, în schimb, la practicile cercetătorilor din științele umane și sociale (ȘUS) putem observa cu ușurință un mecanism cel puțin bizar. Din punct de vedere istoric, acestea s-au dezvoltat, în perioada modernă, „ca și cum” ar fi fost științe pozitive. La suprafață, ele „imită” practicile din cadrul științelor naturii. Cercetătorii fac studii, observații, imaginează ipoteze explicative, își publică și confruntă rezultatele, își contestă și dezbat tezele în cadrul evenimentelor științifice ș.a.m.d. Mai mult de atât, avem discipline

(precum sociologia sau psihologia experimentală) și specializări (precum psihologia comportamentală) care sunt replici fidele ale modalității și practicilor ȘN. În cazul lor, acest lucru este posibil pentru că au ambiții limitate: de a oferi o descriere exactă a expresiilor *observabile* (acele „variabile observabile”). Dar ele rămân „științifice” atâta timp cât rămân la suprafața fenomenului uman. „Să considerăm perspectivele sociologice. Această știință se află acum în stadiul istoriei naturale a dezvoltării sale. Au existat încercări de construcție a unui sistem dar, la fel ca în psihologie, ele au fost premature și au ajuns la rezultate nesatisfăcătoare. O mare parte din ceea ce trece astăzi drept teorie în sociologie este de fapt o etichetare a fenomenelor și conceptelor în maniera istoriei naturale. (...) odată cu creșterea bogăției de descrieri și experimente, sociologia se apropie pe zi ce trece de antropologia culturală, psihologia socială și economie și curând va fuziona cu ele. Aceste discipline sunt fundamentale pentru sociologie *sensu lato* și ele sunt cele care au cea mai mare probabilitate că îi vor furniza sociologiei primele sale legi fenomenologice.”¹

Pentru restul științelor umane, dacă privim îndeaproape la ceea ce se petrece, de fapt, în practică, vom observa că în cadrul lor nu există comunicare reală. Un cercetător (în cel mai bun caz un grup restrâns numit școală sau cerc) produce o explicație sau teorie, o dezvoltă și o prezintă specialiștilor și publicului larg.² Cu toate acestea, arareori însă o să vedem o comunicare în adevăratul sens al cuvântului în cadrul așa-numitei comunități științifice, fiindcă nu există un scop comun (sau o comunitate științifică reală.) S-ar părea că scopul cercetărilor umaniste, în opoziție cu cel al științelor naturii, este acela de a justifica importanța teoriei, înțelegând aici, de obicei, aplicabilitatea economică și tehnologică, a unei concepții particulare, importanța socială a activității cercetătorului³ sau de a valida locul și acțiunile sale personale în

¹ E.O. Wilson, *Sociobiologia*, București: Editura Trei, 2003, p. 438.

² Iar succesul unei teorii în ȘUS se bazează deseori mai degrabă pe modă și autoritatea publică sau politică decât pe puterea și relevanța tezei susținute. Vezi, de exemplu, cazul concepției, promițătoare în sine, asupra reprezentărilor sociale, răspândită în spațiul francfon și cel adiacent Franței (Italia, Elveția) printre cercetătorii din științele sociale, dar care nu a „prins” și în spațiul anglofon.

³ Pentru Stanley Fish (*Save the World on Your Own Time*, Oxford University Press, 2008), de exemplu, în ciuda faptului că munca la catedră implică munca de cercetare în aceeași măsură ca și cea didactică, libertatea academică înseamnă doar libertatea de a-ți face datoria didactică (i.e. de a promova un corp de cunoștințe și de a înzestra studenții cu abilitățile necesare pentru a face la fel), și nu și libertatea de a face „tot ceea ce îi trece profesorului prin cap” (în viziunea sa, această sintagmă acoperind promovarea caracterului moral, opunerea rasismului, sexismului, opresiunii economice or altor boli sociale, promovarea diversității și democrației ori producerea de buni cetățeni).

lume – ceea ce, am putea spune că s-ar reduce la efortul exclusiv de a apăra demnitatea și justifica existența specializărilor umaniste.

În ȘUS cunoașterea realității umane este îngreunată nu doar de reduționismul specializării (împrumutat după modelul disciplinelor naturale), ci și de erorile apărute la nivelul ideologicității culturale.⁴ Există câteva neajunsuri care fac inefficientă abordarea științifică standard în studiul fenomenului uman, unele dintre ele deja sesizate și documentate.⁵

1. În ȘN *explicația trebuie să fie unitară și mono-liniară*, modalitate incompatibilă cu explicația multi-nivelară și pluri-rațională cerută de obiectul de studiu al ȘUS;

2. În ȘN *zarea interioară*, „conținutul ideativ, care ne va conduce în procesul problematizării și care din pricina aceasta va hotărî, când în mai mare, când în mai mică măsură, însuși conținutul soluției ce se va da problemei”,⁶ este complex (pre)determinată de la bun început. *Ideile propulsive*, datorită cărora problema științifică va evolua de la „punere” și până la „soluție”, constituie un *model complex*, astfel că soluțiile sunt intens prefigurate de acestea, iar subiectul va fi obligat *să-vină-la-existență* potrivit unui tipar predeterminat.

3. Obiectivitatea din ȘN *poate fi*, în mod funciar, *neetică*;

4. *Înțelegerea omului nu poate fi exclusiv rațională*. Ea necesită, în plus, conștiință de sine, responsabilitate, empatie și deschidere către celălalt. „De fapt, numai o interpretare empatică a tendințelor și stării de spirit a unei societăți contemporane poate ușura greaua sarcină a cercetătorului care o studiază, sarcină care nu poate fi transmisă niciunui instrument. Doar o minte omenească poate afla ce simt și ce scopuri au alți oameni.”⁷ La fel cum, o cunoaștere corectă este imposibilă în absența implicării celorlalți.

⁴ Dacă specializarea și nefericita ei structurare a cunoașterii pe care aceasta o determină ar putea fi comparată cu „ochelarii de cal” care limitează orizontul vederii (și lasă pe dinafară alte trăsături semnificative ale fenomenelor), diversele ideologisme sunt mult mai puternice deoarece ele transformă realitatea studiată precum ochelarii colorați (cei utilizați pentru animalele rumegătoare din zonele aride) care nu doar limitează, ci alterează și culoarea. Pentru sensul termenului de ideologie, ca formă structurală mai generală decât ideologia, vezi lucrarea mea „Idoli ideologii și ideologisme”, în curs de publicare.

⁵ A.L. Macfie, „On the Break between the Natural and the Human Sciences”, *The Philosophical Quarterly*, 1951, 1(2), Blackwell Publishing, 140-151; R. Mucchielli, *L'observation psychologique et psychosociologique*, ESF, Paris, 1999.

⁶ L. Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Editura Facla, 1974, p. 64. „...conținut ce nu-l găsim printre datele obiective ale problemei, și care prefigurează până la un punct însuși răspunsul...” [*ibidem*, p. 64]

⁷ N. Georgescu-Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, București: Editura Politică, 1979, p. 69.

5. Problemele și teoriile științelor naturii sunt *întotdeauna naturale* și, astfel, universale, pe când cele ale științelor sociale sunt în totalitate umane, deci, *personale*.

6. Faptele umane diferă în câteva aspecte esențiale de faptele naturale. „*Faptul*” uman este global, și nu poate fi divizat în părți distincte. El este un *ansamblu de semnificații*, valorile fiind cele care conferă semnificație și înțeles oricărui eveniment psihologic. Orice fapt psihologic reprezintă atestarea unei prezențe, a conștiinței unui subiect care trăiește și simte, iar observarea faptelor umane implică, la rândul ei, o *analogie între observator și observat*.⁸ În plus, *faptele umane se schimbă*, atâta timp cât este în natura noastră să acționăm și să alegem în rezolvarea problemelor. ȘUS sunt unice pentru că experiențele umane, întemeiate pe capacitatea și necesitatea noastră de a alege, sunt unice. „Esența problemei rezidă în faptul alegerii. Oricât de mult l-ai limita pe acesta, *orice* realitate atribuită alegerii umane implică o ruptură de esență între științele naturii și științele umane.”⁹

7. Această diferență este accentuată de faptul că în cadrul științelor umane *cercetarea este auto-referențială* și, deci, *auto-reflexivă*. În aceste științe cercetătorul este simultan subiect și obiect al observațiilor. Normele și regulile științelor sociale se schimbă odată cu dezvoltarea conștiinței de sine (colective). Dacă legile fundamentale și uniformitățile științelor naturii sunt relativ imuabile, normele și idealurile științelor sociale se transformă în timp. Simplul fapt că scopul acestor științe este descoperirea logicii acestor schimbări le face a fi cu un pas dincolo de științele pozitive. Dar nu doar normele științelor sociale se dezvoltă, ci chiar „*noi*”, într-un anume sens (oricât de mic) determinăm în mod decisiv modul în care ele se schimbă.”¹⁰

8. În ȘUS, *ideologismele pot duce la ruină totală*, pe când în ȘN eroarea este doar imediată, atunci când sunt greșit folosite. Pe de altă parte, dacă faptele naturii rămân aceleași, *problemele științelor sociale nu pot aștepta*. Aventura umană este unică, iar „faptele” științelor umane sunt altfel create decât cele din ȘN. Aici putem modifica ipotezele și repeta la nesfârșit experimentele, pentru că faptele naturale nu se vor schimba în timp. „Varietățile științelor naturii sunt relativ permanente, dar valorile umane pot în cursul lor să se distrugă pe ele însele. Științele normative pot duce la propria

⁸ R. Mucchielli, *op. cit.* Fapt pentru care, Mucchielli va insista asupra „introspecției”, „auto-cunoașterii” și a necesității centrării cercetării asupra „perspectivelor asupra lumii” („Weltanschauungen”) ca modalități originale de înțelegere a fenomenului uman. A. Mucchielli, *Les Méthodes qualitatives*, Paris: PUF, 1994, p. 22, 59.

⁹ A. L. Macfie, *op. cit.*, p. 151.

¹⁰ *Ibidem*, p. 140.

lor distrugere ca și la propria lor evoluție, chestiune în care, științele naturii vor fi neutre.”¹¹

Din perspectivă epistemologică această incompatibilitate are trei cauze principale. În primul rând, insuficiența *explanandum*-ului natural: știința umană se află la alt nivel al evoluției cosmologice care nu poate fi redus la principiile fizice și biologice ale confortului, plăcerii, controlului, reacției, adaptării reflexe ș.a.m.d. Miracolul comprehensiv pe care gândirea matematică l-a realizat în domeniul ȘN nu îl poate repeta în cel al ȘUS.¹²

În al doilea rând, particularitatea *explanans*-urilor: lumea culturii este un produs al conștiințelor, un nou poli-vers cvasi-autonom. Utilitatea activității culturale poate fi doar parțial tradusă în termenii eficienței adaptative, economice sau politice standard (precum scăderea ratei criminalității odată cu creșterea nivelului de educație). Această specificitate a obiectului de studiu determină o incompatibilitate crescută între ȘN (împreună cu cele comportamentale) și ȘUS.

În cel de al treilea rând, circularitatea oricărei înțelegeri manifestată în cadrul ȘUS, datorată implicației reciproce a *explanandum*-ului și *explanans*-ului, sau a auto-implicării *explanandum*-ului, fac improprie obiectivitatea standard pentru științele umanului. În științele naturii, progresul „mozaicului (cunoașterii) se dezvoltă, totuși, prin acumulare, prin pași indiscutabili și permite, în același timp, aducerea unor contribuții independente. Progresul cultural, cel moral sau estetic și cel politic, în schimb, au mai mult forma schimbării calitative; el implică schimbarea în însăși normele cu care rezultatele sunt judecate.”¹³ Dar nu doar normele se schimbă ci, la fel ca în măsurătorile din fizica cuantică, și noi suntem cei care schimbăm și ne schimbăm odată cu aceste norme. Din cauza acestei implicări directe, a auto-referinței obiectului studiat, pericolul erorii este mult mai mare în ȘUS. Niciun cercetător din ȘN nu își va menține eroarea dacă este sigur că aceasta este într-adevăr eroare (cu excepția cazului în care nu sunt alte motivații neștiințifice implicate, precum dorința de faimă, beneficiile financiare etc.) în ȘUS auto-includerea propriului univers de valori în cadrul referinței teoriei face ca poziția să poată ajunge să fie apărută orbește. Erorile din ȘN pot fi evidențiate cu claritate, astfel încât cercetătorul să nu persiste în greșeală, pe când în ȘUS

¹¹ *Ibidem*, p. 144.

¹² Limbajul matematic a ajuns să înlocuiască ca prestanță vechile ritualuri bolborosite de vraci, șamani și alți des-cântători. Dar ce relevanță are să punem în formulă matematică, sub forma unei analize cost-beneficii, de exemplu, echilibrul psihic al individului, în care toate elementele sunt necuantificabile: stare emoțională, afecțiune, anxietate, teamă etc.

¹³ F. H. Knight, „Virtue and Knowledge: The View of Professor Polanyi,” *Ethics*, Vol. 59, Nr. 4, 1949, Chicago University Press, p. 278.

ele rămân, inevitabil, mai degrabă vagi și discutabile, legate de preferințe și convingeri.

Excepționalitatea umanului

Analiza noastră a ajuns într-un punct critic. Ce mai înseamnă obiectivitate atunci când avem de-a face cu ființele umane? Analiza științelor umane, orbită de uimitoarea dezvoltare a științelor naturii și promisiunea lor de a controla lumea neînsuflețită, a sfârșit prin a considera că obiectivitatea lor ar fi potrivită oricărei științe. Departe de mine gândul de a nega valoarea și fidelitatea metodologiei și rezultatelor ȘN. Numai că putem observa aici manifestarea unui alt idealogism extrem de puternic, insidios și prevalent: cel al *normalizării* (supra-prețurii) *status quo*-ului. Ca un reflex cultural (psihologic) la nivel social al fenomenului universal al homeostaziei biologice, ceea ce caracterizează o anumită cultură la un moment dat este, extrem de probabil, să fie considerat și reificat ca fiind *normalitatea* care, după cum îi spune și numele, este vrednică de laudă și apărată cu îndârjire: „Ne simțim bine cu ceea ce știm, ne simțim tulburați de ceea ce e nou și diferit, și devenim anxioși față de neașteptat. Întărim, încercăm să recreăm situații, relații, idei și credințe pe care le știm deja din trecut. De fapt, acesta este motivul principal pentru care învățătura și memoria sunt atât de importante pentru înțelegerea și prevederea comportamentului uman – noi știm trecutul și încercăm să îl descoperim în viitor în virtutea a ceea ce ne amintim.

Evitarea incertitudinii în cadrul sistemului nostru de credințe nu este doar un proces individual, ci este și unul colectiv, un fenomen social. Grupurile de care aparținem subscriu unor credințe despre ele însele și universul în care trăiesc și transmit aceste credințe copiilor (membrilor) lor. Aceste credințe trebuie, de asemenea, să contribuie la cunoașterea noastră «științifică» – cunoaștere care, în cele din urmă, trebuie demonstrată, testată și măsurată.”¹⁴ Acest idealogism copleșitor al normalizării este omniprezent în ȘUS, infuzând și controlând, în mod inconștient, mințile cercetătorilor. Reformulat în terminologia metodologiei riguroase de cercetare științifică, unul dintre principiile fundamentale ale cercetării în ȘUS cere ca raportarea să se facă la cazuri „normalizate”, fapt care exclude individualul în favoarea legii generalizate și duce, implicit, la promovarea discriminărilor și a normalizării stării de fapt.

Nici măcar explicitarea deschisă a unui astfel de idealogism nu va duce la denunțarea sa ca atare, ca o limitare a libertății de concepție. De exemplu,

¹⁴ D. L. Alkon, *Memory Traces in the Brain*, Cambridge University Press, 1987, p. vii.

faptul că la fel cum după al doilea război mondial viitorul socio-politic al umanității *trebuia* să aibă cu necesitate o formă socialistă, „astăzi, dimpotrivă ne este greu să ne imaginăm o lume mult mai bună decât a noastră sau un viitor care să nu fie în esență democratic și capitalist.” Putem concepe că se pot și trebuie îmbunătățite multe față de ceea ce există, „dar nu ne putem reprezenta o lume care să fie *esențial* diferită de cea actuală, și, în același timp, mai bună.”¹⁵ O abordare „obiectivă” a fenomenului uman rămâne superficială și incapabilă de a atinge stratul mai profund de inteligibilitate, acel nivel la care metodele / abordările și principiile de inteligibilitate ale obiectelor studiate se suprapun. Dacă vom menține înțelesul obiectivității din ȘN, ce se va întâmpla atunci când vom încerca să descriem o idee patologică, o experiență „anormală”, o trăire patologică? Când un psiholog behaviorist construiește un profil, când cineva „psihanalizează” emoțiile unui subiect mai deosebit sau orice altceva similar care nu a fost resimțit de analist până atunci, ce va rezulta? Ce înseamnă, în aceste cazuri, o descriere fidelă a realității studiate? Când un antropolog conturează trăsăturile dominante ale unei culturi exotice care sunt relaționate cu un întreg integrat, comportamentele rituale, cu presupusa lor experiență culturală subiectivă și semnificațiile cognitive corespunzătoare, ce face de fapt cercetătorul? Descrierea sa atinge doar marginea exterioară a respectivului fenomen uman studiat (comportamentul, ritualul, sensul conceptual comunicat și manifestarea), iar nu internalitatea esențială a experienței trăite.¹⁶ Oricând se poate spune: „Nu ai fost acolo! Nu poți spune nimic despre aceasta.” Când, la fel ca în ȘN, doresc să dau o descriere fidelă și reală a fenomenului studiat și descriu trăsăturile măsurabile ale unui produs (social, psihologic ori cultural) al conștiinței umane, ceea ce voi obține va fi doar epifenomenul, dar realitatea, care se presupune că subîntinde experiența subiectivă, rămâne inaccesibilă formei comunicate. Comportamentul nu este chiar experiență, la fel cum harta (mentală) nu este chiar teritoriul (realității)!¹⁷ „Problemele ȘN sunt întotdeauna naturale, cele ale ȘUS sunt în întregime umane. Putem spune că raționamentul științific natural este universal”, pe când teoriile sociale despre conduita indivizilor sunt unice

¹⁵ F. Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, București: Paideia, 1992, p. 58.

¹⁶ Este deja un adevăr elementar în antropologie și psihologia socială că modul „cum sunt oamenii”, „cum cred că ar trebui să fie”, „cum cred că sunt”, „cum spun că sunt” și „cum sunt văzuți de către alții” pot fi și sunt lucruri extrem de diferite.

¹⁷ Împotriva a ceea ce pare să susțină dominantele școli de psihoterapii comportamentale. Chiar de ar fi să dăm credit epistemologiei genetice piagetiene, potrivit căreia internalizarea acțiunilor reale și reglementarea conduitei reprezintă originea psihicului adultului, procesul intern al conștiinței nu este, *în niciun caz*, un corespondent bijectiv al comportamentului (exterior).

„tocmai pentru că sunt personale.”¹⁸ Fapt valabil și pentru teoriile asupra societății și culturii. În ȘUS teoria este o reflecție necesară care încorporează situația și așteptările autorului ei.

Esența umanității o reprezintă fenomenul conștiinței, iar fenomenul esențial al conștiinței este experiența trăită. În cadrul disciplinelor umane, care nu ating și problematica conștiinței (cum o face paradigma behavioristă), nu avem de-a face, de fapt, cu o explicație reală. Experiența trăită este un nexus structural care prezervă trecutul ca o «prezență» în prezent.¹⁹ Acest *nexus* este realitatea conștiinței, o unitate dinamică care se auto-constituie și a cărei realitate constă în integrarea și re-integrarea stărilor sale precedente, trăirea momentelor prezente și imaginarea perspectivelor, dobândindu-și astfel înțelesul său immanent. Acest înțeles immanent reprezintă adevărata experiență a sinelui, adevăratul obiect de studiu al științelor umane. O abordare obiectiv-rațională nu este aptă să abordeze aceste probleme de o manieră consistentă. „*Locus*-ul reflecției fenomenologice, începutul și sfârșitul ei, îl reprezintă inteligibilitatea experienței trăite.”²⁰ Aceste considerații vin să promoveze viabilitatea abordării fenomenologice întemeiate pe experiența trăită, ce pare a fi latura (abordarea) nu doar cea mai fiabilă, dar și omniprezentă, în comparație cu orice altă metodă de abordare a fenomenului uman.

Obiectivitatea fenomenologică

Este deja știut că marea problemă a științei structurale o constituie incapacitatea ei de a reuni perspectiva fenomenologică a persoanei întâi a conștiinței, cu perspectiva persoanei a treia impusă de discursul științific. În acest articol intenționez doar să schizez cadrul și implicațiile unei *obiectivități fenomenologice*, concept necesar, în viziunea mea, pentru întemeierea și validitatea ȘUS. Am văzut din cele prezentate până acum că problema adevărului obiectiv este strâns legată de cea a metodei. „Expresia «fenomenologie» semnifică în mod primar un *concept metodologic*. Ea nu caracterizează un *Ce real* al obiectelor cercetării filosofice, ci *Cum-ul* (das *Wie*), adică metoda acesteia. Cu cât conceptul metodologic acționează mai autentic și cu cât determină mai cuprinzător trăsăturile esențiale al unei științe, cu atât mai originar este el îngemănat cu obiectul însuși, cu atât se

¹⁸ A. L. Macfie, *op. cit.*, p. 145.

¹⁹ Rudolf A. Makrell, F. Rodi (ed.), *Introducerea la Wilhelm Dilthey: Poetry and Experience*, vol. 5 din *Selections*, NJ: Princeton University Press, 1985, p. 16.

²⁰ R. Burch, „Lived Experience/Phenomenology: Taking a Measure of the Topic”, *Phenomenology + Pedagogy*, 1990, 8, 130-160.

îndepărtează el de ceea ce noi numim o manipulare tehnică, tip de manipulare frecvent întâlnit și în disciplinele teoretice.”²¹

Unde este și ce ar însemna obiectivitate în cazul ȘUS? Este, la urma urmei, posibilă o evaluare obiectivă a fenomenului conștiinței umane, această entitate liberă, multidimensională și diversă care se auto-creează în permanență?

Faptul că ființa umană este un proces de auto-constituire nu înseamnă că fiecare sine se generează în întregime din nimic sau că este determinat doar de propriile lui reguli de auto-actualizare, o realitate imprevizibilă și incomunicabilă închisă înțelegerii din afară. În primul rând, experiența trăită a oricărei ființe umane, este într-un anume fel legată cu dimensiunea spațio-temporală, deoarece corpul nu este doar o anexă a conștiinței în general, ci un element ontologic fundamental al ei; experiența trăită este, înainte de toate, experiența unui sine corporal. O ființă „corporală” este „racordată” în mod semnificativ la lume, atât la cea fizică / biologică, cât și la cea socială or cea culturală.

În al doilea rând, sensul trupului nostru social este, în primul rând, persoana.²² Persoanele sunt formate, ontologic, pre-psihologic de relațiile cu ceilalți. Suntem formați de „privirea celui alt”. *Noi ne formăm unii altora identitățile prin actul reflectării reciproce, prin privirea reciprocă.* „Astfel că, persoanele, sunt constituite prin relația lor reciprocă a uneia cu alta. «Eu» exist numai ca un element dintr-un complex «Tu» și «Eu» (...) Comportamentul uman poartă întotdeauna, în structura sa inerentă, o referință la un Altul personal.”²³ Viața unei persoane este construită și constituită din astfel de relații interactive și formative.

În cel de al treilea rând, sinele individual nu poate fi dat *ab initio* înaintea lumii, ci numai în asemenea relații cu alți sine actuali sau incipienți cu care

²¹ M. Heidegger, *Ființă și timp*, București: Jurnalul literar, 1994, p. 45. „Fenomenologie: aceasta desemnează o știință, o conexiune de discipline științifice; fenomenologie înseamnă însă, în același timp, și înainte de toate o metodă, un mod de gândire: o atitudine specific filosofică de gândire, metoda specific filosofică.” E. Husserl, *Ideea de fenomenologie, în Ideea de fenomenologie și alte scrieri*, Cluj-Napoca: Editura „Grinta”, 2002, p. 41.

²² B. Popoveniuc, *Despre persoană, Symposion*, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași, 2006, Tomul IV, nr. 2(8), 334-359.

²³ J. Macmurray, *Persons in relation*, New York: Humanity Books, 1999. „Toate acestea pot fi rezumate spunând că unitatea elementară existenței personale nu este individul, ci două persoane aflate într-o relație personală; și că noi suntem persoane nu datorită dreptului individual, ci în virtutea relației unuia cu celălalt. Personalul este constituit din relaționalitatea personală. Unitatea personalului nu este «Eu» ci «Tu și Eu».” B. Popoveniuc, „Despre persoană”, *Symposion*, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași, 2006, Tomul IV, nr. 2(8), 334-359, p. 61]

împărtășește o inteligibilitate comună exterioară. „Astfel de relații reale își au temeiul într-o reciprocitate originală deja existentă, o lume de semnificație care reprezintă contextul situațional prealabil al întâlnirii efective și temeiul oricărei referințe ostensive, chiar dacă validitatea obiectivă sau subiectivă a unei astfel de activități a sinelui este situată, în cele din urmă, și astfel, limitată și făcută posibilă de un context de semnificație integrator (*englobing*), o «situație hermeneutică», care întotdeauna transcende deja, ca întreg, orice reprezentare obiectivă și instituire a ființelor în relație, și care este, astfel, mult mai originală și depășește totodată termenii pe care îi unește.” Prin urmare, trebuie să existe și să fie realizat un înțeles comun în experiența trăită ca o componentă necesară a procesului „finit în care și prin care fiecare sine, în felul său, se realizează pe sine ca atare.”²⁴ Această lume de semnificație formează contextul de semnificație în care fiecare sine este situat de la bun început și (își) ia poziție în cadrul procesului de auto-actualizare *poietică*.

Prin urmare, situația umanului se manifestă ca atare numai într-o situație naturală, socială și culturală, dar rămâne, cu toate acestea, ireductibilă la acestea. Situația umană „nu este un fapt obiectiv aflat în fața unui subiect cunoscător detașat, ci o situație care îl situează și pe cunoscător și care este înțeleasă de acesta ca atare doar atunci când și-o asumă ca și cum ar fi a lui însuși. Situația umană nu este un fapt antropologic. Dar nici (...) nu este doar parte a unei autobiografii individuale. Pentru că deși este descoperită de fiecare pentru el însuși, situația umană, când este recunoscută ca atare, este înțeleasă ca fiind universal umană. Astfel, moartea este parte a situației umane, și totuși distorsionată când este văzută doar ca un fapt obiectiv. «Toți oamenii trebuie să moară» este doar o obiectivizare. Adevărul existențial este «fiecare om trebuie să moară pentru el însuși», atunci când este asumată de un individ ca un adevăr care îl implică și pe el însuși.”²⁵

Prin urmare, conștiința umană apare și operează în trei medii relaționale diferite: natură, societate, cultură, care implică obiectivități diferite. Relațiile dintre aceste trei tipuri / fețe ale obiectivității, ca existență raportată la conștiință, sunt greu de surprins datorită texturii diferite a celor trei tipuri de realități implicate. Disputa aridă cu susținătorii radicali ai abordării pozitivistice în ȘUS are la bază *o neînțelegere a ceea ce înseamnă înțelegerea umană*. Se crede că înțelegerea trebuie să fie de un singur fel, dar multiplicitatea nivelurilor de realitate din univers tolerează înțelegeri diferite. Ceea ce nu este

²⁴ R. Burch, „Phenomenology and Human Science Reconsidered”, *Phenomenology + Pedagogy*, 1991, 9, 27-69. Disponibil online la: <http://www.phenomenologyonline.com/articles/burch1.html>.

²⁵ E. L. Fackenheim, *Metaphysics and historicity*, Milwaukee: Marquette University Press, 1961, pp. 75-76.

viu poate foarte bine să fie în totalitate structural, dar ceea ce este colectiv-viu – i.e. social, este cel puțin structural-funcțional, la fel cum ceea ce este viață conștientă în univers este structural-fenomenologic. În același timp, procesele fenomenologice sunt cu siguranță non-formale, prin urmare, nu pot fi procese computaționale. Știința modernă a acceptat deja evidența că semantismul fenomenologic este un fenomen fundamental al naturii. Prin urmare, înțelegerea poate fi de (cel puțin) trei tipuri: „a. structural-fenomenologică, care este numită *înțeles*; b. structurală, care este numită semnificație și este o înțelegere formală; c. fenomenologică, care este *înțelegerea fenomenologică*, care este un simț fenomenologic.”²⁶

Prin urmare, obiectivitatea trebuie să fie definită în funcție de fiecare dintre aceste moduri de înțelegere; și la fiecare nivel ea va prezenta idealisme specifice. Dincolo de *bias*-urile „ortodoxe” – precum cele statistice, de măsurare, de observare, de design experimental ș.a.m.d., extrem de bine documentate și neutralizate (parțial) de numeroase proceduri riguroase, există idealisme care le sunt organice fiecăruia dintre aceste niveluri. Ele exprimă „pata oarbă” elementară a cercetătorului din cadrul perspectivei / interpretării pe care o dă lumii. Particularitatea ȘUS este în această privință evidentă. Pentru ȘN subiectul cercetării este obiectivat dinainte potrivit principiilor cunoașterii științifice din acel domeniu. Adevărul, împreună cu toate determinațiile sale posibile, precum și ceea ce există (sau poate exista) ca „obiectiv” sunt fixate de la bun început. „Atâta timp cât ne aflăm în științele naturale, totul este clar și inteligibil, bineînțeles în măsura în care ele s-au dezvoltat în mod exact. Suntem siguri că ne aflăm în posesia adevărului obiectiv, că acesta se întemeiază pe metode certe, adecvate, care vizează efectiv obiectivitatea.”²⁷ Cercetătorul trebuie doar să decidă care dintre procedurile metodologice va utiliza, încrederea în orice știință (și în metodologiile utilizate) fiind de la sine înțeleasă, dat fiind contextul epistemologic al cunoașterii obiective instituit anterior. În ȘUS obiectivitatea trebuie, mai întâi de toate, instituită, „negociată” la fiecare nivel.

La fiecare dintre acestea obiectivitatea implică caracteristici din ce în ce mai subtile și mai legate de conștiință, imposibil de cuantificat sau de evaluat în spirit pozitivist. La primul ei nivel, cel al obiectivității primare (fizice), singurul atribut cerut este *acuratețea (fidelitatea)* în descrierea obiectelor, evenimentelor, proceselor și fenomenelor (lumii fizice). Dat fiind faptul că, în spiritul ȘN, aspectele semnificative și adevărul obiectului sunt prestabilite de metoda și teoria utilizată, în cazul studiului umanului, această predefinire

²⁶ M. Drăgănescu, *On the Notions of Understanding and Intelligence*, 1997. Accesat la 1 septembrie 2008, la: <http://www.racai.ro/~dragam/note/NOTE2.html>.

²⁷ E. Husserl, *op. cit.*, p. 39.

poate împiedica descoperirea unei înțelegeri alternative sau proprii (relevantă) a fenomenului. Principalele pericole pentru evoluția cunoașterii rămân preferința pentru un rezultat sau altul, ignorarea sau excluderea datelor care nu se potrivesc cu teoria din cauza inerției epistemice, limitarea și încrederea exagerată în proceduri anterioare reușite etc. În cazul unei abordări fenomenologice, în schimb, cadrul epistemologic și regulile metodologice sunt împrumutate direct de la natura realității studiate. Astfel că, în cazul unei proceduri reușite, validitatea înțelegerii este asigurată. „Noi suntem întotdeauna deja «în înțelegere» în lume, iar domeniul acestei «înțelegeri» este el însuși tema finală a cercetării din știința omului, marcând limitele participării noastre originale la adevăr.”²⁸ Dar abordarea fenomenologică implică, de asemenea, și critica cunoașterii. „În toate configurațiile ei exterioare, cunoașterea este o trăire psihică: cunoașterea unui subiect care cunoaște. Ei i se opun obiectele cunoscute. Cum poate atunci cunoașterea să fie sigură de concordanța ei cu obiectele cunoscute, cum poate să se depășească pe sine și să întâlnească tocmai obiectele ei?”²⁹ Tot ceea ce apare ca fiind de la sine înțeles pentru gândirea naturală, în cadrul fenomenologic devine „problematic”, de unde și dificultățile inerente acesteia.

La cel de al doilea nivel, obiectivitatea inter-conștientă a agenților sociali necesită *adecvare* în interpretarea motivațiilor în combinație cu *verificarea empirică*. Prima asigură *înțelegerea*, cea de a doua asigură *substanțiabilitatea* interpretării teoretice. Ea implică detașare față de ceea ce este analizat, efortul de a depăși orice preferință sau angajament, direct sau indirect, pentru sau împotriva subiectului. Ea necesită, de asemenea, și *sinceritate* față de subiect și propria persoană deopotrivă.³⁰ La acest nivel, obiectivitatea cuprinde inclusiv *acțiunile cercetătorului*, deoarece acesta este tot om și trebuie să fie conștient că nimic din ceea ce este omenesc nu îi este străin. „E-adevărat că în disciplina noastră concepțiile generale despre lume ale cercetătorului își pun neîncetat amprenta chiar și pe argumentarea științifică și o tulbură fără încetare, că ele conferă întotdeauna o importanță diferită argumentării științifice, chiar și în domeniul cercetării unor raporturi cauzale simple între fenomene, în funcție de modul în care rezultatul mărește sau micșorează șansele idealurilor personale: scade sau crește posibilitatea de a dori un anumit lucru.”³¹ Astfel că studiul ființelor umane și al societăților se lovește de ideologisme specifice. Este suficient să pomenim atât de dezbătutul dar, în

²⁸ R. Burch, *op. cit.*

²⁹ E. Husserl, *op. cit.*, p. 37.

³⁰ B. Williams, *Truth and Truthfulness*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

³¹ M. Weber, „Caracterul «obiectiv» al cunoașterii în domeniul științelor sociale și politice”, în *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași: Polirom, 2001/1904, p. 15.

același timp, atât de insidiosul și extrem de răspânditul fenomen al contra-transferului din practica psihoterapeutică, care se poate manifesta la nivel epistemic în cadrul oricărei abordări a fenomenelor sociale și umane. Tot astfel, este extrem de dificil, uneori, de identificat și recunoscut posibilitatea „falsei conștiințe” (individuale sau de grup) sau distorsionările ideologice ale unei anume teme. La acest nivel, obiectivitatea presupune ca înțelegerea să nu fie distorsionată de emoțiile și sentimentele, ori apartenența socială a cercetătorului (i.e. necontaminată, în mod decisiv, de relațiile de putere), imparțialitate și deschidere de minte.

La cel de al treilea nivel al său, obiectivitatea este legată chiar de sensul și semnificația enunțurilor (înțelegerii). Ea este asimilată naturii enunțurilor asupra cărora poate exista acord universal indiferent de pregătirea sau de posibilele erori ale indivizilor. Ea implică dificultăți legate, mai degrabă, de latura fenomenologică a demersului științific decât de știința standard. Aceasta deoarece, în momentul când luăm o poziție fenomenologică față de cunoaștere totul poate deveni o problemă. Chiar „*logica însăși este pusă în chestiune* și devine problematică. De fapt, *semnificația reală a legității logice*, semnificație care, pentru gândirea naturală, se află în afara oricărei îndoieli, este *pusă în discuție* și devine chiar îndoielnică.”³² La acest nivel obiectivitatea fenomenologică este expusă celor mai subtile idealisme. Ea trebuie să realizeze critica propriei fenomenalități, cea care îi apare ca de la sine înțeleasă în același timp în care realizează o ancorare transcendentă în realitatea „cosmologică” pozitiv determinabilă.

Rezumând, obiectivitatea în ȘUS vizează, la primul nivel, relația cu obiectele, la al doilea, cu agenții, iar la cel de al treilea, enunțurile. De aceea obiectivitatea nu este ceva ce s-ar origina în lumea fizică exterioară sau în realitatea conștiinței, ci doar în relația dintre ele. *Obiectivitatea*

³² E. Husserl, *op. cit.*, p. 38. În ciuda radicalității considerațiilor prezentate aici, este ușor de recunoscut ezitarea mea în a pune problema matematicii și logicii ca forme supreme ale idealismelor spiritului uman. În schimb, provoc pe oricine se dedică gândirii riguroase și critice să imagineze această posibilitate: ca logica generală și matematica să fie doar forme idealice de percepere a lumii. Eu nu sunt încă atât de încrezător și puternic (intelectual?), suficient de pregătit, pentru a întreprinde o atât de teribilă experiență (dar câți sunt oare?) precum cea descrisă de Lev Șestov în *Revelațiile morții*, acea luptă împotriva evidențelor (a evidenței lui $2 \times 2 = 4$). Acea luptă împotriva auto-evidenței rațiunii, pe care Descartes a crezut, în mod naiv, că o poate câștiga cu armele rațiunii. O teorie critică și serioasă a cunoașterii nu își poate permite jocuri intelectuale gratuite. Ipoteza „Matrix” (lumea este doar un fenomen al conștiinței) nu poate fi soluționată printr-un raționament, dată fiind natura ei de experiență trăită. Un argument rațional de tipul lui dacă-atunci, precum *als ob-*ul lui Vaihinger sau creierul în cuvă al lui Putnam, se reduce la un simplu joc intelectual dacă menține în fundal supoziții empirice oricât de infime sau păstrează „realitatea” ca reală. Nevoia de real a creierului uman este dincolo de posibilitățile rațiunii de o controla.

fenomenologică este creată permanent în cadrul procesului (auto)constituirii conștiinței în interacțiunea sa cu universul fizic, social și ideatic.

În ciuda tuturor dificultăților prezentate, fenomenologia se anunță ca una dintre cele mai promițătoare și fructuoase metode pentru studiul umanului, din câte au existat vreodată. Dar pentru ca aceasta să poată apare, pentru ca naivitatea cunoașterii naturale (i-mediate) să poată fi demascată, la nivelul conștiinței sociale, a fost nevoie de o îndelungată maturizare (evoluție) a conștiinței (colective) umane. Numai o astfel de abordare fenomenologică trăită poate dezvălui idealogismul cartezian, faptul că, extraordinara îndoială metodică carteziană nu a fost chiar atât de radicală cum au crezut el și urmașii săi. Că aceasta a fost, mai degrabă, un exercițiu de auto-validare a axiomei principale, a presupuziției de bază: „rațiunea este adevărată.” El a lăsat deoparte, de la bun început, întrebarea: Ce se întâmplă dacă însăși înțelegerea mea este greșită? În acest caz eu nemaifiind în stare să disting (sau fiind foarte dificil) chiar între îndoială și certitudine. Am văzut cât de greu este să ai de-a face cu idealogismele de al treilea nivel. Ceea ce este în joc în cazul cartezianismului este chiar „sensul îndoielii”. El nu a îndrăznit să gândească că „dacă creierul meu este cel care gândește, el mă poate înșela în orice, inclusiv în ceea ce privește propria mea existență.”³³ Aceasta s-ar putea numi *problema autenticității îndoielii (carteziene)*. În alți termeni, dacă gândul experimentat ca *cogito* este, într-adevăr *cogito* și nu o altă stare (psihologică!). El a putut oferi o argumentare „lîmpe de ca cristalul” fiindcă a limitat problema la nivelul gândirii formale. Iar aici, „îndoiala”, în semnificația sa de meta-conector logic, are această proprietate specială de a se auto-valida: *îndoiala îndoielii este tot îndoială*. Îndoiala metodică carteziană a fost o căutare cu final previzibil făcută de un individ rațional: rațiunea își va găsi temeiul prin întoarcerea la ea însăși. El a părut a exclude de la bun început *alteritatea* conștiinței (rațiunii, în cazul său) umane, pentru a o regăsi, întărită, în final.

³³ A. Compère-Sponville, „L'âme machine ou ce que peut le corps”, în *L'âme et le corps - Philosophie et psychiatrie*, coord. Haroche M.-P., Paris: Plon, 1990, pp. 115-139.

S-ar putea obiecta că Descartes, ca și Putnam ulterior, și-a dezvoltat argumentul, izolat de ontologia comună, de o manieră pur transcendentă sau immanentă. Dar, trebuie să observăm că Descartes, în dezvoltarea argumentului său, depășește granițele gândirii imanente. El trebuie să utilizeze concepte presupus imanente, dar care au atribute ale transcendenței (precum „geniu rău” sau „substanță gânditoare”, concepte ce presupun referințe sau corespondențe transcendente). El pare a fi într-o eroare similară cu a omologului său din extrema empirică, Hume, când reducea întreaga obiectivitate transcendentă la simple ficțiuni, imposibil de validat rațional, ci doar psihologic, și depășea sfera „immanentă” a psihologiei atunci când vorbea despre „organe de simț”, „stimuli”, „obiceiuri” ș.a.m.d.

Numai că alteritatea, așa cum am arătat, este încorporată în înțelegerea individului uman. În acest punct, o singură soluție reală, la problema obiectivității, poate fi găsită: întemeierea într-o trans-conștiință colectivă. Adevărul rezultă numai din întâlnirea cu celălalt. *Hybris*-ul trezit de raționalismul cartezian, prin folosirea exclusivă a rațiunii pentru dobândirea adevărului, a determinat un puternic dezechilibru epistemic, prin divorțul gândirii de simțuri pe care îl implică și care nu este doar nedezirabil, dar este și imposibil. Așa cum o arată și experimentele de *privare senzorială*, „până și creierele cu o bogată «viață interioară», deci dispunând de posibilitatea unei rulări spontane de reprezentări, imagini, idei, sentimente, aspirații etc., oarecum de sine stătătoare, în cazul în care contactul cu realitatea este total suprimat, pur și simplu adorm. Iar dacă astfel de experimente de *sensory deprivation* se îndesesc, au loc dereglări patologice mai mult sau mai puțin accentuate, mergând chiar și până la manifestări psihotice.”³⁴ Creierul uman și, implicit, raționarea umană nu pot trăi lipsite de orice altă realitate-alteră, de transcendență.

Să vedem un alt exemplu, despre modul de operare a ideologismelor în științele culturii. Ceea ce Weber atribuie științelor culturii ca formând specificul lor, este o anumită expresie specifică, care este mult mai greu de sesizat decât în ȘN datorită complexității și excepționalității obiectului lor de studiu. Este vorba de faptul că, în ȘUS cunoașterea înseamnă, de fapt, „realizarea unor construcții de conexiuni care sunt suficient justificate în raport cu *imaginația* noastră, deci sunt «obiectiv posibile» și ni se par *adevate* pentru cunoașterea nomologică.”³⁵ Cu toate acestea nici în ȘN, de acum, nu se mai confundă nivelul teoretic abstract al modului „cum sunt lucrurile cunoscute” cu nivelul concret al „cum sunt lucrurile”, așa cum principiile de indeterminare și complementaritate din fizica cuantică o dovedesc deja.

În cazul studiului fenomenului uman, datorită existenței componentei istorice, apar trei mari posibile erori, ca expresie a acestei *confuzii* între teorie și istorie ce rezultă din prejudecățile naturaliste. „Nimic nu e mai dăunător decât să *confundăm* teoria cu istoria, o confuzie a cărei sursă se găsește în prejudecățile naturaliste și care îmbracă forme diverse: uneori se crede că în aceste tablouri conceptuale pur teoretice am fixat conținutul «veritabil», «esența» realității istorice, alteori că noțiunile teoretice pot fi folosite ca un fel de «pat al lui Procust» în care să fie «adaptată» cumva istoria. Al treilea pericol îl constituie încercarea de a ipostazia «ideile» ce se ascund în spatele șirului de fenomene, de a le lua drept realitate «propriu-zisă», respectiv «forță

³⁴ L. Gavrilu, *Cerebrologie și filosofie*, București: Univers Enciclopedic, 2000, p. 105.

³⁵ M. Weber, *op. cit.*, p. 48.

reală» ce se exteriorizează prin evenimentele istorice.”³⁶ Constructul teoretic poate surprinde chiar esența, natura obiectului său tocmai pentru că *nu există o natură a lucrurilor*. (Există doar natura unui obiect pentru o conștiință). Weber susține că în înțelegerea fenomenelor istorice noi folosim *ideal-tipuri*: „Conceptul de *idealtip* ajută, în domeniul cercetării, la formarea judecăților de imputare. El nu constituie o «ipoteză», ci direcționează numai construcția ipotezelor. De asemenea, el nu este o *reprezentare* a realității, ci îi conferă numai acesteia mijloace de exprimare adecvată.”³⁷ Numai că aceste ideal-tipuri sunt comune tuturor științelor și oricărui fenomen legat de cunoaștere. Ce altceva, dacă nu ideal-tipuri sunt acei quarci ai fizicii cuantice,³⁸ modelul atomic al lui Rutherford/Bohr sau cel ondulatoriu-corpuscular al luminii, pentru a nu mai vorbi de actuala teorie a super-corzilor? Ceea ce complică și mai mult situația din ȘUS este, însă, aspectul practic, conștient sau inconștient, al ideal-tipurilor, care se suprapune înțelesului lor intenționat, pur logic, făcându-le să devină adevărate *model-tipuri* a *ce* și *cum* trebuie studiate obiectele. Ele nu mai sunt doar modele referențiale, înțelesuri prin care faptele sunt relaționate, ci *conțin și judecăți de valoare* despre cum trebuie să fie faptele.

Ghidată de astfel de ideal-tipuri, filosofia științei a conceput greșit adevăratul mecanism al demersului științific. De exemplu, este general acceptat faptul că disciplinele științifice se disting după obiectul de studiu. Nimic mai neadevărat! Mai degrabă, ele se diferențiază după problemele pe care le pun în legătură cu obiectul lor. O dovedește și ușurința cu care științele din ziua de azi pot aborda obiecte și probleme considerate, în trecut, ca aparținând exclusiv anumitor discipline. Dacă, de exemplu, vrem să analizăm un copac, botanistul, biologul, ecologistul, chimistul sau fizicianul vor aborda probleme diferite, chiar dacă obiectul (fenomenal?) este același. Or, este cu totul altceva să înțelegi evoluția cunoașterii științifice plecând de la problemele ei decât de la obiectele ei. Orice știință cuprinde, pe lângă elementele de natură practică (metode și tehnici specifice de cercetare) unele elemente, extrem de importante, de natură imaginativă. Dacă ne uităm la modul cum știința, ca realitate culturală, s-a dezvoltat de-a lungul timpului, vom observa că pe lângă conceptele și modelele teoretice care ghidează

³⁶ *Ibidem*, pp. 50-51.

³⁷ *Ibidem*, p. 47.

³⁸ De fapt, „culoarea” (și anticuloarea!) quarcilor și a gluonilor nu are nimic de-a face cu percepția vizuală a culorilor, fiind doar o etichetă imaginată pentru una din „proprietățile” (?) lor legate de interacțiunile „puternice” (?) care pot lua trei aspecte (în mod analog culorilor primare) în opoziție cu „aspectul” unic al sarcinii electromagnetice. Doar în acest mic fragment explicativ avem un ilustrativ exemplu de cât de „natural” poate fi limbajul uneia dintre cele mai dezvoltate și matematizate științe.

cercetarea, există două tipuri de idealuri, mult mai constante și durabile care orientează cunoașterea științifică: *idealurile cognitive* și cele *sociale*.³⁹ Aceste două tipuri de ideal stabilesc condițiile minimale pentru ca noi idei sau teorii să fie acceptate ca științifice într-o anumită tradiție de cercetare. Ele sunt *evaluative* deoarece, pe lângă criteriul obligatoriu al acurateții în evaluarea viabilității oricărei teorii, ele mai introduc unul: cel al concordanței cu lucrările consacrate din acel domeniu. De asemenea, ele sunt *integrative*, schimbându-se mult mai încet decât modelele sau teoriile. De exemplu, chiar dacă metodologia și modelele materiei s-au schimbat de-a lungul timpului idealul explicării structurii sale în termenii proprietăților particulelor subatomice este încă intact. Eforturile încăpățănate de a „salva” modelul atomist al substanței nu este decât dovada rigidității acestui ideal cognitiv în cadrul fizicii moderne.⁴⁰ În cadrul ȘUS înfloresc, în plus, cel de al doilea tip de idealuri, cele sociale. Întreaga știință este construită pe asemenea idealuri imaginate. „Concepte generice – idealtipuri – concepte generice cu structură idealtipică – idei în sensul de fascicule de gândire care îi influențează în acțiunea empirică pe oameni în diferite epoci istorice – idealtipuri ale acestor idei – idealuri care i-au animat pe oameni de-a lungul istoriei – idealtipuri ale acestor idealuri – idealuri la care raportează cercetătorul istoria – construcții teoretice ce utilizează empiricul în scopul *ilustrării* – cercetări istorice ce fac uz de concepte teoretice sub formă de «concepte-limită» – apoi toate complicațiile posibile, care au fost doar sugerate aici: iată lista de construcții teoretice al căror raport cu realitatea empirică a datului nemijlocit rămâne problematic în fiecare caz particular.”⁴¹

Datorită prevalenței unor asemenea idealuri în orice ȘUS, a influenței lor directe în cercetare și a implicării perspectivei cercetătorului asupra obiectului studiat, le obligă pe acestea la o abordare mult mai conștientă și nuanțată decât a ȘN. Acest fapt se răsfrânge și asupra metodologiei. Iar acesta este ultimul argument pentru necesitatea unei componente fenomenologice puternice în orice ȘUS: veridicitatea și gradul lor crescut de implicare. „Fenomenologia, înțeleasă corect, conduce inevitabil la o întreprindere apropiativă. Prin apropiere înțeleg procesul reflexiv-interpretativ prin care se ia atitudine față de, și astfel se acceptă responsabilitatea pentru, situația și ființa cuiva.

³⁹ M. Flonta, *Imagini ale științei*, București: Editura Academiei, 1994.

⁴⁰ În mai puțin de un secol au fost „descoperite” succesiv mai bine de 20 de particule elementare precum atomii, hadronii (mezonii sau barionii, precum protonul și neutronul), bosonii (Higgs, W și Z, gluonii, fotonii sau gravitonii) și fermionii (quarci și leptonii: electronii, muonii și tauonii), iar acum există alți candidați promițători la acest titlu precum preonii (derivați din pre-quarci), graviscalarii, gravifotonii, axionii, saxionii, branonii sau majoronii și chiar corzile sau super-corzile.

⁴¹ M. Weber, *op. cit.*, p. 58.

Aproprierea este cea care se dobândește odată cu istoria căreia îi ajută o metodă fenomenologică înțeleasă corect.”⁴²

Prin urmare, încercarea de a înțelege ființa umană, trebuie să treacă, la acest nivel de dezvoltare a cunoașterii omenești, prin testul revoluției culturale. Îndoiala carteziană a rațiunii individuale se cere reluată, la nivel colectiv instituțional de data aceasta, iar științele despre om trebuie să își pună sub semnul îndoielii validitatea fundamentelor, pentru a se putea întemeia și regăsi, într-o perspectivă superioară, structural-fenomenologică, singura care pare a promite, depășirea blocajului pozitivist în care pare a fi intrat Știința Omului.

Bibliografie

- [1] Alkon, D.L. *Memory Traces in the Brain*. Cambridge University Press, 1987.
- [2] Bлага, L. *Despre conștiința filosofică*. Editura Facla, 1974.
- [3] Burch, R. „Lived Experience/Phenomenology: Taking a Measure of the Topic”. *Phenomenology + Pedagogy*, 1990, 8, 130-160.
- [4] Burch, R. „Phenomenology and Human Science Reconsidered”. *Phenomenology + Pedagogy*. 1991, 9, 27-69. Disponibil online la: <http://www.phenomenologyonline.com/articles/burch1.html>.
- [5] Comte-Sponville, „A. L’âme machine ou ce que peut le corps”. In: *L’âme et le corps - Philosophie et psychiatrie*. Coord. HAROCHE, M.-P. Paris: Plon, 1990, p. 115-139.
- [6] Drăgănescu, M. *On the Notions of Understanding and Intelligence*. 1997. Accesat la 1 septembrie 2008, la: <http://www.racai.ro/~dragam/note/NOTE2.html>.
- [7] Fackenheim, E.L. *Metaphysics and historicity*. Milwaukee: Marquette University Press, 1961.
- [8] Fish, S. *Save the World on Your Own Time*. Oxford University Press, 2008.
- [9] Flonta, M. *Imagini ale științei*. București: Editura Academiei, 1994.
- [10] Fukuyama, F. *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. București: Paideia, 1992.
- [11] Gavriliu, L. *Cerebrologie și filosofie*. București: Univers Enciclopedic, 2000.

⁴² T. Langan, Phenomenology and Appropriation, *Phenomenology + Pedagogy*, 1984, 2(2), 101-111.

- [12] Georgescu-Roegen, N. *Legea entropiei și procesul economic*. București: Editura Politică, 1979.
- [13] Heidegger, M. *Ființă și timp*. București: Jurnalul literar, 1994.
- [14] Husserl, E. „Idea de fenomenologie”. În: *Idea de fenomenologie și alte scrieri*. Cluj-Napoca: Editura „Grinta”, 2002.
- [15] Knight, F.H. Virtue and Knowledge: The View of Professor Polanyi. *Ethics*, Vol. 59, Nr. 4, 1949, Chicago University Press, pp. 271-284.
- [16] Langan, T. „Phenomenology and Appropriation. *Phenomenology + Pedagogy*. ” 1984, 2(2), 101-111.
- [17] Macfie, A.L. „On the Break between the Natural and the Human Sciences”. *The Philosophical Quarterly*. 1951, 1(2), Blackwell Publishing, 140-151.
- [18] Macmurray, J. *Persons in relation*. New York: Humanity Books, 1999.
- [19] Makrell, Rudolf A., Rodi, F. (ed.). „Introducerea” la *Wilhelm Dilthey: Poetry and Experience*, vol. 5 din *Selections*. NJ: Princeton University Press, 1985.
- [20] Mucchielli, A. *Les Méthodes qualitatives*. Paris: PUF, 1994.
- [21] Mucchielli, R. *L'observation psychologique et psychosociologique*. ESF, Paris, 1999.
- [22] Popoveniuc, B. „Despre persoană”. *Symposion*. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași, 2006, Tomul IV, nr. 2(8), 334-359.
- [23] Weber, M. „Caracterul «obiectiv» al cunoașterii în domeniul științelor sociale și politice. În: *Teorie și metodă în științele culturii*. Iași: Polirom, 2001/1904.
- [24] Williams, B. *Truth and Truthfulness*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- [25] Wilson, E.O. *Sociobiologia*. București: Editura Trei, 2003.

Metodologia cercetării comunităților locale

Aplicație: Studiu de potențial pentru zona de dezvoltare Iași

George Neamțu

Conf. univ. Dr. Asociat
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

La nivelul comunităților locale, orice proiect de intervenție și, implicit, de dezvoltare, trebuie să răspundă / rezolve unor / ele trebuințe identificate la nivelul indivizilor, a grupurilor, a comunității. Proiectele au șanse reale de realizare dacă problema sau problemele investigate sunt reale, abordabile, recunoscute ca atare de întreaga comunitate. Pentru ca aceste trăsături să fie demonstrate, se utilizează diverse tehnici și metodologii de cercetare sociologică pentru realizarea de studii care să fundamenteze includerea problemelor pe agenda publică. Noi considerăm că acest lucru se poate realiza optim prin intermediul studiilor de potențial. Un asemenea studiu se prezintă ca o anchetă complexă, multinivelară, de identificare și cercetare a indicatorilor cantitativi și calitativi de diagnoză și prognoză socială, pe o comunitate delimitată, utilizând documentarea, observația, formulare aplicate pe eșantioane statistice în vederea creării unei baze de date inclusiv în SPSS, supusă ulterior analizei de conținut. În textul nostru prezentăm o parte a unui asemenea studiu de potențial, cu caracter demonstrativ, care de altfel cuprinde o metodologie ușor de descifrat pentru cei ce se ocupă cu astfel de demersuri.

Cuvinte cheie: dezvoltare comunitară participativă, indicatori specifici, cercetare cantitativă, analiza datelor.

Preambul

De câțiva ani, România și-a asumat în mod oficial un model al democrației și al dezvoltării sociale cunoscut mai ales ca modelul democrației occidentale. Caracteristica fundamentală a acestuia o reprezintă promovarea societății concurențiale bazată pe cooperare – ce are ca finalitate dezvoltarea comunitară pentru binele individual. De aici derivă un principiu – printre multe altele – la fel de important, cel al participării tuturor actorilor sociali –

fiecare după resurse și motivații. Să recunoaștem: astfel de construcții ideologice nu sunt de mare noutate, mai degrabă reprezintă lecturi actualizate ale unor texte mai vechi. Dar pentru că aceste tentative ne ordonează și ne (dez)organizează viața, le dăm importanță exagerată, vitală.

Dacă plecăm în excursul nostru de la prezumția de participare a tuturor actorilor societari / comunitari, este firesc orice demers de măsurare și cuantificare a eforturilor participative. De aici, interesul crescut cu privire la acțiune / reacțiune socială, actori și public în spațiul social, grupuri și reguli instituționalizate, indivizi și indicatori de satisfacție. Mai departe, tot de aici și actuala sarabandă a științelor sociale, care prin paradigme și metodologii, perseverează în a demonstra subtilul și invizibilul vieții sociale. În acest concert, sociologia spune că măsoară reflectarea în practică a acestor valori: democrația participativă se reflectă în numărul de instituții / organizații și autorități care promovează, dezvoltă și implementează strategii, politici, programe și intervenții de nivel macro, mediu sau micro. Desigur, pentru legitimarea și respectarea acelorași valori peren-europene: Egalitate, Toleranță, Pluralism, Participare, Civism și Dezvoltare. Măsura unei dezvoltări (micro, mediu, macro) constituie deci și indicatorul de bază în evaluarea societății în general și a unei comunități, fie ea și locală. Așadar, este absolut legitimă intenția sociologului de a măsura: capacitatea instituțională, formarea continuă, participarea civică, absorbția fondurilor, coeziunea socială, satisfacția personală etc. Pentru că toate aceste micro-valori reprezintă piesele “marelui puzzle” social. Pe care, contractual, trebuie să-l menținem în starea sa de entropie. Pentru că doar așa se poate vorbi de dezvoltare comunitară, de creșterea resurselor locale, de practici pozitive, de programe implementate și intervenții optimizante.

Aproape am convenit deci că este important ca într-o comunitate să măsurăm: direcțiile de dezvoltare, scopul și obiectivele dezvoltării, nivelul de participare, gradul de absorbție și implementare, nivelul nevoilor și trebuințelor optimizate, acordul sau dezacordul cu politicile locale, fezabilitatea soluțiilor, abilitățile și stilurile manageriale, tipul de relații între oameni *et caetera*. Fără a prezenta *in extenso* complexitatea unei asemenea cercetări, prezentăm mai jos câteva etape și rezultatele asociate din metodologia unui studiu de potențial al unei comunități diagnosticată în prealabil cu „capacitate înaltă de dezvoltare locală”.¹

¹ Studiul a fost organizat și derulat în cadrul unui proiect de cooperare transfrontalieră, implementat cu finanțare europeană. Metodologia și analiza rezultatelor a fost organizată și realizată de autor în calitate de manager tehnic în echipa de implementare. Etapa cercetării de teren, cu informațiile adiacente, a fost subcontractată. Conform regulilor finanțării, una dintre obligațiile aplicantului se referă la diseminarea rezultatelor directe. În acest sens,

1. Indicatori de cercetare prin documentare

1. Elemente de istoric al localității

- atestare și alte elemente documentare
- repere istorice semnificative
- evoluție istorică

2. Date și tendințe demografice

- volume
- structuri
- dinamici

3. Resurse umane, forță de muncă

- șomaj, populație activă și pasivă, grad de ocupare a forței de muncă
- fluxuri și refluxuri în migrația internă și externă a forței de muncă
- grad de profesionalizare / educare a resurselor umane autohtone
- categorii ocupaționale preponderent angrenate în activitatea economică și neeconomică

4. Educație și formare profesională

- descrierea sistemului educațional preuniversitar și universitar
- oferta educațională locală
- volume de populație aflate în diverse stadii de pregătire
- migrația externă (imigrație și emigrație) a populației aflate în ciclurile de pregătire

5. Profesii și ocupații, inclusiv tradiționale și locale

- descrieri și dominante locale pe nivele de răspândire
- ponderea ocupațiilor pe sectoare de ocupare (producție, comerț, servicii)

6. Elemente de mediu, caracteristici geografice, climatice

- resurse naturale
- relief și vecinătăți
- grad de conservare a mediului
- factori perturbatori și de poluare a mediului

considerăm că prezentarea bazei de date corespunde acestei exigențe, dar este și de un real folos pentru cei care, mai devreme sau mai târziu, caută și prelucrează informații primare pentru analize comparative sau de sinteză.

- condiții de climă

7. Mediul de muncă și activități economice

- ramuri economice locale dezvoltate și deficitare
- condiții de muncă, incidența accidentelor de muncă
- instituții de arbitraj în activitatea economică
- identificarea de centre și incubatoare de afaceri
- nivel de presiune fiscală asupra agenților economici (taxe și impozite

locale)

8. Infrastructură tehnică și capital material

- căi rutiere terestre, aeriene (și fluviale)
- dotări și utilități sociale dedicate uzului comunitar
- mari edificii industriale aflate în stadii economice latente sau

productive

9. Mediul de afaceri

- instituții de reglementare a mediului de afaceri
- domenii și subdomenii dezvoltate sau insuficient dezvoltate
- natura relațiilor locale de afaceri
- mijlociri de încurajare, transferare și implementare a *know-how*-ului

performant

- implicarea APL în catalizarea mediului de afaceri
- existența și implicarea asociațiilor profesionale în mediul local de

afaceri

10. Infrastructură turistică

- obiective turistice naturale și artificiale
- tipuri de turism local (cultural, religios, comercial ș.a.)
- unități de primire – cazare
- centre de informare turistică

11. Standarde și calitatea vieții

- nivel și condiții de trai
- sistemul de sănătate public și cel privat
- loisir (timp liber)
- modele de viață socială
- speranța de viață

12. Strategii locale de dezvoltare

- existența și reperele lor temporale (ani de referință)
- orientările strategice majore
- grad de acomodare la strategiile regionale și naționale
- compatibilități (linii strategice comune)

- nivel de deschidere către relaționarea pe orizontală și pe verticală

13. Investitori strategici

- actori prezenți și / sau aflați în faze prospective
- tipuri de investitori (mărime, gen de activitate economică derulată ș.a.)
- tipuri și nivel de contribuție la dezvoltarea locală
- nivel de investiții locale

14. Administrație și bugete locale

- structură administrativă
- surse și resurse bugetare
- volume financiare bugetate
- alocări bugetare investițional-strategice
- preocuparea administrativă pentru susținerea activităților civice și economice

- politici de dezvoltare comunitară locală

15. Sectorul ONG

- tipuri de activități statutare (cele mai frecvent întâlnite)
- performanțe notabile în activitatea curentă
- evaluarea diferențelor dintre activitatea scriptică și cea faptică
- relația cu comunitatea locală
- relația cu administrația locală

16. Protecție și securitate comunitară

- instituții publice și private implicate
- cote și tipuri de populație asistată
- programe și activități de bază derulate
- parteneriate public – privat
- alinierea la politice europene de asistență comunitară

17. Legislație și reglementări locale

- oportunități legale de relaționare a APL într-o rețea transfrontalieră
- factori (elemente) catalizatori și inhibitori
- hotărâri și proiecte de hotărâri ale consiliilor locale cu privire la aplicarea de modele relaționale de tip rețea
- evoluția recentă a relațiilor diplomatice RO – MD

18. Servicii bancare

- identificarea și clasificarea instituțiilor bancare (comerciale, naționale, internaționale etc.)
- tipuri de servicii oferite
- grad de saturare / acoperire a cererii
- aspecte birocratice

- ponderea serviciilor orientate către persoane fizice și juridice

19. Comunicații și mass-media (telefonie fixă și mobilă, servicii de cablu TV și antene satelit, poștă și curierat, internet, media audio, media video, suporti publicitari în sistemul expunerii stradale)

- furnizori publici și privați
- tipuri de servicii oferite
- grad de saturație a pieței
- comportamente de consum

2. Anchetă sociologică de teren

1. Universul cercetării de teren - areal geografic și demografic: Agenți economici din municipiul Iași, România.

2. Natura cercetării:

a. Tipologia cercetării: anchetă sociologică (metodă), bazată pe sondarea opiniei publice (tehnică), derulată prin aplicare de chestionar sociologic (instrument) operat în sistemul clasic de culegere de date.

b. Construcția instrumentului de cercetare: creat pentru aplicare în format print, ordonat logic și psihologic, standardizat în proporție de 95% (cu întrebări închise – variante de răspuns predefinite).

c. Culegerea datelor: chestionarele au fost aplicate după metoda auto-administrării.

d. Centralizarea și analiza datelor: formularele aplicate în teren au fost înregistrate într-o bază de date digitală. Gestionarea bazei de date a avut în vedere verificarea consistenței instrumentului de cercetare, validarea statistică a datelor, raportarea descriptivă a datelor recoltate.

e. Raportarea datelor: reprezentare grafică, analiză cantitativă și structurarea calitativă de date.

3. Eșantionare:

Criterii de eșantionare: volum (nr. subiecți participanți), structură, reprezentativitate (certificarea probabilistică a posibilității extrapolării rezultatelor cercetării).

Volum:

- eșantion contactat: 500 firme (agenți economici) contactate prin operator de teren + 130 firme contactate prin poștă = 630 firme

- eșantion cu răspuns înregistrat: 113 firme în prealabil contactate prin operator + 0

firme destinatari poștali (timp de așteptare răspuns – 15 zile) = 113

Structura. Conform cu Lista ierarhizată - a se vedea profilurile firmelor și respondenților expuse în analiza cantitativă a datelor.

Reprezentativitate (capacitatea de extrapolare a rezultatelor la întregul delimitat de universul cercetării): - calculul erorii statistice estimative (E); condiții statistice de calcul:

Nivel probabilist de încredere: $P = 95\%$

Prag de semnificație: $\alpha = 0.05$ (5%)

Nota t aferentă P și α : 1,96

Nivel de împrăștiere a răspunsurilor (omogenitate): $30 \times 70 = 2100$

Volum eșantionului: $n = 113$

Rezultă valoarea erorii statistice estimative:

$E = 8,4\%$

În aceste condiții, rezultatele vor putea fi generalizate cu un certificat statistic relativ, eșantionul îndeplinind condiția științifică de reprezentativitate, doar în limitele marjei de eroare.

4. Intervalul temporal de culegere a datelor.

3. Studiul pilot derulat. Prezentarea datelor

I. ANALIZA CANTITATIVĂ A DATELOR

ANALIZA PE SECTOARE DE DATE²

A. PROFILUL FIRMELOR PARTICIPANTE LA CERCETARE

După domeniul / sectorul economic în care activează:

Domeniul	Procente
Servicii financiar – bancare	16,8
Comerț interior și exterior	13,3
Industria materialelor de construcții și a sticlei	8,8
Servicii imobiliare și construcții de locuințe	7,1
Industria lemnului / mobilier	4,4
Industria chimică	4,4
Industria de confecții textile și de pielărie	3,5
Industria alimentară	2,7
Industria de mașini și de echipamente	2,7
Turism – cazare, alimentație publică, obiective, agenții	2,7
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	0,9
Industria metalurgică	0,9
Industria electronică	0,9

² Acolo unde suma procentelor depășește valoarea 100, trebuie reținut faptul că la aplicarea chestionarelor s-a putut înregistra pentru variabila / întrebarea respectivă mai mult de un răspuns.

Servicii din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	0,9
Servicii de cercetare – dezvoltare	0,9
Alt domeniu***	26,5

**** Alt domeniu:

	Frecvente efective
Asigurări și alte servicii financiare adiacente	19
Distribuție	12
Servicii distribuție/montaj tâmplărie	7
Domeniul imobiliar	7
Construcții	7
Turism	4
Comerț încălțăminte și confecții	4
Servicii medicale	3
Industria mobilei	3
Telecomunicații	3
Acordare credite	2
Servicii de instalații sanitare, încălzire și aer condiționat	2
Cercetare în industria constr. de mașini și metalurgie	2
Fabricarea îmbrăcăminte, confecții textile	2
Comerț cu mobilă, articole de menaj și fierărie	2
Electrocasnice	2
Consultanță	2
Producție încălțăminte	1
Fabricarea de mobilă	1
Cercetare în științe fizice și naturale	1
Producere, distribuție și transport energie electrică și termică. Reparații agregate energetice	1
Producător utilaje de îmbuteliere	1
Fibre sintetice	1
Producție țevi profile	1
Componente mari și unelte	1
Îngrășăminte	1
Prelucrarea informatică a datelor	1
Distribuție cartele	1
Amenajări interioare-exterioare	1
Comerț cu detergenți și dezinfectanți	1
Investiții financiare	1
Activități de inginerie	1
Resurse umane	1
Comerț centrale termice	1
Distribuție produse farmaceutice	1

Activități veterinare	1
Comercializarea de echipamente pt. industria alimentară	1
Comerț obiecte sanitare	1
Transport de persoane	1
Proiectare infrastructură	1
Publicitate	1
IT	1
Alimentație publică	1
Vânzări	1
Comercializare cartușe și tonere pentru imprimante	1
Curățătorie chimică	1
Comercializare materiale de construcții	1

După numărul de angajați:

Nr. angajați	Procente
1 – 15	57,5
16 – 30	10,6
Peste 100	8,8
51 – 100	7,1
31 – 50	5,3
NR	10,6

După tipul de capital:

Tip de capital	Procente
Privat	93,8
De stat	0,9
Mixt	0,9
NR	4,4

După forma juridică de funcționare:

Formă juridică	Procente
S.R.L.	73,5
S.A.	23,0
NR	3,5

După domeniul principal de activitate (conform CAEN)

Cod CAEN	Procente
1413	0.9
1520	0.9
3109	1.8

3612	0.9
4120	1.8
4322	1.8
4531	0.9
4532	0.9
4615	0.9
4641	0.9
4674	0.9
4678	0.9
4939	0.9
5153	0.9
5210	0.9
5243	0.9
5245	0.9
5248	0.9
6419	1.8
6619	0.9
6820	0.9
7022	0.9
7031	1.8
7111	0.9
7112	0.9
7219	0.9
7221	0.9
7500	0.9
9301	0.9
NR	69.9

După vechimea activității:

Ani vechime	Procente
Peste 10 ani	27,4
1,1 – 3 ani	23,0
3,1 – 5 ani	19,5
7,1 – 10 ani	10,6
< 1 an	9,7
5,1 – 7 ani	8,0
NR	1,8

După arealul în care își desfășoară activitatea:

Nivel areal	Procente
Local (în Iași)	25,7
Național	25,7

Internațional	17,7
Județean	15,0
Regional	15,0
NR	0,9

B. PROFILUL RESPONDENȚILOR (cei care au completat chestionarul)

După tipul de locuință rezidențială:

Tip locuință	Procente
Apartament cu 2 camere	33,6
Apartament cu 3-4- camere	23,0
Garsonieră sau apartament cu o cameră	9,7
Vilă	4,4
Casă (pe pământ)	4,4
Apartament cu altă configurație	1,8
NR	23,0

După statutul ocupat în spațiul locuit:

Statutul locatarului	Procente
Proprietar	61,9
Chiriaș	16,8
NR	21,1

După dotările locuinței / gospodăriei:

Dotări	Procente
TV cu tub cinescopic	51,3
TV cu plasmă (LCD)	29,2
Mașină de spălat	87,6
Roboți de bucătărie	48,7
Frigider simplu	31,0
Combină frigorifică	64,6
Telefon fix / fax	68,1
Calculator / Internet	81,4
NR	1,8

După tipul de autoturisme deținute:

Tip autoturism	Procente
Berlină / limuzină nouă, marcă străină	25,7
Berlină / limuzină veche, marcă românească	9,7
Berlină / limuzină veche, marcă străină	8,8
Berlină / limuzină nouă, marcă românească	7,1
De teren nouă, marcă străină	3,5

De teren veche, marcă românească	1,8
Sport, marcă românească	1,8
Sport nouă, marcă străină	1,8
Sport veche, marcă străină	0,9
Alt tip	4,4
NR 463	31,0

După poziția / funcția deținută în firmă:

Poziție / funcție	Procente
Administrator angajat	18,6
Manager / director de departament	18,6
Patron	14,2
Director executiv angajat	9,7
Alta	31,0
NR	8,0

După ultimul nivel de instruire:

Nivel de instruire	Procente
Universitar	60,2
Postuniversitar	25,7
Liceu teoretic	4,4
Liceu tehnic	3,5
NR	6,2

După venitul financiar lunar:

Intervale de venit (RON)	Procente
1501 – 2000 lei	23,0
1001 – 1500 lei	19,5
501 – 1000 lei	14,2
2001 – 3000 lei	12,4
3001 – 5000 lei	8,0
< 500 lei	1,8
Peste 5000 lei	1,8
NR	19,4

După sex / gen:

Grupa de gen	Procente
Feminin	63,7
Masculin	29,2
NR	7,1

După categoria de vârstă:

Intervale de venit (RON)	Procente
25 – 34 ani	46,9
35 – 44 ani	22,1
18 - 24 ani	14,2
45 – 54 ani	6,2
55 – 64 ani	2,7
65 ani și peste	0,9
NR	4674,1

C. SECTOARE DE DATE TEMATICE

1.1. Frecvența cu care au fost întâmpinate dificultăți în derularea activității firmelor respondente, de la înființare până în prezent:

Foarte des	Des	Așa- și-așa	Rar	Foarte rar	Deloc	Nu știu / Nu pot aprecia	NR
2,7%	13,3%	30,1%	19,5%	10,6%	11,5%	8,0%	4,4

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte des + des) / (rar + foarte rar + deloc):

Foarte des + des = 16,0%

Rar + foarte rar + deloc = 41,6%

Raportul balanței: 0,38

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0.62 puncte, ceea ce indică o stare negativă în evaluarea frecvenței dificultăților întâmpinate.

1.2. Principalele 5 dificultăți cu care se confruntă domeniul / sectorul în care activează firmele respondente

După prima alegere

Dificultăți	Procente
Lipsa personalului calificat	28.3
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere	9.7
Probleme de natura legislativa	8.8
Relațiile cu instituțiile statului	3.5
Lipsa materiilor prime	2.7
Financiara (insuficienta resurselor, datorii / ariate, incapacitate investițională)	2.7
Derularea efectiva a serviciilor	2.7
Informațională (lipsa de informație actualizată cu privire	

la piață, tendințe, oportunități)	
Relaționarea cu băncile	1.8
Alte dificultăți	0,9
Nu știu / Nu pot aprecia	14.2
NR	22,1

După a II – a alegere

Dificultăți	Procente
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere	12.4
Probleme de natură legislativă	10.6
Relaționarea cu băncile	6.2
Relațiile cu instituțiile statului	6.2
Financiară (insuficiența resurselor, datorii / arierate, incapacitate investițională)	

Lipsa personalului calificat	5.3
Informațională (lipsa de informație actualizată cu privire la piață, tendințe, oportunități)	4.4
Lipsa materiilor prime	3.5
Derularea efectivă a serviciilor	2.7
Alte dificultăți	2.7
Nu știu / Nu pot aprecia	15.0
NR	24,4

După a III – a alegere

Dificultăți	Procente
Relaționarea cu băncile	10.6
Relațiile cu instituțiile statului	10.6
Lipsa personalului calificat	7.1
Probleme de natură legislativă	7.1
Derularea efectivă a serviciilor	5.3
Lipsa materiilor prime	4.4
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere	3.5
Informațională (lipsa de informație actualizată cu privire la piață, tendințe, oportunități)	
Financiară (insuficiența resurselor, datorii / arierate, incapacitate investițională)	
Alte dificultăți	1.8
Nu știu / Nu pot aprecia	15.9
NR	28,3

După a IV – a alegere

Dificultăți	Procente
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere	8.8
Financiară (insuficiența resurselor, datorii / arierate, incapacitate investițională)	7.1
Lipsa materiilor prime	6.2
Derularea efectivă a serviciilor	6.2
Relaționarea cu băncile	5.3
Relațiile cu instituțiile statului	4.4
Informațională (lipsa de informație actualizată cu privire la piață, tendințe, oportunități)	4.4
Probleme de natură legislativă	3.5
Lipsa personalului calificat	1.8
Alte dificultăți	2.7
Nu știu / Nu pot aprecia	15.0
NR	34,5

După a V – a alegere

Dificultăți	Procente
Informațională (lipsa de informație actualizată cu privire la piață, tendințe, oportunități)	8.8
Financiară (insuficiența resurselor, datorii / arierate, incapacitate investițională)	7.1
Lipsa personalului calificat	6.2
Derularea efectivă a serviciilor 466	5.3
Relațiile cu instituțiile statului	3.5
Lipsa materiilor prime	2.7
Probleme de natură legislativă	2.7
Relaționarea cu băncile	2.7
Alte dificultăți	1.8
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere	.9
Nu știu / Nu pot aprecia	16.8
NR	51,6

2.1. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI ALIMENTARE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
11,5%	19,5%	34,5%	17,7%	7,1%	1,8%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 31,0%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 24,8%

Raportul balanței: 1,25

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,25 puncte, ceea ce indică o stare ușor pozitivă în aprecierea făcută.

2.2. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI BĂUTURILOR ALCOOLICE ȘI NEALCOOLICE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
13,3%	25,7%	30,1%	12,4%	2,7%	7,1%	8,8%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 39,0%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 15,1%

Raportul balanței: 2,58

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 1,58 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

2.3. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI DE CONFECȚII TEXTILE ȘI DE PIELĂRIE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
3,5%	21,2%	35,4%	22,1%	6,2%	1,8%	9,7%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 24,7%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 28,3%

Raportul balanței: 0,87

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,13 puncte, ceea ce indică o stare ușor negativă în aprecierea făcută.

2.4. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI LEMNULUI / MOBILIERULUI în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
0,9%	19,5%	38,1%	18,6%	4,4%	6,2%	12,4%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 20,4%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 23,0%

Raportul balanței: 0,89

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,11 puncte, ceea ce indică o stare ușor negativă în aprecierea făcută.

2.5. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI CHIMICE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
1,8%	9,7%	23,0%	25,7%	13,3%	12,4%	14,2%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 11,6%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 39,0%

Raportul balanței: 0,30

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,70 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

2.6. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI MATERIALELOR DE CONSTRUCȚII ȘI A STICLEI în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
7,1%	23,0%	30,1%	14,2%	8,0%	8,0%	9,7%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 30,1%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 22,2%

Raportul balanței: 1,36

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,36 puncte, ceea ce indică o stare relativ pozitivă în aprecierea făcută.

2.7. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI METALURGICE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
2,7%	8,8%	24,8%	22,1%	13,3%	15,9%	12,4%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 11,5%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 35,4%

Raportul balanței: 0,32

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,68 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

2.8. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI DE MAȘINI ȘI ECHIPAMENTE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
3,5%	9,7%	23,0%	23,0%	13,3%	15,9%	11,5%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 13,2%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 36,3%

Raportul balanței: 0,36

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,64 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

2.9. Aprecierea gradului de dezvoltare a INDUSTRIEI ELECTROTEHNICE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
1,8%	11,5%	15,9%	23,9%	19,5%	14,2%	13,3%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 13,3%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 43,4%

Raportul balanței: 0,31

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,69 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

2.10. Aprecierea gradului de dezvoltare a sectorului de RECICLARE A DEȘEURILOR în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
0,9%	8,0%	6,2%	26,5%	30,1%	16,8%	11,5%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 8,9%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 56,6%

Raportul balanței: 0,16

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,84 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

2.11. Aprecierea gradului de dezvoltare a COMERȚULUI INTERIOR ȘI EXTERIOR în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
6,2%	15,9%	24,8%	21,2%	8,0%	12,4%	11,5%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 22,1%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 29,2%

Raportul balanței: 0,76

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,24 puncte, ceea ce indică o stare relativ negativă în aprecierea făcută.

2.12. Aprecierea gradului de dezvoltare a TURISMULUI (cazare, alimentație, obiective, agenții) în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
7,1%	14,2%	38,1%	15,9%	10,6%	3,5%	10,6%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 21,3%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 26,5%

Raportul balanței: 0,80

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,20 puncte, ceea ce indică o stare ușor negativă în aprecierea făcută.

2.13. Aprecierea gradului de dezvoltare a SERVICIILOR FINANCIAR-BANCARE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
28,3%	33,6%	20,4%	8,8%	0,9%	0,9%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 61,9%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 9,7%

Raportul balanței: 6,38

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 5,38 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

2.14. Aprecierea gradului de dezvoltare a SERVICIILOR DIN DOMENIUL INFORMATICII ȘI TEHNICII DE CALCUL în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
13,3%	25,7%	26,5%	17,7%	2,7%	1,8%	12,4%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 39,0%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 20,4%

Raportul balanței: 1,91

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,91 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

2.15. Aprecierea gradului de dezvoltare a SERVICIILOR DE CERCETARE – DEZVOLTARE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
7,1%	8,8%	24,8%	22,1%	10,6%	15,9%	10,6%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) / (Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 15,9%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 32,7%

Raportul balanței: 0,49

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,51 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

2.16. Aprecierea gradului de dezvoltare a SERVICIILOR IMOBILIARE ȘI CONSTRUCȚII DE LOCUINȚE în orașul Iași

Foarte dezvoltat	Dezvoltat	Potrivit	Puțin dezvoltat	Deloc dezvoltat	Nu pot aprecia	NR
16,8%	31,9%	26,5%	13,3%	1,8%	2,7%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte dezvoltat + dezvoltat) /(Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat):

Foarte dezvoltat + dezvoltat = 48,7%

Puțin dezvoltat + deloc dezvoltat = 15,1%

Raportul balanței: 3,23

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 2,32 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

3. ANALIZE ȘI COMPARAȚII

3.1. ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ SECTORIALĂ A ORAȘULUI, AȘA CUM ESTE PERCEPUTĂ DE CĂTRE AGENȚII ECONOMICI LOCALI – ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Deficit	Excedent
Serviciile bancare și financiare	6,38		5,38
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	3,23		2,32
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	2,58		1,58
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	1,91		0,91
Industria materialelor de construcții și a sticlei	1,36		0,36
Industria alimentară	1,25		0,25
Industria lemnului / mobilier	0,89	0,11	
Industria de confecții textile și pielărie	0,87	0,13	
Turismul	0,80	0,20	
Comerțul interior și exterior	0,76	0,24	
Serviciile de cercetare – dezvoltare	0,49	0,51	
Industria de mașini și echipamente	0,36	0,64	
Industria metalurgică	0,32	0,68	
Industria electrotehnică	0,31	0,69	
Industria chimică	0,30	0,70	
Reciclarea deșeurilor 472	0,16	0,84	

3.2 Evaluarea principalelor trei domenii de activitate economică care înregistrează UN SURPLUS DE FORȚĂ DE MUNCĂ în plan local – ierarhizare descrescătoare

După prima alegere:

Domenii economice	Procente
Industria alimentară	10,6
Serviciile bancare și financiare	10,6

Industria de confecții textile și pielărie	8,8
Industria metalurgică	4,4
Industria lemnului / mobilier	3,5
Industria materialelor de construcții și a sticlei	3,5
Comerțul interior și exterior	3,5
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	3,5
Industria chimică	1,8
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	0,9
Industria de mașini și echipamente	0,9
Industria electrotehnică	0,9
Turismul	0,9
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	0,9
Serviciile de cercetare – dezvoltare	0,9
Reciclarea deșeurilor	0,0
NR	44,2

După a doua alegere:

Domenii economice	Procente
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	8,0
Industria alimentară	7,1
Industria de confecții textile și pielărie	6,2
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	4,4
Industria chimică	4,4
Serviciile de cercetare – dezvoltare	4,4
Comerțul interior și exterior	3,5
Industria materialelor de construcții și a sticlei	2,7
Industria metalurgică	2,7
Industria de mașini și echipamente	2,7
Serviciile bancare și financiare	2,7
Industria lemnului / mobilier	1,8
Turismul	1,8
Industria electrotehnică	0,9
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	0,9
Reciclarea deșeurilor	0,0
NR	46,0

După a treia alegere:

Domenii economice	Procente
Industria alimentară	7,1
Industria lemnului / mobilier	5,3

Industria metalurgică	5,3
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	5,3
Industria de confecții textile și pielărie	4,4
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	3,5
Industria de mașini și echipamente	3,5
Serviciile bancare și financiare	2,7
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	2,7
Industria materialelor de construcții și a sticlei	1,8
Industria electrotehnică	1,8
Comerțul interior și exterior	1,8
Turismul	1,8
Industria chimică	0,9
Reciclarea deșeurilor	0,9
Serviciile de cercetare – dezvoltare	0,9
NR	50,4

3.3. Evaluarea principalelor trei domenii de activitate economică care înregistrează UN DEFICIT DE FORȚĂ DE MUNCĂ în plan local – ierarhizare descrescătoare

După prima alegere:

Domenii economice	Procente
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	12,4
Reciclarea deșeurilor	9,7
Serviciile de cercetare – dezvoltare	7,1
Industria de mașini și echipamente	4,4
Turismul	3,5
Serviciile bancare și financiare	3,5
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	3,5
Industria de confecții textile și pielărie	2,7
Industria lemnului / mobilier	2,7
Industria electrotehnică	2,7
Industria chimică	1,8
Industria materialelor de construcții și a sticlei	0,9
Industria metalurgică	0,9
Comerțul interior și exterior	0,9
Industria alimentară	0,9
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	0,0
NR	42,5

După a doua alegere:

Domenii economice	Procente
Serviciile de cercetare – dezvoltare	7,1
Reciclarea deșeurilor	6,2
Industria de confecții textile și pielărie	5,3
Industria electrotehnică	5,3
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	5,3
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	5,3
Industria de mașini și echipamente	3,5
Industria chimică	2,7
Industria alimentară	1,8
Industria lemnului / mobilier	1,8
Industria metalurgică	1,8
Comerțul interior și exterior	1,8
Serviciile bancare și financiare	1,8
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	0,9
Industria materialelor de construcții și a sticlei	0,9
Turismul	0,9
NR	47,8

După a treia alegere:

Domenii economice	Procente
Serviciile de cercetare – dezvoltare	8,0
Reciclarea deșeurilor	7,1
Industria lemnului / mobilier	5,3
Industria electrotehnică	4,4
Comerțul interior și exterior	3,5
Turismul	3,5
Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe	3,5
Industria alimentară	2,7
Industria de confecții textile și pielărie	2,7
Industria chimică	2,7
Industria de mașini și echipamente	2,7
Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice	0,9
Industria materialelor de construcții și a sticlei	0,9
Industria metalurgică	0,9
Serviciile bancare și financiare	0,9
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul	0,0
NR	50,4

3. 4.1. Nivelul de importanță acordată de către agenții economici din orașul Iași **SPRIJINIRII INVESTITORILOR DE CĂTRE STAT ȘI ATRAGERII DE FONDURI EUROPENE**

Foarte important	Important	Potrivit	Puțin important	Deloc important	Nu pot aprecia / Nu răspund	NR
64,6%	22,1%	8,0%	0,9%	0,0%	0,0%	4,4%

Orientarea nivelului de importanță acordată, conform balanței (foarte important + important) / (puțin important + deloc important):

Foarte important + important = 86,7%

Puțin important + Deloc important = 0,9%

Raportul balanței: 96,33

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent 95,33 de puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de importanță.

3. 4.2. Nivelul de importanță acordată de către agenții economici din orașul Iași **CREȘTERII COMPETITIVITĂȚII DINTRE FIRME**

Foarte important	Important	Potrivit	Puțin important	Deloc important	Nu pot aprecia / Nu răspund	NR
33,6%	40,7%	13,3%	2,7%	0,0%	1,8%	8,0%

Orientarea nivelului de importanță acordată, conform balanței (foarte important + important) / (puțin important + deloc important):

Foarte important + important = 74,3%

Puțin important + Deloc important = 2,7%

Raportul balanței: 27,52

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 26,52puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de importanță.

3. 4.3. Nivelul de importanță acordată de către agenții economici din orașul Iași **CREȘTERII CALITĂȚII PRODUSELOR ȘI SERVICIILOR LOCALE**

Foarte important	Important	Potrivit	Puțin important	Deloc important	Nu pot aprecia / Nu răspund	NR
75,2%	15,9%	2,7%	0,0%	0,0%	0,0%	6,2%

Orientarea nivelului de importanță acordată, conform balanței (foarte important + important) / (puțin important + deloc important):

Foarte important + important = 91,1%

Puțin important + Deloc important = 0,0%

Raportul balanței: nu poate fi calculat

*** Apare un excedent net de 90,1 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de importanță.

3. 4.4. Nivelul de importanță acordată de către agenții economici din orașul Iași CREĂRII DE CENTRE DE CONSULTANȚĂ ȘI INFRASTRUCTURII PENTRU AFACERI

Foarte important	Important	Potrivit	Puțin important	Deloc important	Nu pot aprecia / Nu răspund	NR
38,9%	28,3%	15,9%	6,2%	0,0%	1,8%	8,8%

Orientarea nivelului de importanță acordată, conform balanței (foarte important +important) / (puțin important + deloc important):

Foarte important + important = 67,2%

Puțin important + Deloc important = 6,2%

Raportul balanței: 10,84

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent 9,84 de puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de importanță.

3.4.5. Nivelul de importanță acordată de către agenții economici din orașul Iași COOPERĂRII TRANSFRONTALIERE CU REP. MOLDOVA

Foarte important	Important	Potrivit	Puțin important	Deloc important	Nu pot aprecia / Nu răspund	NR
15,0%	17,7%	29,2%	12,4%	8,8%	8,0%	8,8%

Orientarea nivelului de importanță acordată, conform balanței (foarte important +important) / (puțin important + deloc important):

Foarte important + important = 22,7%

Puțin important + Deloc important = 21,2%

Raportul balanței: 1,07

**** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,07 puncte, ceea ce indică o stare de relativ echilibru în evaluarea nivelului de importanță.

4. ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DE IMPORTANȚĂ ACORDATĂ DE CĂTRE AGENȚII ECONOMICI LOCALI UNOR ASPECTE ORIENTATIV - STRATEGICE – ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Excedent
Sprijinirea inventurilor de către stat și prin atragerea de fonduri europene	96,33	95,33
Creșterea calității produselor și serviciilor locale	incalculabil	90,10
Creșterea competitivității între firme	27,52	27,52
Crearea de centre de consultanță și infrastructură pentru afaceri	10,84	9,84
Cooperarea transfrontalieră cu Rep. Moldova	1,07	0,07

5. Direcții dezirabile / indezirabile de orientare strategică a Iașului, din perspectiva agenților economici locali

	Dezirabil	Indezirabil	Nu pot aprecia	NR
Reducerea diferențelor de dezvoltare față de celelalte orașe din regiune	62,8	6,2	19,5	11,5
Dezvoltarea poziției de oraș de graniță europeană	73,5	7,1	9,7	9,8
Producție industrială grea	53,1	17,7	21,2	8,0
Producție industrială ușoară	67,3	8,0	16,8	8,0
Servicii de cercetare - dezvoltare	78,8	5,3	8,0	8,0
Servicii de tehnologie informațională	71,7	8,0	9,7	10,6
Comerț de graniță cu Rep. Moldova	38,1	23,9	25,7	12,4
Calificarea resurselor umane	81,4	5,3	6,2	7,1
Activități de turism	77,9	6,2	8,0	8,0
Activități culturale	78,8	5,3	8,0	8,0
Altceva	4,4	1,8	8,0	85,9

Ierarhizarea descrescătoare a direcțiilor, după DEZIRABILITATE:

	Procente
Calificarea resurselor umane	81,4
Servicii de cercetare - dezvoltare	78,8
Activități culturale	78,8
Activități de turism	77,9

Dezvoltarea poziției de oraș de graniță europeană	73,5
Servicii de tehnologie informațională	71,7
Producție industrială ușoară	67,3
Reducerea diferențelor de dezvoltare față de celelalte orașe din regiune	62,8
Producție industrială grea	53,1
Comerț de graniță cu Rep. Moldova	38,1
Altceva	4,4

Ierarhizarea descrescătoare a direcțiilor, după INDEZIRABILITATE:

	Procente
Comerț de graniță cu Rep. Moldova	23,9
Producție industrială grea	17,7
Producție industrială ușoară	8,0
Servicii de tehnologie informațională	8,0
Dezvoltarea poziției de oraș de graniță europeană	7,1
Reducerea diferențelor de dezvoltare față de celelalte orașe din regiune	6,2
Activități de turism	6,2
Servicii de cercetare - dezvoltare	5,3
Calificarea resurselor umane	5,3
Activități culturale	5,3
Altceva	1,8

6.1. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia NIVELUL ȘOMAJULUI ESTE RIDICAT

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
47,8%	23,0%	21,2%	8,0%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 2,08

Balanța înclină în favoarea acordului (excedent – 1,08 puncte).

6.2. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia în orașul Iași ESTE NEVOIE DE FORȚĂ CALIFICATĂ DE MUNCĂ

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
83,2%	8,8%	3,5%	4,4%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 9,45

Balanța înclină net în favoarea acordului (excedent – 8,45 puncte).

6.3. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia în orașul Iași CEI MAI MULȚI ȘOMERI MUNCESC LA NEGRU (FĂRĂ ACTE)

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
52,2%	18,6%	23,9%	5,3%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 2,81

Balanța înclină în favoarea acordului (excedent – 1,81 puncte).

6.4. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia în orașul Iași ȘOMERII AU ȘANSE MARI DE A SE ANGAJA ÎN VIITORUL APROPIAT

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
27,4%	38,9%	27,4%	6,2%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 0,70

Balanța înclină în favoarea dezacordului (deficit – 0,30 puncte).

6.5. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia din orașul Iași MAREA MAJORITATE A FORȚEI DE MUNCĂ A EMIGRAT ÎN STRĂINĂTATE

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
69,9%	15,9%	9,7%	4,4%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 4,40

Balanța înclină net în favoarea acordului (excedent – 3,40 puncte).

6.6. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia în orașul Iași EXISTĂ SECTOARE DE ACTIVITATE CARE SUFERĂ DE LIPSA FORȚEI DE MUNCĂ

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
75,2%	9,7%	10,6%	4,4%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 7,75

Balanța înclină net în favoarea acordului (excedent – 6,75 puncte).

6.7. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia IAȘUL ARE NEVOIE DE FORȚĂ DE MUNCĂ DIN ALTE PĂRȚI ALE ȚĂRII

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
9,7%	68,1%	17,7%	4,4%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 0,14

Balanța înclină net în favoarea dezacordului (deficit – 0,86 puncte).

6.8. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia IAȘUL ARE NEVOIE DE FORȚĂ DE MUNCĂ DIN STRĂINĂTATE

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
11,5%	69,0%	14,2%	5,3%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 0,17

Balanța înclină net în favoarea dezacordului (deficit – 0,83 puncte).

6.9. Evaluarea veridicității afirmației conform căreia SALARIILE DIN IAȘI SUNT MULȚUMITOARE

Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu pot aprecia	NR
4,4%	77,0%	11,5%	7,1%

Raportul balanței dintre cei care sunt de acord cu această afirmație și cei care nu sunt de acord: 0,06

Balanța înclină net în favoarea dezacordului (deficit – 0,94 puncte).

ANALIZA COMPARATĂ A RĂSPUNSURILOR / ATITUDINII DIN CLASA „ACORDULUI” – ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Deficit	Excedent
Este nevoie de forță calificată de muncă	9,45		8,45
Există sectoare din economia locală care suferă de lipsa forței de muncă	7,75		6,75
Marea majoritate a forței de muncă a emigrat peste hotare	4,40		3,40
Cei mai mulți șomeri muncesc la negru (fără acte)	2,81		1,81
Nivelul șomajului este ridicat	2,08		1,08
Șomerii au șanse mari de a se reangaja în viitorul apropiat	0,70	0,30	
Iașul are nevoie de forță de muncă din străinătate	0,17	0,83	
Iașul are nevoie de forță de muncă din alte părți ale țării	0,14	0,86	
Salariile din Iași sunt mulțumitoare	0,06	0,94	

7.1. Evaluarea măsurii în care este cunoscută APLICAREA UNUI TARIF VAMAL COMUN, cu referire la politicile comerciale comune ale UE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
11,5%	15,9%	20,4%	24,8%	20,4%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 27,4%

Mică măsură + deloc = 45,2%

Raportul balanței: 0,61

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,39 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

7.2. Evaluarea măsurii în care este cunoscută RESPECTAREA SCHEMEI DE PREFERINȚE GENERALIZATE ALE UE, cu referire la politicile comerciale comune ale UE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
5,3%	8,8%	17,7%	31,9%	26,5%	9,7%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 14,1%

Mică măsură + deloc = 58,4%

Raportul balanței: 0,24

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,76 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

7.3. Evaluarea măsurii în care este cunoscută APLICAREA MĂSURILOR DE APĂRARE COMERCIALĂ, cu referire la politicile comerciale comune ale UE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
9,7%	10,6%	25,7%	26,5%	19,5%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 20,3%

Mică măsură + deloc = 46,0%

Raportul balanței: 0,44

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,56 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

7.4. Evaluarea măsurii în care este cunoscută RESPECTAREA ACORDURILOR PREFERENȚIALE COMERCIALE ȘI DE COOPERARE ÎNCHEIATE CU ȚĂRILE TERȚE, cu referire la politicile comerciale comune ale UE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
8,8%	15,9%	16,8%	26,5%	23,0%	8,8%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 24,7%

Mică măsură + deloc = 49,5%

Raportul balanței: 0,50

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,50 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

7.5. Evaluarea măsurii în care este cunoscută RESPECTAREA ANGAJAMENTELOR COMERCIALE DIN CADRUL ORGANIZAȚIEI MONDIALE A COMERȚULUI, cu referire la politicile comerciale comune ale UE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
12,4%	12,4%	19,5%	22,1%	25,7%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 24,8 %

Mică măsură + deloc = 47,8%

Raportul balanței: 0,52

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,48 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DE CUNOAȘTERE DE CĂTRE AGENȚII ECONOMICI A ELEMENTELOR REFERITOARE LA POLITICILE COMERCIALE COMUNE ALE UE – ierarhizare descrescătoare

	Raport	Deficit
Aplicarea unui tarif vamal comun	0,61	0,39

Respectarea angajamentelor comerciale din cadrul Organizației Mondiale a Comerțului	0,52	0,48
Respectarea acordurilor preferențiale comerciale și de cooperare încheiate cu țările terțe	0,50	0,50
Aplicarea măsurilor de apărare comercială	0,44	0,56
Respectarea schemei de preferințe generalizate ale	0,24	0,76

8.1. Evaluarea măsurii declarate în care sunt cunoscute respondenților CĂILE, METODELE ȘI TEHNICILE COMERCIALE DE IMPORT

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
5,3%	14,2%	21,2%	35,4%	18,6%	5,3%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 19,5%

Mică măsură + deloc = 54,0%

Raportul balanței: 0,36

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,64 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

8.2. Evaluarea măsurii declarate în care sunt cunoscute respondenților CĂILE, METODELE ȘI TEHNICILE COMERCIALE DE EXPORT

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
3,5%	13,3%	22,1%	37,2%	17,7%	6,2%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 16,8%

Mică măsură + deloc = 54,9%

Raportul balanței: 0,31

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,69 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DECLARAT DE CUNOAȘTERE DE CĂTRE RESPONDENȚI A ELEMENTELOR REFERITOARE LA COMERȚUL DE TIP IMPORT - EXPORT – ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Deficit
Căile, metodele și tehnicile comerciale de import	0,36	0,64
Căile, metodele și tehnicile comerciale de export	0,31	0,69

9.1. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la ASPECTELE LEGISLATIVE NAȚIONALE CE REGLEMENTEAZĂ AFACERILE INTERNAȚIONALE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
19,5%	15,0%	31,0%	14,2%	12,4%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 34,5%

Mică măsură + deloc = 26,6%

Raportul balanței: 1,30

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,30 puncte, ceea ce indică o stare pozitivă în aprecierea făcută.

9.2. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la ASPECTELE LEGISLATIVE EUROPENE CE REGLEMENTEAZĂ AFACERILE INTERNAȚIONALE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
15,0%	22,1%	25,7%	15,9%	14,2%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 37,1%

Mică măsură + deloc = 20,1%

Raportul balanței: 1,85

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,85 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

9.3. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la MODALITĂȚILE DE ACCESARE A PIEȚELOR DE DESFACERE DIN EXTERIORUL ȚĂRII

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
13,3%	21,2%	22,1%	21,2%	15,0%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 34,5%

Mică măsură + deloc = 36,2%

Raportul balanței: 0,95

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,05 puncte, ceea ce indică o stare de relativ echilibru în aprecierea făcută.

9.4. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la **CONDIȚIILE ȘI NORMELE DE CALITATE CE TREBUIE ÎNDEPLINITE PENTRU A AVEA ACCES LA PIEȚELE DIN EXTERIOR**

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
15,0%	17,7%	27,4%	20,4%	13,3%	6,2%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 32,7%

Mică măsură + deloc = 33,7%

Raportul balanței: 0,97

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,03 puncte, ceea ce indică o stare de relativ echilibru în aprecierea făcută.

9.5. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la **TAXELE PERCEPUTE DE AUTORITATEA VAMALĂ ÎN TRANZITUL DE MĂRFURI**

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
11,5%	15,0%	22,1%	23,9%	21,2%	6,2%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 26,5%

Mică măsură + deloc = 45,1%

Raportul balanței: 0,59

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,41 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

9.6. Evaluarea importanței acordate de către respondenți necesității informării la zi, cu privire la **MODALITĂȚILE PRIN CARE FIRMELE POT BENEFICIA DE PROGRAMELE GUVERNAMENTALE DE PROMOVARE A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE DE AFACERI**

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
18,6%	18,6%	22,1%	20,4%	15,9%	4,4%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 37,2%

Mică măsură + deloc = 36,3%

Raportul balanței: 1,02

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,02 puncte, ceea ce indică o stare de relativ echilibru în aprecierea făcută.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DECLARAT DE IMPORTANȚĂ ACORDATĂ INFORMĂRII LA ZI, CU PRIVIRE LA LEGI, NORME ȘI TAXE PRACTICATE ÎN SFERA AFACERILOR INTERNAȚIONALE – ierarhizare descrescătoare

	<i>Raport balanță</i>	<i>Deficit</i>	<i>Excedent</i>
<i>Aspectele legislative europene ce reglementează afacerile internaționale</i>	1,85		0,85
<i>Aspectele legislative naționale ce reglementează afacerile internaționale</i>	1,30		0,30
<i>Modalitățile prin care firmele pot beneficia de programele guvernamentale de promovare a relațiilor internaționale de afaceri</i>	1,02		0,02
<i>Condițiile și normele de calitate ce trebuie îndeplinite pentru a avea acces la piețele din exterior</i>	0,97	0,03	
<i>Modalitățile de accesare a piețelor de desfacere din exteriorul țării</i>	0,95	0,05	
<i>Taxele percepute de autoritatea vamală în tranzitul de mărfuri</i>	0,59	0,41	

10.1. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a IDENTITĂȚII POTENȚIALILOR PARTENERI PENTRU RELAȚII DE AFACERI TRANFRONTALIERE CU REPUBLICA MOLDOVA

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
0,9%	8,0%	23,0%	30,1%	31,0%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 8,9%

Mică măsură + deloc = 61,1%

Raportul balanței: 0,15

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,85 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

10.2. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a TIPURILOR DE AVIZE, AUTORIZAȚII ȘI LICENȚE NECESARE ÎN DOMENIUL AFACERILOR EXTERNE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
4,4%	11,5%	21,2%	28,3%	27,4%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 15,9%

Mică măsură + deloc = 55,7%

Raportul balanței: 0,29

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,71 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

10.3. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a DOCUMENTELOR ȘI TAXELOR VAMALE SOLICITATE TRANZITULUI DE MĂRFURI

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
4,4%	11,5%	20,4%	31,0%	24,8%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 15,9%

Mică măsură + deloc = 55,8%

Raportul balanței: 0,28

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,72 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

10.4. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a ACORDURILOR ECONOMICE SEMNATE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
0,9%	5,3%	12,4%	37,2%	37,2%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 6,2%

Mică măsură + deloc = 74,4%

Raportul balanței: 0,08

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,92 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat negativă în aprecierea făcută.

10.5. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a FACILITĂȚILOR ACORDATE DE CĂTRE GUVERN OPERATORILOR ECONOMICI CE DERULEAZĂ AFACERI EXTERNE

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
2,7%	9,7%	24,8%	32,7%	23,0%	7,1%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 12,4%

Mică măsură + deloc = 55,7%

Raportul balanței: 0,22

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,78 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DECLARAT DE CUNOAȘTERE A CĂTORVA ASPECTE PUNCTUALE CARE VIZEAZĂ RELAȚIILE ECONOMICE CU EXTERIORUL, ÎN SPECIAL CU REP. MOLDOVA – ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Deficit
<i>Tipurile de avize, autorizații și licențe necesare în domeniul afacerilor externe</i>	0,29	0,71
<i>Documentele și taxele vamale solicitate tranzitului de mărfuri</i>	0,28	0,72
<i>Facilitățile acordate de către guvern operatorilor economici ce derulează afaceri externe</i>	0,22	0,78
<i>Identitatea potențialilor parteneri pentru relații de afaceri cu Rep. Moldova</i>	0,15	0,85
<i>Acordurile economice semnate între România și Rep. Moldova</i>	0,08	0,92

11.1. Evaluarea numerică a personalului angajat din firmele respondente care au cunoștințe de TEORIA COMERȚULUI INTERNAȚIONAL

Nr. angajați	Procente
Unul	13,3
Doi - trei	11,5
Patru - cinci	4,5
Peste cinci	2,7
Niciunul sau NR	68,1

11.2. Evaluarea numerică a personalului angajat din firmele respondente care au cunoștințe în domeniul INVESTIȚIILOR INTERNAȚIONALE

Nr. angajați	Procente
Unul	12,4
Doi - trei	13,3
Patru - cinci	4,5
Peste cinci	3,6
Niciunul sau NR	66,4

11.3. Evaluarea numerică a personalului angajat din firmele respondente care au cunoștințe în domeniul MEDIULUI INTERNAȚIONAL AL AFACERILOR

Nr. angajați	Procente
Unul	11,5
Doi - trei	17,7
Patru - cinci	4,5
Peste cinci	2,7
Niciunul sau NR	63,7

11.4. Evaluarea numerică a personalului angajat din firmele respondente care au cunoștințe de MARKETING INTERNAȚIONAL

Nr. angajați	Procente
Unul	13,3
Doi - trei	17,7
Patru - cinci	8,0
Peste cinci	1,8
Niciunul sau NR	59,3

11.5. Evaluarea numerică a personalului angajat din firmele respondente care au cunoștințe de SISTEME ȘI OPERAȚII BANCARE INTERNAȚIONALE

Nr. angajați	Procente
Unul	15,0
Doi - trei	11,5
Patru - cinci	11,5
Peste cinci	6,3
Niciunul sau NR	55,8

CLASIFICAREA (IERARHIZATĂ DESCRESCĂTOR) A DOMENIILOR CU CEI MAI MULȚI ANGAJAȚI INSTRUIȚI PE DOMENIILE AFACERILOR EXTERNE (CATEGORIILE 4-5 ȘI PESTE 5 ANGAJAȚI, CUMULATE)

	Procente cumulate
<i>Sisteme și operații bancare internaționale</i>	17,8
<i>Marketing internațional</i>	9,8
<i>Investiții internaționale</i>	8,1
<i>Teoria comerțului internațional</i>	7,2
<i>Mediul internațional al afacerilor</i>	7,2

CLASIFICAREA (IERARHIZATĂ DESCRESCĂTOR) A DOMENIILOR ASUPRA CĂRORA RESPONDENȚII NU AU FĂCUT MENȚIUNI NUMERICE (CATEGORIILE NICIUN ANGAJAT ȘI NR, CUMULATE – echivalent “missing data”)

	Procente cumulate
<i>Teoria comerțului internațional</i>	68,1
<i>Investiții internaționale</i>	66,4
<i>Mediul internațional al afacerilor</i>	63,7
<i>Marketing internațional</i>	59,3
<i>Sisteme și operații bancare internaționale</i>	55,8

12. Activități specifice SECURITĂȚII, SĂNĂTĂȚII ȘI MEDICINEI MUNCII, derulate în mod planificat în firmele respondente – ierarhizare descrescătoare

Activități	Procente
Training / formare de specialiști interni în managementul muncii	50,4
Instruire sau certificare în securitatea și sănătatea muncii	46,9
Instruire sau certificare în medicina muncii	23,0

13.1. Nivel de atenție acordată declarativ de către firmele respondente SATISFACERII CERINȚELOR MINIME DE SECURITATE ȘI SĂNĂTATE PENTRU LOCUL DE MUNCĂ, CONFORM LEGISLAȚIEI ÎN VIGOARE, CU SPECIFICUL LOCULUI DE MUNCĂ

Foarte multă	Multă	Potrivită	Mică	Deloc	Nu pot aprecia / Nu răspund
62,8%	19,5%	8,8%	0,9%	0,0%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte multă + multă) / (mică + deloc):

Foarte multă + multă = 82,3%

Mică + deloc = 0,9%

Raportul balanței: 91,44

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 90,44 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de atenție acordată.

13.2. Nivel de atenție acordată declarativ de către firmele respondente SEMNALIZĂRII DE SECURITATE ȘI SĂNĂTATE LA LOCUL DE MUNCĂ

Foarte multă	Multă	Potrivită	Mică	Deloc	Nu pot aprecia / Nu răspund
49,6%	28,3%	10,6%	1,8%	2,7%	7,1%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte multă + multă) / (mică + deloc):

Foarte multă + multă = 77,9%

Mică + deloc = 4,5%

Raportul balanței: 17,31

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 16,31 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de atenție acordată.

13.3. Nivel de atenție acordată declarativ de către firmele respondente UTILIZĂRII DE CĂTRE LUCRĂTORI A ECHIPAMENTELOR INDIVIDUALE DE PROTECȚIE LA LOCUL DE MUNCĂ

Foarte multă	Multă	Potrivită	Mică	Deloc	Nu pot aprecia / Nu răspund
45,1%	22,1%	17,7%	2,7%	3,5%	8,8%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte multă + multă) / (mică + deloc):

Foarte multă + multă = 67,2%

Mică + deloc = 6,2%

Raportul balanței: 10,84

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 9,84 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de atenție acordată.

*ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DECLARAT DE ATENȚIE
ACORDATĂ DE CĂTRE FIRMELE RESPONDENTE ELEMENTELOR DE
PROTECȚIE ȘI SECURITATE ÎN MUNCĂ – ierarhizare descrescătoare*

	Raport balanță	Excedent
Satisfacerii cerințelor minime de securitate și sănătate pentru locul de muncă, conform legislației în vigoare, cu specificul locului de muncă	91,44	90,44
Semnalizării de securitate și sănătate la locul de muncă	17,31	16,31
Utilizării de către lucrători a echipamentelor individuale de protecție la locul de muncă	10,84	9,84

14.1. Nivelul de mulțumire al respondenților față de STAREA FIZICĂ ȘI IGIENICĂ A CLĂDIRILOR DIN SERVICIILE PUBLICE DE SĂNĂTATE – SPITALE, CLINICI, SANATORII ETC.

Foarte mulțumit	Mulțumit	Potrivit	Puțin mulțumit	Deloc mulțumit	Nu pot aprecia	NR
1,8%	5,3%	15,9%	28,3%	38,1%	2,7%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte mulțumit + mulțumit) / (puțin mulțumit + deloc mulțumit):

Foarte mulțumit + mulțumit = 7,1%

Puțin mulțumit + deloc mulțumit = 66,4%

Raportul balanței: 0,11

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,89 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat negativă în evaluarea nivelului de mulțumire.

14.2. Nivelul de mulțumire al respondenților față de DOTAREA CU MIJLOACE DE INTERVENȚIE ÎN CAZ DE URGENȚĂ – AMBULANȚE, PERSONAL CALIFICAT, INSTRUMENTAR MEDICAL

Foarte mulțumit	Mulțumit	Potrivit	Puțin mulțumit	Deloc mulțumit	Nu pot aprecia	NR
1,8%	10,6%	25,7%	36,3%	14,2%	3,5%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte mulțumit + mulțumit) / (puțin mulțumit + deloc mulțumit):

Foarte mulțumit + mulțumit = 12,4%

Puțin mulțumit + deloc mulțumit = 50,5%

Raportul balanței: 0,25

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,75 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în evaluarea nivelului de mulțumire.

14.3. Nivelul de mulțumire al respondenților față de PROFESIONALISMUL / PREGĂTIREA PERSOANLULUI MEDICAL DIN SPITALE ȘI CLINICI

Foarte mulțumit	Mulțumit	Potrivit	Puțin mulțumit	Deloc mulțumit	Nu pot aprecia	NR
2,7%	20,4%	32,7%	26,5%	6,2%	3,5%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte mulțumit + mulțumit) / (puțin mulțumit + deloc mulțumit):

Foarte mulțumit + mulțumit = 23,1%

Puțin mulțumit + deloc mulțumit = 32,7%

Raportul balanței: 0,71

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,29 puncte, ceea ce indică o stare negativă în evaluarea nivelului de mulțumire.

14.4. Nivelul de mulțumire al respondenților față de CAPACITATEA DE LUCRU A UNITĂȚILOR SANITARE (NR. PATURI, NR. PERSONAL ANGAJAT, DOTAREA CU ECHIPAMENTE ȘI MEDICAMENTE)

Foarte mulțumit	Mulțumit	Potrivit	Puțin mulțumit	Deloc mulțumit	Nu pot aprecia	NR
0,9%	6,2%	15,0%	32,7%	32,7%	4,4%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte mulțumit + mulțumit) / (puțin mulțumit + deloc mulțumit):

Foarte mulțumit + mulțumit = 7,1%

Puțin mulțumit + deloc mulțumit = 65,4%

Raportul balanței: 0,11

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,89 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat negativă în evaluarea nivelului de mulțumire.

14.5. Nivelul de mulțumire al respondenților față de PROGRAMELE DE PREVENIRE ȘI COMBATERE A BOLILOR EPIDEMICE (GRIPE, MENINGITE Ș.A.)

Foarte mulțumit	Mulțumit	Potrivit	Puțin mulțumit	Deloc mulțumit	Nu pot aprecia	NR
1,8%	8,0%	21,2%	31,0%	19,5%	10,6%	8,0%

Orientarea nivelului general de mulțumire, conform balanței (foarte mulțumit + mulțumit) / (puțin mulțumit + deloc mulțumit):

Foarte mulțumit + mulțumit = 9,8%

Puțin mulțumit + deloc mulțumit = 50,5%

Raportul balanței: 0,19

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,81puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat negativă în evaluarea nivelului de mulțumire.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DE MULȚUMIRE A RESPONDENȚILOR FAȚĂ DE CÂTEVA ELEMENTE ARONDATE SERVICIILOR DE SĂNĂTATE PUBLICĂ– ierarhizare descrescătoare

	Raport balanță	Deficit
Profesionalismul / pregătirea personalului medical din spitale și clinici	0,71	0,29
Dotarea cu mijloace de intervenție în caz de urgență – ambulanțe, personal calificat, instrumentar medical	0,25	0,75
Programele de prevenire și combatere a bolilor epidemice (gripe, meningite ș.a.)	0,19	0,81
Starea fizică și igienică a clădirilor din serviciile publice de sănătate –spitale, clinici, sanatorii etc.	0,11	0,89
Capacitatea de lucru a unităților sanitare (nr. paturi, nr. personal angajat, dotarea cu echipamente și medicamente)	0,11	0,89

15. Selectarea preferențială a ofertelor SERVICIILOR dintre cele DE STAT versus PRIVATE, pe domeniile care deservesc populația – sănătate, educație, utilități tehnice etc.

Private:	65,5 %
De stat	13,3, %
Fără apreciere	8,8 %
Fără răspuns	12,4 %

16. Auto-perceperea evoluției nivelului (standardului) de viață personal, de către respondenți, prin raportarea prezentului la anul precedent

A crescut	38,9 %
Este la fel	37,2 %
A scăzut	8,0 %
Fără apreciere	6,2 %
Fără răspuns	9,7 %

*** Indicele absolut de creștere a nivelului auto-perceput de viață, obținut prin raportul: Rata prosperității / Rata regresului, este egal cu + 4,86.

17. Așteptările proiective pentru anii următori ale respondenților, din perspectiva calității vieții personale

Mai degrabă optimiste	57,5% - rata optimismului
La fel, nemodificate	15,9% - rata stagnării proiective

Mai degrabă pesimiste	8,8% - rata pesimismului
Fără apreciere	9,7%
Fără răspuns	8,0%

*** Indicele absolut de speranță perceptuală a creșterii calității vieții personale, obținut prin raportul: Rata optimismului / Rata pesimismului, este egal cu + 6,53.

18. Existența majorării relative (declarată global, și non-cifrică) a salariilor în firmele respondente, pentru ultimul an de zile:

Au crescut	57,5% - rata creșterii
Nu au crescut	14,2% - rata stagnării
Fără apreciere	8, 8 %
Fără răspuns	20,4 %

*** Indicele absolut de majorare, obținut prin raportul: Rata creșterii / Rata stagnării, este egal cu + 4,05.

19. Forme alternative salariului, de stimulare a angajaților, practicate de către agenții economici respondenți:

	Procente
Tichete de masă	38,9
Cadouri cu ocazia evenimentelor speciale (sărbători legale, onomastici etc.)	36,3
Telefon de serviciu	34,5
Bonusuri financiare acordate la proiect / lucrare / contract / merit	31,9
Mașină de serviciu	17,7
Tichete cadou	15,0
Decontarea de către firmă a unor cheltuieli (chirie, cursuri, utilități etc.)	12,4
Team building	9,7
NR	14,2

20.1. Perceperea nivelului actual de calitate și a gradului de dezvoltare a EDUCAȚIEI PREȘCOLARE – GRĂDINIȚE DIN ORAȘUL IAȘI, prin acordarea, de către respondenți, de note evaluative situate între 0 și 10 (0 = deloc preocupare, 10 = maximă preocupare):

Note situate între 0 și 5	24,7%
Note de 6 și 7:	28,3%
Note de 8 și 9: 27,4%	27,4 %
Nota 10: 7,1%	10,71 %
NR	12,4 %

*** Pentru analiza comparată a rezultatelor s-a procedat la comasarea notelor.

Prevalează palierele de notare 6-7 și 8-9.

20.2. Perceperea nivelului actual de calitate și a gradului de dezvoltare a EDUCAȚIEI PRIMARE (CLASELE I - IV) DIN ORAȘUL IAȘI, prin acordarea, de către respondenți, de note evaluative situate între 0 și 10 (0 = deloc preocupare, 10 = maximă preocupare)

Note situate între 0 și 5	16,8 %
Note de 6 și 7:	31 %
Note de 8 și 9: 27,4%	37,2%
Nota 10: 7,1%	10,35 %
NR	11,5 %

*** Pentru analiza comparată a rezultatelor s-a procedat la comasarea notelor.

Prevalează palierele de notare 8-9.

20.3. Perceperea nivelului actual de calitate și a gradului de dezvoltare a EDUCAȚIEI GIMNAZIALE (CLASELE V - VIII) DIN ORAȘUL IAȘI, prin acordarea, de către respondenți, de note evaluative situate între 0 și 10 (0 = deloc preocupare, 10 = maximă preocupare)

Note situate între 0 și 5	15,1 %
Note de 6 și 7:	42,5 %
Note de 8 și 9:	27,5 %
Nota 10:	2,7 %
NR	12,4 %

*** Pentru analiza comparată a rezultatelor s-a procedat la comasarea notelor.

Prevalează palierele de notare 6-7 .

20.4. Perceperea nivelului actual de calitate și a gradului de dezvoltare a EDUCAȚIEI LICEALĂ (CLASELE IX - XII) DIN ORAȘUL IAȘI, prin acordarea, de către respondenți, de note evaluative situate între 0 și 10 (0 = deloc preocupare, 10 = maximă preocupare)

Note situate între 0 și 5	17,8 %
Note de 6 și 7:	35,6 %
Note de 8 și 9:	30,9 %
Nota 10:	3,5 %
NR	12,4 %

*** Pentru analiza comparată a rezultatelor s-a procedat la comasarea notelor.

Prevalează palierele de notare 6-7.

20.4. Perceperea nivelului actual de calitate și a gradului de dezvoltare a EDUCAȚIEI UNIVERSITARE DIN ORAȘUL IAȘI, prin acordarea, de către respondenți, de note evaluative situate între 0 și 10 (0 = deloc preocupare, 10 = maximă preocupare)

Note situate între 0 și 5	12,5 %
Note de 6 și 7:	19,5 %
Note de 8 și 9:	45,5 %
Nota 10:	10,6 %
NR	12,4 %

*** Pentru analiza comparată a rezultatelor s-a procedat la comasarea notelor.

Prevalează palierele de notare 8-9.

ANALIZA COMPARATĂ A NIVELULUI DE CALITATE ȘI A GRADULUI DE DEZVOLTARE A SISTEMULUI EDUCAȚIONAL PE CICLURI DE ÎNVĂȚĂMÂNT, DUPĂ NOTELE ACORDATE

Clasament descrescător, realizat după notele 0 și 5 (probleme grave)

Educația preșcolară - grădinițe	24,7%
Educația liceală (clasele IX – XII)	17,8%
Educația primară (clasele I – IV)	16,8%
Educația gimnazială (clasele V - VIII)	15,1%
Educația universitară	12,5%

Clasament realizat după notele 6 și 7 (probleme cu grad relativ scăzut de gravitate)

Educația gimnazială (clasele V -VIII)	42,5%
Educația liceală (clasele IX – XII)	35,6%
Educația primară (clasele I – IV)	31,0%
Educația preșcolară - grădinițe	28,3%
Educația universitară	19,5% 4

Clasament realizat după notele 8 și 9 (probleme cu grad scăzut de gravitate)

Educația universitară	45,2%
Educația primară (clasele I – IV)	37,2%
Educația liceală (clasele IX – XII)	30,9%

Educația gimnazială (clasele V - VIII)	27,5%
Educația preșcolară - grădinițe	27,4%

Clasament realizat după nota 10 (fără probleme)

Educația universitară	10,6%
Educația preșcolară - grădinițe	7,1%
Educația primară (clasele I – IV)	3,5%
Educația liceală (clasele IX – XII)	3,5%
Educația gimnazială (clasele V -VIII)	2,7%

21.1. Evaluarea siguranței în orașul Iași din punctul de vedere al CIRCULAȚIEI CETĂȚENILOR PE STRĂZI

Foarte sigur	Sigur	Potrivit	Puțin sigur	Deloc sigur	Nu pot aprecia	NR
0,9%	20,4%	42,5%	17,7%	7,1%	2,7%	8,8%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte sigur + Sigur) / (Puțin sigur + Deloc sigur):

Foarte sigur + Sigur = 30,3%

Puțin sigur + Deloc sigur = 24,8%

Raportul balanței: 1,22

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 0,22 puncte, ceea ce indică o stare ușor pozitivă în aprecierea făcută.

21.2. Evaluarea siguranței în orașul Iași din punctul de vedere al PREZENȚEI ȘI ACTIVITĂȚII ORGANELOR DE ORDINE PUBLICĂ

Foarte sigur	Sigur	Potrivit	Puțin sigur	Deloc sigur	Nu pot aprecia	NR
1,8%	18,6%	40,7%	25,7%	4,4%	0,9%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte sigur + Sigur) / (Puțin sigur + Deloc sigur):

Foarte sigur + Sigur = 20,4%

Puțin sigur + Deloc sigur = 30,1%

Raportul balanței: 0,68

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,32 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

21.3. Evaluarea siguranței în orașul Iași din punctul de vedere al SIGURANȚEI LOCUINȚELOR ȘI BUNURILOR DIN LOCUINȚE

Foarte sigur	Sigur	Potrivit	Puțin sigur	Deloc sigur	Nu pot aprecia	NR
1,8%	13,3%	43,3%	23,9%	8,0%	1,8%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte sigur + Sigur) / (Puțin sigur + Deloc sigur):

Foarte sigur + Sigur = 15,1%

Puțin sigur + Deloc sigur = 31,9%

Raportul balanței: 0,47

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,53 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

21.4. Evaluarea siguranței în ce privește SIGURANȚA COPIILOR ÎN ȘCOLI ȘI LICEE pe străzile orașului Iași

Foarte sigur	Sigur	Potrivit	Puțin sigur	Deloc sigur	Nu pot aprecia	NR
0,9%	9,7%	36,3%	25,7%	15,9%	3,5%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte sigur + Sigur) / (Puțin sigur + Deloc sigur):

Foarte sigur + Sigur = 10,6%

Puțin sigur + Deloc sigur = 41,6%

Raportul balanței: 0,25

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,75 puncte, ceea ce indică o stare accentuat negativă în aprecierea făcută.

21.5. Evaluarea siguranței în ce privește SIGURANȚA CETĂȚENILOR ÎN MIJLOACELE DE TRANSPORT ÎN COMUN

Foarte sigur	Sigur	Potrivit	Puțin sigur	Deloc sigur	Nu pot aprecia	NR
0,9%	5,3%	34,5%	27,4%	16,8%	7,1%	8,0%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte sigur + Sigur) / (Puțin sigur + Deloc sigur):

Foarte sigur + Sigur = 6,2%

Puțin sigur + Deloc sigur = 44,2%

Raportul balanței: 0,14

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,86 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat negativă în aprecierea făcută.

ANALIZĂ COMPARATIVĂ A EVALUĂRIILOR FĂCUTE DE CĂTRE RESPONDENȚI, CU PRIVIRE LA ANUMITE ASPECTE ALE SIGURANȚEI DIN ORAȘUL IAȘI – ierarhizare descrescătoare, de la aprecieri pozitive la negative ale nivelului de siguranță

	Raport balanță	Excedent	Deficit
Circulația cetățenilor pe străzi	1,22	0,22	
Prezența și activitatea organelor de ordine publică	0,68		0,32
Siguranța locuințelor și bunurilor din locuințe	0,47		0,53
Siguranța copiilor în școli și licee	0,25		0,75
Siguranța cetățenilor în mijloacele de transport în comun	0,14		0,86

22. Evaluarea edificiilor culturale și turistice ale orașului Iași, pe tipuri, PRIN ALOCAREA DE CĂTRE RESPONDENȚI A CARACTERISTICII “PUNCT TARE”, RESPECTIV “ PUNCT SLAB”

	Punct tare (%)	Punct slab (%)	NR (%)
Monumentele istorice	85,0	7,1	8,0
Muzeele	74,3	15,9	9,7
Casele memoriale	65,5	23,0	11,5
Casele de cultură	34,5	53,1	12,4
Teatrele	58,4	31,0	10,6
Bibliotecile	65,5	23,0	11,5
Bisericile și mănăstirile	87,6	2,7	9,7

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A TIPURILOR DE EDIFICII CULTURALE ȘI ISTORICE IEȘENE, DUPĂ ACORDAREA ATRIBUTULUI “PUNCT TARE”

	Procente
Bisericile și mănăstirile	87,6
Monumentele istorice	85,0
Muzeele	74,3
Casele memoriale	65,5
Bibliotecile	65,5
Teatrele	58,4
Casele de cultură	34,5

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A TIPURILOR DE EDIFICII CULTURALE ȘI ISTORICE IEȘENE, DUPĂ ACORDAREA ATRIBUTULUI “PUNCT SLAB”

	Procente
Casele de cultură	53,1
Teatrele	31,0
Casele memoriale	23,0
Bibliotecile	23,0
Muzeele	15,9
Monumentele istorice	7,1
Bisericile și mănăstirile	2,7

23.1. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a informațiilor cu privire la POTENȚIALUL TURISTIC AL ORAȘULUI IAȘI

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
8,0%	26,5%	38,9%	14,2%	2,7%	9,7%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 34,5%

Mică măsură + deloc = 16,9%

Raportul balanței: 2,04

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 1,04 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în aprecierea făcută.

23.2. Evaluarea nivelului declarat de cunoaștere a informațiilor cu privire la STANDARDELE CERTIFICATULUI DE CLASIFICARE A STRUCTURILOR DE PRIMIRE TURISTICĂ

Foarte mare măsură	Mare măsură	Potrivit	Mică măsură	Deloc	NR
9,7%	10,6%	35,4%	24,8%	5,3%	14,2%

Orientarea nivelului evaluativ acordat, conform balanței (Foarte mare măsură + mare măsură) / (Mică măsură + deloc):

Foarte mare măsură + mare măsură = 20,3%

Mică măsură + deloc = 30,1%

Raportul balanței: 0,67

*** Raportul este subunitar, cu un deficit de 0,33 puncte, ceea ce indică o stare negativă în aprecierea făcută.

*ANALIZĂ COMPARATIVĂ A NIVELURILOR DE CUNOAȘTERE,
DECLARATE, CU PRIVIRE LA POTENȚIALUL ȘI DOTAREA STRUCTURII
TURISTICE LOCALE– ierarhizare descrescătoare*

	<i>Raport balanță</i>	<i>Excedent</i>	<i>Deficit</i>
<i>Potențialul turistic al orașului Iași</i>	2,04	1,04	
<i>Standardele certificatului de clasificare a structurilor de primire turistică</i>	0,67		0,33

24. Punctele tari percepute de către respondenți cu privire la
ACTIVITATEA TURISTICĂ A ORAȘULUI IAȘI – ierarhizare
descrescătoare

Puncte tari	Procente
Edificiile / obiectivele culturale, religioase și istorice	75,2
Resursele / obiectivele turistice naturale	34,5
Unitățile înscrise în circuitul turistic	16,8
Calitatea și pregătirea resurselor umane din serviciile turistice	7,1

25. Punctele slabe percepute de către respondenți cu privire la
ACTIVITATEA TURISTICĂ A ORAȘULUI IAȘI – ierarhizare
descrescătoare

Puncte slabe	Procente
Calitatea și pregătirea resurselor umane din serviciile turistice	69,0
Unitățile înscrise în circuitul turistic	23,9
Resursele / obiectivele turistice naturale	17,7
Edificiile / obiectivele culturale, religioase și istorice	0,9
Altceva	3,5

26. Principalele 3 avantaje ale OFERTELOR TURISTICE EXTERNE
prin comparație cu cele AUTOHTONE - ierarhizare descrescătoare

Avantaje	Procente
Calitatea serviciilor de cazare și masă	65,5
Calitatea și pregătirea personalului	54,0
Nivelul prețurilor	51,3
Dotările și condițiile ambientale și de agrement	44,2
Diversitatea serviciilor	43,4
Ofertele la pachet	23,0
Siguranța turistică	15,0
Nu știu / Nu pot aprecia	1,8

27. Principalele 3 dezavantaje ale OFERTELOR TURISTICE EXTERNE prin comparație cu cele AUTOHTONE - ierarhizare descrescătoare

Dezavantaje	Procente
Costurile de transport al turiștilor	35,4
Nivelul prețurilor	24,8
Lipsa mijloacelor de transport rapid	24,8
Siguranța turistică	23,0
Pregătirea ghizilor	21,2
Altceva	0,9
Nu știu / Nu pot aprecia	19,5
NR	9,7

28. Ierarhizarea descrescătoare a celor mai EFICIENTE CĂI DE CREȘTERE A SERVICIILOR DIN TURISMUL AUTOHTON

Căi	Procente
Reducerea tarifelor la servicii	58,4
Diversificarea serviciilor	56,6
Instruirea personalului administrativ, managerial	54,0
Instruirea personalului auxiliar	51,3
Optimizarea căilor / mijloacelor de transport	31,0
Altceva	0,9
Nu știu	3,5
NR	3,5

29. Tipuri (locații) și frecvențe de concedii petrecute de către respondenți în anul 2009

Locații	O dată	De 2-3 ori	De 4-5 ori	De peste 5 ori	Niciodată + NR
În țară	46,9	8,0	4,5	1,8	38,9
În țări europene	19,5	6,2	1,8	0,0	72,6
Alte destinații externe	6,2	0,0	0,0	0,0	93,8

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A LOCAȚIILOR CARE AU FOST FRECVENTATE ÎN ANUL 2009 - O SINGURĂ DATĂ

Locații	Procente
În țară	46,9
În țări europene	19,5
Alte destinații externe	6,2

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A LOCAȚIILOR CARE AU FOST FRECVENTATE ÎN ANUL 2009 - DE 2-3 ORI

Locații	Procente
În țară	8,0
În țări europene	6,2
Alte destinații externe	0,0

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A LOCAȚIILOR CARE AU FOST FRECVENTATE ÎN ANUL 2009 - DE 4-5 ORI

Locații	Procente
În țară	4,5
În țări europene	1,8
Alte destinații externe	0,0

IERARHIZAREA DESCRESCĂTOARE A LOCAȚIILOR CARE NU AU FOST FRECVENTATE ÎN AUL 2009 NICIODATĂ (sunt asimilate și procentele NR)

Locații	Procente
Alte destinații externe	93,8
În țări europene	72,6
În țară	38,9

30. Proiectele locale, deja executate, evaluate de către respondenți ca fiind cu impact pozitiv asupra DEZVOLTĂRII STRATEGICE ȘI DURABILE A IAȘULUI

Proiecte	Frecvente efective
Refacerea și asfaltarea străzilor și trotuarelor	12
Proiectul Palas	5
Modernizarea șoselei Iași-Roman-București	4
Deschiderea unor mari centre comerciale	4
Ecologizarea spațiilor verzi	3
Construirea de locuințe	2
Investiții economice	2
Curățenia orașului	2
Șoseaua de centură (intrarea dinspre Popricani)	2
Parcul industrial Tehnopolis	2
Înlocuirea liniilor de tramvai	2
Modernizarea aeroportului	1
Modernizarea instalațiilor de distribuție a energiei termice	1
Crearea de centre pt. sprijinirea afacerilor	1

Consolidarea clădirilor	1
Modernizarea zonelor rezidențiale	1
Green Park	1
Ateneul Tătărași	1
Reabilitarea caselor memoriale	1
Locuințele ANL	1

31.1. Evaluarea utilității pe care o are REFACEREA ȘI MODERNIZAREA CENTRULUI ORAȘULUI pentru dezvoltarea urbană a Iașului

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
46,0%	29,2%	8,0%	1,8%	0,0%	1,8%	13,3%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 75,2%

Puțin util + deloc util = 1,8%

Raportul balanței: 41,78

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 40,78 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.2. Evaluarea utilității pe care o are REABILITAREA CENTRULUI ISTORIC pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
55,8%	23,9%	7,1%	0,9%	0,0%	0,0%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 79,7%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 88,56

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent 87,56 de puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.3. Evaluarea utilității pe care o are ÎMBUNĂTĂȚIREA CONDIȚIILOR DE MEDIU ÎNCONJURĂTOR pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
49,6%	30,1%	8,8%	0,0%	0,0%	0,0%	11,5%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 79,7%

Puțin util + deloc util = 0,0%

Raportul balanței: nu poate fi calculat

*** Se constată un excedent de 78,7 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.4. Evaluarea utilității pe care o are CONSOLIDAREA CLĂDIRILOR DE PATRIMONIU pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
45,1%	30,1%	12,4%	0,9%	0,0%	0,0%	11,5%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 75,2%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 83,56

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent 82,56 de puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.5. Evaluarea utilității pe care o are REFACEREA FAȚADELOR BLOCURILOR DE LOCUINȚE pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
46,9%	31,0%	8,0%	1,8%	0,0%	0,0%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 77,9%

Puțin util + deloc util = 1,8%

Raportul balanței: 43,28

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 42,28 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.6. Evaluarea utilității pe care o are CREAREA DE CENTRE PENTRU SPRIJINIREA AFACERILOR pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
30,1%	31,9%	17,7%	3,5%	0,9%	0,9%	15,0%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 62,0%

Puțin util + deloc util = 4,4%

Raportul balanței: 14,09

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 13,09 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.7. Evaluarea utilității pe care o are CREȘTEREA NIVELULUI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE PUBLICĂ pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
63,7%	20,4%	3,5%	0,9%	0,0%	0,0%	11,5%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 84,1%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 93,44

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 92,44 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.8. Evaluarea utilității pe care o are realizarea de INVESTIȚII ECONOMICE MARI pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
47,8%	23,9%	15,0%	0,9%	0,0%	0,0%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util +util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 71,7%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 79,67

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 78,67puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.9. Evaluarea utilității pe care o are oferirea de SERVICII MAI BUNE ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI / CREAREA DE CENTRE DE EXCELENȚĂ pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot	NR
53,1%	23,0%	10,6%	2,7%	0,0%	0,0%	10,6%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util +util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util +util = 76,1%

Puțin util + deloc util = 2,7%

Raportul balanței: 28,19

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 27,19 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.10. Evaluarea utilității pe care o are oferirea de SERVICII MAI BUNE ÎN DOMENIUL TURISMULUI pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
41,6%	30,1%	15,9%	0,0%	0,0%	0,0%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 71,7%

Puțin util + deloc util = 0,0%

Raportul balanței: nu poate fi calculat

*** Se constată un excedent de 70,7 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.11. Evaluarea utilității pe care o are REABILITAREA SERVICIILOR DE ALIMENTARE CU APĂ, CANALIZARE, GAZ METAN ȘI ELECTRICITATE pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
55,8%	22,1%	8,8%	0,9%	0,0%	0,9%	11,5%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 77,9%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 86,56

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 85,56 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.12. Evaluarea utilității pe care o are PROFESIONALIZAREA FUNCȚIONARILOR PUBLICI DIN ADMINISTRAȚIA LOCALĂ pentru dezvoltarea orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot	NR
50,4%	25,7%	9,7%	0,9%	0,9%	0,0%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 76,1%

Puțin util + deloc util = 1,8%

Raportul balanței: 42,28

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 41,28 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.13. Evaluarea utilității pe care o are REDUCEREA SĂRĂCIEI asupra dezvoltării orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
69,0%	12,4%	4,4%	0,0%	0,0%	0,9%	13,3%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 81,4%

Puțin util + deloc util = 0,0%

Raportul balanței: nu poate fi calculat

*** Se constată un excedent de 80,4 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.14. Evaluarea utilității pe care o are CONSTRUIREA DE LOCUINȚE asupra dezvoltării orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
56,6%	24,8%	6,2%	0,9%	0,0%	0,9%	10,6%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 81,4%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 90,44

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 89,44 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.15. Evaluarea utilității pe care o are SIGURANȚA CETĂȚEANULUI / ORDINEA PUBLICĂ asupra dezvoltării orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot	NR
65,5%	22,1%	0,9%	0,0%	0,0%	0,0%	10,6%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 87,6%

Puțin util + deloc util = 0,0%

Raportul balanței: nu poate fi calculat

*** Se constată un excedent de 86,6 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.16. Evaluarea utilității pe care o are CURĂȚENIA ORAȘULUI asupra dezvoltării localității

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
69,0%	18,6%	0,9%	0,0%	0,9%	0,0%	10,6%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 87,6%

Puțin util + deloc util = 0,9%

Raportul balanței: 97,33

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 96,33 puncte, ceea ce indică o stare puternic accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.17. Evaluarea utilității pe care o are COOPERAREA CU REP. MOLDOVA asupra dezvoltării localității

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot aprecia	NR
13,3%	23,9%	23,0%	8,0%	6,2%	12,4%	13,3%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 37,2%

Puțin util + deloc util = 14,2%

Raportul balanței: 2,62

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent de 1,62 puncte, ceea ce indică o stare accentuat pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

31.18. Evaluarea utilității pe care o are INCLUDEREA SOCIALĂ A MINORITĂȚILOR asupra dezvoltării orașului Iași

Foarte util	Util	Potrivit	Puțin util	Deloc util	Nu pot	NR
10,6%	17,7%	29,2%	13,3%	10,6%	6,2%	12,4%

Orientarea nivelului general de utilitate, conform balanței (foarte util + util) / (puțin util + deloc util):

Foarte util + util = 28,3%

Puțin util + deloc util = 23,9%

Raportul balanței: 1,18

*** Raportul este supraunitar, cu un excedent 0,18 de puncte, ceea ce indică o stare ușor pozitivă în evaluarea nivelului de utilitate.

ANALIZĂ COMPARATIVĂ A EVALUĂRILOR FĂCUTE CU PRIVIRE LA UTILITATEA PROIECTELOR PENTRU DEZVOLTAREA ORAȘULUI IAȘI – ierarhizare descrescătoare, de la aprecieri pozitive la cele negative

	Orientarea proiectelor	Raport balanță	Excedent
1	Curățenia orașului	97,33	96,33
2	Creșterea nivelului serviciilor de sănătate publică	93,44	92,44
3	Construirea de locuințe	90,44	89,44
4	Reabilitarea centrului istoric	88,56	87,56
5	Siguranța cetățeanului / ordine publică	-	86,60
6	Reabilitarea serviciilor de alimentare cu apă, canalizare, gaz metan, electricitate	86,56	85,56
7	Consolidarea clădirilor de patrimoniu	83,56	82,56
8	Reducerea sărăciei	-	80,40
9	Îmbunătățirea condițiilor de mediu înconjurător	-	78,70
10	Investiții economice mari	79,67	78,67
11	Servicii mai bune în domeniul turismului	-	70,70
12	Refacerea fațadelor blocurilor de locuințe	43,28	42,28
13	Profesionalizarea funcționarilor publici din administrația locală	42,28	41,28
14	Refacerea și modernizarea centrului orașului	41,78	40,78
15	Servicii mai bune în domeniul educației / crearea de centre de excelență	28,19	27,19
16	Crearea de centre pentru sprijinirea afacerilor	14,09	13,09
17	Cooperarea cu Rep. Moldova	2,62	1,62
18	Includerea socială a minorităților (în special romi)	1,18	0,18

DIRECȚII PENTRU STRUCTURAREA CALITATIVĂ A REZULTATELOR CERCETĂRII DE TEREN

1. Agenții economici sunt afectați în măsură semnificativă de dificultățile întâmpinate în activitatea curentă.

2. Principalele dificultăți cu care se confruntă domeniul / sectorul în care activează firmele respondente, ordonate pe 5 trepte ierarhice

În primul rând:
Lipsa personalului calificat

În al doilea rând:
Lipsa sau slaba dezvoltare a pieței de desfacere
În al treilea rând:
Probleme de natură legislativă
În al patrulea rând:
Relaționarea cu băncile
În al cincilea rând:
Relațiile cu instituțiile statului

3. Cele mai dezvoltate sectoare economice, din punctul de vedere al agenților economici, ordonate descrescător (poziția 1 – cel mai dezvoltat)

1. Serviciile bancare și financiare
2. Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe
3. Industria băuturilor alcoolice și nealcoolice
4. Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul
5. Industria materialelor de construcții și a sticlei
6. Industria alimentară

4. Cele mai puțin dezvoltate sectoare economice, din punctul de vedere al agenților economici, ordonate descrescător (poz. 1 – cel mai puțin dezvoltat)

1. Reciclarea deșeurilor
2. Industria chimică
3. Industria electrotehnică
4. Industria metalurgică
5. Industria de mașini și echipamente
6. Serviciile de cercetare – dezvoltare

5. Domeniile economice care înregistrează UN SURPLUS DE FORȚĂ DE MUNCĂ în plan local

În primul rând:

Industria alimentară
Serviciile bancare și financiare
Industria de confecții textile și pielărie

În al doilea rând:

Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe
În al treilea rând:
Industria lemnului / mobilier
Industria metalurgică

6. Domeniile economice care înregistrează UN DEFICIT DE FORȚĂ DE MUNCĂ în plan local

În primul rând:

Serviciile imobiliare și construcțiile de locuințe
Reciclarea deșeurilor
Serviciile de cercetare – dezvoltare

În al doilea rând:

Industria electrotehnică
În al treilea rând:
Serviciile din domeniul informaticii și tehnicii de calcul

7. Direcții generale de orientare economică strategică agreate și văzute ca foarte importante pentru Iași

1. Sprijinirea investitorilor de către stat sau / și prin atragerea de fonduri europene
2. Creșterea calității produselor și serviciilor locale

8. Direcții punctuale de orientare strategică acțională a Iașului (dezirabile) – ordonare descrescătoare (poz. 1 – cea mai solicitată direcție)

1. Calificarea resurselor umane
2. Servicii de cercetare – dezvoltare
3. Activități culturale
4. Activități de turism
5. Dezvoltarea poziției Iașului ca oraș de graniță europeană
6. Servicii de tehnologie informațională

9. Direcții punctuale de evitat în orientarea strategică acțională a Iașului (indezirabile) – ordonare descrescătoare (poz. 1 – cea mai nedorită direcție)

1. Comerțul de graniță practicat cu Rep. Moldova
2. Producția industrială grea

10. Acordul dat de către agenții economici asupra unor stări ale sistemului forței de muncă locale – ordonare descrescătoare (poz. 1 – aprobată prin opinie în cea mai mare măsură)

1. Este nevoie de forță calificată de muncă
2. Există sectoare din economia locală care suferă de lipsa forței de muncă
3. Marea majoritate a forței de muncă a emigrat peste hotare

11. Elemente referitoare la politicile comerciale comune ale UE, cunoscute cel mai bine de către agenții economici (mai bine zis, cel mai puțin necunoscute)

1. Aplicarea unui tarif vamal comun
2. Respectarea angajamentelor comerciale din cadrul Organizației Mondiale a Comerțului

*** Sunt mai degrabă necunoscute.

12. Elemente referitoare la politicile comerciale comune ale UE, cunoscute cel mai puțin de către agenții economici – ordonare descrescătoare (poz. 1 – cel mai puțin cunoscut)

1. Respectarea schemei de preferințe generalizate ale UE
2. Aplicarea măsurilor de apărare comercială
3. Respectarea acordurilor preferențiale comerciale și de cooperare încheiate cu țările terțe

13. Elemente referitoare la comerțul de tip import - export, cunoscute cel mai bine de către agenții economici (mai bine zis, cel mai puțin necunoscute)

1. Căile, metodele și tehnicile comerciale de import

*** Sunt mai degrabă necunoscute.

14. Aspecte legislative și conexe care sunt indicate ca fiind cu grad ridicat de necesitate în informarea la zi a agenților economici

1. Aspectele legislative europene ce reglementează afacerile internaționale
2. Aspectele legislative naționale ce reglementează afacerile internaționale
3. Modalitățile prin care firmele pot beneficia de programele guvernamentale de promovare a relațiilor internaționale de afaceri

15. Aspecte legislative și conexe care sunt indicate ca fiind cu grad scăzut de necesitate în informarea la zi a agenților economici - ordonare descrescătoare (poz. 1 – cel mai puțin solicitată)

1. Taxele percepute de autoritatea vamală în tranzitul de mărfuri
2. Modalitățile de accesare a piețelor externe de desfacere
3. Condițiile și normele de calitate ce trebuie îndeplinite pentru a avea acces pe piețele externe

4. Concluzii

Analizele și studiile comunităților locale sunt de cele mai multe ori rezultatul unor demersuri de tip administrativ: studii de fezabilitate, analize sectoriale de oportunitate, fundamentări pentru note conceptuale etc. Nu derivă de aici în mod obligatoriu o atitudine de scepticism cu privire la caracterul științific al metodologiei, dar o anumită distanțare se impune dacă nu avem acces la baza de date primară.

Ceea ce este de remarcat este faptul că astfel de studii reprezintă repere importante în elaborarea și realizarea strategiilor de dezvoltare locală. Fără să cunoaștem într-o manieră cuantificabilă, se observă că proiectele derulate în dezvoltarea municipiului Iași – unele dintre acestea aflate în plină desfășurare – urmează punctele principale trasate pe harta dezvoltării locale (și) de acest studiu de potențial. Iar acest fapt nu poate decât să confirme validitatea cercetării și utilitatea studiului.

Încă o dată se validează presupuziții care au un loc stabil în explicațiile teoretice asupra dezvoltării locale:

A. dezvoltarea comunitară este direct afectată de nivelul dezvoltării economice (locuri de muncă, activități economice, întreprinzători), de dezvoltarea infrastructurii (dotări edilitare corespunzătoare: drumuri de acces, iluminat public, dispensare, școli, grădinițe, curent electric, sistem de telefonie) de oameni activi și relații armonioase între ei (o anumită mentalitate).

B. dintre toate acestea cea mai importantă este componenta umană, pentru că aceasta condiționează toate celelalte aspecte ale dezvoltării.

C. dezvoltarea unei comunități trebuie să fie rezultatul acțiunii oamenilor din acea comunitate, prin proiecte și programe locale. Desigur, proiectele și programele care își propun îmbunătățirea condițiilor de viață dintr-o comunitate pot avea două tipuri de surse: din afara comunității (abordarea cea mai dorită) și dinăuntrul comunității (abordarea cea mai utilizată).

Textul de față mai are un merit: prezintă în detaliu o parte a bazei de date cu privire la studiul de potențial al comunității locale a orașului / zonei Iași. Sunt prezentate valori absolute sau ponderate ale unor indicatori folosiți deseori în analizele calitative: nivel de încredere față de diverse resurse sau instituții, ierarhii crescătoare / descrescătoare ale unor comportamente sau conduite și atitudini, rate de optimism sau pesimism, valori ale unor expectanțe sociale etc. Astfel se constituie ca un real instrument de lucru pentru studii viitoare sau pentru analizele de conținut ale unor cercetări viitoare. Este o arhivă – deocamdată parțială – a unei baze de date cu utilizare dublă. Pe de o parte, are valoare informativă intrinsecă, iar pe de altă parte, are valoare metodologică ce poate fi valorificată direct în studii viitoare.

Bibliografie generală

- [1] Cojocaru, Daniela. „Ancheta Apreciativă-formă a cercetării-acțiune în schimbarea socială”. *Revista de cercetare și intervenție socială / Review of Research and Social Intervention (RCIS)*, nr.2/ 2003, www.rcis.ro .
- [2] Mărginean, Ion. *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2000.
- [3] Miftode, Vasile. *Tratat de metodologie sociologică*. Iași: Editura Lumen, 2003.
- [4] Moscovici, Serge, Buschini, Fabrice (coord.). *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007.
- [5] Neamțu, George, „Development opportunities for the isolated communities”. *Revista de cercetare și intervenție socială / Review of Research and Social Intervention (RCIS)*, nr. 27/ 2009, www.rcis.ro
- [6] Neamțu, George, Trandafir, Laurențiu. „Reprezentări asupra serviciilor publice și dezvoltării comunităților locale. Studiu regional (I), Representations of Public Services and Local Community Development. A Regional Study (I).” *Revista de asistență socială*, anul IX, nr.4/2010, www.revistadeasistentasociala.ro.
- [7] Rotariu, Traian. *Demografie și sociologia populației*. Iași: Polirom, 2009.

Conștiință națională și conștiință istorică la români în epoca pașoptistă

Dinu Bălan

Lect. dr.

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Textul explorează una dintre dimensiunile fundamentale ale conștiinței naționale românești în epoca modernă, anume conștiința istorică. Istoria a avut un rol fundamental în perioada pașoptistă, fiind instrumentalizată și așezată în slujba idealului național. Ea urma să furnizeze imboldurile necesare pentru acțiunea politică. Referința la strămoși și invocarea gloriei trecute reprezintă un prim reper în conturarea acestei conștiințe istorice. Un al doilea element important l-a reprezentat romanțarea istoriei, iar al treilea pilon a fost acela al asumării unor valori politice explicite, justificate prin apelul la istorie, ideea unirii, în primul rând.

Perspectiva istorică a fost stimulată prin istorismul caracteristic epocii, infuzat adânc în conștiințe. Istoria, Providența, destinul poporului român concureau, în viziunea pașoptiștilor, la împlinirea țelului unirii. Lupta pentru autonomie și unitate devenea programatică pentru dorința românilor de a-și croi propriul destin, de a-și materializa aspirațiile. Istoria devenea forța legitimantă a acestei lupte. Conștiința istorică reprezenta o dimensiune intrinsecă a sensibilității vremii, generatoare de identitate și capabilă de a mobiliza oamenii pentru acțiune în direcție națională.

Cuvinte cheie: conștiință națională, națiune, pașoptism, modernitate, român-românesc, istorie.

Există anumite constante în evoluția umanității, care țin de structura psihică umană, favorizând dezvoltarea „duratei lungi” în istorie, cum o numea Fernand Braudel. Alte valori sunt acceptate și adoptate conjunctural, se înnoiesc, se transformă sub impactul mediului în care oamenii și societățile dăinuie. Raportarea indivizilor la diferitele forme de solidaritate a evoluat în funcție tocmai de aceste date ale contextului istoric. Altele au fost formele de solidaritate – și percepția lor – în epoca medievală, altele în epoca modernă.

De aceea și formele atașamentului față de colectivitate și de variatele expresii ale acesteia au fost diferite. François Furet aprecia, cu pertință, că există o continuitate evidentă între epoca „Vechiului Regim” din Franța și aceea ulterioară Revoluției din 1789.¹ O observație care se poate verifica lesne în istorie, pentru că modificările atitudinilor, comportamentului, dar, mai ales, ale imaginarului, nu se realizează sub influența unui eveniment, oricât de important ar fi acesta. Ele sunt consacrate de istorie, relevanța lor scăpând contemporanilor.² Dar evenimentele majore, cum a fost Revoluția Franceză, au capacitatea de a transforma, treptat, conjunctura, contextul istoric, reliefându-se în modificările lente ale imaginarului. Modernitatea reprezintă un astfel de context, un cadru specific, structurat axiologic, dar și ideologic, cultural, politic, altfel decât Evul Mediu. Aceasta implică, evident, că în desfășurarea istorică există continuitate, ba chiar o anume serialitate,³ dar și momente de cezură, vizibile nu atât în identificarea datelor relevante, cât în existența unei deveniri istorice care implică transformări, uneori radicale, ale societății, reflectate și în percepția de sine și imaginea asupra celuilalt.⁴

Pe plan european, se consideră că geneza conștiinței naționale – ori primele-i manifestări - poate fi plasată cel mai devreme, în secolul al XII-lea, în contextul confruntărilor cu lumea musulmană, atenționând însă că ea reprezintă altceva decât conștientizarea formelor de solidaritate specifice modernității.⁵ Formele de solidaritate medievale erau structurate după un alt tipar, ierarhia lor evidențiind predominanța atașamentelor religioase și politice

¹ François Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, București, Editura Humanitas, 1992.

² Vezi H. I. Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, București, Editura Humanitas, 1997.

³ A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Deuxième édition des Principes fondamentaux de l'histoire, Paris, 1908, mai ales cap. XI, *Les séries historiques* (pp. 395-418).

⁴ Acest proces este magistral ilustrat în capodopera scriitorului rus Boris Pasternak, *Doctor Jivago*, I-II, traducere și prefață de Emil Iordache, Iași, Editura Moldova, 1994.

⁵ Karl Ferdinand Werner, *Les nations et le sentiment national dans l'Europe médiévale*, în „Revue historique”, nr. 496, 1980, p. 286; Nora Berend, *Défense de la Chrétienté et naissance d'une identité. Hongrie, Pologne et péninsule Ibérique au Moyen Age*, în „Annales. Histoire, Sciences sociales”, 58, 2003, 5, pp. 1009-1021; Konstantin Symmons-Symonolewicz, *National Consciousness and Social Theory*, în „Canadian Review of Studies in Nationalism”, VII, 1980, nr. 2, p. 386; Idem, *National Consciousness in Medieval Europe. Some Theoretical Problems*, în „Canadian Review of Studies in Nationalism”, VIII, 1981, nr. 1, p. 151 și urm.; Ioan Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, Editura Științifică, 1998, p. 7; Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, traducere coordonată de Hans Neumann, Iași, Editura Polirom, 2003, pp. 100-114 și passim.

(dinastice) față de cele etnice.⁶ S-a afirmat chiar că, pentru edificarea conștiinței naționale, rolurile de căpetenie au revenit raportării la dinastie, limbii, „gloriei comunității” și bătăliilor dintre popoare.⁷

Se cuvine, deci, un spor de precauție, pentru a nu înțelege conștiința națională ca o simplă dezvoltare a conștiinței de sine a popoarelor din epoca medievală. Rezerve cu atât mai îndreptățite cu cât „biografia națiunii nu poate fi scrisă evanghelic, «pe firul timpului»”, indicându-i-se data de naștere, ci „în contra timpului”, plecând de la prezent spre trecut.⁸ Ștefan Lemny repudia o asemenea manieră de înțelegere a devenirii conștiinței naționale, arătând că formele tradiționale de solidaritate au coexistat cu formele moderne, naționale, producându-se, treptat, o sinteză, procesul fiind lipsit de linearitate.⁹

În spațiul românesc, conștientizarea comunității de „lege”, neam și limbă, în secolul al XVII-lea, a fost urmată de efortul de conștientizare a unui specific românesc și de expansiunea ideii de unitate politică, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.¹⁰ „A fost nevoie de o întreagă epocă de transformări structurale, de mari evenimente sociale, politice, economice sau culturale pentru ca formele definitive ale conștiinței naționale să se instaleze în straturi sociale mai largi [...] iar generalizarea sa a fost opera veacului al XIX-lea [...] prin excelență al «Ideii naționale».”¹¹ Istoricul Vlad Georgescu aprecia că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, conștiința de neam „apare considerabil îmbogățită”, prin afirmarea sentimentului dacic și a sentimentului romanității. La începutul secolului al XIX-lea, există dovezi care atestă înțelegerea conștiinței de sine.¹² Ea a constituit „baza pe care se dezvoltă diferitele

⁶ Konstantin Symmons-Symonolewicz, *National Consciousness in Medieval Europe*, p. 158.

⁷ Hagen Schulze, *op. cit.*, pp. 105, 111-114.

⁸ Benedict Anderson, *Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, traducere de Roxana Oltean și Ioana Potrache, București, Editura Integral, 2000, p. 189.

⁹ Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, Editura Minerva, 1986, pp. 28 și urm., 197 și urm.

¹⁰ *Ibidem*, p. 196.

¹¹ Idem, *Manifestări ale conștiinței naționale în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. Rezumatul tezei de doctorat. Universitatea “Al. I. Cuza”, Facultatea de istorie-filozofie, 1984, p. 7, *apud* Gh. Platon, *Conștiința națională românească: geneză, dezvoltare, orizont european*, în Idem, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. I, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 30, n. 33.

¹² Paul Mihail, „Manuscrise românești din biblioteca Mitropoliei Moldovei”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LI, 1975, 1-2, p. 158.

elemente ale conștiinței naționale”.¹³ La 1831, conștiința națională ar fi fost constituită „în liniile ei fundamentale [...], principalele ei elemente, relative la unitatea națională, comunitate economică, de cultură, de limbă, de teritoriu, sunt evidente”. Dar, „deși constituită, conștiința națională se regăsește numai la o subțire pătură de cărturari și [...] pătrunderea ei în masa populației este slabă; abia după 1831 componentele ei vor găsi ecou în toate straturile societății, se vor transforma în reale idei forță și vor duce la înfăptuirea practică a statului național român.”¹⁴

Dacă conștiința națională era constituită la 1831, când s-a cristalizat ea? Și în acest punct opiniile diferă. Al. Duțu, eruditul istoric al ideilor și mentalităților, considera că umanismul românesc, mișcare culturală dezvoltată în intervalul 1650-1770, a contribuit masiv „la cristalizarea și dezvoltarea conștiinței naționale”.¹⁵ Au existat, firește, și la noi, dar mai atenuate, nivele sociale și culturale diferite. S-au imaginat căi proprii de solidarizare, cu semnificație diferită în societățile tradiționale și în cele aflate pe calea modernizării.¹⁶ Valorile comune împărtășite de elite și de masa populației, caracterul mai omogen al vechii culturi românești au favorizat apariția unei „culturi comune”, cu rol de „ciment social”.¹⁷ Am vorbit deja despre opinii asemănătoare, cum este cea a lui Virgil Cândea, pentru care germenii conștiinței naționale trebuiau identificați în imaginea pe care cărturarii secolului al XVII-lea o aveau despre trecut și în speranța reînvierii vechilor virtuți militare și etice. Conștiința națională s-a născut într-un climat de gândire încă tipic medieval, bazat pe sentimentul apartenenței la o comunitate de limbă, de obiceiuri și de credință. Fundamentul istoric și filologic trebuia relevat.¹⁸

¹³ V. Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, pp. 161-163; *Idem, Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, München, Colecția istorică Jon Dumitru Verlag, 1987, p. 330 și urm.

¹⁴ *Idem, Ideile politice și Iluminismul...*, p. 175.

¹⁵ Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650-1848)*, București, Editura Enciclopedică română, 1972, pp. 122-123.

¹⁶ *Idem, Cultura română și civilizația europeană modernă*, București, Editura Minerva, 1978, p. 53.

¹⁷ *Idem, Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, Editura Meridiane, 1986, pp. 105, 93.

¹⁸ Virgil Cândea, *Les Lumières et la naissance de la conscience nationale chez les roumains*, în vol. *Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européen. Actes du Colloque international organisé par la Commission de l'AIIESEE pour l'histoire des idées, sous les auspices et avec le concours financier de l'UNESCO. Paris, 11-12 avril 1968*, Bucarest, 1970, pp. 84-85.

Societatea „închisă” a regimului fanariot a avut, paradoxal, un rol aparte în cristalizarea conștiinței naționale. În lipsa contactului cu mișcările de idei ale Europei, din cauza interdicției oficiale, baza românească a mișcării de idei „a accentuat – credea Vlad Georgescu – caracterul unitar al culturii din cele trei Principate și a grăbit procesul de formare al conștiinței naționale.”¹⁹ „Refugiată” în centre periferice, în condițiile dezvoltării și sprijinirii culturii grecești din țările române în epoca fanariotă, cultura națională românească a păstrat forme tradiționale de expresie, preponderent orale. Caracterul unitar al culturii române s-a realizat prin difuzarea modelelor culturale ale elitelor, datorită funcționării unui nivel „mediu” ce a favorizat omogenizarea societății românești.²⁰ Dezvoltată în prima jumătate a secolului XIX, prin învățământ, presă, teatru, societăți culturale etc., cultura românească a format opinia publică, a pătruns în straturi mai largi ale societății și a favorizat conștiința națională.²¹ Revitalizarea sentimentului național la cumpăna dintre veacurile XVIII-XIX, „sub presiunea aspirației arzătoare de a se ameliora situația precară a neamului”, democratizarea și politizarea treptată a idealului național (idealul libertății, „mântuirea patriei”, „starea de neatârnamare”, „libertatea tuturor creștinilor și a noastră” erau câteva din ideile forță ale spiritualității epocii) aveau să activeze profund conștiința de sine.²²

Reiese, în mod evident, faptul difuzării ineluctabile a modelului politic occidental și în spațiul românesc. Modelul politic teritorial bazat pe centralitate și periferialitate, imaginat de Stein Rokkan,²³ este adecvat pentru înțelegerea impunerii ideii statului-națiune în epoca modernă. În epocă erau asigurate condițiile asimilării unor astfel de idei. Iar aspirațiile impuse odată cu răspândirea romantismului au făcut ca națiunea să devină „cheie și țel ale întregului proces istoric.”²⁴ Particularitățile zonei central și sud-est europene și modalitățile proprii de urgență a conștiinței naționale constau în faptul că iluminismul a fost sincron cu procesul de afirmare a națiunii. Unii istorici au

¹⁹ V. Georgescu, *op. cit.*, p. 61.

²⁰ Vezi Georges Duby, *Difuzarea modelelor culturale în societatea feudală* și Robert Mandrou, *Nivele culturale și literatură de colportaj*, ambele în Al. Duțu, *op. cit.*, pp. 223-232, respectiv, 241-252. O interpretare admirabilă în această direcție este realizată de Al. Duțu, în cartea sa, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650-1848)*.

²¹ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 65-74 și *passim*.

²² Cf. Șt. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, pp. 130-151.

²³ Stein Rokkan, „Dimension of State Formation and Nation Bildung”, în Ch. Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, 1975.

²⁴ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 146.

afirmat, răspicat, că „trecerea de la conștiința de neam la conștiința națională se situează anume în epoca luminilor”.²⁵ Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, „în judecata oamenilor de stat se statornicea ideea că țările române formează o entitate individualizată, înainte ca românii să fi alcătuit o națiune”, realizându-se tranziția de la conștiința de neam la conștiința unității național-politice²⁶. Impunerea numelor de „român” și „România” și succesul conceptului „Dacia”, devenit simbolul unității românești reprezintă dovezi peremptorii ale unei tranziții efectuate în mentalitatea epocii.²⁷ Rămâne de văzut dacă este o tranziție de la „conștiința de neam” la „conștiința națională” sau, mai degrabă, un proces de construcție a unei conștiințe de sine care a încorporat vechile atașamente medievale, le-a prelucrat și le-a „topit” în noua formă, modernă, a conștiinței naționale.

Pentru Victor Neumann, luminismul românesc, apropiat, ca formă de exprimare, de acela din țările sud-estului european, marca „transformarea sentimentului de mândrie națională cultivat de creatorii veacului XVII în conștiință națională”.²⁸ Istorismul luminismului și, ulterior, al romantismului a avut „un rol primordial” în cristalizarea conștiinței naționale²⁹ și în prefacerea din popor în națiune.

Un punct de vedere extrem de interesant a fost formulat de A. D. Xenopol, care asimila conștiința națională seriilor de reacții antigrecești, antiaustriece și antirusești din secolele XVIII-XIX, din care s-a născut „partidul național”.³⁰ E drept că istoricul alături „lucrării de reacție a sufletului românesc contra chinurilor pe care le suferea” din cauza străinilor „o jalnică dar mândră amintire despre ceea ce ei [românii – n. D.B.] fuseseră altă dată.”³¹

²⁵ D. Hurezeanu, *Formarea națiunii române*, în vol. *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan* (coord. științific Șt. Ștefănescu), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 55.

²⁶ Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române” ca problemă internațională*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 13.

²⁷ Vezi Eugen Stănescu, „Premisele medievale ale conștiinței naționale românești: Român, românesc în textele românești din veacurile XV-XVII”, în *Studii*, t. 17, 1964, nr. 5; Vasile Arvinte, *Român, Românesc, România. Studiu filologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. Pentru un orizont mai larg, vezi Adolf Armbruster, *Românitatea românilor. Istoria unei idei*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 1993.

²⁸ Victor Neumann, „Repere luministe în Europa centrală și de sud-est”, în *Cultură și societate. Studii privitoare la trecutul românesc*, vol. îngrijit de Al. Zub, București, Editura Științifică, 1991, p. 159.

²⁹ *Ibidem*, p. 163.

³⁰ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, *De la origini până la 1866*, partea I, București, Albert Baer, 1910, pp. 7-26.

³¹ *Ibidem*, p. 26.

Amintirea gloriei trecute era urmarea raportării la starea contemporană a țării și societății. Fără a intra în detalii, o întrebare, mai degrabă retorică, se impune: conștiința națională se putea naște doar dintr-o reacție împotriva străinilor, fie ei din interior sau exterior, ori era generată, astfel, doar o formă de xenofobie, poate o conștiință de tip pre-național, în orice caz rudimentară?

Câteva precizări se impun în acest preambul al studiului despre conștiința națională. În opinia noastră, conceptul de conștiință națională comportă două dimensiuni teoretice, cărora le corespund două planuri de evoluție: unul al sentimentelor, încorporând, în mare parte, sentimentul național; altul, abstract, al conceptualizării doctrinare. Acesta din urmă, început în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, a reprezentat o caracteristică a secolului următor. Conștiința națională, definită drept „conștiința de noi înșine”, cum o înțelegea August Treboniu Laurian în 1845,³² încorporează un set de referințe, explicite sau implicite, care îi conturează esența.

O primă referință o reprezintă sentimentul de mândrie etnică. Barbu Paris Mumuleanu deplângea, în anul 1825, delăsarea limbii și rușinea de a fi români, resimțită de contemporanii săi: „Toate neamurile au mândrie națională.” Doar noi, „necunoscând această națională mândrie, am tot lăsat de tot în nebăgare de seamă limba noastră [...]; iar noi, în starea în care ne aflăm să ne fie rușine a ne mai numi români?”³³ Emergența romantismului avea să remonteze această situație. În „Dacia literară”, editată de Kogălniceanu, sentimentul de mândrie etnică era clar afirmat: națiunea română era „nație de pe acum slăvită între toate popoarele cele mai faimoase.”³⁴ Justificate de istoria glorioasă, mândria de sine și valorizarea pozitivă a numelui de român au fost incluse în obiectivul publicării „Magazinului istoric pentru Dacia”. În viziunea lui August Treboniu Laurian, scopul editării acestei publicații era „să facă pe român să fie român”³⁵. Dar funcția de întărire a conștiinței naționale nu trebuia fundamentată doar pe trecutul istoric, ci și pe prezent: „Mândria unui popor ne arată virtutea sa de față.”³⁶

Decurge astfel logic a doua referință importantă, anume sentimentul mesianic al unei misiuni de îndeplinit, însușit pe deplin de pașoptiști. „Misionarismul politic”³⁷ era invocat de Bolliac pentru curmarea oricărei

³² Apud V. Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, p. 325.

³³ B. P. Mumuleanu, *Scrieri*, ed. Rodica Rotaru, București, 1972, pp. 89-90.

³⁴ „Dacia literară”, I, 1840, p. 479.

³⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1849*, București, Editura Academiei R.S.R., 1967 (August Treboniu Laurian către Gheorghe Magheru, scrisoare din noiembrie 1847), p. 312.

³⁶ „Albina românească”, XIX, 1847, p. 201.

³⁷ Elena Siupiur, *Viața intelectuală la români în secolul XIX*, în Eadem, *Cartea interferențelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 233.

neînțelegeri și urmărirea scopului comun.³⁸ La fel, Andrei Mureșanu cerea în poezia devenită, în zilele noastre, imn național: „Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume/ Că-n aste mâini mai curge un sânge de roman.”³⁹ Misiunea încredințată a fost definită de Bălcescu în termeni cât se poate de clari: „A crea o nație! O nație de frați, de cetățeni liberi, aceasta este, români, sfânta și marea faptă ce Dumnezeu ne-a încredințat.”⁴⁰

„Conștiința etnică, conștiința unității de origine, a originii romane a poporului român [...] reprezintă prima fază a conștiinței naționale.” Pe baza ei a luat naștere panromânismul, adică obiectivul politic al unirii românilor.⁴¹ Se contura, așadar, o nouă imagine despre valorile politice, în centrul căreia se individualiza ideea unirii. Patria însăși a fost percepută ca „soțietatea celor ce locuiesc împreună.”⁴² Cointeresarea tuturor românilor la „ideea de renaștere națională, de o civilizație română”⁴³ trebuia să slujească „*politica seculară a românilor*, [...] politică care se rezumă în aceste cuvinte: *autonomia Principatelor, unirea Principatelor*.”⁴⁴ În acest sens, istoricul Lucian Boia aprecia că „ceea ce se numește îndeobște conștiință națională, ca însemnând altceva decât simpla conștiință a identității etnice, este ideea *statului național*, a *statului-națiune*, este voința unei comunități, omogenă sau nu din punct de vedere etnic, de a alcătui un organism politic [...]”⁴⁵

O altă dimensiune a conștiinței naționale moderne, evidențiată de Ștefan Lemny, a reprezentat-o afirmarea patriotismului ca „o coordonată majoră, definitivă.”⁴⁶ Legătura dintre sentimentul național și iubirea de patrie a păstrat „naționalitatea” românilor „în curs de veacuri”. Căci, prin iubirea patriei, „omul respectează numele, istoria nației sale, datinile strămoșești, își iubește

³⁸ Apud Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, ed. a II-a revăzută, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 195, n. 60.

³⁹ Andrei Mureșanu, *Un răsunet* [1848], în Idem, *Poezii și articole*, ed. D. Păcurariu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 38.

⁴⁰ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în Idem, *Opere*, II, *Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, ed. a II-a, București, Editura Academiei, 1982, p. 112.

⁴¹ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 327.

⁴² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Științifică, 1967, p. 385.

⁴³ „Junimea română”, Paris, nr. 1, mai 1851, pp. 1-2.

⁴⁴ M. Kogălniceanu, [Programul ziarului „Stéoa Dunării”, [1 octombrie 1855, Iași], în Idem, *Opere*, I, *Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, București, Editura Academiei, 1974, p. 233.

⁴⁵ L. Boia, *op. cit.*, p. 14.

⁴⁶ Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 93.

limba, până și munții și râurile patriei.”⁴⁷ Se contura, prin valorizarea afectivă a conceptului de patrie, „ideea *patriei-mumă*”.⁴⁸ „Scânteia cea sfântă a amorului de patrie” era văzută de Asachi ca un „sentiment de Dumnezeu înсуflat”, care a avut drept consecință „legătura cea puternică a naționalității, care se nutre și se păstrează prin relighie, limbă, istorie, port și datine.”⁴⁹ Emergența patriotismului însemna și cristalizarea concepțiilor despre datoria slujirii patriei și a sacrificiului pentru patrie, edificând, în mentalitatea epocii, „o nouă imagine a societății clădită pe noile idealuri sociale și naționale.”⁵⁰

Istoricul Henri Beer identifica o largă paletă de factori favorabili cristalizării conștiinței naționale și a naționalismului în prima jumătate a secolului al XIX-lea: rolul acordat limbii, mai ales prin creațiile poezilor și romancierilor, „deșteptători” ai națiunilor („réveilleurs”); descoperirea folclorului; reinterpretarea istoriei; rolul diverselor instituții, universități, muzee, congrese științifice din domenii diverse; valorizarea religiei, suprapusă etniei; condițiile economice; problemele sociale specifice; romantismul, care, utilizând tradițiile populare, glorificând trecutul, furniza un larg sprijin mișcării naționale; în fine, influența „marii Idei” născută în focul revoluției franceze.⁵¹

Dintre acești factori, istoria a avut un rol de prim ordin. Conștiința istorică a fost marcantă în epoca pașoptistă, iar istoria a fost instrumentalizată și așezată în slujba idealului național. Ca promotoare a renașterii naționale, urma să furnizeze contemporanilor imboldurile necesare pentru acțiunea politică. Se producea o inversare de planuri: trecutul era „politizat”, iar prezentul „istorizat”. Vlad Georgescu scria că „între 1830 și 1859, a afirma conștiința etnică, deci a scrie despre origini devine loc comun, o fac practic toți politografuli, dar mai insistent cei care, atât de numeroși de altfel, se preocupă de trecut și ca istorici sau filozofi; sunt de menționat contribuțiile lui Bojincă, Fl. Aaron, Eliade, Kogălniceanu, F. Scriban, Laurian, Bălcescu, Aron Pumnul, Melchisedec, Bolliac, I. C. Brătianu, Papiu-Ilarian, I. Ghica, Bolintineanu, Maniu, Hașdeu. Problematica subiectului nu se schimbă, se adaugă doar noi dovezi, noi argumente [...]”⁵² Paul Cornea a descris sintetic această situație, arătând că marea diferență între reprezentanții Școlii Ardelene și intelectualii de după 1830 a constatat în „felul de a «politiza» istoria: din *armă a eliberării*

⁴⁷ „Albina românească”, XVI, 1844, p. 169.

⁴⁸ Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁹ „Albina românească”, XX, 1848, p. 173.

⁵⁰ Șt. Lemny, *op. cit.*, pp. 95-97.

⁵¹ Henri Beer, *Avant – propos. Nation, nationalité, nationalisme*, în Georges Weill, *L'Europe du XIXe siècle et l'idée de nationalité*, Paris, Albin Michel, 1938, pp. XII-XIII.

⁵² V. Georgescu, *op. cit.*, p. 333.

spirituale la cei dintâi, ea devine o *armă spirituală a eliberării*, la cei din urmă, adică o parte componentă a unei lupte efective, organizată pe un front larg, care comporta, pe lângă propagandă ideologică, acțiuni de persuasiune diplomatică și agitație revoluționară.”⁵³ Dar, ca și la iluminiști, istoria conferea legitimitate și continuitate. Deplângând decăderea prezentului, Alecu Russo vitupera absența legăturii cu trecutul: „Nimică nu ne mai leagă cu trecutul și fără trecut o societate este șchioapă.”⁵⁴ Pentru cunoașterea trecutului, era necesară recuperarea istoriografiei de până atunci. Așa se putea asigura legătura durabilă și trainică cu trecutul, motiva Kogălniceanu nevoia tipăririi și cunoașterii *Hronicii* lui Gh. Șincai: „[...] nu stau la îndoială a zice că cât (sic!) *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie.”⁵⁵

Referința la strămoși și invocarea gloriei trecute reprezintă un prim reper în conturarea acestei conștiințe istorice. Într-o poezie publicată în anul 1836, Gh. Asachi invoca dubla origine, dacă și latină, în scopul conștientizării misiunii de îndeplinit a compatrioților săi: „O români, *români ai Daciei*, ce purtați un mândru semn, / De-o origină, istoria acum fie-ni îndemn! / În vechime *maica Roma*, ce-a fost doamnă-n toată lume, / Ni-a lăsat legi și pământuri, vorba sa și-naltul nume, / [...] / În noi lumea să cunoască strănepoți romanei ginte!”⁵⁶ Invocarea aceluiași element „romanice” de către Barițiu conduce la ideea că amintirea romanității avea rolul de a întări „duhul național românesc.”⁵⁷ Istoria a jucat, în imaginarul social-politic al epocii, un rol mobilizator incontestabil. Cu ajutorul ei puteau fi surmontate greutățile, învinse descurajările, descătușate energiile. Lectura istoriei lui Aaron Florian provoca „șiroaie de lacrimi” cititorilor și ascultătorilor.⁵⁸ Se impunea, de aceea, cultivarea amintirii descendenței nobile a românilor, vechimea lor, cinstirea eroilor: „Deșteaptă-ți, Românie, orgoliul străbun, / [...] Numește-le străbunii: pe Decebal, Traian, / Ion Aslan, Burilă, Corvin, Mihai, Ștefan; / Zi vorba: *Libertate!* Câtând în fața lor, / Și vei vedea îndată pe Marele Popor!”; „O! nu, nu zice, Soare, că dacii au pierit! / [...] Ei se-nfrățiră numai cu-ai

⁵³ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 495.

⁵⁴ A. Russo, *Studie moldovană*, în *Idem, Cântarea României*, ed. Geo Șerban, prefață și tabel cronologic de Cornel Regman, București, Editura Minerva, 1985, p. 14.

⁵⁵ M. Kogălniceanu, *Opere*, II, *Scrieri istorice*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Al. Zub, București, Editura Academiei, 1976, p. 617. Vezi și Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 1-1600*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, pp. 13-14.

⁵⁶ Gh. Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, ediție îngrijită de N.A. Ursu, București, Editura de stat pentru Literatură și Artă, 1957, p. 47.

⁵⁷ G. Bariț, *Scrieri social-politice*, studiu și antologie de Victor Chereșteșiu, Camil Mureșan, George Em. Marica, București, Editura Politică, 1962, p. 62.

⁵⁸ „Curierul de ambe sexe”, I, 1837-1838, p. 123.

lumii stăpâni / Și dacii și romanii născură pe români.”⁵⁹ Evocarea figurilor ilustre ale Evului Mediu românesc⁶⁰ întăresc această tendință și oferă girul unor personalități excepționale, vrednice de a figura în galeria eroilor lumii.

Un al doilea reper incontestabil îl reprezintă romanțarea istoriei. Raționalismul Luminilor și argumentarea istorică a epocii precedente se disipează după 1830. Istoria romantică coexistă cu creațiile literare pe teme istorice, traduceri și adaptări. V. Cârlova, I. Heliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, în Țara Românească, Gh. Asachi, C. Negruzzi, Alecu Russo, Alecsandri, Kogălniceanu, C. Negri, în Moldova, pentru a nu-i aminti decât pe cei mai importanți, au avut un rol covârșitor în impregnarea unui caracter militant literaturii pașoptiste.

Un al treilea reper îl reprezintă asumarea unor valori politice explicite, justificate prin apelul la istorie: ideea unirii, în primul rând. Conceptul de „Dacia” a fost reînviat de „visul istoricilor patrioți”,⁶¹ scria George Weill. Autonomia și unirea Principatelor, cuprinse în Regulamentul Organic,⁶² au fost reluate într-o formă superioară și impuse ca imperative politice ale momentului de către Ioan Cămpineanu.⁶³ Rolul politic al lui Cămpineanu a fost acela de a grupa în jurul său partida națională și de a afirma cu putere ideile de unire și independență: „[...] stăruiesc încă asupra împreunării cei neapărate a populațiilor române supt un singur schiptru [...]”⁶⁴ Prin călătorii

⁵⁹ Cezar Bolliac, *La România*, în Idem, *Scrieri*, vol. I, ediție de Andrei Rusu, București, Editura Minerva, 1983, pp. 231-232.

⁶⁰ Vezi, mai ales, Florian Aaron, *Idee repede de istoria prințipatului Țării Românești*, I-III, București, Tip. lui I. Eliad, 1835, 1837, 1838; Idem, *Manual de istoria Prințipatului României*, București, Tip. Sf. Sava, 1839; Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. 3, *Românii supt Mihai Voievod-Viteazul*, vol. îngrijit de Daniela Poenaru, București, Editura Academiei, 1986; M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, t. I, Berlin, 1837; Idem, *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională* (1843), în Idem, *Scrieri alese*, ediție de Dan Simonescu, București, Editura de stat pentru Literatură și Artă, 1956.

⁶¹ După formula lui G. Weill, *op. cit.*, p. 196.

⁶² „Regulamentul a ieșit însă din sforțările boierilor noștri, pe baza conștiinței unitare a nevoilor noastre. [...] De fapt, Regulamentul, combătut așa de mult la 1848, cuprinde astfel în el însuși baza viitoarei uniri a românilor”. Cf. N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea*, în Idem, *Conferințe. Ideea unității românești*, ed. îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, postfață, note și bibliografie de Ștefan Lemny, București, Editura Minerva, 1987, p. 260. Vezi și *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ediția P. Negulescu și G. Alexianu, București, 1944, p. 130.

⁶³ Vezi *Act de unire și independență și Osebitul act de numire a suveranului românilor*, care cuprindea și un proiect de Constituție, redactate în română și franceză, la Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1849*, pp. 216-224 (anexele 4 și 5).

⁶⁴ *Ibidem*, p. 217.

în străinătate, în scop diplomatic, prin legături cu emigranții polonezi,⁶⁵ prin formularea unui program național, susținut parlamentar și diplomatic,⁶⁶ Ioan Câmpineanu „a avut un efect practic determinant în desfășurarea unor acțiuni care au pregătit revoluția din 1848, militând deja cu un deceniu mai devreme pentru majoritatea celor mai importante idealuri ale acesteia.”⁶⁷ Stăruința sa a fost marcată de încercarea de a-și transpune în practică ideile. În acest sens, Felix Colson, care își asuma cauza românilor „comme la mienne propre”,⁶⁸ a fost trimis la Iași pentru a-i propune domnitorului Moldovei unirea Principatelor.⁶⁹ Chiar dacă Mihail Sturdza a declinat oferta, ca și cea de mai târziu, al cărei emisar a fost Ion Ghica, temându-se de intervenția țaristă,⁷⁰ efortul național al lui Câmpineanu nu a rămas fără ecou. „Anul 1838 avea să marcheze o dată memorabilă în lupta românilor pentru unitate națională”, preciza L. Boicu.⁷¹ Rolul omului politic muntean a fost astfel sintetizat de Ion Ghica: „Cuvintele acestui deputat au fost toxinul care a deșteptat pe români din letargia în care se aflau”. Câmpineanu a stimulat dorința de unire și a mobilizat, prin discurs și acțiune, partida națională.⁷²

Fără îndoială, contextul internațional, lupta politică și deșteptarea națională erau convergente și s-au potențat reciproc.⁷³ Ideile iluministe au influențat lupta politică a românilor, cum sesiza, încă în 1787, contele d'Hauterive. Acesta scria că românii doreau să trăiască liber, să-și regăsească demnitatea pierdută și să se înscrie în rândul națiunilor civilizate ale Europei, idei prin excelență iluministe, filtrate, desigur, de orientarea ideologică a autorului.⁷⁴ Impactul Revoluției Franceze, întârziat și resimțit mai cu seamă în

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 11-21.

⁶⁶ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, Editura Academiei, 1979, p. 15.

⁶⁷ Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1976, p. 96.

⁶⁸ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 233 (anexa 13).

⁶⁹ *Documente privitoare la istoria românilor. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, București, vol. XVII, 1913, p. 758. Vezi și vol. *România în relațiile internaționale 1699-1939*, sub redacția lui L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 118 și urm.

⁷⁰ Vezi Ion Ghica, *Opere*, I, ediție îngrijită de Ion Roman, București, Editura pentru Literatură, 1967, pp. 215-216, 250.

⁷¹ L. Boicu, *Geneza "chestiunii române" ca problemă internațională*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 87.

⁷² Ion Ghica, *op. cit.*, I, pp. 210, 212.

⁷³ Idem, *Introducere*, în vol. *Scrisori către V. Alecsandri*, ediție de Ion Roman, București, Editura Minerva, 1986, pp. 7-8.

⁷⁴ D'Hauterive, *Mémoire sur l'état de la Moldavie en 1787*, București, 1902, p. 20.

aspectele-i naționale și politice,⁷⁵ a fost însă durabil și deosebit de puternic, cum remarcă și Iorga: „Ideile acestea ale Revoluției Franceze au pătruns fără îndoială la noi și au avut între alte efecte și unul asupra solidarității noastre naționale: ne-au strâns mai mult unii de alții și au pregătit mai puternic, cu mai multă energie, ceasul când putem fi într-adevăr unii lângă alții. *Dar începutul e mai vechi și e al nostru*”⁷⁶ [subl. D.B.].

În preajma anului 1840, mișcarea unionistă s-a radicalizat și a devenit mai complexă. Și-au făcut intrarea în scenă „tinerii”, care, după 1840, s-au îndepărtat de linia „bătrânilor”, deși se încălziseră la „flacăra aprinsă în 1837”.⁷⁷ În această perioadă s-a produs o cotitură în mișcarea națională românească,⁷⁸ radicalismul politic fiind accentuat în cadrul societăților secrete. Era o afirmare a dorinței de libertate, în jurul căreia s-a cristalizat mișcarea regenerativă. „Ideea unirii și a neatârării inspiră declarația de principii a partidei naționale la 1848, ca și programul ei moldovean din 1848.”⁷⁹ În Transilvania, George Barițiu remarcă, în 1844: „[...] unire națională este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă.”⁸⁰ Trecând în revistă argumentele privind unitatea națiunii române, văzute din perspectiva istoriografiei romantice, s-a afirmat, cu temei, că „Generația lui Barițiu[u] face saltul de la constatările *Școlii Ardelene*, despre unitatea noastră ca națiune, la ideea unei solidarizări politice și în cele din urmă la unirea națională.”⁸¹ În epocă, Bălcescu proclama măreția ideii unității statale, „singură mântuitoare pentru noi [...] care singură trebuie să fie ținta românilor de astăzi.”⁸² „«Moldovean» și «muntean» erau expresii care jigneau pe tinerii aceștia, niște rămășițe de-ale trecutului, pe care nu le iubeau deloc, care li se păreau o piedică pentru realizarea idealului lor. Ei nu vorbeau decât

⁷⁵ Dan Berindei, *Revoluția franceză și resurecția românească*, în Idem, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 96-113. Vezi și varianta în limba franceză, în vol. *La Révolution française et les Roumains. Impact, images, interprétations. Études à l'occasion du bicentenaire publiées par Al. Zub*, Iași, Editura Universității “Al. I. Cuza”, 1989, pp. 53-69.

⁷⁶ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 247-248.

⁷⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, pp. 12-13.

⁷⁸ G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prelude de la révolution roumaine de 1848*, București, Editura Academiei, 1964, p. 65.

⁷⁹ Al. Zub, *Ideea națională și accelerarea ritmului istoric*, în Idem, *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, Editura Junimea, 1986.

⁸⁰ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1844, nr. 51, p. 399.

⁸¹ A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, București, Editura Științifică, 1968, p. 87.

⁸² N. Bălcescu, *Opere*, I, ed. G. și Elena Zane, București, Editura Academiei, 1974, p. 212.

de «români» și «România»”, scria N. Iorga.⁸³ Căci „[...] numai statul național face națiune. Unde nu e stat național, nu e națiune și, unde nu e guvern popular, statul e himeră națională, iar națiunea un aglomerat de indivizi cu certe particularități omogene”, comenta Ion Codru Drăgușanu,⁸⁴ relevând puternica conștiință națională de dinainte de 1848, corelată concepției de regenerare. Ideea unității a fost o idee forță a generației pașoptiste, care înțelegea că România „viitoare era nu numai un centru luminos liber, dar, în același timp, și o penumbră, până la marginile cele mai îndepărtate ale pământului românesc.”⁸⁵ Programul amplu preconizat de Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale* (Cernăuți, august 1848), rezumat în proclamarea unirii drept „cheia de boltă a întregului edificiu”, reforme graduale și „cel mai sfânt dintre aceste buturi [...] neatârnamarea noastră din lăuntru și prin urmare autonomia”, a trebuit să fie ajustat, sub presiunea realității, fiind adoptat „un program moderat, realizabil în trepte. În locul dacoromânismului inițial, se va vorbi de unirea principatelor ciscarpatine. În locul independenței preconizate încă la 1838, se va vorbi deocamdată de autonomie, în sensul vechilor tratate.”⁸⁶

În planul conștiințelor însă, Unirea a devenit “marea cauză română”, pentru a cărei realizare se făcea apel la originea comună și la obstacolele create de despărțirea seculară: „Fii ai Romei cei eterne, acești popoli [de fapt, românii din Moldova și Muntenia, care nu erau popoare distincte, ci locuiau în state diferite – n. D.B.] au fost frați; / C-ale lor restriști cumplite au izvor în despărțire, / Că la răul ce-i apasă nu pot s-afle lecuire, / Decât numai în unirea către care sunt chemați. / [...] / Români! Dulce e unirea! Ascultați ...glasu-i răsună ... / De la fiii României cere patrie comună [...]”⁸⁷ *Hora Unirii* a lui Alecsandri a turnat într-o formă lirică accesibilă și exemplară prin concizia ei această dorință de unire, legitimată prin obârșia comună, numele comun, comunitate etnică, vechime, unitate de destin, unitate spirituală.⁸⁸ Nicio

⁸³ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, în vol. *Conferințe...*, p. 86.

⁸⁴ Apud *Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, ed. îngrijită de P. Constantinescu-Iași și Dan Berindei, București, Editura Politică, 1966, p. 33.

⁸⁵ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor. Lecții făcute la Universitatea din București*, București, Editura Casei Școalelor, 1915, pp. 48-49.

⁸⁶ Al. Zub, „Resurecția demnității colective”, în *Idem, Cunoaștere de sine și integrare*, p. 80.

⁸⁷ Gr. Alexandrescu, „Unirea Principatelor”, în *Idem, Poezii. Proză*, text stabilit și note de I. Fischer, antologie și repere istorico-literare de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1985, p. 87.

⁸⁸ V. Alecsandri, „Hora Unirei”, în *Steaua Dunării*, nr. 31, din 9 iunie 1856, reproducă în vol. *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*, studiu și antologie de dr. Virgiliu

deosebire față de ideile exprimate în preajma revoluției de la 1848 de Costache Negri: „Nu da înapoi cu niciun preț și nu urmări decât întemeierea puternică a Unirii, pe care o putem aduce la îndeplinire tocmai prin această întâlnire a noastră, unirea a două neamuri mici ce nu trebuie să facă decât un trup și un suflet”; „[...] Cruntă neunire, dintru care izvorî în urmă slăbirea și robia amânduror țărilor; [...]. În visurile mele înflorit se arată viitorul României. Suntem milioane de români. Ce ne lipsește ca să ajungem un neam tare? *Unirea, numai Unirea!*... Să trăiască dar *Unirea românilor!*”⁸⁹

Dar chiar din punct de vedere politic, problema unirii devenise o constantă. În pragul adoptării Regulamentelor Organice, „conștiința etnică depășise cadrul limitat al elitelor culturale și politice pentru a deveni o idee forță generalizată și aflată pe un nou prag valoric - acela al panromânismului.”⁹⁰ Bălcescu făcea să converge, indelebil, noțiunile de stat și națiune, când propunea panromânismul drept „ținta noastră comună de activitate. Printr-însul se completează sinteza noastră revoluționară.”⁹¹ Țelul tuturor revoluționarilor de la 1848, urmărit ulterior, a fost crearea unui stat românesc unit, liber și independent.⁹²

Perspectiva istorică a fost stimulată prin istorismul caracteristic epocii, infuzat adânc în conștiințe. Istoria, Providența, destinul poporului român concureau, în viziunea pașoptiștilor, la împlinirea țelului unirii, în pofda oricărei opoziții: „În zadar cearcă ei [antiunioniștii - n. D.B.] să ridice / Un zid pe Milcov, despărțitor, / Cădea-va zidul și tu, ferice, / Vei fi unită cu a ta sor! / [...] E scrisă-n ceruri sfânta UNIRE! / E scrisă-n inimi cu foc ceresc! / O! Românie! I-a ta mărire / Lucrează brațul dumnezeiesc!”⁹³ O culme a acestei argumentații istoriste o reprezintă ideile grupate în declarația program a jurnalului „Steaua Dunării”, unde autorul afirma răspicat: „[...] *politica seculară a românilor* [...] se rezumă în aceste cuvinte: *autonomia Principatelor, unirea Principatelor*”; „Unirea Principatelor a fost visul de aur, țelul isprăvilor a marilor bărbați ai României”, de la voievozii medievali până în contemporaneitate, așa cum reiese din articolul 425 al Regulamentului

Ene, text stabilit, note și bibliografie de Ileana Teodorescu-Ene, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 103.

⁸⁹ *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*, pp. 36, 39: C. Negri, scrisoare către Costache Filipescu din 10 martie 1845, respectiv C. Negri, *Un toast unionist la 1848*, (Paris, 27 decembrie/8 ianuarie 1848).

⁹⁰ Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, p. 332.

⁹¹ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în Idem, *Opere*, II, ed. cit., p. 112.

⁹² Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, București, Editura Academiei, 1979, p. 10.

⁹³ V. Alecsandri, „Moldova în 1857”, în vol. *Unirea Principatelor oglindită în literatură*, p. 105.

Organic al Moldovei.⁹⁴ Această valorizare a statului, proiecție a visurilor elitei românești pașoptiste, l-a făcut pe Nicolae Iorga să exclame: „[...] în loc să plecăm de la noțiunea aceasta a nației, a poporului, înțeles în toată deplinătatea valorii ei, am plecat de la *noțiunea de stat*.”⁹⁵ Dacă observația sa e valabilă, această prioritate acordată statului reprezintă urmarea istorismului, a concepțiilor oamenilor vremii, a spiritului timpului. Lupta pentru autonomie și unitate devenea programatică pentru dorința românilor de a-și croi propriul destin, de a-și materializa aspirațiile. Istoria devenea forța legitimantă a acestei lupte. Conștiința istorică reprezenta o dimensiune intrinsecă a sensibilității vremii, generatoare de identitate și capabilă de a mobiliza oamenii pentru acțiune în direcție națională: „Istoria românească să ne fie mai ales cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Printr-însa vom învăța ce-am făcut și ce trebuie să mai facem; printr-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi români, căci într-însa este măsura prin care se poate ști dacă un popor propășește sau dacă se înapoiește. Întrebați deci istoria și veți ști ce suntem, de unde venim și unde mergem, trecutul și viitorul; iată ființa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște.”⁹⁶

Structurată pe o dublă dimensiune, etnico-culturală și politică, conștiința națională românească din epoca pașoptistă cuprinde în sine două planuri de evoluție: unul afectiv, al reacțiilor emotive; celălalt, abstract, al conceptualizării doctrinare. Înțeleasă ca conștiință de sine însăși, ea conținea un set de referințe, explicite și implicite, care îi conferă conturul și îi încarnează esența. Dintre aceste referințe inerente, aceea a istoriei românilor, a avut, cum am văzut, o importanță aparte, relația dintre conștiința națională și aceea istorică fiind inextricabilă.

Bibliografie

I. Izvoare editate, broșuri, antologii, ediții critice:

- [1] Aaron, Florian. *Idee repede de istoria prințipatului Țării Românești*, I-III. București, Tip. lui I. Eliad, 1835, 1837, 1838.
- [2] Aaron, Florian. *Manual de istoria Principatului României*. București: Tip. Sf. Sava, 1839.

⁹⁴ Apud M. Kogălniceanu, *Opere*, I, ed. cit., p. 233.

⁹⁵ N. Iorga, *Conștiința națională românească de la Mihai Viteazul până astăzi*, în Idem, *Conferințe...*, p. 207.

⁹⁶ M. Kogălniceanu, *Programul revistei "Arhiva românească" din 1841*, apud P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, p. 493.

- [3] Alexandrescu, Gr. *Poezii. Proză*. Text stabilit și note de I. Fischer, Antologie și Repere istorico-literare de Mircea Anghelescu. București: Editura Minerva, 1985.
- [4] Asachi, Gh. *Scriseri literare*. Ediție îngrijită, cu prefață, note și glosar de N. A. Ursu, vol. I-II. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
- [5] Bariț, George. *Scriseri social-politice*. Studiu și antologie de Victor Chereșteșiu, Camil Mureșan, George Em. Marica. București: Editura Politică, 1962.
- [6] Bălcescu, N. *Opere*. Ed. critică de G. și Elena Zane, vol. I, București, Editura Academiei, 1974.
- [7] Bălcescu, N. *Opere*. II. *Scriseri istorice, politice și economice 1848-1852*, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, ed. a II-a. București: Editura Academiei, 1982.
- [8] Bolliac, Cezar. *Scriseri*, vol. I, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat. București: Editura Minerva, 1983.
- [9] D'Hauterive, A. *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie en 1787*. ed. I. Bianu și T. Orășanu. București, 1902.
- [10] *Documente privitoare la istoria românilor. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*. București, vol. XVII, 1913.
- [11] *Gândirea social-politică despre Unire (1859)*. Ed. îngrijită de P. Constantinescu-Iași și Dan Berindei. București: Editura Politică, 1966.
- [12] Ghica, I. *Opere*, I-II. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar, bibliografie de Ion Roman. București: Editura pentru Literatură, 1967.
- [13] Kogălniceanu, M., *Opere*, II, *Scriseri istorice*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Al. Zub. București: Editura Academiei, 1976
- [14] Kogălniceanu, M. *Opere*, vol. I. *Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu. București: Editura Academiei, 1974.
- [15] Kogălniceanu, Mihail, *Scriseri alese*, ediție îngrijită și prefață de Dan Simonescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- [16] Kogălniceanu, M., *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, t. I, Berlin, 1837.
- [17] Nicolae Bălcescu. *Opere*. vol. 3. *Românii supt Mihai Voievod-Viteazul*. vol. îngrijit de Daniela Poenaru. București: Editura Academiei, 1986.

- [18] Russo, Alecu. *Cântarea României*. Ediție de Geo Șerban, prefață și tabel cronologic de Cornel Regman. București: Minerva, 1985.
- [19] *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*. Studiu și antologie de dr. Virgiliu Ene, text stabilit, note și bibliografie de Ileana Teodorescu-Ene. Iași: Editura Junimea, 1979.

II. Instrumente de lucru:

- [1] *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, întocmită de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, vol. I (1790-1850), 1966-1967; vol. II (1851-1858), 1970-1972. București: Editura Academiei.
- [2] *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*. Ediția P. Negulescu și G. Alexianu. București, 1944.
- [3] Ștrempel, Gabriel. *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 1-1600*, I. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

III. Publicații periodice:

- [1] „Curierul de ambe sexe”, I, 1837-1838.
- [2] „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1844, nr. 51.
- [3] „Steaua Dunării”, nr. 31, din 9 iunie 1856.

IV. Bibliografie secundară (articole, studii și cărți de specialitate):

- [1] Berindei, Dan. *Epoca Unirii*. București: Editura Academiei, 1979.
- [2] Berindei, Dan. *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*. București: Editura Enciclopedică, 1997
- [3] Bodea, Cornelia. *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1849*. București: Editura Academiei, 1967.
- [4] Boia, Lucian. *Pentru o istorie a imaginarului*. Traducere din limba franceză de Tatiana Mochi. București: Editura Humanitas, 2000.
- [5] Boicu, Leonid. *Geneza “chestiunii române” ca problemă internațională*. Iași: Editura Junimea, 1975.
- [6] Cornea, Paul. *De la Alexandrescu la Eminescu*. București: Editura pentru Literatură, 1966.
- [7] Cornea, Paul. *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*. București: Editura Minerva, 1972.
- [8] Georgescu, Vlad. *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, München, Colecția istorică Jon Dumitru Verlag, 1987.

- [9] Iorga, N., *Conferințe. Ideea unității românești*. Ed. îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, postfață, note și bibliografie de Ștefan Lemny, București, Editura Minerva, 1987.
- [10] Iorga, Nicolae. *Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor. Lecții făcute la Universitatea din București*, București, Editura Casei Școalelor, 1915.
- [11] *La Révolution française et les Roumains. Impact, images, interprétations*. Études à l'occasion du bicentenaire publiées par Al. Zub. Iași: Editura Universității "Al. I. Cuza", 1989.
- [12] Platon, Gh. *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*. Iași: Editura Universității "Al. I. Cuza", I, 1995.
- [13] Răduțiu, A., Teodor, P. *Ideea de unitate politică la români*. București: Editura Științifică, 1968.
- [14] Roman, Andreia. *Le populisme quarante-huitard dans les Principautés Roumaines*. Bucarest, Les Éditions de la Fondation Culturelle Roumaine, 1999.
- [15] *România în relațiile internaționale 1699-1939*, sub redacția lui L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon. Iași: Editura Junimea, 1980.
- [16] Șotropa, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1976.
- [17] Vitcu, Dumitru. *Diplomații Unirii*. București: Editura Academiei, 1979.
- [18] Weill, Georges. *L'Europe du XIXe siècle et l'idée de nationalité*, Paris, Albin Michel, 1938.
- [19] Zane, G. *Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prelude de la révolution roumaine de 1848*. București: Editura Academiei, 1964.
- [20] Zub, Al. *Cunoaștere de sine și integrare*. Iași: Editura Junimea, 1986.

Codependență și impact în universul copilăriei ca urmare a consumului de alcool în familie

Viorica-Cristina Cormoș

Lect. dr.

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

În prezent ne confruntăm cu problema alcoolismului, fenomen care de altfel își pune amprenta în mod direct asupra persoanei alcoolice și familiei, iar în mod indirect asupra întregii societăți. În ce privește familia de alcoolici, cei mai afectați sunt copiii. A fi copil de alcoolic reprezintă, în mod obișnuit, o situație traumatizantă, iar impactul variază în funcție de vulnerabilitatea proprie a fiecărui copil, dar și de alți factori. Copiii de alcoolici trăiesc într-un mediu tensionat, în care conflictele, violența, neînțelegerile și reproșurile sunt permanente, fiind mereu îngrădiți și limitați în comportamentul și sentimentele lor. Astfel, copilul este membru codependent și este afectat din punct de vedere psihic, afectiv, social, educațional, iar uneori chiar fizic.

Alcoolismul nu este o problemă individuală, ci este o problemă a tuturor. În acest caz, este foarte important de a trata această problemă în ansamblul ei, ținându-se cont și de o posibilă „vindecare”. Pentru ca o persoană să poată fi „tratată de dependența de alcool” primul pas este ca aceasta să recunoască că are o problemă și să se implice în procesul de reabilitare socială și medicală. De asemenea, familia este foarte importantă, fiind necesar ca membrii acesteia să conlucreze și să se implice în mod activ în procesul de reabilitare a persoanei dependente de alcool.

Cuvinte cheie: alcoolism, codependență, copil, familie, societate, implicare, reabilitare.

Introducere

Orice copil obișnuit este o ființă inocentă, frumoasă și delicată, plină de energie, care oferă și primește dragoste cu ușurință și face anumite lucruri pentru a obține aprobare sau recompense, iar ceea ce îl caracterizează cel mai bine este faptul că este lipsit de griji. La polul opus se află copilul alcoolicului, care nu este deloc lipsit de griji, deseori este retras și nu supără pe nimeni, se

ascunde într-un colț, deși nu își dorește cu adevărat să se ascundă. Acești copii sunt supuși unui dublu risc: riscul de a fi lezați și neglijăți sau riscul de a împrumuta modelele parentale ale adulților.

În general, copiii din familiile de alcoolici sunt ignorați, deoarece toată atenția este orientată spre părintele alcoolic. Comportamentul egocentrist, necooperant și distructiv al alcoolicului atrage complet ceea ce copilul își dorește cel mai mult, și anume atenție. În același timp, copilul este dezavantajat prin aceea că adulții își pot alege perechea, deci au și posibilitatea de a-i părăsi, copiii nu pot alege sau hotărî când să termine o relație părinte-copil. Copilul alcoolicului învață să creeze probleme pentru a atrage atenția asupra sa, sau, dimpotrivă, ajunge să nu aibă dorințe sau nevoi, să nu ceară nimic. A fi copil de alcoolic reprezintă, în mod obișnuit, o situație traumatizantă. Impactul variază în funcție de vulnerabilitatea proprie a fiecărui copil și de factori cum ar fi: fragilitatea organică a copilului, condițiile materiale ale familiei, ambianța afectivă din familie, nevoia de model etc.

Alcoolul afectează sănătatea fizică și psihică a celui care consumă, dar și a celorlalți, fapt ce susține afirmația că alcoolismul nu este o problemă individuală, ci este o problemă a tuturor. Copilul, în acest caz, este membru codependent și este afectat din punct de vedere psihic, afectiv, social, educațional, iar uneori chiar fizic. „Codependentul este o persoană a cărei viață este afectată prin implicare familială. Și dacă victimele primare ale comportamentului de dependență sunt de obicei femeile, victimele secundare, dar cu un pronostic social din ce în ce mai negativ, sunt copiii.”¹

Repercusiunile consumului de alcool în familie asupra copiilor

Repercusiunile dezvoltării unui copil într-o familie în care există un membru alcoolic pot fi foarte grave. Ele, fie reflectă neglijența în îngrijirea și educarea copiilor (stări de subnutriție, devieri de conduită), fie reflectă manifestările agresive ale părinților, ale maltratărilor ce pot merge până la cauzarea de fracturi sau chiar agresiuni sexuale. Trăind într-un mediu familial în care dezvoltarea sa armonioasă este pusă în pericol, copiii de alcoolici nu au un model pozitiv pe care să-l preia, ajung de cele mai multe ori să mintă, acest lucru definindu-i în cea mai mare parte, ajung să-și piardă respectul față de sine, fiind marcați de depresie și frică.

Copiii alcoolicilor nu vorbesc niciodată liber despre ceea ce se întâmplă acasă. Deși i-ar putea ajuta, ei nu vorbesc cu prietenii, profesorii sau rudele despre scenele haotice la care asistă. Ei nu ajung să cunoască vreodată termenul de încredere și asta din pricina comportamentului contradictoriu și

¹ Rieth Eberhard, *Alcoolismul – o boală*, Editura Hora, Sibiu, 1999, p. 86.

imprevizibil al părinților. Aud mereu numai minciuni și promisiuni deșarte și nu au niciun model pozitiv pe care să-l poată urma, iar din această cauză, pentru ei, a avea încredere înseamnă a fi dezamăgiți. Părinții nu își susțin copiii din punct de vedere afectiv, fizic sau psihologic și de cele mai multe ori nu-și respectă promisiunile. În concluzie, mesajul pe care îl primește copilul este acela de a nu crede ce i se spune și ca urmare a nu avea încredere în nimeni. Copiii de alcoolici trăiesc într-un mediu tensionat, în care conflictele, violența, neînțelegerile și reproșurile sunt permanente, fiind mereu îngrădiți și limitați în comportamentul și sentimentele lor. „Ei sunt conduși de trei legi nescrise: să nu vorbești, să nu ai încredere, să nu simți.”²

În familiile în care unul dintre părinți este alcoolic, în mod automat apar multe neînțelegeri și conflicte între cei doi. Copiii lor, care au o sensibilitate mai accentuată, au mult mai mult de suferit decât adulții, atunci când trebuie să asiste la materializarea acestor conflicte. La început, nu înțeleg cauzele acestor dispute și simt doar o durere profundă. Pe măsură ce cresc, înțeleg cauzele și atunci durerii i se adaugă disprețul, uneori chiar ura. Copilul ajunge să își disprețuiască părintele pentru slăbiciunea lui și neputința de a se stăpâni, îl urăște fiindcă nu este ceea ce și-ar dori el să fie, că nu este la înălțimea idealului pe care l-a creat pentru el.

În momentul în care alcoolul a pus stăpânire pe unul din părinți și certurile se produc fără ca aceștia să facă cel mai mic efort spre a le opri, unitatea familiei este distrusă, căminul se prăbușește trăgând după sine copilul. Lipsa de afecțiune a părinților față de copii, fie că este exteriorizată sau nu, tulbură profund raporturile dintre ei. Nervozitatea, brutalitatea, nepăsarea, ironia caracterizează aceste raporturi. De cele mai multe ori părinții nu își cunosc îndatoririle, nu cunosc ce fel de relații trebuie să se stabilească între ei și copii. Așa se explică lipsa totală de autoritate sau, dimpotrivă, o autoritate foarte puternică, dar care nu aduce dovezi de afecțiune. Există tendința ca această autoritate excesivă să se transforme în agresivitate. Se știe însă că agresivitatea naște agresivitate și nimic nu îndepărtează mai mult copiii de părinți decât violența fizică.

De la aprecierile jignitoare la adresa celuilalt, la acte de violență fizică, distanța nu este niciodată prea mare. Brutalitatea neutralizează efectul sancțiunii, făcând din copil un insensibil sau, dimpotrivă îi exagerează efectul, făcând din el un om lipsit de demnitate. „Relațiile tensionate între soți sunt transferate în registrul raporturilor părinți-copii și se finalizează cu manifestări

² Hans Klein, *Dependența de alcool. Consilierea familiei*, Editura Hora, Sibiu, 1999, p. 79.

violente care conduc spre dezechilibrul sistemului familial.”³ Violența jignește și deprimă profund la orice vârstă, ca urmare copiii sunt speriați de comportamentul părintelui alcoolic care își brutalizează partenerul, de verbalizările jignitoare și în general de toată atmosfera încordată de acasă.

Aceste anomalii pot genera la copii o serie de complexe caracteriale. Complexele sunt rezultatul unei acumulări îndelungate de stări afective negative, care apar în funcție de receptivitatea copilului. Ele sunt provocate, în special, de climatul familial care nu satisface cele trei mari nevoi ale copilului - dragoste, siguranță și posibilitate de afirmare - și care determină apariția *complexului de inferioritate, de abandon și a lipsei de dragoste*.

Pe fondul relației tensionate cu persoana alcoolică, copiii dezvoltă anumite reacții emoționale (vina, durerea, furia, umilința, rușinea, frica, starea de singurătate) și comportamentale (protecția, încercarea de control, învinovățirea, evitarea societății, atitudinea recalcitrantă, apatia), acestea marcându-le dezvoltarea psiho-afectivă și socială. Oprindu-ne la una dintre reacțiile emoționale - furia - în cazul membrilor unei familii, acesta este de obicei „un conflict care se desfășoară doar în mintea lor. Ei au grijă de persoana dependentă, dar urăsc experiențele dureroase pe care sunt obligați se le trăiască.”⁴ Devin „îngrijitori”, cu singurul scop de a-și menține demnitatea intactă, această atitudine neavând nicio legătură cu vreun sentiment de dragoste adevărată. Experiențele dureroase îi fac să își îndrepte furia către dependent, ajungând să nu mai poată face diferența între dependentă și persoană.

Societatea încredințează părinților și familiei ca întreg, o sarcină importantă, cea de a transmite norme și reguli morale, de conduită și de a asigura internalizarea acestora sub formă de convingeri, atitudini și motivații. În situațiile în care absența realizării unor funcții ale familiei determină reacții care nu sunt în conformitate cu normele pozitive ale societății, copilul manifestă tendințe de marginalizare și deviantă, care au un impact negativ asupra dezvoltării conduitei sale. De la vârsta copilăriei și până la adolescență părintele este un model în formarea întregii personalități a copilului. De aceea, încă de mici, copiii tind să imite sau să-și însușească comportamentele părinților, crezând că sunt cele mai bune. Se poate spune că, în cazul unei familii cu un părinte alcoolic, există riscul major ca și copilul să consume alcool mai târziu, să devină agresiv, marginalizat, să prezinte un comportament deviant.

³ Mariana Spânu, *Introducere în asistența socială a familiei și protecția copilului*, Editura Tehnică, Chișinău, 1998, p. 53.

⁴ Elena Siminonescu, „Alcoolismul, o veche problemă psihosocială”, *Revista Psihologia*, nr. 2, 2001, p. 6.

S-au emis multe ipoteze și explicații în privința creșterii consumului de alcool în rândul tinerilor, uneori folosindu-se drept explicație modelul parental deficitar. O altă posibilă explicație a instalării alcoolismului la adolescenți și la tineri este „moda”, alcoolismul devenind un mod de afirmare a tânărului în cadrul grupului său de prieteni. Deși comportamentul tânărului în formare, în general, prezintă o oarecare instabilitate și impulsivitate, un mediu familial dominat de alcool și de carențe educative, poate agrava aceste tendințe, stimulând pe adolescent să adopte moduri inadecvate de interpretare a situațiilor frustrante. Pe baza exemplurilor furnizate de membrii familiei, copilul se adaptează la mediul înconjurător. Imposibilitatea de a se adapta lumii fără sprijinul părinților și mai ales, afectivitatea ce-l leagă de aceștia, fac din copil un imitator al gesturilor, atitudinilor și faptelor părinților. Modul cum părinții muncesc, cum apreciază lucrurile și oamenii, cum se comportă în familie și în societate, se imprimă în atitudinile copilului, devenind pentru acesta un mod de a acționa pe parcursul vieții.

Tratarea dependenței de alcool și implicarea codependenților

Când vorbim despre tratarea dependenței de alcool trebuie să ținem seama de faptul că alcoolismul nu este o boală care se vindecă, ci una care poate intra doar în remisie. Alcoolismul este o afecțiune cronică, persoana care a renunțat la consumul de alcool trebuie să renunțe pentru totdeauna, dacă va relua consumul va avea din nou probleme. „Deoarece nu s-a descoperit nicio *vindecare definitivă* pentru alcoolism, odată ce o persoană *depășește linia* către dependența de alcool nu va putea reveni niciodată la *băutul normal de alcool*.”⁵ Tot în privința tratamentului trebuie menționat faptul că, „deși dependenții resimt o serie de efecte negative în urma consumului de substanțe, ei sunt ambivalenți față de psihoterapie și, de regulă, nu doresc în mod real să-și modifice comportamentul.”⁶

Pentru ca o persoană să poată fi „tratată de dependența de alcool” primul pas este ca aceasta să recunoască că are o problemă și să se implice în procesul de reabilitare socială și medicală. De asemenea, familia este foarte importantă, ținându-se cont că în momentele cele mai critice este necesar ca membrii acesteia să conlucreze și să se implice în mod activ în procesul de reabilitare a persoanei dependente de alcool. Terapia persoanei dependente se face în etape bine stabilite, etape care se derulează pe o perioadă mai lungă de timp și în

⁵ Floyd Frantz, *Cum tratăm alcoolismul. Manual pentru uzul preoților și medicilor*, Editura Trinitas, Iași, 2007, p. 86.

⁶ Irina Holdevici, Valentina Neacșu, *Consiliere psihologică și psihoterapie în situațiile de criza*, Editura Dual Tech, București, 2006, p. 195.

care este implicată familia: „familia trebuie să transmită înțelegere pentru natura bolii; membrii familiei trebuie să poată purta o discuție cu cel în cauză, pentru a analiza problemele din trecut; toți trebuie să lucreze împreună pentru a elabora planuri de viitor; ei trebuie să descopere cum pot să-i schimbe sentimentele de neîncredere, frică și supărare; preventiv, membrii familiei trebuie să aibă și un plan de acțiune comun, în cazul unei recidive.”⁷

Privită ca o boală și nu ca un viciu, în privința dependenței de alcool s-au dezvoltat o serie de tipuri de intervenții psihosociale care variază ca durată, modalitate de aplicare, conținut, intensitate, focus, cadru de aplicare și din punct de vedere al combinării lor. Simpla dezintoxicare, fără a fi urmată de o intervenție psihosocială în care să fie implicați și membrii familiei / codependenții, nu are efect decât pe o perioadă scurtă de timp, cu efect de recidivă.

În concluzie, alcoolismul este un fenomen cu influențe asupra vieții familiale și sociale. În familiile în care unul dintre părinți este alcoolic, în mod automat apar neînțelegeri și conflicte între cei doi, iar copiii lor, care au o sensibilitate mai accentuată, au mai mult de suferit decât adulții, atunci când trebuie să asiste la materializarea acestor conflicte. Copilul ajunge să își disprețuiască părintele pentru slăbiciunea lui și neputința de a se stăpâni, îl urăște fiindcă nu este ceea ce și-ar dori el să fie, că nu este la înălțimea idealului pe care l-a creat pentru el. Cu spiritul critic ascuțit pe care copilul începe să îl aibă de la o anumită vârstă, cu imparțialitatea caracteristică, el ajunge să își judece și să-și condamne părinții pentru actele sale. De aceea, în momentul identificării problemei alcoolismului într-o familie este necesar de analizat și situația codependenților, în special a copiilor, reacțiile lor, atitudinea și tendințele comportamentale, astfel încât să se poată interveni și să fie prevenite posibile acte deviante sau un consum excesiv de alcool ce poate duce la dependență și, bineînțeles, de a fi implicați în recuperarea și reintegrarea părintelui alcoolic.

Bibliografie

- [1] Bocancea, Cristian; Neamțu, George. *Elemente de asistență socială*. Polirom, 1999.
- [2] Eberhard, Rieth. *Alcoolismul – o boală*. Sibiu: Editura Hora, 1999.
- [3] Ferriol, Gilles. *Adolescenții și toxicomania*. Iași: Polirom, 2000.
- [4] Frantz, Floyd. *Cum tratăm alcoolismul. Manual pentru uzul preoților și medicilor*. Iași: Editura Trinitas, 2007.

⁷ Rieth Eberhard, *op. cit.*, p. 94.

- [5] Holdevici, Irina; Neacșu, Valentina. *Consiliere psihologică și psihoterapie în situațiile de criza*. București: Editura Dual Tech, 2006.
- [6] Klein, Hans. *Dependența de alcool. Consilierea familiei*. Sibiu: Editura Hora, 1999.
- [7] Miftode, Vasile. *Fundamente ale asistenței sociale*. București: Editura Mihai Eminescu, 1999.
- [8] Siminonescu, Elena. „Alcoolismul, o veche problemă psihosocială.” *Revista Psihologia*, nr. 2, 2001.
- [9] Spânu, Mariana. *Introducere în asistența socială a familiei și protecția copilului*. Chișinău: Editura Tehnică, 1998.

Imaginarul și teoriile cunoașterii

Niadi-Corina Cernica

Lect. dr.

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Lucrarea prezintă evoluția gândirii filosofice și antropologice despre imaginar (și imaginație). Ne-a interesat în special relația dintre cunoaștere și imaginar, felul în care, de la o facultate a erorii, imaginația a fost văzută ca o facultate a cunoașterii – instrument al gândirii raționale și al cunoașterii științifice.

Acest rol nou al imaginarului și imaginației se datorează unei gândiri unificate, în care facultăți ca imaginația (dar și intuiția sau sentimentul) participă atât la cunoașterea rațională, cât și la creație sau evaziune. Rațiunea poate crea ficțiuni, iar imaginația știință.

Imaginarul poate fi cheia unei noi armonii într-o ontologie a umanului, bazată, tradițional, pe conflicte (natură – cultură, rațional – irațional, conștient – inconștient, cunoaștere – creație).

Descartes, Hume, Kant, sau Popper, Kuhn, Holton, Levi-Strauss, dau o nouă viziune asupra imaginației și imaginarului, asupra cunoașterii și asupra omului.

Cuvinte cheie: *imaginar, imaginație, cunoaștere, rațiune, știință.*

Moștenirea filosofiei moderne

Filosofia modernă a fost orientată către teoria cunoașterii, sau, mai exact, către problema sursei cunoașterii. Implicit, există preocupări pentru a găsi sursele erorii, o problemă importantă, analizată de către filosofi moderni doar prin raportare la sursele cunoașterii certe. Disputele dintre raționaliști și empiriști au indicat, de multe ori, și posibile surse ale erorilor.

Pentru Descartes, instrumente ale cunoașterii, în afară de intelect, sunt fantezia și simțurile. Simțurile pot înșela, dar sunt indispensabile în cunoaștere. Dar, prin rațiune putem distinge eroarea de cunoaștere.

Simțurile și imaginația sunt deopotrivă surse ale cunoașterii și ale erorii. Vom analiza rolul imaginației în cunoaștere. Pentru Descartes, imaginația

înseamnă, în primul rând, imagini mentale, capacitatea de a le stoca și folosi. Imaginea „corporală” poate fi folosită în cunoaștere. Descartes nu insistă asupra acestui lucru, asociindu-l însă memoriei: „memoria însă, cel puțin aceea care este corporală și similară amintirii animalelor, nu este cu nimic deosebită de imaginație”.¹ Imaginea unui lucru, în absența lucrului concret, este esențială în cunoaștere. Aceasta este, desigur, posibil datorită memoriei. Descartes nu dezvoltă problema rolului imaginii în cunoaștere. Fantezia, ca alăturare și deformare a imaginilor, este însă o sursă a erorii. Pentru Descartes, ca pentru toți filosofii moderni, eroarea nu are niciun rol în cunoaștere. Ceea ce analizăm este ambiguitatea, ca surse ale cunoașterii, a simțurilor și imaginației. Rațiunea însăși, în funcționarea ei obișnuită, poate să ajungă la „paralogisme”. Ce înseamnă „certitudine” în cunoaștere? Probabil anumite idei co-naturale rațiunii cum sunt cea a „eu”-lui și cea de „Dumnezeu”. Ideea existenței lui Dumnezeu derivă din imperfecțiunea „eu”-lui. Fără ideea existenței lui Dumnezeu, eu-l nu ar avea siguranța niciunei cunoașteri certe. Cum garantează Dumnezeu (care nu este un spirit răutăcios) cunoașterea certă, Descartes nu explică. Cunoaștem, ca oameni, prin simțuri, fantezie și rațiune (capacitatea de a crea raționamente), dar niciuna dintre aceste capacități nu este în sine sursă a cunoașterii certe. Trebuie spus că Dumnezeu garantează adevărul ideilor co-naturale rațiunii, iar nu adevărul raționamentelor.

În privința empiriștilor, lucrurile sunt la fel de incerte. Întreaga cunoaștere umană are la bază simțurile, dar simțurile ne pot înșela. Nu putem avea niciodată o certitudine absolută a cunoașterii. Fantezia nu este decât capacitatea de a mări, a micșora sau a compune imaginile care ne vin de la simțuri, deci nu este o sursă a cunoașterii.

Vom continua meditațiile noastre analizând poziția unui alt raționalist, a lui Spinoza, cu privire la imaginație. În lucrarea sa fundamentală, „Etica”, Spinoza urmează teoriile despre imaginație dezvoltate de Descartes. În „Etica”, Spinoza încearcă să explice rațional comportamentul uman și sentimentele (care sunt motivații ale comportamentului uman). Imaginația intră în acest scenariu rațional al sentimentelor și acțiunilor umane. Imaginația este, oricum, rațională (ca capacitate de a prevedea acțiuni și sentimente viitoare) și, prin posibilitatea ei de a deforma, ea intensifică sau ponderează sentimentele și acțiunile. Pentru Spinoza, ca și pentru Descartes, imaginația este o sursă a cunoașterii, dar, în plus, pentru Spinoza este și o componentă a rațiunii sentimentelor și acțiunii. Raționalizarea sentimentelor și acțiunilor este posibilă deoarece există o concordanță între motivație, sentiment și acțiune, după cum demonstrează Spinoza prin descrierea unor scenarii ale

¹ Rene Descartes, *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului*, Ed. Științifică, București, 1964, p. 34.

sentimentelor și acțiunilor. Imaginația are un rol important în scenariul rațional care leagă motivația de sentiment și de acțiune. Imaginația este, așadar, o componentă a rațiunii.

Ideile clasice ale empirismului despre imagini și imaginație sunt dezvoltate de către David Hume. Imaginile sunt niște copii palide ale senzațiilor, iar imaginația compune, transpune, sporește sau micșorează materia pe care o oferă simțurile sau experiența. David Hume observă însă un caz aparte, care demonstrează că imaginația poate fi un instrument de cunoaștere. Filosoful observă că un om care s-ar familiariza cu toate nuanțele de albastru, cu excepția uneia, ar putea să cunoască acea nuanță de albastru. Dacă ar pune toate nuanțele de albastru pe care le cunoaște în ordine, de la cea mai deschisă la cea mai închisă, ar observa cu siguranță că lipsește o nuanță și și-ar forma singur, prin imaginație, ideea acestei nuanțe.²

În filosofia modernă, dominată de lupta dintre empiriști și raționaliști, imaginația nu are un rol important. Imaginația este, în general, copia mentală a datelor oferite de simțuri și capacitatea de a combina sau schimba aceste copii, sursă a erorii sau a cunoașterii.

Doar Kant vorbește despre imagini care nu sunt copii ale senzațiilor. Rolul imaginației este de a unifica sensibilitatea și intelectul. Imaginația cuprinde scheme transcendente, cum ar fi schema triunghiului care este diferită de orice triunghi particular. Schema triunghiului este o figură pură în spațiu. Geometria, prin figuri pure în spațiu, descrie spațiul ca intuiție apriorică. Fenomenele se ordonează geometric (după caracteristicile figurilor pure în spațiu), realizându-se sinteza fenomenelor în spațiu. Imaginația, ca totalitate a schemelor transcendente, este facultatea prin care fenomenele se ordonează în spațiu (după legile geometriei – ale imaginilor geometrice pure).

Teoria lui Kant despre imaginație este prima teorie care nu derivă imaginația din simțuri, ci o prezintă ca pe o facultate pură a intuiției.

Filosofia științei

Convingerea generală este că cercetarea științifică și imaginația sunt activități umane autonome și chiar aflate la antipod. În cercetarea științifică nu se apelează la imaginație (iar teoriile științifice nu cuprind imaginar), iar imaginarul este un teritoriu care nu datorează nimic legilor științifice și care nu descrie realitatea.

² David Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1987, p. 102.

Gaston Bachelard, filosof al gândirii științifice și fenomenolog al imaginarului consideră știința și imaginația ca fiind distincte până la antiteză. Pentru el, axele poeziei și ale științei sunt „de la bun început inverse”.

Pentru Gaston Bachelard se poate vorbi despre trei stadii ale spiritului științific. Dacă în primul stadiu imaginația poate unifica fenomenele și experiențele asupra cărora se apleacă omul de știință, iar în al doilea stadiu această unificare este făcută cu o filozofie simplă, nu lipsită de elemente de imaginar, în stadiul al treilea al spiritului științific (stadiul abstract) imaginația lipsește cu totul, fiind înlocuită de obiectivitatea științifică. Construcția imaginară rămâne prima formă de unificare și înțelegere unitară a experienței și observațiilor.

Gaston Bachelard pune în antiteză conceptele și imaginile, spiritul și sufletul. El creează o antropologie duală și separă definitiv activitățile umane ale visării și rațiunii.

Acestei poziții i se opun, mai mult sau mai puțin radical, câțiva filosofi ai științei cum ar fi Karl Popper, Thomas Kuhn și Gerald Holton. Pentru Karl Popper, înaintarea către adevărul științific se face prin criticarea vechilor teorii și prin dovedirea acestora ca fiind erori. Nicio teorie nu poate fi numită ca fiind adevărată, ci doar că a rezistat criticilor care i s-au adus. Lumea oamenilor de știință este o „societate deschisă”, iar prin critică teoriile pot fi invalidate. Teoria invalidată dispare din corpul științei. Deoarece nicio teorie nu este adevărată (ea doar a rezistat până în prezent criticilor), orice teorie poate cuprinde elemente de imaginar. Teoriile științifice tind spre adevăr, fără a fi adevărate. Imaginarul poate fi un element al oricărei teorii științifice. Karl Popper înlocuiește criteriul obiectivității științifice, prin rezistența unei teorii la critică.

Studiul lui Thomas Kuhn, „Structura revoluțiilor științifice”, a reprezentat o reorientare spre subiectivitatea omului de știință și spre caracterul științei ca sumă de argumente, iar nu de adevăruri. El a impus teoria paradigmelor în știință. Conceptul nou pe care îl aduce Thomas Kuhn este acela de paradigmă: paradigmele sunt realizări științifice universal recunoscute care, pentru o vreme, oferă probleme și soluții model unei comunități de practicieni.

Paradigmele sunt incommensurabile. Pentru a înțelege fizica aristotelică, spune Thomas Kuhn, trebuie să gândești ca un aristotelician. Incommensurabilitatea paradigmelor arată că știința nu tinde spre adevăr, ci constă în crearea unor construcții teoretice și a unor metode de cercetare care unifică și explică temporar anumite fenomene. Unele fenomene vor fi considerate demne de cercetare abia în paradigme viitoare. Elementele imaginare pot exista în teoriile unei paradigme.

Discuția se deschide până la integrarea în practica și teoria științifică a imaginarului, cum face filosoful Gerald Holton, în lucrarea „Invenția științifică”. Pentru acest filosof, motivele tematice din imaginarul omului de știință conduc la teorii științifice diferite: o temată, adică o temă imaginară, creează cadrul explicației teoretice. Tematele sunt puține și în perechi: continuitate – discontinuitate, reducționism – holism, ierarhie – unitate etc.

Tendința filosofiei științei către un nou tip de analiză a istoriei științei a creat posibilitatea de a integra imaginarul în explicația științifică. Dispariția adevărului ca caracteristică a teoriilor științifice (rămânând un ideal al științei pentru Karl Popper), accentul pus pe capacitatea explicativă a teoriei științifice, iar nu pe caracterul ei obiectiv, a deschis drumul cercetărilor elementelor imaginare în știință.

Teorii antropologice ale imaginarului, ca element al cunoașterii

Teoriile sociologului și antropologului Claude Levi-Strauss cu privire la totemism și mitologia primitivilor au pus în evidență faptul că imaginarul se poate constitui într-o modalitate de gândire rațională.

Claude Levi-Strauss observă că în gândirea primitivilor există o logică riguroasă, iar cunoașterea lor obiectivă este „comparabilă cu cea a oamenilor civilizați”, „cu toate că aceasta este rareori îndreptată spre realități de același nivel ca și acelea urmărite de știința modernă, ea implică totuși demersuri intelectuale și metode de observație compatibile”.

Totemismul, magia și miturile sunt activități raționale, demersuri intelectuale după legi identice cu acelea ale gândirii științifice. Diferența constă în faptul că diferențierea nivelurilor de realitate este alta decât în gândirea modernă. Pentru magie, cauzalitatea se aplică universal, iar pentru omul de știință numai în anumite domenii ale realității. Totemismul explică anumite modalități simple de clasificare. Iar miturile sunt modalități de a face coerente situații sociale, valori și observații despre societate și natură. Exigența coerenței există atât în gândirea primitivilor cât și în gândirea civilizată.

Totemismul, magia și miturile sunt instrumente logice. Ele arată că lumea omului primitiv este o lume rațională, clasificată și coerentă.

Imaginarul are, în societățile primitive, rolul pe care îl are știința în lumea modernă – de a explica coerent fenomenele, prin cauzalitate, clasificare și ordonare rațională.³ Nu este o explicare irațională, fantezistă, nu este „o

³ Claude Levi-Strauss numește, astfel, mitul lui Oedip „un fel de instrument logic” care permite legarea a două probleme, pentru vechii greci (*Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978, pp. 260-261).

poveste”; este o logică riguroasă, dar care asociază fenomene pe care știința modernă nu le asociază.

Concluzia lui Claude Levi-Strauss că speciile naturale nu sunt alese pentru că sunt „bune de mâncat”, ci pentru că sunt „bune a fi gândite”, că primitivul trăiește într-o lume, de fapt, rațională, bazată pe observație și integrarea observațiilor în construcții generale – miturile, totemul și magia – dă o nouă perspectivă asupra imaginarului.

O teorie a cunoașterii prin imaginar înseamnă a vorbi despre imaginație ca despre o facultate umană de tip paradoxal: facultate a erorii și evaziunii, dar, în același timp, sursă a cunoașterii și instrument al rațiunii. Imaginarul este una dintre acele componente ale gândirii umane aflat în teritoriul exotic al unor forme de cunoaștere puțin cercetate. Putem folosi imaginația atât pentru cunoaștere, cât și pentru evaluare, evaziune sau creație.

Bibliografie

[1] Bachelard, Gaston. *Dialectica spiritului științific modern*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986.

[2] Descartes, Rene. *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului*. București: Ed. Științifică, 1964.

[3] Holton, Gerald. *L invention scientifique*. PUF, 1982.

[4] Hume, David. *Cercetare asupra intelectului omenesc*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987

[5] Kant, Immanuel. *Critica rațiunii pure*. Ed. IRI, 1994.

[6] Kuhn, Thomas. *Structura revoluțiilor științifice*. București: Humanitas, 1999.

[7] Levi-Strauss, Claude. *Gândirea sălbatică*. București: Ed. Științifică, 1970.

[8] Levi-Strauss, Claude. *Antropologia structurală*. București: Ed. Politică, 1968.

[9] Popper, Karl R. *Logica cercetării*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

[10] Spinoza, Baruch. *Etica*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

Generația pașoptistă: între ideal și realitate politică

Adrian-Nicolae Puiu

Doctorand

Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Academia Română, Iași

Rezumat

În perspectiva istoriei, ideologia revoluției române de la 1848, ca și programele de acțiune, se încadrează în procesul de transformări înnoitoare care au dus la constituirea României moderne. Prin ideologia ei, revoluția, aparent înfrântă, a fost până la urmă biruitoare pe teritoriul românesc, căci obiectivul ei principal, întemeierea statului român modern, unitar și independent, a fost realizat, în baza programelor revoluționare, de către cei care în 1848 s-au situat în fruntea revoluției și care apoi au fost creatorii României moderne. În studiul de față se încearcă o analiză sintetică asupra generației care a proiectat și transpus în realitate întregul proces de devenire a societății românești, „generația pașoptistă”. Această analiză este menită să ajute la clarificarea mentalității epocii respective și a ideilor protagoniștilor unei astfel de etape istorice decisive pentru evoluția națiunii românești.

Cuvinte cheie: „generația pașoptistă”, revoluția pașoptistă, proiect național și politic, program revoluționar, documente programatice, unitate națională, regim politic constituțional, desființarea rangurilor și privilegiilor, Congresul și Tratatul de la Paris, „rezoluțiile” Adunărilor ad-hoc, Conferința puterilor garante și Convenția de la Paris, Unirea Principatelor, „dubla alegere” a lui Al. I. Cuza, unirea deplină, epoca marilor reforme, reforma rurală, reforma electorală, instaurarea principelui străin, Constituția de la 1866, monarhia constituțională, independența de stat, declarația de independență, Războiul de independență, proclamarea regatului.

Eveniment de anvergură în secolul al XIX-lea, revoluția pașoptistă, integrată valului revoluționar european, susținător al libertății și egalității, a prefigurat și proiectat un program de reforme care, în a doua jumătate a „secolului naționalităților”, avea să modifice substanțial configurația societății românești. Astfel, actul Unirii Principatelor, care punea bazele unui embrion statal polarizator pentru toți românii, opera reformatoare condusă de tandemul

Alexandru Ioan Cuza – Mihail Kogălniceanu, ce a contribuit la eradicarea rămășițelor structurilor feudale ale societății și la modernizarea accelerată a acesteia, instaurarea monarhiei ereditare străine, care asigura stabilitate internă și prestigiu extern, concomitent cu instaurarea unui regim politic democratic, constituțional, care asigura afirmarea drepturilor și libertăților democratice, proclamarea, obținerea și recunoașterea internațională a independenței de stat, care transforma România din obiect în subiect al relațiilor internaționale, într-un factor politic activ nu numai în zona sud-est europeană, ci chiar pe eșichierul politicii continentale, într-un pion activ în constituirea alianțelor politico-militare la nivel european și, în același timp, într-un susținător al *statu-quo*-ului regional, au reprezentat concretizarea unora dintre obiectivele și idealurile proiectate prin documentele programatice ale revoluției de la 1848.

În referatul de față am încercat să facem o analiză sintetică asupra generației care a proiectat și transpus în realitate întregul proces de devenire a societății românești, „generația pașoptistă”, analiză menită să ne ajute să deslușim mai bine epoca și protagoniștii alături de care și-a desfășurat activitatea Nicolae Ionescu. Procesul de modernizare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea, proces a cărui finalitate a fost geneza unei Români interbelice de anvergură europeană, a fost proiectat, într-o măsură considerabilă, încă din timpul revoluției de la 1848-1849. Astfel, „generația pașoptistă”, printre ai cărei reprezentanți de seamă îl putem cita și pe Nicolae Ionescu, alături de Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Bălcescu, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, Ion Heliade Rădulescu, a elaborat, prin obiective revoluționare îndrăznețe, de natură națională, politică, socială, exprimate în diferite documente, un vast program de modernizare sub aspect național, politico-instituțional, socio-economic.

Poate puține momente din istoria noastră națională și-au găsit o atât de vastă și variată expresie în literatura de specialitate, așa cum și-a găsit epoca revoluției și generației pașoptiste. Interesul a fost generat nu numai de importanța ce o prezintă perioada în istoria națională, ci, în egală măsură, și de mulțimea și complexitatea fenomenelor și evenimentelor, de varietatea și pluralitatea interdependențelor, de importanța consecințelor.

Abordarea problematicei s-a realizat pentru spațiul moldo-muntean, pornind de la stabilirea obiectivelor naționale, politice și socio-economice, prin documentele programatice elaborate de liderii revoluției, către finalizarea practică a acestor obiective, în perioada postpașoptistă. Au fost tratate numai acele idealuri la a căror transpunere în practică aveau să contribuie și personalități care participaseră la proiectarea lor în timpul mișcării pașoptiste. În acest sens, s-au impus problema națională, parțial rezolvată prin Unirea

Principatelor Moldovei și Valahiei la 1859 și prin proclamarea, obținerea și recunoașterea internațională a independenței de stat la 1877-1878, problema politică, finalizată prin instaurarea, în etape, a unui regim politic democratic, monarhic-constituțional, precum și problemele socio-economice, concretizate prin emanciparea și împroprietărirea clăcașilor, în urma reformei agrare din 1864, și prin desființarea rangurilor și privilegiilor.

Este greu de crezut, cu tot volumul mare al materialelor, că, în toate problemele, ultimul cuvânt a fost rostit. Cercetările largesc mereu orizontul și completează sau modifică viziunea, verificând caracterul relativ al cunoașterii. Asupra realizărilor „generației pașoptiste”, mărturie elocventă a unei perioade de profunde schimbări, au meditat îndelung și au scris pagini numeroși cercetători, între care A. D. Xenopol,¹ Nicolae Iorga,² Constantin C. Giurescu,³ Gheorghe Platon,⁴ Apostol Stan,⁵ Dan Berindei,⁶ Cornelia Bodea,⁷

¹ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, Iași, 1880; Idem, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903.

² Nicolae Iorga, *Însemnătatea unirii de la 1859*, București, 1935; Idem, *Despre revoluția de la 1848 în Moldova*, București, 1938; Idem, *Istoria românilor*, vol. 9. *Unificatorii*, București, 1938; Idem, *Istoria românilor*, vol. 10. *Întregitorii*, București, 1939.

³ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București, 1970; Idem, *Alexandru Ioan Cuza*, București, 1973.

⁴ Gheorghe Platon, *Unirea Principatelor Române*, București, 1984; Idem, *Istoria modernă a românilor*, București, 1985; Idem, *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*, Chișinău, 1993; Idem, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol.I, Iași, 1995; Idem, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol.II, Iași, 1998; Idem, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol.III, Iași, 2000; Idem, *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a românilor*, Iași, 1999.

⁵ Apostol Stan, *Revoluția pașoptistă reflectată în conștiința politică a României moderne (1859-1877)*, București, 1974; Idem, *Grupări politice în România între Unire și Independență*, București, 1979; Idem, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, București, 1987; Idem, *Revoluția română de la 1848*, București, 1992; Idem, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*, București, 1995; Idem, *Independența României. Detașarea de piața otomană și reatașarea de Europa*, București, 1998.

⁶ Dan Berindei, *Cucerirea independenței României (1877-1878)*, București, 1967; Idem, *Revoluția română de la 1848*, București, 1974; Idem, *1848 în Țările Române*, București, 1984; Idem, *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, 1995; Idem, *Revoluția română din 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1997; Idem, *Epoca Unirii*, București, 2000; Idem, *Generația pașoptistă*, București, 2001.

⁷ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București, 1967; Idem, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, 2 vol, București, 1982.

* * *

Revoluția de la 1848 a fost un fenomen general european, care, deși caracterizat prin numeroase trăsături unitare, a îmbrăcat și forme specifice, determinate de particularitățile fiecărui spațiu politico-geografic în care s-a manifestat, iar cauzele și obiectivele generale, de nuanță națională, politică sau socială, s-au individualizat, astfel încât revoluția română a urmărit, în baza unei ideologii proprii, realizarea unui program concret.¹⁵ Departe de a fi rezultatul unui import, al unei imitații, revoluția română de la 1848 a avut cauze profunde, determinate de însăși evoluția istoriei poporului român.¹⁶ Așadar, mișcările revoluționare, manifestate sub diferite grade de intensitate, în spațiul românesc, deși s-au încadrat în procesul general european, au avut propriile obiective, determinate de realitățile și dezideratele poporului român la momentul respectiv, afirmație argumentată de însăși Nicolae Bălcescu: „Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decât voința întâmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sunt 18 veacuri de trudă, suferință și lucrare a poporului român asupra lui însuși.”¹⁷ Astfel, cadrul internațional și contextul intern au conferit un ritm și particularități specifice și au impus sarcinile generale ale programului național

⁸ Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, București, 1979.

⁹ Leonid Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române. 1856-1859*, Iași, 1978; Idem, *Din istoria diplomației europene. Anul 1859 la români*, Iași, 1996.

¹⁰ Dumitru Ivănescu, *Alexandru Ioan Cuza în conștiința posterității*, Iași, 2001; Idem, *De la revoluția pașoptistă la întregirea națională*, Iași, 2004.

¹¹ Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866-1871*, București, 1997; Idem, *Principatele Române în epoca modernă*, 2 vol., București, 1998.

¹² Nichita Adăniloae, *Cucerirea independenței de stat a României (1877-1878)*, București, 1973; Idem, *Independența națională a României*, București, 1986.

¹³ Nicolae Ciachir, *100 de ani de la Unirea Principatelor*, București, 1958; Idem, *Marile Puteri și România. 1856-1947*, București, 1996.

¹⁴ G.D. Iscru, *Revoluția română din 1848-1849*, București, 1982.

¹⁵ Dan Berindei, *1848 în Țările Române*, București, 1984, p. 26.

¹⁶ Idem, *Revoluția română din 1848*, București, 1974, p. 8.

¹⁷ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol.II, București, 1982, p. 107.

al revoluției de la 1848: constituirea unui stat modern românesc, unitar și independent, organizat pe baze democratice.¹⁸

Deși conjunctura internațională, precum și posibilitățile practice ale momentului existente în fiecare provincie românească, au determinat, în modalități diferite, limitarea programelor și a acțiunilor politice, desfășurate separat sau paralel, și nu sincron, în interiorul spațiului românesc, obiectivele revoluționare, formulate și exprimate direct sau voalat, au omogenizat și integrat mișcările revoluționare românești într-o revoluție pașoptistă românească, al cărei scop final l-a constituit modernizarea societății românești, prin realizarea unirii și independenței naționale, instaurarea unui regim politic reprezentativ, desființarea vechilor privilegii feudale și afirmarea drepturilor și libertăților democratice. Dezvoltare progresivă a revoluției de la 1821, revoluția de la 1848 înfățișa un program organic, programul unei societăți pentru care modernizarea reprezenta o condiție a existenței sale, rațiunea acesteia, program în cadrul căruia libertatea, în gama diversificată a formelor sale, națională, politică, socială, mentală, instituțională, confesională, a reprezentat obiectivul fundamental.¹⁹

Idealurile pașoptiste au fost exprimate în diferitele documente programatice proiectate în timpul revoluției. În prezenta lucrare ne vom limita la programele elaborate de către revoluționarii munteni și moldoveni, inclusiv acelea care, datorită evoluției particulare a mișcării din Moldova, aveau să fie adoptate de către moldovenii refugiați la Brașov sau Cernăuți.

Moldova a fost primul teritoriu românesc unde, fără o prealabilă și temeinică pregătire, s-a declanșat o mișcare petiționară, sub egida boierimii liberale.²⁰ În condițiile în care Rusia își manifesta categoric intenția de a interveni în situația încălcării regimului regulamentar, revoluționarii au fost nevoiți să imprime mișcării un caracter de legalitate, astfel încât, programul „Petițiunea-proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni”, în redactarea căruia, în martie 1848, rolul determinant l-a avut Vasile Alecsandri, nu a depășit cadrul regulamentar decât în puține situații. Programul, care exprima nevoile reale și acute de reforme pe care la resimțea societatea, își propunea instaurarea unui regim reprezentativ mai larg, în cadrul căruia să poată fi adoptate măsurile necesare pentru liberalizarea și modernizarea societății.²¹ Se

¹⁸ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la marea unire, studii de istorie modernă*, vol.I, p. 145.

¹⁹ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *Cum s-a înfăptuit România modernă: O perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Iași, 1993, p. 72.

²⁰ Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848*, București, 1992, p. 30.

²¹ Gheorghe Platon, „Revoluția de la 1848 în Moldova. Noi puncte de referință”, în *Memoriile Secției de științe istorice și arheologice a Academiei Române*, București, 1998, 23, p. 110.

solicitau, printre altele: garantarea libertății persoanei, eliberarea deținuților politici, responsabilitate ministerială, reformă școlară, înființarea unei bănci naționale, îmbunătățirea stării țăranilor, combaterea corupției, măsuri pentru încurajarea agriculturii și comerțului.²² În evidentă contradicție cu primul punct, care prevedea, cu scopul de a sublinia legalitatea mișcării, „Sfânta păzire a Regulamentului Organic în litera lui, fără nicio răstălmăcire”, se situau trei revendicări, și anume desființarea Adunării Obștești, aleasă prin abuz, și constituirea unui nou corp legislativ, care să fie „adevărata reprezentare a nației”, desființarea cenzurii și constituirea gărzii naționale, revendicări care depășeau cadrul regulamentar.²³ Sub presiunea evenimentelor, domnitorul a acceptat, la 29 martie, programul, cu excepția celor trei puncte, refuzând să dizolve Adunarea Obștească, să desființeze cenzura și să accepte crearea gărzii cetățenești, conștientizând că acestea ar fi determinat sfârșitul domniei sale autoritare și abuzive.²⁴ Cu tot conținutul ponderat, în ansamblu, al cererilor, domnitorul Mihail Sturdza, un domnitor fără disponibilități pentru reforme liberale, un ultraconservator, nu a sancționat documentul, mai mult, a reacționat rapid și dur, arestându-i și exilându-i pe principalii promotori ai acțiunii.²⁵ Deși înăbușită, mișcarea de la 27-29 martie a inaugurat în Țările Române un proces revoluționar ireversibil.²⁶

În condițiile în care în Moldova, vecinătatea imediată a Rusiei imperiale și inevitabila intervenție militară a acesteia, sugerată de avertismentul trimis nu cu mult timp înainte de autoritățile țariste,²⁷ ca și de prezența la frontieră a armatei țariste, precum și atitudinea fermă a domnitorului împotriva semnatarilor petiției, au împiedicat desăvârșirea procesului revoluționar, abia programele ulterioare, elaborate de liberalii moldoveni refugiați în Transilvania și Bucovina, au întrunit condițiile esențiale spre a fi denumite revoluționare,²⁸ ele dezvoltând proiectele reformatoare prin elaborarea unor noi documente, cu caracter mult mai radical.

Astfel, grupul revoluționarilor moldoveni exilați în Transilvania a redactat, în mai 1848, la Brașov, „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”, o autentică sinteză a programului revoluționar românesc de la 1848. În cele șase puncte, printre altele, se formulau obiective, care, aplicate, ar fi generat o autentică modernizare și liberalizare a societății, precum: egalitatea

²² Cornelia Bodea, *1848 la români*, București, 1998, vol. I, pp. 359-361.

²³ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 110.

²⁴ Dan Berindei, *1848 în Țările Române*, București, 1984, p. 42.

²⁵ Anastasie Iordache, *Principatele Române în epoca modernă*, vol. II, pp. 213-215.

²⁶ Dan Berindei, *Revoluția română din 1848*, București, 1974, p. 31.

²⁷ Idem, *1848 în Țările Române*, București, 1984, p. 41.

²⁸ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 215.

în fața legii, desființarea iobăgiei și împrăștierea țăranilor fără despăgubire, completa abolire a privilegiilor feudale, unirea Moldovei cu Țara Românească „într-un singur stat neatârnat românesc”.²⁹

Aflat la Cernăuți, în august 1848, Mihail Kogălniceanu a redactat, în 34 de puncte, documentul programatic „Dorințele Partidei Naționale în Moldova”.³⁰ Expresie superioară a dezideratelor programatice, documentul, care a inclus și acele obiective care, din rațiuni teoretice, n-au fost cuprinse nici la Iași, nici la Islaz, nici la Blaj, formula principiile după care urma să se constituie statul român modern. Programul, pronunțându-se pentru unirea Moldovei cu Țara Românească, act apreciat drept „cheia boltei fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național”,³¹ afirma autonomia administrativă și legislativă deplină a țării, egalitatea drepturilor civile și politice, Adunare Obștească alcătuită din reprezentanți ai tuturor claselor sociale, responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, libertatea tiparului, libertate individuală și inviolabilitatea domiciliului, învățământ egal și gratuit, desființarea rangurilor și privilegiilor, libertatea cultelor religioase, secularizarea averilor mănăstirilor închinat, desființarea dărilor feudale, împrăștierea țăranilor prin despăgubire, responsabilitate ministerială, libertatea sistemului juridic.³² Ideile cuprinse în acest important document programatic își găsesc o largă dezvoltare în cele 120 de articole ale „Proiectului de constituție pentru Moldova”, redactat tot de Mihail Kogălniceanu,³³ în care se preconizau: administrația internă independentă, vot universal prin lărgirea colegiilor electorale, inviolabilitatea deputaților, alegerea domnului pe 5 ani din toate clasele societății și limitarea prerogativelor sale, alegerea judecătorilor, desființarea rangurilor boierești, dezrobirea țăganilor, secularizarea averilor mănăstirești, împrăștierea țăranilor cu despăgubire.³⁴

Fără a fi răspândite la fel de larg ca programele din Transilvania și Țara Românească, documentele programatice moldovene reliefează, în egală măsură, spiritul democratic și național în care era concepută revoluția generală a românilor.³⁵

În Țara Românească, deși tot atât de bine supravegheată, evenimentele au luat cu totul alt curs, revoluția manifestându-se cu toată intensitatea peste trei

²⁹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, pp. 507-508.

³⁰ *Ibidem*, p. 653.

³¹ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la marea unire. Studii de istorie modernă*, vol. I, p. 224.

³² Cornelia Bodea, *op. cit.*, pp. 653-658.

³³ Gheorghe Platon, *op. cit.*, vol. I, p. 224.

³⁴ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 216.

³⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.* vol. I, p. 224.

luni, între iunie și septembrie 1848, răstimp în care a ființat un regim revoluționar, ce a cunoscut mai multe etape. Prima etapă a avut la bază adunarea din 9 iunie de la Islaz, unde s-a constituit primul guvern provizoriu, care a coexistat câteva zile cu domnitorul. A doua etapă a fost concretizată în izbânda revoluției în București, la 11 iunie, când domnitorul a subscris programul constituțional de la Islaz și a numit miniștri dintre frunțașii revoluționari. Peste numai trei zile a avut loc retragerea de la domnie a lui Bibescu și s-a intrat în cea de-a treia, și cea mai lungă etapă, când s-a constituit al doilea guvern provizoriu. A patra etapă a fost cea a funcționării unei Locotenențe domnești, care a luat locul guvernului provizoriu.³⁶

Sub impulsul evenimentelor de peste Milcov, încă din aprilie 1848, domnitorul Gheorghe Bibescu primise o petiție anonimă prin care se solicitau următoarele reforme: desființarea clăcii, emanciparea țăranilor și împrăștierea lor, desființarea rangurilor boierești, extinderea dreptului electoral la toți proprietarii de pământ, fără deosebire de religie și naționalitate, dreptul la petiție, reducerea numărului deputaților la 120, responsabilitatea miniștrilor și funcționarilor, publicarea dezbaterilor Adunării și suprimarea cenzurii, dări către stat numai adoptate de Adunare, inviolabilitatea domiciliului, înființarea juriului, inamovibilitatea judecătorească, neamestecul domnului la judecăți, autonomia comunală, înscrierea în bugetul statului a veniturilor comunităților religioase străine, înființarea unei gărzi naționale și a unei bănci naționale. În final se denunțau domnului „lăcomia, neomenia și nestatornicia” miniștrilor.³⁷

Ulterior, măsurile represive ale domnitorului Gheorghe Bibescu, între care arestarea unui număr important de frunțași revoluționari, determinate și de evenimentele din Moldova, n-au putut împiedica declanșarea revoluției, sub forma evenimentelor de la Islaz, unde, la 9 iunie 1848, Ion Heliade Rădulescu a prezentat programul revoluționar, „Proclamația de la Islaz”, în ale cărei 22 de puncte erau înscrise:³⁸ autonomie legislativă și administrativă, egalitatea drepturilor politice, libertatea tiparului, dreptul la instrucție egală, desființarea privilegiilor și rangurilor, egalitatea în drepturi pentru toți românii, Adunare reprezentativă a tuturor categoriilor sociale, domn responsabil ales pe 5 ani, responsabilitate ministerială, secularizarea averilor mănăstirești, înființarea unei gărzi naționale, dezrobirea țăganilor,³⁹ emanciparea clăcașilor și

³⁶ Dan Berindei, „Regimul revoluționar din Țara Românească”, în *Memoriile Secției de științe istorice și arheologie a Academiei Române*, București, 1998, 23, p. 65.

³⁷ Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*, București, 1915, p. 419.

³⁸ Dan Berindei, *Revoluția română...*, p. 46.

³⁹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 537.

împroprietărirea lor prin despăgubire, articol considerat de Nicolae Bălcescu drept cel mai important, în timp ce la ultimul punct se prevedea convocarea unei Adunări Obștești extraordinare, care să transpună într-o constituție programul revoluției.⁴⁰ Proclamația avea un evident caracter moderat, pentru a se evita anarhia și vărsarea de sânge, iar revoluționarii concepeau o bună organizare în interior, pentru a putea rezista presiunilor externe. S-a constituit un guvern provizoriu, care a transmis domnitorului textul proclamației, precum și invitația de a se situa în fruntea mișcării pentru a nu degenera în anarhie și de a semna constituția.⁴¹

În condițiile extinderii revoluției la București, domnitorul a sancționat proclamația, cu rol de constituție, și a încuviințat formarea unui nou guvern provizoriu, în care se aflau și reprezentanți ai revoluționarilor, între care Ion Heliade Rădulescu, Radu Șapcă, Ștefan Golescu, Nicolae Pleșoianu, Cristian Tell.⁴² Dar câteva zile mai târziu, domnitorul a abdicat și s-a refugiat la Brașov, privându-i astfel pe revoluționari de legitimitatea pe care prezența sa ar fi conferit-o noului regim. Cu toate acestea, în Țara Românească, izbânda cauzei revoluției a însemnat instaurarea primului regim revoluționar român.⁴³ În cele trei luni în care a funcționat, guvernul revoluționar a emis o serie de decrete, între care înființarea steagului tricolor cu deviza „dreptate, frăție”, desființarea rangurilor civile, înființarea gărzii naționale, abolirea pedepsei cu moartea,⁴⁴ dezrobirea Țiganilor, trimiterea în țară a unui corp de comisari de propagandă, înființarea comisiilor referitoare la organizarea statului (elaborarea constituției, organizarea judecătorească, organizarea puterii armate, comisiile administrativă, financiară, pentru școli, lucrări publice, agricultură, industrie și comerț),⁴⁵ desființarea cenzurii, eliberarea deținuților politici, utilizarea în actele publice a unor formule moderne și neumilitoare.⁴⁶

Regimul revoluționar nu a putut transpune în practică decât parțial stipulațiile programului de la Islaz, lucru pe deplin firesc, având în vedere situația obiectivă care a ființat. Astfel, multe dintre obiectivele guvernului, între care un loc prioritar l-a deținut încercarea de rezolvare a problemei agrare, prin constituirea Comisiei Proprietății ce nu a identificat însă o soluție de compromis, necesară în condițiile respective, nu și-au mai găsit expresie, datorită intervenției militare otomane, insistent solicitată de puterea

⁴⁰ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 47.

⁴¹ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 223.

⁴² Dan Berindei, *1848 în...*, p. 48.

⁴³ *Ibidem*, p. 53.

⁴⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, pp. 551-554.

⁴⁵ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 226.

⁴⁶ Dan Berindei, *Regimul revoluționar...*, p. 66.

protectoare, intervenție care s-a soldat cu restabilirea regimului politic regulamentar.⁴⁷

Expresie a stadiului de dezvoltare generală și a voinței întregului popor român de a cuceri libertatea socială și națională, revoluția de la 1848⁴⁸ a reliefat problemele fundamentale impuse societății românești de spiritul veacului, în sensul modernizării: problema națională, a unității și independenței, problema politică, a organizării statului pe baze constituționale, problema agrară, a eliberării și împrăștiării țăranilor. Revoluția pașoptistă a reprezentat momentul în care „chestiunea românească” și-a desăvârșit recunoașterea tacită, de către diplomația europeană, momentul care a pregătit recunoașterea formală și oficială a acesteia în 1853-1856.⁴⁹

* * *

Studierea fenomenului pașoptist românesc reliefează locul special pe care l-a ocupat „problema națională” în cadrul revoluției, anul 1848 marcând triumful ideii de națiune. Fruntașii revoluției au judecat evenimentele și perspectivele ca români, și nu ca moldoveni, munteni sau transilvăneni, obiectivele fiind similare sau foarte apropiate.⁵⁰ Țelul suprem al revoluționarilor români la 1848 a fost constituirea statului român modern, unitar și independent,⁵¹ astfel încât revoluția „a ridicat problema unității politice românești la rangul de axiomă”.⁵² Deși despărțiți politic, aflați sub diferite stăpâniri (otomană, rusă, austriacă, maghiară), sufletul și conștiința românilor au rămas mereu în aceeași comuniune spirituală, iar dorința supremă de a fi împreună, stăruința cu care s-a dorit acest fapt, s-au arătat a fi, la un moment dat, un val capabil să dărâme zidul tuturor conjuncturilor nefavorabile, zid care nu a fost nici scund, nici subțire, nici de lut. Iar valul acesta, constituit din dorința românilor din toate provinciile de a fi împreună, a concentrat în el atâta forță și voință încât a reușit să spargă acel zid nefavorabil, indiferent de dimensiunile lui.

Unitatea și libertatea națională care au reprezentat deziderate fundamentale ale poporului român secole de-a rândul, s-au afirmat cu o vigoare deosebită în epoca modernă, odată cu formarea națiunii române. Ideile și tendințele de unitate națională, întemeiate pe comunitatea de origine, neam

⁴⁷ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁸ Gheorghe Platon, *Unirea Principatelor Române*, București, 1984, p. 24.

⁴⁹ Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, 1975, p. 120.

⁵⁰ Dan Berindei, *1848 în Țările Române*, București, 1984, p. 29.

⁵¹ *Ibidem*, p. 23.

⁵² Gheorghe Platon, *Românii în veacul construcției naționale*, București, 2005, p. 7.

și limbă, pe continuitatea în spațiul vechii Dacii, pe legăturile permanente între cele trei țări române, au devenit „crezul politic”⁵³ al patrioților români. Astfel, poporul român, divizat statal și oprimat de veacuri, și-a afirmat răspicat legitimitatea dreptului și a voinței de a trăi liber, în deplin acord cu spiritul modern al noului ev. Realizarea programului de eliberare națională, afirmarea suveranității, înfăptuirea unității, dobândirea independenței, urmau să fie rezultatul direct al luptei poporului român: „...în zadar veți îngenunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor, ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot...”⁵⁴, spunea Nicolae Bălcescu.

Revoluția este martora unor evenimente și desfășurări de mare anvergură, ea aducând în atenția opiniei publice ideea necesității și acuității unității politice a națiunii române. Societatea românească din timpul revoluției a fost direct confruntată cu obiectivul statului național, a modului de alcătuire a acestuia, a spațiului în care urma să i se traseze frontierele. Inspirându-se din ideile democratice ale epocii, cu precădere din principiile proclamate și parțial aplicate de revoluția franceză cu privire la conceptul de stat-națiune, care afirma dreptul legitim al fiecărei etnii de a se organiza politic în limitele aceleiași frontiere, indiferent de diviziunile și legăturile politice anterioare, românii au exprimat o puternică voință de unitate națională.⁵⁵

Revoluția de la 1848, când românii au intrat în „calendarul lumii”⁵⁶ a impus și solicitări naționale, formulate în diferitele documente programatice. În funcție de realitățile specifice momentului, spațiului și caracterului documentului programatic elaborat, se distinge un program național minimal, de respectare și consolidare a autonomiei, și un program național maximal, de creare a unui stat național independent.

Programul național minimal a fost generat de o anumită prudență în formularea obiectivului național, determinată de un complex de factori, între care situația internă și împrejurările externe.

Astfel, în Moldova, în condițiile în care „Petițiunea-proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni” a avut caracterul unui act moderat și nu a depășit cadrul regulamentar decât în puține situații, problema națională nu și-a găsit locul în mod explicit. Cu toate acestea, unele dintre revendicări, la

⁵³ N. Adăniloae, „Ideea unității naționale în revoluția română de la 1848”, în *Studii și articole de istorie*, 1973, nr. 22, p. 13.

⁵⁴ *apud* Dan Berindei, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁵ Apostol Stan, *Revoluția română...*, p. 434.

⁵⁶ *apud* Gh. Platon, „Europa și revoluția română de la 1848”, în *Memoriile Secției de Științe istorice și arheologice ale Academiei Române*, București, 1998, p. 51.

adăpostul formulărilor legale, „loveau în autoritatea Turciei și în protectoratul Rusiei”,⁵⁷ denotând o tendință de consolidare a autonomiei.

Programul revoluției muntene, Proclamația de la Islaz, deși mult mai radical decât cel al mișcării moldovene sub aspectele organizării politico-administrative și reformelor sociale, în problema națională proclama doar „deplina neatârnare administrativă și legislativă”,⁵⁸ limitându-se deci la respectarea autonomiei, prin respingerea oricărui amestec al vreunei puteri străine.

Așadar, în programele oficiale, problema națională nu a putut fi inclusă decât într-o formă compatibilă cu situația internațională în cadrul căreia se desfășura revoluția română și în concordanță cu posibilitățile de realizare ale momentului. În schimb, în alte documente programatice sau manifestări, unirea figurează ca o revendicare cu caracter fundamental,⁵⁹ iar evoluțiile ulterioare au demonstrat că obiectivele naționale esențiale erau dezideratele programului maximal, chiar dacă acestea, din motive strategice, nu au fost formulate direct în documentele programatice oficiale muntene și moldovene.

Programul național maximal, care decurge din evoluțiile politice anterioare și posterioare momentului 1848, a fost fixat, în diferite circumstanțe, de revoluționarii moldoveni. Deși în Moldova, vecinătatea imediată a Rusiei imperiale și inevitabila intervenție militară au împiedicat desăvârșirea procesului revoluționar, revoluționarii moldoveni refugiați, scăpați de represiunea lui Mihail Sturdza, au fost principalii elaboratori de programe al căror caracter național atinge latura sa maximală. Astfel, opțiunile naționale fundamentale, unitatea și independența, au fost înscrise ca obiective cardinale în „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei” și în „Dorințele partidei naționale în Moldova” documente elaborate la Brașov și, respectiv, Cernăuți. În primul document menționat, ultimul din cele șase puncte prevedea „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatârnat românesc”,⁶⁰ iar în cel de-al doilea, redactat de Mihail Kogălniceanu, acesta considera unirea Moldovei cu Țara Românească drept „cheia bolții fără care s-ar prăbuși întreg edificiul național”.⁶¹

Deși s-a desfășurat în condiții internaționale neprielnice și a fost înfrântă de intervenția armatelor străine, revoluția pașoptistă, prin afirmarea atât de

⁵⁷ D. Berindei, „Revoluția română din 1848-1849”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, p. 254.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁵⁹ Gheorghe Platon, *Unirea...*, p. 24.

⁶⁰ Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, p. 507-508.

⁶¹ *apud* Gheorghe Platon, *Românii în veacul...*, p. 265.

puternică a conștiinței și a nevoii de unitate, a reprezentat un pas decisiv pe calea unirii în cugete și simțiri, premisă esențială a unității politice.⁶²

Înăbușirea revoluției n-a însemnat însă și înlăturarea ideologiei și a programului pașoptist. Nicolae Bălcescu arăta, în 1850, că, într-o viitoare revoluție, românii trebuiau să dobândească „libertatea de sub domnirea străină”, „libertatea națională”. Pentru el, realizarea unității statale și cucerirea independenței însemna ca națiunea română să reentre „în posesia deplină a drepturilor sale naturale”.⁶³

Înfrângerea revoluției și stabilirea unui regim contrarevoluționar prin Convenția de la Balta Liman, în fapt restabilirea regimului regulamentar,⁶⁴ au frânat, dar n-au stopat, mișcarea pentru unire, manifestată însă în limite restrânse, generate de imposibilitatea susținătorilor cauzei naționale de a acționa nestingherit, datorită constrângerilor impuse de domniile interne, mai ales în Țara Românească de către Barbu Știrbei, precum și de diferitele ocupații străine (ocupația ruso-turcă din 1849-1851, ocupația rusă din 1853-1854, ocupația austro-turcă din 1854-1856).⁶⁵ Mult mai activă și mai utilă în reluarea “problemei naționale” a fost însă activitatea revoluționarilor exilați, care, prin numeroase și variate acțiuni, au transformat chestiunea românească într-o problemă abordată, sub diferite aspecte, de către diplomațiile europene. Emigrația revoluționară a devenit purtătoarea legitimă a aspirațiilor naționale desfășurând o neobosită activitate diplomatică.⁶⁶ În 1850, pe când se afla în exil, Nicolae Bălcescu scria: „Unirea Moldovei cu Muntenia e un lucru câștigat pentru toată lumea... Deci România noastră va exista... Țintirea noastră este de a întemeia Regatul Daciei”. În alt context, același revoluționar mărturisea: „Revoluția viitoare ... nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de supt dominație străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: „Dreptate, frăție, unitate”. Ea va fi o revoluție națională”.⁶⁷ Această intensă activitate, coroborată cu izbucnirea și desfășurarea Războiului Crimeei între 1853 și 1856, care a reactualizat „chestiunea orientală” și a oficializat „chestiunea românească”,⁶⁸ va fi completată de organizarea și

⁶² Idem, *Unirea...*, p. 26.

⁶³ *apud* Dan Berindei, *Cucerirea independenței (1877-1878)*, București, 1977, p. 20.

⁶⁴ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 230.

⁶⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria românilor*, București, 1998, p. 374-375.

⁶⁶ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁷ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. IV, București, 1990, p. 278.

⁶⁸ Leonid Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române. 1856-1859*, Iași, 1978, p. 126.

impulsionarea mișcării unioniste și pe plan intern, finalizându-se, în 1859, cu realizarea Unirii Principatelor.⁶⁹

Act complex, vis secular al tuturor românilor, „Unirea cea Mică” a fost opera dorinței unui întreg popor de a locui în granițele aceleiași entități statale. Perioada anilor realizării unirii este una plină de evoluții complexe, pornind de la Războiul Crimeei, evenimentul internațional care a făcut din Unirea Principatelor o problemă europeană și a cărui finalizare, Congresul de la Paris din 1856, a adus pe masa diplomației europene „chestiunea românească”.⁷⁰

Tratatul de pace de la Paris, deși a adoptat o serie de prevederi referitoare la Principatele dunărene, n-a putut soluționa problema reorganizării Principatelor și implicit aceea a unirii sau separației lor politico-administrative. Din conjugarea diversității de interese politice europene cu acțiunile energice ale patrioților români, a rezultat o decizie de circumstanță a forului diplomatic de la Paris, care asigura doar premisele unor viitoare dezbateri consacrate problemelor prioritare românești.⁷¹ Astfel, Tratatul prevedea menținerea suzeranității otomane, desființarea protectoratului țarist, excluderea oricărei protecții exclusive, instaurarea garanției colective a marilor puteri, convocarea, în fiecare din cele două Principate, a câte unei adunări ad-hoc reprezentative și numirea unei comisii speciale de informare a puterilor garante, comisie care, pe baza unui raport alcătuit din propriile constatări, coroborate cu deciziile adunărilor, urma să supună concluziile unei viitoare Conferințe a reprezentanților puterilor garante, în vederea elaborării unui statut fundamental pentru organizarea Principatelor dunărene.⁷² Deși hotărârea referitoare la consultarea dorințelor Principatelor justifică aserțiunea potrivit căreia Tratatul de la Paris a facilitat lupta pentru unire, totuși chestiunea românească nu a fost soluționată la Paris, ci în Principate, în urma unor acțiuni desfășurate de români cu hotărâre, abilitate și curaj.⁷³ Deși n-a acordat independența Principatelor, Tratatul de la Paris a afirmat dreptul lor la o deplină autonomie, la o administrație independentă și națională, ferindu-le, totodată de o protecție exclusivă și împiedicând, în mod practic, imixtiunile unilaterale ale puterilor străine.⁷⁴

Rezoluțiile celor două Adunări ad-hoc, adoptate în octombrie 1857, exprimau, ambele, în unanimitate, aceleași doleanțe: Unirea într-un stat cu numele de România, autonomia și neutralitatea statului, inviolabilitatea

⁶⁹ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 32-33.

⁷⁰ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 20.

⁷¹ Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, București, 1979, p. 29.

⁷² Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 171.

⁷³ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 29.

⁷⁴ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 21.

teritorială, principe străin dintr-o dinastie ereditară, guvern și Adunare reprezentative.⁷⁵

În 1858, la Paris, s-au desfășurat lucrările Conferinței care, conform Tratatului din 1856, trebuia să analizeze atât dorințele Principatelor Române, exprimate în cadrul Adunărilor ad-hoc, cât și propunerile comisiei europene special constituite pentru a analiza „problema românească”, iar în final să decidă asupra „chestiunii românești”.⁷⁶ Convenția de la Paris cuprinzând statutul internațional și principiile de organizare internă, elaborată, în conformitate mai mult cu interesele politice ale statelor reprezentate, decât cu năzuințele majore ale celor consultați, adoptată de către Conferința puterilor garante de la Paris, reprezenta o soluție hibridă, care oferea românilor o „unire trunchiată”, cu instituții separate.⁷⁷ Documentul elaborat la Paris, deși avea pretenția de a fi definitivat organizarea politică și administrativă a Principatelor, fiind, în accepția creatorilor săi, legea fundamentală a țării,⁷⁸ suferea de un defect fundamental – nu stabilea nici unirea, nici separația Principatelor.⁷⁹ Convenția nu a dat curs aspirațiilor legitime ale românilor decât în parte, ea demonstrând încă o dată, că unirea și libertatea nu pot fi obținute prin bunăvoința puterilor, care fac din soarta popoarelor mici obiect al compensațiilor politice.⁸⁰

Era limpede că problema Unirii Principatelor nu putea fi rezolvată pe calea concesiilor, prin tratative cu marile puteri. S-a impus tot mai mult ideea, că acest important act național poate și trebuie realizat numai printr-o acțiune energetică a forțelor interne, care să pună diplomația europeană în fața unui fapt împlinit.⁸¹ „Dubla alegere” a colonelului Alexandru Ioan Cuza, în urma voturilor exprimate de către Adunările electivă din cele două Principate, în ianuarie 1859, în condițiile în care Convenția nu interzicea explicit alegerea ca domn a aceleiași persoane în ambele Principate, pune Europa în fața „faptului împlinit”⁸² și reprezenta un act cu profunde semnificații, în realizarea căruia rolul celor care la 1848 reprezentaseră avangarda mișcării de regenerare națională a fost unul major.

⁷⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.*, pp. 45-46.

⁷⁶ Dumitru Ivănescu, *De la revoluția pașoptistă la întregirea națională*, Iași, 2004, p. 63.

⁷⁷ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 50.

⁷⁸ Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 65.

⁷⁹ T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856-1866*, București, 1940, p. 200.

⁸⁰ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 50.

⁸¹ *Ibidem*, p. 51.

⁸² Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 2002, pp. 218-219.

Actul Unirii a fost desăvârșit de către noul domnitor, care a transformat, gradual, între 1859 și 1862, „unirea nominală” într-o „unire reală”, „unirea parțială” într-o „unire deplină”, prin aceeași politică a „faptului împlinit”: a obținut, mai întâi, în 1859, la capătul a intense tratative și negocieri diplomatice, recunoașterea, de către puterile garante, a “dublei alegeri”, a inițiat, apoi, între 1859 și 1861, o serie de acțiuni interne, pe plan legislativ și administrativ, în vederea unificării depline, a obținut, în sfârșit, acordul „unirii depline”, în cadrul Conferinței puterilor garante de la Constantinopol, în decembrie 1861, și a definitivat „unirea deplină”, în ianuarie 1862, prin unificarea Parlamentelor și guvernelor, și adoptarea numelui de România.⁸³

Unirea celor două Principate reprezintă unul dintre momentele fundamentale din istoria națională. Încununare a unei lupte îndelungate, pas decisiv în procesul de formare a statului național unitar, ea a creat un cadru corespunzător pentru afirmarea națiunii, pentru dezvoltarea modernă, pe plan politic, economic, social, cultural, a reprezentat o nouă treaptă spre independență.⁸⁴

Unirea, semnul distinctiv al maturității națiunii române, reprezentând primul pas spre constituirea statului român unitar, a creat cadrul prielnic pentru dezvoltarea țării pe calea progresului, a îngăduit aplicarea practică a programului revoluției de la 1848, de constituire a României moderne, sarcină care a revenit lui Alexandru Ioan Cuza, domnitorul Unirii, cel care are meritul de a fi pus bazele solide ale acesteia. Prin reformele adoptate în timpul domniei sale au fost pregătite și dezvoltate temeinic premisele independenței.⁸⁵

Așadar, Unirea Moldovei și a Țării Românești, inițiată în 1859 și definitivată în 1862, a reprezentat piatra de temelie a obținerii independenței noului stat și a realizării României Mari, prin cuprinderea tuturor teritoriilor locuite de români în granițele unui singur stat românesc. „Generația pașoptistă”, prin ai săi reprezentanți, mai ales, Ion C. Brătianu, în calitate de prim-ministru, și Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de externe, a îndeplinit și dezideratul independenței, lăsând posterității definitivarea programului pașoptist național maximal, prin Marea Unire de la 1918.

Între Unirea Principatelor din 1859 și Independența României din 1877-1878 există o legătură directă, o succesiune logică. Odată cu constituirea statului român, în prima sa etapă, dobândirea independenței de stat nu mai era decât o problemă de timp.⁸⁶ Dobândirea neatârării, prin proclamarea,

⁸³ Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, pp. 67-82.

⁸⁴ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁸⁶ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 23.

obținerea pe câmpul de luptă și recunoașterea internațională a independenței de stat, a fost o consecință logică a dezvoltării societății românești și o încununare firească a unui proces istoric. Deși România, încă de la instaurarea principelui străin, deținea deja valențele unui stat independent, acest statut trebuia oficializat pe plan internațional, prin ruperea legăturilor de suzeranitate față de Imperiul Otoman, iar confirmarea lui depindea și de o conjunctură europeană favorabilă.

Deși factorii de răspundere și decizie nu adoptaseră o strategie unitară, preconizând diverse momente de declanșare, mijloace de realizare sau căi ce trebuiau parcurse, emanciparea deplină a reprezentat principalul obiectiv al practicii guvernamentale și al politicii externe în deceniul premergător războiului de independență.⁸⁷

Momentul favorabil s-a ivit în timpul „crizei orientale” din 1875-1878, determinată de ridicarea la lupta pentru eliberare națională a popoarelor din Balcani, și accentuată de interesele divergente în zonă a marilor puteri europene, prilej pentru lichidarea „legăturii seculare” cu Poarta.⁸⁸ Decizia României de a folosi această ocazie pentru a dobândi independența, a determinat, încă din 1876, autoritățile române să declanșeze o serie de acțiuni diplomatice, care însă nu au atras sprijinul internațional dorit,⁸⁹ la acțiunea ministerului de externe, din ianuarie 1876, prin care se sonda opinia puterilor garante asupra proclamării independenței și asigurării neutralității, acestea nepromițând sprijinul politic solicitat, reacționând, uneori, chiar ostil.⁹⁰

Însă, pe măsură ce relațiile dintre Rusia și Imperiul Otoman se deteriorau, pornind de la interesul național, guvernul român considera că era imperios necesar să se ajungă la o înțelegere cu „protectorul” slavilor ortodocși din Balcani. După o serie de negocieri inițiate încă din 1876, între care un rol decisiv l-a avut întrunirea de la Livadia, în Crimeea, în septembrie-octombrie,⁹¹ în condițiile agravării atmosferei internaționale și a eșării tentativei marilor puteri de a rezolva criza pe cale diplomatică, și când intervenția militară a Rusiei devenise iminentă, în aprilie 1877 s-a încheiat „Convenția româno-rusă”, care reglementa relațiile dintre cele două state. Astfel, în schimbul trecerii trupelor sale pe teritoriul României, în drumul lor

⁸⁷ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 77.

⁸⁸ Gheorghe Iacob, „Sub semnul politicii faptului împlinit. De la Unirea Principatelor la proclamarea regatului”, în *Unirea Principatelor. Momente, fapte, protagoniști*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Iași, 2005, p. 129.

⁸⁹ Dan Berindei, *op. cit.*, pp. 46-48.

⁹⁰ Gheorghe Iacob, *op. cit.*, p. 129.

⁹¹ *Ibidem*, p. 130.

către teatrul de operațiuni militare din Balcani, Rusia garanta să respecte drepturile politice, legile și integritatea teritorială a statului român.⁹²

Izbucnirea războiului în Balcani a determinat o efervescență deosebită, nu numai în interiorul clasei politice românești, ci și în rândul opiniei publice. Astfel, proclamarea independenței, la 9 mai 1877, de către ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, care afirma în Cameră: „Așadar, domnilor deputați, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara...că noi suntem o națiune liberă și independentă...”⁹³, și adoptarea motiunilor care confirmau proclamarea independenței de către Senat și Camera Deputaților au reprezentat acte firești.⁹⁴

Ulterior, participarea la război, a cărei pondere în înfrângerea armatei otomane a fost incontestabilă, prin rolul armatei române la asaltul, apoi la asedierea și capitularea Plevnei, precum și la ocuparea Vidinului, a consfințit pe câmpul de luptă, prin jertfa de sânge a soldaților români, dreptul la independența statului.⁹⁴

Tratatele de pace care au urmat, în 1878, la San Stefano, apoi la Berlin, desfășurate fără participarea unei delegații românești, sub pretextul că România încă nu era stat independent,⁹⁵ au conferit românilor și motive de satisfacție, prin recunoașterea independenței de stat, e drept, condiționată, dar și de frustrare, prin impunerea retrocedării județelor din sudul Basarabiei către Rusia, în schimbul acordării Dobrogei și Deltei Dunării.⁹⁶ În ciuda anumitor îngrădiri, condiționări sau rapturi teritoriale, pentru România, rezultatul cel mai important, a fost recunoașterea independenței. Dobândirea independenței de către statul român, etapă decisivă în procesul de afirmare europeană, a contribuit substanțial la pregătirea desăvârșirii unificării statale a întregii națiuni române.

Dacă pe plan intern independența crea condițiile consolidării regimului politico-instituțional constituțional, monarhic și parlamentar, precum și ale progresului economic și social, iar unificarea Dobrogei dădea o nouă perspectivă imboldului național, pe plan extern România devenea subiect cu drepturi depline în relațiile internaționale, putând încheia alianțe politico-militare sau stabili relații economice conform necesităților și intereselor proprii, prin promovarea unei politici corespunzătoare intereselor sale.⁹⁷ Independența a deschis astfel căi largi pentru dezvoltarea României pe calea

⁹² Dan Berindei, *op. cit.*, p. 65.

⁹³ Gheorghe Iacob, *op. cit.*, p. 130.

⁹⁴ Petre P. Panaitescu, *Istoria românilor*, București, 1990, pp. 304-306.

⁹⁵ Vasile Pascu, *Istoria modernă a românilor (1821-1918)*, București, 1996, pp. 123-124.

⁹⁶ Dan Berindei, *op. cit.*, pp. 117-120.

⁹⁷ Vasile Pascu, *op. cit.*, p. 126.

modernă a progresului, a accelerat considerabil ritmul prefacerii structurii societății. Participând, cu drepturi depline, la viața politică a Europei, statul român a putut desfășura o politică în acord cu interesele sale naționale.⁹⁸

Cucerirea independenței de stat, obiectiv voalat sau direct formulat în documentele programatice elaborate la 1848, materializată după trei decenii, a însemnat o schimbare fundamentală pentru poziția statului român în concertul statelor europene. Înlăturarea suzeranității otomane și a regimului de garanție colectivă, impus de marile puteri, a îngăduit realizarea unui salt calitativ, care aducea după sine o schimbare de esență în ceea ce privește poziția statului român, prin trecerea de la statutul de autonomie la condiția superioară a independenței, factor decisiv în stimularea energiilor și dezvoltarea țării. Procesul de integrare a României în Europa vremii s-a intensificat, cuprinzând noi laturi și aspecte ale vieții social-economice și culturale.⁹⁹

Completând actul istoric al Unirii din 1859, transformarea statului național modern dintr-un stat autonom într-un stat neatârnat, independent, a creat premisele desăvârșirii statului național unitar român.

Astfel, în trei decenii de la revoluția de la 1848, „generația pașoptistă”, care raliase programului național și politicienii tineri, a transpus în realitate o parte importantă a acestui program – Unirea cea Mică și Independența – transformând idealul pașoptist în realitate politică.

* * *

În plan politic, generația pașoptistă, constatând și afirmând ineficiența rigidului, conservatorului și autarhicului regim regulamentar, impus de puterile protectoare și suzerană la începutul deceniului al patrulea, și-a propus o reformă radicală, prin instaurarea unui regim reprezentativ, care să fie legitimat prin voința poporului, care să afirme și să garanteze respectarea drepturilor și libertăților fundamentale (naturale) ale cetățenilor, care să desființeze privilegiile feudale. Dezideratul libertății politice, înscris sub diverse și variate formule în programele revoluționare, avea să rămână un obiectiv major în perioada postpașoptistă, iar evoluția istorică ulterioară a confirmat necesitatea și viabilitatea tipului de regim politic preconizat și prognozat. Regimul politic proiectat de pașoptiști, în care să fie reprezentate năzuințele întregii națiuni, a reprezentat una din cerințele constant formulate în documentele programatice revoluționare.

Instituirea unui regim politic modern a constituit un obiectiv central al ideologiei revoluției române și al programului de acțiune rezultat din ea.

⁹⁸ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p.79.

⁹⁹ Gheorghe Iacob, *op. cit.*, pp. 131-132.

Abolirea feudalismului trebuia completată cu constituirea „statului cel nou”. Astfel, responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor, organizarea justiției, stăvilirea abuzurilor și corupției, instituirea unei Curți de Conturi menită a controla cheltuielile statului, desființarea pedepsei cu bătaia și a celei cu moartea se aflau printre obiectivele revoluționarilor.¹⁰⁰ Referitor la forma de guvernare, de organizare politică, revoluționarii, în preocuparea lor pentru organizarea unui stat modern, au oscilat între monarhia constituțională și republică. „Cea mai mare dobitocie ar fi ca românii, după ce își vor câștiga cu sângele libertatea lor, să meargă de bunăvoie să se dea pe veșnicie sau pe viață unui domn, crai sau împărat, care să-i joace, să-i chinuiască și să-i despoaie după cum îi o va fi voia” spunea Nicolae Bălcescu, iar C. A. Rosetti, la câțiva ani după revoluție, făcea următoarea declarație: „Voim o republică română și o s-o dobândim îndată ce ne vom uni cu noi înșine.” Pentru acești revoluționari, noul stat, indiferent de forma de guvernare, monarhie constituțională sau republică, trebuia să fie dotat cu o legislație modernă, la nivelul cerințelor dezvoltării societății și având în vedere experiența statelor mai înaintate, fără însă ca, legislația, mai ales constituția, să fie rezultatul unui import, unei imitații din afară, ci al cerințelor concrete ale țării.¹⁰¹

Astfel, prin „Petițiunea-proclamațiune” prezentată la Iași, revoluționarii moldoveni solicitau instaurarea unui regim politic moderat-liberal, în care prerogativele domnitorului erau limitate prin trecerea la un regim reprezentativ mai larg¹⁰², în cadrul căruia s-ar fi realizat o redistribuire a gestionării atribuțiilor publice și juridice către instituțiile reprezentative. Cea mai sugestivă prevedere a petiției în acest sens, și care a generat, într-o măsură determinantă, reacția energică a domnitorului de reprimare a mișcării, a reprezentat-o aceea care solicita desființarea vechii Adunări obștești și alegerea unui nou corp legislativ, care să fie „adevărata reprezentare a nației”. Alte solicitări formulate de protestatari, precum desființarea cenzurii, asigurarea libertății persoanei, eliberarea deținuților politici, responsabilitatea ministerială, reprezentau elementele indispensabile ale tranziției către un regim democratic. Programul răspundea moderat unei necesități acute de reformare, vizând să pregătească accesul spre instaurarea unui regim reprezentativ. Caracterul moderat, care nu trebuie judecat în raport cu năzuințele liberale, a reprezentat o expresie limitată a unor revendicări compatibile cu regimul regulamentar.¹⁰³ Reprimarea promptă de către

¹⁰⁰ Dan Berindei, *1848 în...*, p. 31.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 36.

¹⁰² Gheorghe Platon, *Istoria modernă a românilor*, București, 1985, p. 120.

¹⁰³ Dionisie Ionescu, Gheorghe Matei, Gheorghe Țuțui, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, 1957, p. 105.

autorități, precum și caracterul mult mai radical al documentelor elaborate ulterior de către revoluționarii moldoveni exilați, reliefează, în același timp, într-un mod pregnant, necesitatea moderației, a ajustării și îngrădirii solicitărilor într-o anumită limită, precum și obiectivele reale, mult mai generoase ale pașoptiștilor moldoveni. Cea mai elocventă dovadă în acest sens o reprezintă condamnarea Regulamentului Organic, în „Dorințele partidei naționale în Moldova”, documentul elaborat la Cernăuți, de către revoluționarul exilat Mihail Kogălniceanu, în totală contradicție cu „Sfânta păzire a Regulamentului” prevăzută în „Petițiunea-proclamațiune”.

Considerând că „ne-au tăiat toată relația cu trecutul fără a ne întemeia prezentul”¹⁰⁴, autorul programului elaborat în spațiul moldav septentrional sublinia că Regulamentul Organic constrânge societatea la imobilitate. Principala sa cerință, „neatârnamarea administrativă și legislativă în toate cele dinlăuntru fără amestec a oricărei puteri străine”¹⁰⁵, relevă interdependența dintre obiectivele național și politic. Autorul preconiza organizarea unui stat pe baze constituționale, cu o monarhie electivă și cu un regim parlamentar.¹⁰⁶ Celelalte cerințe, între care Adunarea obștească alcătuită din reprezentanți ai tuturor stărilor, egalitatea drepturilor civile și politice, libertatea individuală, garantarea individului, libertatea tiparului, desființarea rangurilor și privilegiilor, schițează, în linii mari, organizarea unui regim politic modern, în consonanță cu necesitățile noii lumi care se prefigura.¹⁰⁷ Anterior, prin legământul redactat la Brașov, „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”, revoluționarii moldoveni refugiați în Transilvania se angajau să lupte pentru „întemeierea instituțiilor țării pe principiile de libertate, de egalitate și frățietate”¹⁰⁸.

În Țara Românească, evoluția revoluției, prin preluarea puterii de către guvernul revoluționar provizoriu, a determinat, chiar dacă temporar și parțial, o încercare de aplicare a programului politic proiectat în documentul oficial elaborat de revoluționari, „Proclamația de la Islaz”. Printre revendicările de natură politică formulate la Islaz, devenite apoi elemente ale programului de guvernare, se aflau Adunare obștească reprezentativă, domnitor ales pe 5 ani, adoptarea unei constituții, responsabilitate ministerială, egalitate în drepturi.¹⁰⁹ Încercarea guvernului de a aplica programul de la Islaz, devenit adevărată

¹⁰⁴ apud F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 211.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 211.

¹⁰⁶ Dionisie Ionescu, Gheorghe Matei, Gheorghe Țuțui, *op. cit.*, p. 107.

¹⁰⁷ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 133.

¹⁰⁸ Idem, „Intensificarea proceselor revoluționare în spațiile românești”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, p. 278.

¹⁰⁹ Idem, *Istoria modernă...*, București, 1985, p. 127.

„constituție”, s-a dovedit, în cele mai multe cazuri însă, mai dificilă decât cucerirea puterii.¹¹⁰ Noul guvern a încercat să promoveze o serie de reforme și să înființeze noi instituții, dar, cu unele excepții, nu a reușit să pună în practică promisiunile de la Islaz, tocmai, poate paradoxal, din dorința de a acționa într-un spirit cât mai democratic. Din acest motiv, guvernul provizoriu n-a manifestat nici un moment tendința de a acapara puterea, el considerându-se un depozitar al acesteia, înzestrat cu o funcție tranzitorie de pregătire a condițiilor prin care puterea să fie redată unor organisme legal constituite.¹¹¹ Considerând că elaborarea unei legi fundamentale este un pas esențial către regimul politic propus, guvernul a organizat alegeri pentru o adunare constituantă, menită să redacteze o Constituție care să înlocuiască Regulamentul Organic, dar intervenția militară străină a pus capăt activității și existenței guvernului revoluționar. Dacă, din această perspectivă, realizările practice ale guvernului nu s-au ridicat la standardele preconizate, modalitățile de acțiune demonstrează însă caracteristicile ce se doreau imprimate noului regim. Astfel, caracterul liberal al revoluționarilor rezidă și din atitudinea de menajare adoptată față de adversari, rezidă și din amânarea aplicării unor articole ale „Proclamației”, aplicare condiționată de acceptarea de către forul legislativ în care urmau să-și găsească locul reprezentanții întregii națiuni. Conducerea revoluționară dovedea, în acest din urmă caz, o atitudine liberal-democrată prin faptul că se angaja să nu aplice principii importante ale programului ei fără sancțiunea prealabilă a forului legislativ,¹¹² element esențial al unei guvernări democratice, bazată pe constituționalism și reprezentativitate. Mai mult, conducerea revoluționară a asigurat climatul pentru libera exprimare, nerecurgând nici un moment la măsuri de cenzură sau la interzicerea unor reuniuni politice organizate de adversari,¹¹³ iar măsura liberalismului sincer împărtășit de fruntașii revoluției muntene a fost atitudinea față de presă, care a devenit o tribună liberă de exprimare a ideilor variate, diversificate, chiar potrivnice.¹¹⁴ Tocmai această atitudine, mai mult decât transpunerea în practică a programului de guvernare stabilit prin „Proclamația de la Islaz”, relevă dorința de instaurare a unui cadru politic democratic.

Importanța revoluției, sub aspectul proiectării reorganizării politice a statului, constă în programul clar formulat de a întemeia un regim democrat-

¹¹⁰ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră...*, p. 214.

¹¹¹ A. Stan, M. Iosa, *Liberalismul politic în România de la origini până în 1918*, București, 1996, p. 62.

¹¹² *Ibidem*, p. 53.

¹¹³ *Ibidem*, p. 54.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 58.

liberal, fundamentat pe instituții politice care să corespundă necesităților de constituționalitate, reprezentativitate și legitimitate, pe consacrarea drepturilor și libertăților naturale, individuale sau de grup, un regim care să satisfacă, să asigure și să corespundă nevoilor generale ale societății.

Pe plan politic, înfrângerea revoluției a determinat reinstaurarea regimului regulamentar, în urma adoptării, în aprilie 1849, de către puterile suzerană și protoctoare, a Convenției de la Balta Liman. Prin natura și dispozițiile sale, între care numirea pe o perioadă de șapte ani a domnitorilor, considerați înalți funcționari ai Imperiului Otoman, suspendarea Adunărilor Obștești ordinare și extraordinare și înlocuirea lor cu două consilii, divanuri ad-hoc, alcătuite din „boierii cei mai demni de încredere”, înființarea unei comisii însărcinate cu revizia Regulamentelor Organice, noul act bilateral întărea pozițiile boierimii și încălca grav autonomia internă, conferind celor două puteri atribute pe care nici regimul de suzeranitate, nici protectoratul, nu le presupuneau.¹¹⁵ Practic, Convenția de la Balta Liman a reprezentat un instrument prin care cele două puteri și-au restabilit dominația asupra spațiului românesc extracarpatic.

Exilarea liderilor revoluționari, conjugată cu instaurarea unui control strict a situației interne, mai ales în Țara Românească, deși nu a pus capăt elanului reformat, nu a mai permis, totuși, în perioada ce a stat sub semnul Convenției de la Balta Liman, reluarea și dezbateră, cu aceeași energie ca la 1848, a necesității instaurării unui nou tip de regim politic. Cele două puteri, suzerană și protoctoare, au numit domnitori pe Barbu Știrbei în Țara Românească și pe Grigore Ghica în Moldova, controlându-le îndeaproape activitatea pentru a asigura suprimarea liberalismului și naționalismului, pentru a menține stabilitatea și ordinea conservatoare. În timp ce Barbu Știrbei era mai conservator și aspira să devină un monarh absolut, dar luminat, Grigore Ghica era un adept al programului liberal moderat al revoluției și a permis unor pașoptiști să se întoarcă din exil, iar pe unii chiar i-a cooptat în guvernul său, iar afirmația că activitatea în direcție constituțională a progresat este justificată, mai ales, de reformele care au determinat o dezvoltare economică, în special,¹¹⁶ și de o serie de inițiative legislative, între care, mai ales, Așezămintele agrare din 1851,¹¹⁷ Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei,¹¹⁸ Condica criminalicească și

¹¹⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 56.

¹¹⁶ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 374.

¹¹⁷ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 75.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 77.

procedura ei, argumentează afirmația că activitatea în direcție constituțională a progresat.¹¹⁹

Problema reorganizării regimului politic redevine o importantă temă de aprinse dezbateri în perioada ce a urmat Războiului Crimeei. Astfel, Congresul de la Paris din 1856, prin Tratatul elaborat și adoptat, a influențat hotărâtor dezvoltarea politică a Principatelor. Deși rămase sub suzeranitatea Imperiului Otoman, Principatele beneficiau acum de o protecție colectivă a marilor puteri, care interziceau unei puteri unice să intervină în problemele interne. Toate părțile semnatare recunoșteau independența administrativă a Principatelor, dreptul fiecăruia de a avea o armată națională, de a emite legi și de a face comerț liber cu alte state. Marile puteri au decis crearea unei comisii speciale de anchetă, cu rolul de a strânge informații și a propune recomandări asupra noii forme de guvernământ a Principatelor. Cea mai importantă decizie a fost, însă, fără îndoială, convocarea, în fiecare din cele două Principate dunărene, a unor adunări consultative speciale, Adunările ad-hoc, care aveau misiunea să exprime opțiunile românilor în problema organizării politice. Toate informațiile urmau să fie prezentate unei Conferințe a puterilor, desfășurată tot la Paris, care urma să adopte deciziile finale referitoare la organizarea Moldovei și Valahiei.¹²⁰

Dorințele românilor din ambele Principate, exprimate prin rezoluțiile Adunărilor ad-hoc din 1857, erau identice nu numai în problema unirii, dar și în cea a organizării politice a viitorului stat românesc: autonomia și neutralitatea noului stat, sub garanția puterilor europene, prinț străin ereditar, o putere legiuitoare încredințată unei Adunări obștești reprezentative pentru toate interesele nației. Aceste principii defineau statutul intern și internațional al viitorului stat românesc organizat pe baze constituționale. Pe lângă punctele comune ale celor două rezoluții, Adunarea ad-hoc de la Iași a dezbătut și adoptat și alte principii de organizare internă, care statuau un regim constituțional: supunerea străinilor din Principate la jurisdicția țării, libertatea comercială, organizarea puterii armate naționale ca sistem de apărare, libertatea culturală, egalitatea în fața legii, în drepturi și obligații, accesibilitatea tuturor cetățenilor la toate funcțiile statului, respectul domiciliului și garantarea libertății individuale, separarea puterii executive de cea legislativă, independența puterii judecătorești de administrație, responsabilitatea miniștrilor. Înzestrate cu atribute de reprezentanțe naționale, cele două Adunări au manifestat, nu numai spirit național, ci, totodată, capacitate și maturitate politică. Depășind prevederile restrictive prevăzute în

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

¹²⁰ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, pp. 375-376.

firmamentele de convocare, cele două Adunări “s-au comportat ca organe de stat împuternicite de alegători să consacre pe cale legală voința maselor.” Actele adoptate, fundamentate pe principiul autodeterminării, au fost acte cu valoare și forță juridică constituțională, emanele de organe de stat reprezentative și nu simple avize consultative cum le-au dorit marile puteri. Rezoluțiile Adunărilor ad-hoc au reprezentat un important test preliminar al capacității societății românești de a se organiza în acord cu solicitările progresului, iar în procesul modernizării societății românești, ele reprezintă un salt valoric în privința alcătuirii actelor constituționale, reprezentând rezultatul unor dezbateri și al aprobării unanime a unor adunări reprezentative, cu caracter național.¹²¹

Convenția de la Paris, actul de organizare a Principatelor elaborat de puterile garante cu prilejul Conferinței de la Paris din 1858, devine constituția noii entități statale, „soluția hibridă” concepută de „areopagul european”,¹²² „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei”, care, în realitate, urmând să aibă, cu doar două excepții, instituții separate, rămâneau, de fapt, entități politice separate. Convenția atribuia, separat în fiecare Principat, exercitarea puterii executive domnitorului, ales pe viață de către adunare, și unui consiliu de miniștri, exercitarea puterii legislative, în comun, domnitorului, Adunării legislative alese pe o perioadă de 7 ani și Comisiei Centrale de la Focșani, iar exercitarea puterii judecătorești magistraților numiți de către domnitor și Înaltei Curți de Justiție și Casație de la Focșani. De asemenea, erau abolite rangurile și privilegiile boierești, era proclamată egalitatea în fața legii și principiul ca fiecare cetățean să poată ocupa orice funcție publică pe baza meritelor sale. Limitarea dreptului de vot, la persoanele cu proprietăți foarte mari, reducea numărul electorilor la câteva mii de persoane, reprezentând marii moșieri și burghezia înstărită, și avea să determine ulterior Adunări legislative predominant conservatoare, refractare adoptării reformelor politice și economice necesare.¹²³ Date fiind limitele restrictive ale actului internațional, unele prevederi ale Convenției aveau să fie infirmate prin acte interne, ori de câte ori o reclamau cerințele constituirii și organizării statului național unitar român.¹²⁴ Deși departe de năzuințele românilor, noul act fundamental reprezenta, comparativ cu Regulamentele Organice, un substanțial progres în chestiunea organizării politice, principiile democratice fundamentale, al separării puterilor în stat și al afirmării și garantării unor

¹²¹ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, pp. 83-84.

¹²² Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 186.

¹²³ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 377.

¹²⁴ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 88.

drepturi și libertăți personale, înregistrând o nouă etapă în evoluția consacrării lor.

Anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza sunt marcați de o evoluție sinuoasă a principiilor democratice, datorită unor complexe conjuncturi politice interne și externe. Astfel, în multe momente, domnitorul unirii, din necesități concrete, izvorâte din dorința de a materializa programul de reforme, necesar modernizării societății în toate structurile sale, a eludat prerogativele celorlalte instituții ale statului. Dacă până în 1864 această practică a fost relativ pasageră, hotărârea fermă de a iniția marile reforme, agrară și electorală cu precădere, față de care Adunarea, în majoritate conservatoare, se dovedise atât de refractară, l-a determinat, în mod decisiv, pe domnitor să renunțe la unele practici democratice.

În prima etapă a domniei lui Cuza, aceea a desăvârșirii unirii, preocupările esențiale au fost orientate spre realizarea unificării pe plan legislativ și administrativ intern. Reformele și măsurile adoptate în această primă parte a domniei, înfăptuite pe baza afirmării principiului privind desființarea privilegiilor feudale, a egalității în fața legilor și a impozitelor, a obligativității generale la satisfacerea serviciului militar, au reprezentat practic aplicarea unora din stipulațiile Convenției de la Paris sau al unora dintre punctele suplimentare ale rezoluției Adunării ad-hoc din Moldova.¹²⁵

Etapă domniei constituționale, până la 2 mai 1864 s-a caracterizat prin promulgarea unor legi, care consacrau unele proceduri și practici, dar care erau insuficiente materializării programului de reforme preconizat de Cuza.¹²⁶ Tocmai acest amănunt, al imposibilității realizării marilor reforme solicitate imperios de restructurarea modernizatoare a societății românești, datorită reacției refractare a majorității conservatoare, l-a determinat pe domnitor să analizeze și să proiecteze soluții pentru a depăși impasul. Astfel, încă din 1863 Cuza a alcătuit un proiect de constituție în care puterile domnitorului erau mult sporite, în special puterea executivă, dar acesta a fost întâmpinat cu ostilitate, fie de adversarii domnitorului, fie de adepții, în orice circumstanțe, ai regimului democratic.¹²⁷

Etapă domniei autoritare s-a instaurat prin lovitura de stat de la 2 mai 1864. Regimul autoritar impus de Alexandru Ioan Cuza, dacă din perspectiva organizării sub aspectul constituționalismului a însemnat un regres, în schimb, a permis domnitorului să materializeze alte coordonate ale reformării și modernizării statului, indispensabile ulterior consolidării regimului constituțional. Actul a constituit „platforma politică pe care s-a întemeiat

¹²⁵ *Ibidem*, p. 94.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 97.

¹²⁷ Dionisie Ionescu, Gheorghe Matei, Gheorghe Țuțui, *op. cit.*, p. 135.

acțiunea de stat pentru afirmarea atributelor suveranității, pentru înfăptuirea reformelor fundamentale și a organizării României moderne”.¹²⁸

Noua constituție, Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris, completată de o nouă lege electorală, care sporea considerabil numărul alegătorilor, au consolidat poziția domnitorului, transformând-o într-una autoritară, prin subordonarea legislativului.¹²⁹ Consacrând deplina autonomie a țării, Statutul Dezvoltător, prima constituție a statului național România, a stabilit cadrul necesar pentru dezvoltarea noilor instituții.¹³⁰ Așadar, realitățile și necesitățile momentului l-au determinat pe Cuza să sacrifice aspectul politic al regimului democratic pentru a moderniza, printre altele, aspectul socio-economic, prin punerea rapidă în aplicare a reformelor sociale, economice și instituționale. Astfel, într-o perioadă scurtă de timp, Consiliul de Stat, care avea sarcina, conform Statutului Dezvoltător, să elaboreze legile, a reușit să inițieze, să elaboreze, să adopte și să aplice numeroase decrete-legi, între care reforma agrară (rurală), legea de introducere a sistemului de măsuri și greutăți, unificarea legilor penale și civile, legea instrucțiunii publice, legea de organizare a Curții de Casație, legea de organizare judecătorească, Codul penal și de procedură penală, Codul civil și de procedură civilă, Codul comercial,¹³¹ legi care s-au constituit într-un ansamblu de reforme ce au contribuit la o modernizare socio-economico-instituțională radicală. Legile și decretele din această perioadă au reorganizat fundamental societatea, iar regimul monarhiei constituționale, care s-a instaurat ulterior, s-a dezvoltat pe temeliile solide ale epocii Unirii.¹³²

Deși Cuza a reușit să pună în aplicare un exhaustiv program legislativ și de organizare a unor noi instituții, poziția lui a fost progresiv subminată, iar adversarii săi s-au unit în „monstruoasa coaliție”, alcătuită din elemente altfel incompatibile, conservatorii, care-l considerau ca fiind prea liberal, și liberalii radicali, care apreciau că nu era destul de liberal. Lăsând la o parte diferențele dintre ele, cele două aripi au acționat conjugat pentru înlăturarea lui Cuza și instaurarea unui principe străin. Conduși de radicalii pașoptiști Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti, oponenții domnitorului au organizat o lovitură de stat, în urma căreia acesta a fost silit să abdice, în februarie 1866.¹³³

Anul 1866 reprezintă, fără nici un fel de dubiu, un moment semnificativ în dezvoltarea politică a României moderne. Astfel, cele două importante

¹²⁸ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 98.

¹²⁹ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 221.

¹³⁰ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 100.

¹³¹ *Ibidem*, p. 99.

¹³² *Ibidem*, p. 100.

¹³³ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, pp. 360-392.

evenimente politice, instaurarea pe tron a dinastiei străine, prin ramura Sigmaringen, a familiei Hohenzollern, și adoptarea primei constituții interne, ce va servi drept lege fundamentală, cu modificări impuse de unele circumstanțe, până în perioada interbelică, au constituit etapele decisive și componentele esențiale ale instaurării regimului democratic al monarhiei constituționale. Instaurarea principelui străin crea perspectivele de stabilitate politică, de legitimare a unui regim politic, iar constituția conferea statului o organizare modernă, instaura monarhia constituțională ereditară, legifera principiile moderne de guvernare a țării, în care „toate puterile statului emană de la națiune”, consacra principiul separării puterilor în stat (conform căruia, puterea legislativă era exercitată de domnitor și Reprezentanța națională, între care se realiza un echilibru, puterea executivă era atribuită domnitorului, care o exercita prin intermediul miniștrilor, iar puterea judecătorească era exercitată de către „curți și tribunale”), garanta respectarea drepturilor și libertăților cetățenești democratice (libertatea individuală, a conștiinței, a învățământului, a presei, a întrunirilor, a asocierii, egalitatea în fața legilor, a impozitelor, a sarcinilor publice, admisibilitatea în funcțiile publice, civile și militare, dreptul de petiționare, secretul corespondenței, inviolabilitatea proprietății).¹³⁴

Actul de la 11 februarie 1866, completat de instaurarea principelui străin și adoptarea constituției de la 1866, marchează începutul regimului monarhiei constituționale în România, prezentând o netăgăduită semnificație. Aducerea pe tronul României a unui principe străin, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, a ilustrat hotărârea românilor de a pune capăt stării de provizorat, sub semnul căreia fusese acceptată „dubla alegere” a lui Alexandru Ioan Cuza. În egală măsură ea reprezintă un protest împotriva regimului de garanție colectivă care devenise o piedică în calea dezvoltării statului român. Instalarea unui prinț străin, act ce consacra o doleanță formulată de Adunările ad-hoc de la 1857, însemna, totodată, o nouă încălcare a dispozițiilor Convenției de la Paris și o nouă manifestare a hotărârii românilor de a câștiga independența.¹³⁵ Constituția, fapt incontestabil, a reprezentat un puternic instrument în dezvoltarea României moderne, în afirmarea independenței, în accelerarea procesului de dezvoltare a societății, în consolidarea instituțiilor statului.¹³⁶

Deceniul care a urmat până la cucerirea independenței de stat a fost o perioadă plină de căutări și acumulări, de experimentare a aplicării noului tip de regim politic, de consolidare a instituțiilor statului modern, de demarare și chiar definitivare a procesului de formare a partidelor politice, reprezentante

¹³⁴ Dan Berindei, „Începuturile lungii domnii a lui Carol I”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, pp. 558-564.

¹³⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 77.

¹³⁶ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 116.

ale intereselor diferitelor categorii ale populației. Numeroasele convulsii și tensiuni între oameni politici, între instituții ale statului, momentele de instabilitate politică, dese schimbări ale guvernelor, mișcările antidinastice și republicane, toate au reprezentat caracteristici firești, specifice consolidării și desăvârșirii unui regim politic nou, bazat pe principiile moderne ale constituționalității, reprezentativității, separației puterilor, garantării drepturilor cetățenilor.¹³⁷

Proiectat de generația pașoptistă, regimul politic democratic, constituțional, instaurat gradual, avea să fie definitivat în timpul „marii guvernări liberale” dintre 1876 și 1888, când rolul premierului Ion C. Brătianu, reprezentat de seamă al pașoptiștilor, a fost de netăgăduit. Printre realizările de seamă ale guvernării „Vizirului”, s-a aflat proclamarea Regatului, la 14/26 martie 1881, precedată de reglementarea succesiunii lui Carol I, prin desemnarea ca prinț moștenitor a nepotului lui Carol, Ferdinand. Dinastia de Hohenzollern-Sigmaringen avea astfel tronul asigurat în România, iar prestigiul internațional al statului, independent din 1878, sporise prin noul statut.¹³⁸

* * *

Concretizarea obiectivului general al pașoptiștilor, modernizarea societății românești, era indisolubil legată de problematica socio-economică. Necesitatea unei reformări radicale a sistemului socio-economic devenise, la jumătatea secolului al XIX-lea, o cerință imperativă a proiectului modernizator. Abolirea rangurilor boierești și a privilegiilor de sorginte feudală conferite de acestea împreună cu soluționarea, într-o formă sau alta, a problemei agrare, reprezentau elemente fundamentale pentru desprinderea de „vechiul regim” și inaugurarea unei noi epoci.

Astfel, pe tot întinsul teritoriului românesc cuprins în 1848 de flăcările revoluției, problema desființării rangurilor și privilegiilor și chestiunea agrară au jucat un rol central. Chestiunea desființării relațiilor feudale în agricultură, desființarea iobăgiei și a clăcii, ca și împrumutarea au reprezentat elemente centrale ale acțiunilor revoluționare, iar țărănimea a avut ca obiectiv fundamental eliberarea ei socială și schimbarea statutului ei în societate.¹³⁹

Menținerea țărănimii în cătușele feudale reprezenta principala piedică în calea unei restatorniciri sociale pe baze moderne. Revoluționarii au fost

¹³⁷ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, pp. 385-386.

¹³⁸ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 238.

¹³⁹ Dan Berindei, *1848 în...*, p. 78.

perfect conștienți că numai abolirea sistemului clăcii putea asigura succesul întregului lor program. De pe această poziție, pașoptiștii au acordat rezolvării problemei agrare, desigur, în limitele condițiilor socio-economice ale epocii, o importanță primordială.¹⁴⁰ Desființarea rangurilor și privilegiilor („a nu mai fi ranguri și privilegiiuri” se proclama în broșura munteană „Ce sunt meseriașii”), egalitatea („aceleași drepturi politice și civile pentru tot românul”, cum se scria în „Proclamația de la Islaz”), acordarea și respectarea libertăților publice, erau importante deziderate de factură socio-economică.¹⁴¹

Documentele programatice ale revoluției au abordat diferențiat problematica agrară, în funcție de conjunctura elaborării respectivelor programe. Astfel, solicitarea era vagă, sub formula „îmbunătățirii stării locuitorilor săteni”, în „Petiția-proclamație” de la Iași¹⁴², moderată, de împrumutarea cu despăgubire, în programul constituțional din „Proclamația de la Islaz”,¹⁴³ în „Dorințele partidei naționale în Moldova”,¹⁴⁴ în „Proiectul de constituțiune pentru Moldova”¹⁴⁵ și radicală, de împrumutarea fără despăgubire, în „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”.¹⁴⁶ De asemenea, desființarea iobăgiei și abolirea rangurilor și a privilegiilor boierești feudale erau preconizate în „Proclamația de la Islaz”,¹⁴⁷ „Dorințele partidei naționale în Moldova”,¹⁴⁸ „Proiectul de constituțiune pentru Moldova”,¹⁴⁹ „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”.¹⁵⁰

Dacă programele elaborate de revoluționarii moldoveni au reprezentat doar proiecte teoretice, revoluția munteană, în timpul guvernului revoluționar provizoriu, a demarat, în limitele de constrângere impuse de contextul politic intern și extern, o tentativă de soluționare a problemei agrare. În acest sens, la 9 iulie 1848 guvernul provizoriu a decretat instituirea unei comisii a proprietății, formată dintr-un număr egal de deputați țărani clăcași și stăpânitori de moșii,¹⁵¹ câte unul din fiecare județ.¹⁵² Prezidată de Alexandru Racoviță, Comisia a lucrat sub îndrumarea vicepreședintelui Ion Ionescu de la

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 33.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 30.

¹⁴² Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 359.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 537.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 653.

¹⁴⁵ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 216.

¹⁴⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 507.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 537.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 653.

¹⁴⁹ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 216.

¹⁵⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 507.

¹⁵¹ Dan Berindei, *Revoluția română...*, p. 6.

¹⁵² *Idem*, 1848 în..., p. 84.

Brad, fratele lui Nicolae Ionescu. După dezbateri intense, în cadrul cărora problema întinderii suprafeței a provocat o deosebită înverșunare a discuțiilor, stăpânii de moșii au încercat să eludeze împrăștierea ori cel puțin să obțină o diminuare extremă a ei, după care au convins locotenența domnească, instaurată în locul guvernului provizoriu, să desființeze comisia. Referitor la rolul, activitatea și rezultatele comisiei, Nicolae Bălcescu aprecia că “înfrânți de țărani pe tărâmul discuției, privilegiații și-au întors nădejtile către locotenența domnească ; au izbutit să o intimideze și la 19 august, locotenența a pus capăt comisiei înainte ca ea să fi încheiat ceva. Totuși, înainte de a pieri, comisia pusese trei principii esențiale: dreptul de proprietate, libertatea muncii și exproprierea ca măsură de utilitate publică.” În semn de protest față de politica moderată în problema agrară, Nicolae Bălcescu a publicat studiul „Despre împrăștierea țăranilor”, iar Ion Ionescu de la Brad a publicat un amplu articol în „Pruncul român”, în care pledau ardent pentru împrăștiere, căutând să convingă pe stăpânii de moșii că aceasta era și în folosul lor.¹⁵³

Problema agrară a constituit o piatră de încercare pentru revoluția română de la 1848. Și chiar dacă ea n-a fost soluționată imediat, datorită conjugării unor factori interni și externi, revoluția a impus conceptul că rezolvarea acestei probleme, fundamentale pentru viitoarea existență a națiunii, era indispensabilă pentru orânduirea modernă ce se constituia, iar reforma agrară din 1864 își are izvorul în lupta revoluționară de la 1848, în temeiurile ideologice impuse de revoluția pașoptistă.¹⁵⁴

Preconizate de programul pașoptist, dar nematerializate în timpul revoluției, desființarea rangurilor și privilegiilor, elemente fundamentale pentru consacrarea unui nou regim politic și sistem socio-economic, și-au găsit rezolvarea, mai repede decât reforma agrară, în 1858, prin Convenția de la Paris, actul adoptat de Conferința puterilor garante pentru organizarea Principatelor dunărene.¹⁵⁵ Abolirea rangurilor și privilegiilor reprezenta o nouă etapă în procesul devenirii societății românești după principiile modernității.

Unirea Principatelor, apoi desăvârșirea procesului de unificare politico-administrativă au creat premisele necesare pentru a se trece la reformele fundamentale, indispensabile modernizării, în primul rând reforma agrară. Dezbaterile declanșate în 1862, în jurul proiectului de reformă rurală au fost tumultuoase, dar proiectul de reformă conservator, adoptat de majoritate, nu a fost sancționat de domnitor, deoarece nu concorda cu

¹⁵³ *Ibidem*, pp. 85-86.

¹⁵⁴ *Ibidem*, pp. 87-88.

¹⁵⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 377.

programul revoluționar pașoptist. Reluarea dezbaterii reformei agrare, după instaurarea cabinetului Kogălniceanu, a declanșat un violent conflict între domnitor și guvern, de o parte, și majoritatea conservatoare a Adunării, de cealaltă parte. Hotărât să-și definitiveze programul reformativ, domnitorul a intervenit decisiv și, printr-o lovitură de stat, la 2 mai 1864, a dizolvat Adunarea. Sancționată prin plebiscit și recunoscută de puterile garante și puterea suzerană, instaurarea noului regim, care conferea puteri sporite domnitorului, a creat posibilitatea decretării legii rurale în sensul programului pașoptist, desființând relațiile feudale în agricultură și împrăștiind țărănimea clăcașă. Prin legea agrară din 14 august 1864, peste 400 000 de familii țărănești au fost împrăștiate cu loturi de muncă, iar aproape alți 60 000 de săteni au primit locuri de casă și de grădină. Cu tot caracterul ei limitat, reforma a stopat dominația relațiilor feudale în agricultură și a deschis drumul larg noilor relații capitaliste.¹⁵⁶

În ciuda insuficiențelor ei, legea rurală din 1864, constituie unul dintre cele mai importante evenimente, prin prisma consecințelor sale, care s-a desfășurat în spațiul românesc al secolului al XIX-lea, din perspectiva procesului de constituire a statului român modern.¹⁵⁷ Reforma, cu toate lipsurile ei, a favorizat parțială înnoire a agriculturii, statornicind noi relații în acest domeniu și contribuind la o treptată modernizare.¹⁵⁸

Afirmate timid până la 1848, solicitate însă de o societate în plină transformare, reformele socio-economice au devenit obiective-cheie ale momentului pașoptist, iar abolirea rangurilor și privilegiilor, desființarea relațiilor agrare feudale și împrăștierea țăranilor au reprezentat împlinirea unor deziderate ale programelor pașoptiste de modernizare.

* * *

În perspectiva istoriei, ideologia revoluției române de la 1848, ca și programele de acțiune, se încadrează în procesul de transformări înnoitoare care au dus la constituirea României moderne. Prin ideologia ei, revoluția, aparent înfrântă, a fost până la urmă biruitoare pe teritoriul românesc, căci obiectivul ei principal, întemeierea statului român modern, unitar și independent, a fost realizat, în baza programelor revoluționare, de către cei care în 1848 s-au situat în fruntea revoluției și care apoi au fost creatorii României moderne.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, 2000, p. 61.

¹⁵⁷ Nichita Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, p. 215.

¹⁵⁸ Dan Berindei, „Evoluția societății și a economiei în satele românești (1848-1877)”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, p. 604.

¹⁵⁹ Idem, *1848 în...*, p. 38.

Deși desfășurată regional, ca urmare a împărțirii românilor în urma vicisitudinilor istorice în țări separate și a menținerii lor sub influența sau dominația imperiilor vecine, revoluția română a păstrat puternice trăsături unitare, exprimate prin conlucrarea fruntașilor, prin legăturile lor permanente, iar revendicările și programele revoluționare au reflectat, în linii generale, o problemă comună, dominată de năzuința fundamentală de a înlătura separatismul politic al națiunii române, dominația străină și organizarea feudală a societății și de a făuri un stat național, unitar și independent, creat pe baze moderne.

Revoluția pașoptistă a declanșat un proces ireversibil, iar năzuințele și obiectivele revoluționarilor, care exprimau dezideratele națiunii române, n-aveau cum să nu-și găsească materializarea. Evenimentele care s-au desfășurat în următoarele șapte decenii au demonstrat că programul și obiectivele revoluției națiunii române de la mijlocul secolului al XIX-lea au fost realizate. Procesul de constituire a României moderne s-a desfășurat sub semnul revoluției de la 1848 și a reprezentat transpunerea treptată în practică a programului revoluționar.

Unirea Principatelor s-a impus în deceniul următor ca obiectiv dominant al națiunii. Manifestarea de solidaritate națională a Adunărilor ad-hoc, dubla alegere și înfăptuirea unirii depline au însemnat reflectarea practică a unei prevederi programatice pașoptiste. Constituirea statului național a determinat și inaugurarea unei adevărate ere a reformelor. Astfel, făuritorii statului național au concretizat prevederile programatice ale revoluției în reformele menite a face din România un stat modern. Rând pe rând, stipulațiile programului revoluționar au fost transformate în realități istorice ireversibile, reformele fiind încununate prin legea rurală din 1864, în temeiul cărei articolul 13 al revoluției muntene a fost transpus în practică. Instaurarea unui nou regim politic, democratic, monarhia constituțională, în 1866, prin instalarea principelui străin și adoptarea constituției, a reprezentat o nouă etapă, necesară, procesului proiectat de pașoptiști. Prin jertfa soldaților și ofițerilor români, aspirația neatârării a devenit și ea o realitate indestructibilă, ca și desăvârșirea unificării statale a națiunii, materializate în 1877-1878 și, respectiv, 1918.

Înscrisă în marile momente ale istoriei românilor, afirmându-se prestigios în procesul istoric universal al revoluției europene de la 1848, evidențiind figuri ilustre intrate în legendă, deschizând și proiectând procesul de constituire a României moderne, revoluția pașoptistă română are un loc aparte în Panteonul istoriei naționale.¹⁶⁰

¹⁶⁰ *Ibidem*, pp. 113-116.

Bibliografie

I. Izvoare

A. Documente publicate

- [1] Bălcescu, N. *Opere*, vol. II. București: Ed. G. Zane și E. Zane, 1982.
- [2] Idem, *Opere*, vol. IV. București: Ed. G. Zane și E. Zane, 1990.
- [3] Berindei, D. „Guvernele lui Al. I. Cuza. Liste de miniștri.” *Revista arhivelor*, II, nr. 1, 1959.
- [4] Bodea, Cornelia. *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, 2 vol., Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- [5] Brătianu, I.C. *Acte și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. I. București, 1939.
- [6] Cretzianu, Al. *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, 2 vol. București, 1933.
- [7] Kogălniceanu, M. *Discursuri parlamentare în epoca unirii*. București, 1959.
- [8] Rosetti, C.A. *Corespondență*. Ediție îngrijită, prefatăată, note și comentarii de Marin Bucur. București, 1980.

B. Memorialistică

- [1] Kogălniceanu, M. *Profesie de credință*. București, 1962.
- [2] Rosetti, C.A. *Jurnalul meu*. Ediție îngrijită și prefatăată de Marin Bucur, Cluj-Napoca, 1974.
- [3] Rosetti, R. *Familia Rosetti*, 2 vol. București, 1938.
- [4] Idem. *Amintiri din copilărie*. București, 1925.

II. Lucrări și studii

- [1] Adăniloae, Nichita. *Cucerirea independenței de stat a României (1877-1878)*. București, 1973.
- [2] Idem. „Ideea unității naționale în revoluția română de la 1848.” *Studii și articole de istorie*. 1973, nr. 22.
- [3] Idem. *Independența națională a României*. București, 1986.
- [4] Adăniloae, Nichita; Berindei, Dan. *Reforma agrară din 1864*. București, 1967.
- [5] Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu. *Istoria românilor*. București, 1998.
- [6] Berindei, Dan. *Cucerirea independenței României (1877-1878)*. București, 1967.
- [7] Idem. *Revoluția română de la 1848*. București: Ed. Politică, 1974.
- [8] Idem. *1848 în Țările Române*. București, 1984.

- [9] Idem. *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*. București, 1995.
- [10] Idem. *Revoluția română din 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1997.
- [11] Idem. „Regimul revoluționar din Țara Românească.” În *Memoriile Secției de științe istorice și arheologie a Academiei Române*. București, 1998, nr. 23.
- [12] Idem. *Epoca Unirii*. București, 2000.
- [13] Idem. *Generația pașoptistă*. București, 2001.
- [14] Idem. „Revoluția română din 1848-1849.” În *Istoria românilor*, vol. VII, tom I. București, 2003.
- [15] Idem. „Începuturile lungii domnii a lui Carol I”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003.
- [16] Idem, „Evoluția societății și a economiei în satele românești (1848-1877)”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003.
- [17] Bodea, Cornelia. *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*. București, 1967.
- [18] Boicu, Leonid. *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*. Iași, 1975.
- [19] Idem. *Diplomația europeană și triumful cauzei române. 1856-1859*. Iași, 1978.
- [20] Idem. *Din istoria diplomației europene. Anul 1859 la români*. Iași, 1996.
- [21] Ciachir, Nicolae. *100 de ani de la Unirea Principatelor*. București, 1958.
- [22] Idem. *Marile Puteri și România. 1856-1947*. București, 1996.
- [23] Constantiniu, Florin. *O istorie sinceră a poporului român*. București, 2002.
- [24] Filitti, Ioan C. *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*. București, 1915.
- [25] Giurescu, Constantin C. *Viața și opera lui Cuza-Vodă*. București, 1970.
- [26] Idem. *Alexandru Ioan Cuza*. București, 1973.
- [27] Iacob, Gheorghe. „Sub semnul politicii faptului împlinit. De la Unirea Principatelor la proclamarea regatului.” În *Unirea Principatelor. Momente, fapte, protagoniști*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Iași, 2005.
- [28] Ionescu, Dionisie; Matei, Gheorghe; Țuțui, Gheorghe, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, 1957.
- [29] Iordache, Anastasie. *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866-1871*. București, 1997.

- [30] Idem. *Principatele Române în epoca modernă*, vol. I. București, 1996.
- [31] Idem. *Principatele Române în epoca modernă*, vol. II. București, 1998.
- [32] Iorga, Nicolae. *Însemnătatea unirii de la 1859*. București, 1935.
- [33] Idem. *Despre revoluția de la 1848 în Moldova*. București, 1938.
- [34] Idem. *Istoria românilor, 9. Unificatorii*. București, 1938.
- [35] Idem. *Istoria românilor, 10. Întregitorii*. București, 1939.
- [36] Iscru, G.D. *Revoluția română din 1848-1849*. București, 1982.
- [37] Ivănescu, Dumitru. *Alexandru Ioan Cuza în conștiința posterității*. Iași, 2001.
- [38] Idem. *De la revoluția pașoptistă la întregirea națională*. Iași, 2004.
- [39] Panaitescu, Petre P., *Istoria românilor*, București, 1990.
- [40] Pascu, Vasile. *Istoria modernă a românilor (1821-1918)*. București, 1996.
- [41] Platon, Gheorghe. *Unirea Principatelor Române*. București, 1984.
- [42] Idem. *Istoria modernă a României*. București, 1985.
- [43] Idem. *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*. Chișinău, 1993.
- [44] Idem. *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol. I. Iași, 1995.
- [45] Idem. *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol. II. Iași, 1998.
- [46] Idem. *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol. III. Iași, 2000.
- [47] Idem. „Revoluția de la 1848 în Moldova. Noi puncte de referință” În *Memoriile Secției de științe istorice și arheologice a Academiei Române*. București, 1998, nr. 23.
- [48] Idem. „Europa și revoluția română de la 1848.” În *Memoriile Secției de Științe istorice și arheologice ale Academiei Române*. București, 1998.
- [49] Idem. *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a românilor*. Iași, 1999.
- [50] Idem. „Intensificarea proceselor revoluționare în spațiile românești.” În *Istoria românilor*, vol. VII, tom I. București, 2003.
- [51] Idem. *Românii în veacul construcției naționale*. București, 2005.
- [52] Platon, Gh.; Russu, V.; Iacob, Gh.; Cristian, V.; Agrigoroaie, I. *Cum s-a înfăptuit România modernă: O perspectivă asupra strategiei dezvoltării*. Iași, 1993.
- [53] Riker, T.W. *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856-1866*, București, 1940.
- [54] Stan, Apostol, *Revoluția pașoptistă reflectată în conștiința politică a României moderne (1859-1877)*, București, 1974.

- [55] Idem. *Grupări politice în România între Unire și Independență*, București, 1979.
- [56] Idem. *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*. București, 1987.
- [57] Idem. *Revoluția română de la 1848*. București, 1992.
- [58] Idem. *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*. București, 1995.
- [59] Idem. *Independența României. Detașarea de piața otomană și reatașarea de Europa*. București, 1998.
- [60] Stan, Apostol, Iosa, Mircea. *Liberalismul politic în România de la origini până în 1918*. București, 1996.
- [61] Vitcu, Dumitru. *Diplomații Unirii*. București, 1979.
- [62] Xenopol, A.D. *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*. Iași, 1880.
- [63] Idem. *Domnia lui Cuza Vodă*. Iași, 1903.

Dezirabilul reafirmării eticii non-violenței.

Rolul poveștilor identitare în descoperirea de sine

Oana Lența

Drd. Cadru didactic Asociat
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Societatea contemporană, fundamentată pe competitivitate, eficiență și eficacitate, a sculptat un nou tip uman. Acesta, cu iluzia de homo universalis, ignoră unul dintre elementele esențiale dezvoltării sinelui autentic: tradiția. Fără tradiție omul este supus uniformizării. Percepția asupra realității a fost mereu interconectată și adaptată culturii căreia îi aparține individul, învățarea socială jucând un rol esențial în acest proces. „Zoon politikon” a cunoscut provocări ce l-au transformat de-a lungul istoriei concomitent cu transformarea ordinii morale naturale și cea rațional normativă. Miturile, obiceiurile, cutumele, valorile specifice unei colectivități, au fost transmise de la o generație la alta prin intermediul vârstnicilor în scopul menținerii solidarității grupului. Toate aceste elemente ajută la formarea conștiinței individului asupra sinelui și a lumii din jur. Astfel că în materialul de față se va insista pe necesitatea introspecției, a re-evaluării valorilor familiale și sociale, a relațiilor interumane și a raporturilor intergrupale, a autoeducării. Perfecționarea sistemelor presupune cunoașterea istoriei lor, prin memoria greșelilor învățând să nu le repetăm. Nu putem face apel la conceptul de multiculturalitate europeană în sensul aderării la norme și valori comune fără să le adaptăm la potențialul fiecărei națiuni și la moștenirea ei culturală. Suntem obișnuiți cu reproducerea în timp a imaginii de inamic, astfel că s-ar cere să insistăm mai mult pe reproducerea eticii non-violenței. În cazul de față reproducerea în timp se face și prin intermediul vârstnicului ca liant între generații, ca purtător al experiențelor personale și al memoriei colective.

Cuvinte cheie: cultură, valori, coeziune socială, etică, violență, educație.

Introducere

Cultura joacă un rol esențial în dezvoltarea individului, fie transmisă simbolic prin intermediul limbajului, fie al interacțiunilor sociale, ea se regăsește în personalitatea de bază. Această personalitate care se formează în copilărie este rezultanta experiențelor comune ale membrilor unei societăți.

Personalitatea de bază „este poate factorul cel mai important de integrare socială: într-adevăr, prezentă în instituțiile caracteristice ale unei culturi, personalitatea de bază va modela individul în conformitate cu normele, valorile și ideologiile; ea îl va adapta societății. Mai mult decât un simplu reflex cultural, ea reprezintă în același timp un factor de existență și de continuitate.”¹

Respectul de sine reprezintă descoperire de sine, dobândirea demnității dincolo de ierarhizări sociale, încrederea în sinele autentic și renunțarea la sinele fals sau fabricat în funcție de cerințele pieței de consum. Construcția identității este un proces permanent, departe de a fi vreodată complet. Bauman susține: „În politica vieții înfășurată în jurul luptei pentru identitate, auto-crearea și auto-afirmarea sunt chestiuni principale, iar libertatea de a alege este în mod simultan armă și cel mai dorit premiu.”² În adaptarea firească la mediu și la noile standarde calitative, individul ar trebui să găsească mai mult timp de introspecție și evaluare a acțiunilor personale pentru a putea face față nu doar calitativ ci și etic, respectiv moral competitivității societății actuale: „...nu există moralitate completă fără de reflecție, analiză, discuții cu ceilalți și cu tine însuși.”³ Percepția asupra realității a fost mereu interconectată și adaptată culturii căreia i-a aparținut / îi aparține individul, învățarea socială jucând un rol esențial în acest proces. În acest sens Kirby notează: „De-a lungul istoriei umane, filtrele primare au fost furnizate de mituri, istorii, valori și solidarități transmise din generație în generație prin intermediul familiei, clanului și autorităților religioase și politice”⁴ Toate aceste elemente au ajutat la formarea conștiinței individului asupra sinelui și a lumii din jur. „Poveștile identitare”⁵ prin care individul caută să descopere de unde vine, cine / ce este și încotro se îndreaptă durează în timp doar dacă subiecții aleg acest lucru (făcându-se aici distincția între identitatea socială și cea personală); sensul dat interacțiunilor cu ceilalți este dat atât de exemplele preluate ca modele cât și de nivelul de autoeducare. În evaluarea poveștilor identitare individul ar trebui, printr-un exercițiu și educație a voinței și în funcție de capacitățile care-l recomandă, să încerce să facă distincția între elementele istorice care merită reproduse în

¹ Deschamp Doise & Mugny, 1996, *Psihologie socială experimentală*, Iași: Editura Polirom, p. 39.

² Z. Bauman, 2001, *Comunitatea. Căutarea siguranței într-o lume nesigură*, București: Editura Antet, p. 48.

³ H. Bergson, *Cele două surse ale moralei și religiei*, Iași: Institutul European, 1992, p. 100.

⁴ P. Kirby, *Vulnerability and Violence. The Impact of Globalisation*, London: Pluto Press, 2006, p. 108.

⁵ expresie uzitată de Weeks, *Making Sexual History*, Cambridge, Polity Press, 2000, p. 182.

timp și cele care trebuie ajustate, adaptate sau îmbunătățite în noul context socio-cultural, economic, politic, etc., prin comparare socială. O a doua variantă ar fi ca el să încerce, după cum spunea Jung: „adaptarea datelor trecutului la posibilitățile viitorului”.⁶ În materialul de față se va prezenta succint influența unora dintre acești factori asupra dezvoltării morale a individului și se va sublinia necesitatea înțelegerii codurilor culturale ale celorlalți actori sociali în scopul prevenirii conflictelor generatoare de violență. Etica non-violenței s-ar cere dezbătută în viitor cu atât mai mult cu cât majoritatea poveștilor identitare au la bază conceptul de violență creatoare, fondatoare de drept, de ordine socială. S-au urmărit și reliefat rolurile jucate de violență în istorie, dar prea puțin s-a insistat în educație și pe exemplele etice. Astfel apare riscul ca persoanele fără suficientă informație culturală, (fără a le confunda cu cele din sfera patologică), doar în baza unor exemple particulare transmise prin mituri, obiceiuri, tradiții, să extrapoleze sensul unei acțiuni specifice (istoric și situațional) și să-și justifice astfel manifestările agresive în orice context și nivel de organizare socială.

Sfidările violenței în timp

Dezirabilul unei etici a non-violenței se bazează înainte de toate pe cunoaștere pentru a identifica mutațiile produse de fenomenul violenței atât în raport cu sfera sa conceptuală, cât și cu subiectul actor micro sau macro-social în societatea bazată pe cunoaștere. În privința nonviolentei, Levenson surprinde anumite nuanțe semnificative: „Să ne ferim, însă, să confundăm nonviolenta cu inacțiunea sau delăsarea. Practicarea nonviolentei pretinde înainte de toate o excepțională luciditate: trebuie adoptată atitudinea cea mai justă ca răspuns la provocările inerente condiției umane.”⁷ Acest demers presupune o scurtă incursiune în problematica violenței pentru a încerca o înțelegere înainte de a dezaproba orice mod de acțiune sau a face proiecții.

E impropriu la ora actuală ca cineva să imagineze un discurs universal prin care violența să fie pe deplin înțeleasă, deoarece fiecare societate e marcată de propria sa violență conform criteriilor specifice de evaluare și clasificare, începând de la societățile arhaice până la cele semi-civilizate și moderne. Din perspectivă istorică, violența se prezintă ca noțiune relativă, depinzând de codurile culturale, sociale, politice, juridice în vigoare ale societății în care manifestă. Chiar dacă analizarea formelor pe care le îmbracă

⁶ C.G. Jung, *Puterea sufletului*. A treia parte, *Psihologie individuală și socială* (texte alese și traduse de dr. Holan S.) București: Editura Anima, 1994, p. 48.

⁷ C.B. Levenson, *Budismul*, București, Editura Grafoart, traducere din limba franceză Littera I., 2009, p. 114.

violența este făcută cel mai des în contextul socio-politic, cultural și conceptual contemporan, s-ar cere în paralel și analiza nuanțurilor în timp ale definiției, ale sensurilor în raport cu statul, societatea, individul.

În ultima sută de ani s-a încercat identificarea unei coerențe în cadrul sistemului cauză-scop-efect al manifestărilor violente din punct de vedere psihologic, social, politic, cultural, mitologic, ritualistic- sacrificial, etic etc., atât la nivelul individualității cât și al colectivității, atribuindu-i-se nu doar valențe distructive, ci și constructive. Formele sub care a fost cunoscută violența diferă în cronosistem. Astfel că, în general, analiza fenomenului începe cu violența mitică ce, „în forma ei arhetipală, este simpla manifestare a zeilor”.⁸ Violența stării de natură sau *bellum omnium contra omnes* (Thomas Hobbes), cea ordonatoare a societăților arhaice, precede apariția statului, iar statul preia dreptul personal asupra exercitării violenței, sau dreptul de „război privat”. Această scală ajunge până la nuanțele violenței atât manifeste cât și simbolice din societatea contemporană. Toate aceste transformări obligă la o permanentă căutare a sensurilor, a identificării unor mecanisme comune pentru a le putea încadra într-o teorie generală asupra violenței. Teoria generală va presupune fuziunea abordărilor micro și macro ale conflictului generator de violență, acest demers cerându-se cu atât mai mult cu cât nu există un consens al teoreticienilor asupra explicațiilor. Analiza acestui fenomen este extrem de complexă, deoarece, după cu susține Muntean „Violența pare omniprezentă și de o varietate atât de largă, încât fiecare manifestare pare unică și greu de plasat în categoriile unui sistem de clasificare.”⁹ În anumite cazuri s-ar justifica necesitatea intersectării conceptelor teoriei sistemelor inamice cu cele din teoria nevoilor umane. În realitate întâlnim forme combinate ale tipurilor de violență în care factorii sociali, naționali, religioși, politici se suprapun sau se intersectează în funcție de convențiile sociale în vigoare ce califică un fapt ca fiind violent sau nu. Regulile de interacțiune și implicit semnificația acțiunii sociale apreciate drept violentă sunt date în contextul unui cadru normativ determinat. „Violența este construită social, deoarece cine și ceea ce este considerat ca violent variază în funcție de condițiile socio-culturale și istorice specifice”¹⁰ Astfel, în funcție de scopul tipurilor de acțiuni violente se poate face o clasificare la nivel de

⁸ W. Benjamin & J. Derrida, *Despre violență*, Cluj: Editura Idea Design&Print, 2004, p. 19.

⁹ A. Muntean & A. Munteanu, *Violență, traumă, reziliență*, Iași: Editura Polirom, 2011, p. 24.

¹⁰ W. de Haan, „Violence as an Essentially Contested Concept”, în *Violence in Europe*, (pp. 27-40, part 1), S. Body-Gendrot, P. Spierenburg (eds.), Springer, 2008, p. 28.

colectivități, respectiv *fondatoare de drept și conservatoare de drept*.¹¹ Primul tip de acțiuni reprezintă expresia tuturor conflictelor violente ce încearcă să modifice ordinea existentă și înlocuirea cu alta, iar cea de a doua categorie implică exemple de violență ale puterii, adică a statului prin intermediul instrumentelor specifice asupra colectivității și/sau împotriva individului. Deoarece în literatura de specialitate întâlnim diverse abordări, se impune întrebarea: în ce măsură aceste tipologii violente se pot clar clasifica, se întrepătrund sau unele dintre ele trebuie tratate separat? Dacă unii autori care tratează fenomenul violenței sunt de acord asupra faptului că violența întemeietoare de drept e reprezentată de revoltă, grevă, revoluție, război, Holocaust, atac terorist etc., se poate face o interpretare nuanțată pe baza unor cazuri concrete. În cazul grevei spre exemplu, întâlnim la Benjamin Walter o abordare pe care nu o regăsim nici la George Sorel, nici la Jacques Derrida și anume că greva poate fi generală politică sau generală proletară. Desigur că abordarea a fost făcută în contextul vremurilor, dar chiar și așa, dacă primul tip de grevă dorește înlocuirea ordinii unui stat cu o altă ordine, cum am justifica explicația unei greve generale proletare? Benjamin Walter susține că spre deosebire de prima, aceasta are drept scop suprimarea statului ca atare. În acest caz ar fi poate întemeiat să ne întrebăm (deși poate nu mai este relevant pentru perioada contemporană) dacă o astfel de grevă se încadra în violența întemeietoare de drept. Astfel de exemple sau abordări au jucat rol de model justificativ nu doar unor actori sociali ai vremurilor respective ci au fost transmise și generațiilor care au urmat. Riscul extrapolării îl presupune neadaptarea la vremuri sau neînțelegerea argumentelor specifice unei acțiuni.

„*Zoon politikon*” a cunoscut provocări ce l-au transformat de-a lungul istoriei concomitent cu transformarea ordinii morale naturale și cea rațional normativă. Arendt surprinde o realitate evidentă: „Oricine este interesat de istorie și politică nu poate să nu țină seama de rolul imens pe care violența n-a încetat să-l aibă în treburile obștești și în comportamentul oamenilor.”¹² Se consideră că la baza oricărei forme evolutive / a progresului societății a stat conflictul. Astfel, trebuie subliniat faptul că nu se poate disocia conceptul de violență de conceptul de putere. Fie că violența a fost considerată ori întemeietoare, ori conservatoare de drept, din perspectivă macro, istoria a fost întotdeauna scrisă de către învingători, iar faptele de eroism care au avut la bază acțiuni violente - fie în scop de cucerire și dominare, fie de apărare sau răspuns - au fost adesea transmise generațiilor ce le-au urmat ca modele de reușită. S.T. Maxim notează: „(...) onoarea înseamnă violență, (...) - ne învață marile epopei laice; credința îndeamnă la promovarea războiului sfânt pentru a

¹¹ Benjamin Walter, *op. cit.*, p. 14.

¹² H. Arendt, *Crizele republicii*, București: Editura Humanitas, 1999, p. 116.

impune voința lui Dumnezeu pe pământ și chiar Dumnezeu însuși se manifestă violent când trebuie să sancționeze păcatele omenirii - ne fac cunoscut marile legi.”¹³ Este cu atât mai complexă analiza acestui fenomen, cu cât relațiile de război nu se pot confunda cu raporturile de forță,¹⁴ iar „violența rituală și fondatoare” (termen introdus de Rene Girard) a jucat în societățile arhaice rolul pe care în societatea modernă îl joacă sistemul judiciar. Societatea modernă încearcă trecerea de la violența ritualizată la cea confiscată, prin conflict social respectiv prin competiție considerându-se la ora actuală că se exprimă procesele inovatoare de organizare în societate. În căutarea unei logici a conflictelor generatoare de manifestări violente am putea lua în calcul și desubiectivizarea ca element de bază în violență.

Transmiterea violenței intergenerațional

Până la regândirea conceptului de acțiune fundamentat pe dialogul omului cu sine însuși sau „revolta” camusiană, redându-i gândirii legătura cu lumea pentru a preveni conformismul și transformarea individului în om-masă, putem spune că de-a lungul timpului am fost obișnuiți cu un anumit tip de discurs istoric și politic. Sau am fost vizați de un mecanism al violenței asemănător cu noțiunea de violență simbolică consacrată de Pierre Bourdieu: „Cea de forță propriu-zis simbolică care permite ca forța să fi pe deplin exercitată în același timp în care îi maschează natura sa reală ca forță și îi obține recunoaștere, aprobare și acceptare în virtutea faptului că aceasta poate să se prezinte sub înfățișările universalității – cele ale rațiunii sau moralității”¹⁵. Astfel au fost transmise prin intermediul educației mesajele pe care clasa dominantă le-a comandat în scopul menținerii relațiilor și raportului de dominare asupra clasei dominate. Dacă valoarea este exprimată prin intermediul simbolurilor, ritualurilor, eroilor (Hofstede, 1996), ne putem întreba sub ce formă se prezintă valoarea/eroul. Primul discurs riguros din societatea occidentală, după cum îl numea Michel Foucault, discurs istorico-politic din evul mediu încoace, susținea :

În primul rând, desigur, războiul a rezidat la nașterea statelor: dreptul, pacea, legile s-au născut din sângele și noroiul bătăliilor. (..) Legea nu se naște

¹³ S.T. Maxim, *Peripatethice*, Iași: Editura Pim, 2010, p. 80.

¹⁴ M. Foucault, *Trebuie să apărăm societatea*, Cluj: Editura Idea Design & Print, 2009, p. 49.

¹⁵ P. Bourdieu, *In Other Words: Essays Towards Reflexive Sociology*, Stanford CA: Stanford University Press, 1990, p. 85.

din natură (...) legea se naște din bătălii reale, din victorii, din masacre, din cuceriri, (...) legea se naște din orașele incendiate, din pământurile pustiite se naște odată cu celebrii nevinovați ce agonizează în zorii zilei.¹⁶

Se consideră că eroii ororii reprezintă în acest context un simbol întemeietor de drept. Astfel este cel mai adesea reproducă în timp imaginea asupra eroului.

Ar fi legitimă întrebarea dacă acest război s-a încheiat sau dacă această violență „legală” nu este permanentă, dacă nu există o cultură globalizată care legitimează astfel violența. „Violența a fost și rămâne o constantă a interacțiunilor noastre cotidiene.”¹⁷ Dacă la vechile popoare se întâlnește pe lângă această cruzime care șochează, și un sens dat acțiunii sociale menit să le întărească sentimentul dreptății, în societatea contemporană domină perfidia, lipsa respectului față de proprietate, furturile, fraudele extinzându-se în pofida constrângerilor legale, subtilizându-se însă tot mai mult formele ei de manifestare. Sensul specific unor acțiuni într-o perioadă istorică și context situațional lipsește sau este greșit atribuit de către actorii violențelor contemporane. Baudrillard avertizează că „Unii vor regreta vremea când „violența avea un sens”, bătrâna și buna violență războinică, patriotică, pasională, rațională la urma urmei – violența sancționată de un obiectiv sau de o cauză, violența ideologică, sau, mai mult, aceea individuală a revoltatului...”¹⁸

Violența nu va putea fi eradicată vreodată de către oamenii civilizați care speră să „civilizeze” planeta¹⁹, deoarece, conform lui Stănciugelu, „Este violența statului represiv, sau revolta individuală (socială) împotriva statului; este violența din familie, de pe stradă sau de la serviciu, violența etnică sau rasială, teroristă ori religioasă. Nu putem trece cu vederea violența „legală” (instrumentală) a statului democratic și nici violența simbolică prin care agenții politici se însoțesc în lupta pentru Putere, după cum nu putem lăsa în afara unei tipologii violența simbolică a „societății de consum”.”²⁰ Cu toate acestea însă, s-ar putea învăța modalități prin care să se gestioneze mai bine conflictele generatoare. După cum susținea Gustave Le Bon, „Barbaria și-a schimbat deseori numele, dar a trebuit să luptăm fără încetare contra barbariei din interior și contra celei din exterior. Această luptă constituie de altfel unul

¹⁶ M. Foucault, *op. cit.*, p. 53.

¹⁷ Ș. Stănciugelu, *Violență, mit și revoluție*, București: Editura All Educational, 1998, p. 24.

¹⁸ J. Baudrillard, *Societatea de consum. Mituri și structuri*, traducere Matei A., București: Editura Comunicare.ro, 2008, p. 229.

¹⁹ S. T. Maxim, *Peripatethice*, p. 81.

²⁰ Ș. Stănciugelu, *op. cit.*, p. 24.

din factorii progresului. Ea nu este periculoasă decât atunci când apărătorii unei ordini sociale date se resemnează dinainte să nu mai lupte.”²¹. Adaptarea la o societate multiculturală implică dezvoltarea unor noi strategii de prevenire, respectiv rezolvare a conflictelor care pot apărea pe fondul intereselor, valorilor, nevoilor, culturii fiecăruia.

Discriminarea este asociată unor relații de inegalitate, iar segregarea unor procese de diferențiere.²² Astfel, în ceea ce privește coexistența modelelor culturale și a modurilor de viață distincte, soluția ar putea fi un alt tip de *modus vivendi* deoarece nu ar avea cum să existe un model cultural unic sau general valabil pentru toată lumea. Carpinski afirmă că, „Modus vivendi nu înseamnă căutarea regimului ideal, ci obținerea compromisului rezonabil prin reconcilierea instituțională sau interpersonală a unor moduri de viață și modele culturale diferite. Este un compromis rezonabil bazat pe realitatea istorică a pluralismului socio-cultural.”²³ Acest model de *modus vivendi* presupune un grad ridicat al conștiinței, deschiderea către alte modele de educare, toleranța ca rezultat al înțelepciunii sau maturității. Noile problematice contextuale pe care le reprezintă aculturația, socializarea sau etnicitatea ar trebui regândite. Reevaluarea lor se cere cu atât mai mult cu cât s-ar presupune că „identitatea nu există decât într-un mod istoric (continuitate temporală) și conflictual (confruntarea cu sine și cu altul)”²⁴.

În privința scalei distanței sociale,²⁵ discrepanțele mari care apar în relaționarea dintre populația majoritară și grupuri minoritare/vulnerabile ar putea fi eliminate prin acțiuni afirmative („affirmative action”) și încurajând un comportament prosocial (nu în sens de omogenizare a culturilor). Asistăm la o încercare de „unificare în diversitate”, sau de fuzionare a postmodernismului cu transmodernismul. Este o utopie unificarea în sensul trecerii la același numitor comun al diversității. Chiar dacă nu toți oamenii pot ajunge la nivelul postconvențional în dezvoltarea morală,²⁶ cu siguranță că de la nivelul preconvențional bazat pe pedeapsă / recompensă se poate trece ușor

²¹ G. Le Bon, *Legile psihologice ale evoluției popoarelor*, București, Editura Antet, 1894, p. 139.

²² M. Wieviorka, *Spațiul rasismului*, trad. Șabac A., București: Editura Humanitas, 1994, p. 114.

²³ A. Carpinski, „Avatarurile politice ale recunoașterii”, *Revista Sfera Politicii*, vol.XVIII, nr.3(145), 2010, p. 9

²⁴ G. Ferreol, „Raportarea la altul și cetățenia”, în Neculau, A. & Ferreol, G. (coord.) *Minoritari, marginali, excluși*, Iași: Editura Polirom, 1996, p. 186.

²⁵ E.S.A. Bogardus, „Social Distance Scale”, *Sociology and Social Research*, nr.1, 1925.

²⁶ L. Kohlberg, *Essays on Moral Development*, Vol.I: The Philosophy of Moral Development, CA: Harper&Row, San Francisco, 1981, și în *The Development of Sociomoral Knowledge*, New York, Cambridge University Press, 1980.

către nivelul convențional al conformării la normele și valorile dezirabile social și în concordanță cu așteptările celorlalți. Este din nou vorba doar despre un exercițiu de educație a voinței. Nivelul superior, în care principiile individuale sunt în concordanță cu principiile și valorile universale ar trebui în fapt să reprezinte dezirabilul omului societății conștiinței. Vom accede către această societate? Până la a discuta despre ceea ce ar presupune societatea conștiinței s-ar cere să supunem întâi atenției câteva date specifice societății bazate pe cunoaștere.

Riscuri și provocări în Societatea bazată pe cunoaștere

Toate societățile s-au dorit a fi societăți ale cunoașterii, însă există o mare diferență între progresul prin cunoaștere ca și calitate a societății umane și modelul pe care îl oferă societatea cunoașterii.

Societatea cunoașterii este proiectul societății globale. Probabil că va deveni cu adevărat societate bazată pe cunoaștere atunci când se va stabili un echilibru echitabil între realizarea cunoașterii și consumul cunoașterii. Sau să se realizeze cu predilecție și să se consume cu preponderență cunoaștere. Însă Uniunea, ca și construcție suprastatală s-a creat din considerente economice, având la bază uniunea monetară și politică și mult mai târziu s-a pus și problema gestionării problemelor sociale. Acum cunoașterea este pluri și transdisciplinaritate. Se face apel la conceptul de multiculturalitate europeană în sensul aderării la norme și valori comune fără însă a le adapta la potențialul fiecărei națiuni și la moștenirea ei culturală. Fără tradiție, fără suveranitate, omul european este supus uniformizării. Europa, ca proiect în vederea globalizării, îl pregătește pe om să devină universal, dar fără trecut și fără viitor, ci doar trecut prin șablonul eficiență-eficacitate. Este un alt tip de război care, prin violență simbolică, vinde omului iluzia de *homo universalis*, în centrul tuturor lucrurilor, „crescându-i calitatea vieții”, „respectându-i drepturile”... în cifre, statistici și nu personalizat ca adaptare reală la cerințe și trebuințe, respectiv implicare și aport. Acest sistem normativ derutant crește gradul de vulnerabilitate a actorilor sociali. „Dar «noile războaie» ale unei lumi globalizate sunt doar un mod în care viața oamenilor devin tot mai vulnerabile la violență.”²⁷ Fără o coerență, viziune împărtășită și internalizată, fără predictibilitate, i se oferă omului „șansa” de a nu-și putea înțelege corect identitatea psihosocială și drept urmare e tentat să acționeze conform trebuințelor imediate. Incoerența politicilor sociale naționale și populismul sunt bolile secolului care dezvoltă frustrări atât la nivelul maselor cât și al individului, iar consumatorismul este „soluția” dată în vederea refulării, a

²⁷ P. Kirby, *op. cit.*, p. 10.

gestionării agresivității acumulate în om. În privința acestei „ghidări morale impuse de societate” Bauman notează: „Ghidarea operează în zilele noastre mai degrabă estetic decât etic. Vehiculul ei principal nu mai este autoritatea liderilor cu viziunile lor sau predicatorii morali cu predicile lor, ci exemplul «celebrităților la vedere»”²⁸. În prezent societatea se confruntă cu un nivel ridicat al agresivității instrumentale și a celei emoționale. În primă instanță *homo economicus* își canalizează toate eforturile în scopul de a dobândi cât mai multe bunuri, respectiv avantaje. Sau, cu alte cuvinte, caută să minimizeze costurile și să maximizeze câștigurile pentru sine. Aceste eforturi implică acumularea și creșterea tensiunii psihice, iar tendința naturală este de a căuta să o echilibreze, să o descarce. Astfel, prin agresivitate emoțională, el ajunge să-și îndrepte acțiunile împotriva celorlalți. Diferențierea care poate fi percepută atât între medii sociale cât și între culturi devine tot mai evidentă:

Odată cu complexitatea științei și tehnicii industriale, distanța între mentalitatea savantului și cea a ignorantului, între a inginerului și a .doar aparențele, dar din ce în ce mai puțin oamenii. Inegalitățile mentale sunt fatalități pe care nicio revoluție violentă nu le poate șterge.²⁹

Apar astfel transformări majore cărora omul trebuie să le facă față și în societatea cunoașterii. Cu cât societatea se dezvoltă mai alert, cu atât crește și complexitatea problemelor individuale și colective, implicând de la sine și dificultăți mult mai mari în gestionare. În analiza riscurilor pe care le implică această societate tehnologizată atât în privința sensibilității individuale cât și a umanității în ansamblul ei apare deseori o dilemă. Tehnologia este instrument în creșterea calității vieții omului sau omul a ajuns să fie tratat ca instrument în procesul dezvoltării economice, bazată pe competitivitate și eficiență? Una dintre problemele esențiale pe care le ridică evoluția tehnologiei este reprezentată de apariția unei stări de dependență, de imitare, de depersonalizare (exemple date de mass-media, internet și lipsa de comunicare generatoare de violență, marketing-ul agresiv prin reclame cu mesaj subliminal): „Triplu pericol pentru generațiile «zapping»-ului: pericol atunci când imaginea sufocă imaginarul, pericol atunci când nivelează valorile grupului – fie el națiune, canton sau «trib» – pericol în sfârșit atunci când puterile constitutive ale oricărei societăți sînt inundate și erodate de o revoluție civilizațională care le scapă de sub control...”³⁰ Într-o societate centrată pe performanță și câștig, adesea dezumanizantă, cu norme valorice conflictuale pentru individ, erodată de puterea reclamei, s-ar cere cu atât mai mult căutarea

²⁸ Z. Bauman, *op. cit.*, p. 50.

²⁹ G. Le Bon, *op. cit.*, p. 138.

³⁰ G. Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, traducere din limba franceză de M. Constantinescu și A. Boboce, București: Editura Nemira, 1999, p. 203.

surselor sinelui. Depersonalizarea și izolarea individului pot produce regresii în evoluția morală, Marcuse subliniind astfel că „Odată cu declinul conștiinței, cu controlul informațiilor, cu absorbția individului în mijloacele de comunicație în masă, cunoașterea este administrată și limitată. Individul nu știe cu adevărat ce se întâmplă; mașina superputernică a educației și amuzamentului îl unește cu toți ceilalți într-o stare de anestezie din care toate ideile dăunătoare tind să fie excluse.”³¹ Chiar dacă procesul de adaptare se face diferențiat sau în mod „privat”, în identitatea fiecăruia contează atât dezideratele personale și expectanțele cât și „moștenirea” culturală specifică. Exemplele date de modelele reprezentative în dezvoltare influențează nu doar conduita ci și conștiința, respectiv idealurile morale.

Rolul modelelor în transmiterea simbolisticii și valorilor

Revenind la „sursele identității” (expresie des uzitată de Charles Taylor - în *Sources of the Self*) și la influențele asupra dezvoltării, se va insista în continuare asupra *influențelor normative cu caracter istoric, asupra influențelor normative cu caracter de vârstă, respectiv asupra influenței evenimentelor de viață nenormative fără caracter specific*.³²

Dacă „La triburile primitive, de pildă, vedem că aproape întotdeauna bătrânii sunt păstrătorii misterelor și legilor, iar cultura tribului se exprimă în primul rând prin acestea”³³, se ridică întrebarea privitoare la imaginea asupra vârstnicului – ca exponent al unei generații - în societatea contemporană și cum este valorizată experiența de viață. Generațiile perpetuează în istorie ideile³⁴ ce ulterior sunt regândite, adaptate sau dezvoltate. Influențele spirituale, culturale etc. ale unei generații sunt specifice contemporaneității lor sau „temporalității trăite”³⁵ Astfel fiecare etapă istorică, prin „temporalitatea trăită” specifică are rol definitoriu în progresul / evoluția istorică. Ignorând anumite generații s-ar crea o ruptură în evoluția culturii.³⁶ În acest context, cu

³¹ H. Marcuse, *Eros și civilizație*, București: Editura Trei, 1996, p. 105.

³² P. B. Baltes, H. Reese, and L. Lipsett, „Lifespan developmental psychology”, *Annual Review of Psychology*, 1980, 31: 65 – 110.

³³ C. G. Jung, *op.cit.*, p. 55.

³⁴ A.A. Cournot, *Ouvres complètes*, Paris: Editura Vrin, 1973.

³⁵ W. Dilthey, *Le monde de l'esprit*, vol. I – *Histoire des sciences humaines*, Paris: Editura Aubier-Montaigne, 1947.

³⁶ S. Rădulescu, *Sociologia vârstelor*, București: Editura Hyperion, 1994, p. 46.

precădere, memoria colectivă a greșelilor ar trebui să oblige la un proces de conștiință ca acestea să nu fie repetate.³⁷

Atât la nivel individual cât și colectiv s-a făcut mereu remarcată „nevoia de eroi” ca model și ideal de reușită pe de o parte și pe de altă parte „nevoia de țapi ispășitori”. „Țapii ispășitori” erau încărcăți simbolic cu vina generatoare de criză,³⁸ aceste acțiuni fiind menite să redea coeziunea și solidaritatea grupului. Când imaginea unor eroi s-a estompat în timp s-a căutat înlocuirea ei cu altă figură emblematică, adesea o personalitate remarcată ca ideal în acțiune: „Câteodată, chiar și în zilele noastre, o personalitate puternică e de ajuns pentru ca, fără ca vreo intenție declarată în mod expres, să revigoreze o tradiție, să reexamineze o doctrină fondatoare și să înrădăcineze o obișnuință.”³⁹ Cu cât sunt mai complexe provocările pe care le presupun formele actuale ale violenței, cu atât omul cât și societatea au nevoie de exemple pozitive în rezolvarea disputelor. Ca modele reprezentative de comportament etic non-violent, se poate aminti cazul unor individualități marcante care au avut rol în soluționarea unor conflicte majore ale secolului XX, conflicte ce întruneau toate premisele degenerării în violență la scară largă. Astfel, merită subliniat rolul pe care l-a avut Mahatma Gandhi în desființarea colonialismului britanic, având la bază două concepte hinduse, satyagraha (forța adevărului și dragostei) și ahimsa (nonviolența față de toate ființele). Martin Luther King Jr., adept al gândirii lui Mahatma Gandhi, a fost principalul exponent al luptei pe căi pașnice împotriva discriminării rasiale – considerat de către J. Edgar Hoover - „cel mai periculos om din America”. Papa Ioan Paul al II-lea a fost primul pontif care a militat pentru apropierea dintre confesiunile creștine, pentru eliminarea conflictelor inter etnice și religioase, pentru unitate, pace, coeziune socială și împotriva discriminării femeilor. Dalai Lama, laureat al premiului Nobel pentru Pace în 1989, în cei 52 de ani de exil a promovat lupta pe căi non violente pentru dreptul la autodeterminare a tibetanilor. Pe lângă aceste personalități s-ar putea supune atenției și rolul pe care l-a avut Lech Walesa în prăbușirea regimului totalitar comunist în Europa de Est.

Exemplele de mai sus reprezintă cazuri în care au fost influențate psihologiile popoarelor, care au schimbat mentalități pe termen lung în ceea ce privește discriminarea rasială, de gen, lupta împotriva stigmatizării și excluziunii sociale, lupta împotriva totalitarismului. Cu toate acestea, analiza psihologiei individuale diferă de psihologia maselor. Structura psihică este într-un proces de permanentă adaptare la mediu, la contextul socio-cultural și

³⁷ J.O. Y Gasset, *Revolta maselor*, București: Editura Humanitas, 2002, p. 39.

³⁸ R. Girard, *Țapul ispășitor*, București: Editura Nemira, 2010, pp. 34-35.

³⁹ C.B. Levenson, 2009, p. 100.

economic al comunității, respectiv al societății în care trăiește subiectul. O cultură a violenței riscă să producă actori care perpetuează ciclicitatea, inițial ca victime ale învățării sociale carentate și ulterior ca potențiali abuzatori. Conform lui Hess, C.: „Acest proces continuu de formare nu este în el însuși violent. (...) Numai că, violența devine parte integrantă a identităților noastre atunci când relațiile și culturile care ne formează sunt violente.”⁴⁰ Sistemul valorico-normativ la care se raportează individul îi va influența și modalitățile de percepție, înțelegere, adaptare socială respectiv perfecționare a sistemelor. În satisfacerea nevoilor și intereselor, individul se raportează prioritar la valorile și cultura mediului de apartenență. Nivelul de conștiință morală i-ar putea „solicita” raportarea acțiunilor personale și la alte tipuri de reprezentări sociale, în condițiile în care a beneficiat și de o educație în acest sens. Procesul de maturizare la om se produce extrem de lent, astfel că în dezvoltarea cerebrală un rol cheie îl joacă în special mediul social. Tipul de model promovat în timp – în familie, comunitate, școală, societate - este esențial în dezvoltarea conștiinței morale.

Pe lângă imaginea unui erou-model transmisă intergenerațional, individul din „satul global” (McLuhan) mai este influențat în prezent și de sistemul valoric erodat prin persuasiune de puterea reclamei, a modei și trebuințelor sociale, ajungând să fie, după cum spunea Baudrillard, un „consumator de semne”, în timp ce societatea contemporană este o societate a „violentei de consum”. „Consumatorul de semne” caută astfel certificarea diferențierii de statut fără ca bunurile sau obiectele să aibă o valoare în sine.⁴¹ Sugestivă în acest sens este Shema lui Lasswell (1950) sau Schema celor cinci w „Cine și ce spune, ce canal utilizează, cui și cu ce efect?”. Dificultatea cu care se confruntă omul societății contemporane o reprezintă adesea transformarea libertății informației în libertatea dezinformării în scopul manipulării.

Însă, chiar dacă tehnologizarea masivă a societății tinde să transforme omul într-un *homo economicus*, dreptul de revoltă (în sens de îndoială) nu i-l poate lua nimeni. Cu atât mai mult cu cât nu există sfaturi impersonale pentru acțiune, decizia finală îi aparține fiecăruia în ceea ce privește conduita sau ceea ce își dorește să fie sau să devină. În concluzie, prin intermediul „biografiei cumulate” (Bronfenbrenner) se poate sublinia care este influența experiențelor anterioare, care este sensul dat experiențelor critice din viață în dezvoltarea individuală. Astfel, căutând întâi conștientizarea problemelor și înțelegerea a ceea ce a fost eronat transmis sau asimilat cultural, se va putea face o transmitere responsabilă a informației, adică asumată, către generații

⁴⁰ C. Hess, *Sites of Violence, Sites of Grace: Christian Nonviolence and The Traumatized Self*, Lexington Books, 1971, p. 25.

⁴¹ J. Baudrillard, *op. cit.*, p. 114.

viitoare. Adică înțelegerea atât a formelor de conflict care s-au dovedit constructive, creative și întemeietoare de drept, cât și a formelor distructive care atrag după sine distrugerea relațiilor interpersonale și nu în ultimul rând a sinelui autentic.

Bibliografie

- [1] Arendt, H. *Crizele republicii*. București: Editura Humanitas, 1999.
- [2] Baltes, P. B., Reese H., and Lipsett L., „Lifespan developmental psychology”, *Annual Review of Psychology*, 1980, 31: 65 – 110
- [3] Bauman, Z. *Comunitatea. Căutarea siguranței într-o lume nesigură*. București: Editura Antet, 2001.
- [4] Baudrillard, J. *Societatea de consum. Mituri și structuri*. Traducere Matei A. București: Editura Comunicare.ro, 2008.
- [5] Bergson, H. *Cele două surse ale moralei și religiei*. Iași: Institutul European, 1992.
- [6] Benjamin W. & Derrida, J. *Despre violență*. Cluj: Editura Idea Design&Print, 2004.
- [7] Bogardus, E.S.A. „Social Distance Scale”. *Sociology and Social Research*, nr.1, 1925.
- [8] Bourdieu, P. *In Other Words: Essays Towards Reflexive Sociology*. Stanford CA: Stanford University Press, 1990.
- [9] Carpinski, A. Avatarurile politice ale recunoașterii. *Revista Sfera Politicii*, vol. XVIII, nr. 3 (145), martie, 2010.
- [10] Cournot, A.A. *Ouvres completes*. Paris: Editura Vrin, 1973.
- [11] Dilthey, W. *Le monde de l'esprit*, vol. I – *Histoire des sciences humaines*. Paris: Editura Aubier-Montaigne, 1947.
- [12] Doise, W., Deschamp, J.C. & Mugny, G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Editura Polirom, 1996.
- [13] Durand, G. *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*. București: Editura Nemira, 1999.
- [14] Ferreol, G. Raportarea la altul și cetățenia. În A. Neculau & G. Ferreol (coord.) *Minoritari, marginali, excluși*, pp. 182-188. Iași: Editura Polirom, 1996.
- [15] Foucault, M. *Trebuie să apărăm societatea*. Cluj: Editura Idea Design & Print, 2009.
- [16] Girard, R. *Țapul ispășitor*. București: Editura Nemira, 2010.
- [17] de Haan, W. Violence as an Essentially Contested Concept. În *Violence in Europe*, pp. 27-40, part 1, S. Body-Gendrot, P. Spierenburg (eds.), Springer, 2008.

- [18] Hess, C. *Sites of Violence, Sites of Grace: Christian Nonviolence and The Traumatized Self*. Lexington Books, 1971.
- [19] Jung, C. G. *Puterea sufletului. A treia parte, Psihologie individuală și socială*. Texte alese și traduse de dr. Holan S. București: Editura Anima, 1994.
- [20] Kirby, P. *Vulnerability and Violence. The Impact of Globalisation*. London: Pluto Press, 2006.
- [21] Kohlberg, L. *Essays on Moral Development, Vol.I : The Philosophy of Moral Development*. CA: Harper&Row, San Francisco, 1981,
- [22] Kohlberg, L. *The Development of Sociomoral Knowlwdge*. New York, Cambridge University Press, 1980.
- [23] Lasswell, Harold D. *Power and Society*. New Haven: Yale University Press, 1950.
- [24] Le Bon, G. *Legile psihologice ale evoluției popoarelor*. Trad. Avram G. București: Antet, 1894.
- [25] Levenson, C.B. *Budismul*. București: Editura Grafoart (traducere din limba franceză Littera I.), 2009.
- [26] Maxim, S.T. *Peripatethice*. Iași: Editura Pim, 2010.
- [27] Marcuse, H. *Eros și civilizație*. București: Editura Trei, 1996.
- [28] Muntean, A. & Munteanu, A. *Violență, traumă, reziliență*. Iași: Editura Polirom, 2011.
- [29] Y Gasset, J.O. *Revolta maselor*. București: Editura Humanitas, 2002.
- [30] Rădulescu, S. *Sociologia vârstelor*. București: Hyperion, 1994.
- [31] Steger, M. B. *Globalization: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- [32] Stănciugelu, Ș. *Violență, mit și revoluție*. București: Editura All Educational, 1998.
- [33] Weeks, J. *Making Sexual History*. Cambridge, Polity Press, 2000.
- [34] Wieviorka, M. *Spațiul rasismului*. Trad. Șabac A. București: Editura Humanitas, 1994.

Perspective filosofice asupra culturii și comunicării

Antoni Alexandru Flandorfer

Drd. Cadru didactic Asociat
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Erodarea istorică produsă asupra omului de propriile creații l-au făcut să se înstrăineze de sine. Acest fenomen s-a decelat în perspectiva raporturilor cu Celălalt. Dacă modernismul a incubat totalitarismele ce au avut un efect malefic asupra omenirii prin manifestarea sa de selecție în vederea eliminării propriu-zise a ființelor umane în funcție de niște ideologii, postmodernismul și noua eră pe care o traversăm sunt supuse unei malformări a existenței, creându-se un efect de feed-back între habitus-ul în care suntem amplasați și propria creație. Cultura actuală a primit o funcție utilitară, iar esteticul una ergonomică. Întreg cadrul spiritual s-a demitizat, iar standardul consumatorist s-a transformat în norme coercitive.

Cuvinte cheie: consumatorism, tehnologie, utopie, societate, arhetip.

Într-o lume care stă sub auspiciile cronofage ale materialismului și consumatorismului, omul a uitat știința de a se privi pe sine și de a se dezvălui Celuilalt. În haosul istoricității, parcă așteptăm înmormântarea celui Dumnezeu, care a murit de la Nietzsche încoace sau sfârșitul istoriei proclamat de Fukuyama, în care evenimentele ce ne marchează existența în mod iterant ne relevă faptul că, de fapt, Eshaton-ul s-a produs demult și că ne regăsim în acea etapă ontologică pe care o concepeam ca fiind moartea. Această reflecție întru Celălalt poate fi concepută ca o oglindă, în care ne răsfrângem, pentru a ne privi pe noi înșine, estetic, comunicativ, gnoseologic sau moral. Prin această reprezentare a lumii prin Celălalt, atingem dimensiunea culturală a Omului, pentru a reuși să cuprindem reprezentativ antinomiile aporetice ce sălășluiesc la nivel mundan, creând puntea dintre immanent-transcendent. „Logica și fenomenologia «oglinzii» ar impune existența a două opțiuni posibile: aceea pentru care opera omului reflectă Cosmosul și aceea pentru care, dimpotrivă, Cosmosul și reprezentarea sa răsfrânge, ca în adâncul tulpure al unei oglinzi fără cositor, sentimentele,

dorințele, pasiunile omului. (...) orice produs al «scientismului» este actualmente sistemic, adică... îl exclude pe «terțu exclus» și își conferă locul trei ce eliberează de autenticitățile numite «realul» sau «ființa». Pentru epistemologia contemporană s-a terminat cu fatalul «sau», «sau» al dualismului socratico-aristotelic.”¹

Pentru studierea diacronică a fenomenului cultural, cu implicațiile comunicării interumane, ne raportăm la *firesc*, ca la o constantă inerentă *Weltanschauung*-ului în care omul se regăsește ca „ființă cugetătoare” în sens pascalian ce traversează „deșertul silențios al deității” (Meister Eckhart), *pendulând asimptotic* (P. Țuțea) între bine-rău, frumos-urât, adevăr-fals. Pentru omul zilelor noastre, cunoașterea comună, filosofică și științifică sunt interdependente, doar în cazul în care descriem o reprezentare primară al unui aspect al realității. Pentru a putea exprima vectorul gnoseologic al cunoașterii apelăm la Martin Buber. „Observ un copac. Pot să-l percep ca imagine: stâlp țeapăn în grădina luminii, sau verde țâșnitor de blândețea azurului din fundal. (...) Pot să-l încadrez într-o specie pentru a-l observa ca pe un exemplar al structurii și modurilor vieții. (...) Se poate întâmpla, însă, prin voință și totodată prin grație (aus Willen und Gnade in einem), ca eu, observând acest copac, să ajung să fiu cuprins în relația cu el, și atunci el încetează să mai fie un Acela. Forța a ceea ce el are în mod exclusiv (die Macht der Ausschliesslichkeit) pune stăpânire pe mine. Pentru aceasta nu este necesar ca eu să renunț la vreun mod oarecare al observației mele. Nu există nimic de care ar trebui să fac abstracție pentru a-l vedea, și nici vreo cunoaștere pe care ar trebui s-o uit. Mai mult chiar: totul, imagine și mișcare, specie și exemplar, lege și număr, rămân de nedespărțit acolo. (...) N-are rost să reducem sensul relației: relația este reciprocitate (Beziehung ist Gegenseitigkeit).”²

Datorită rutinei cognitive, omul poziționează agentul observat la nivelul premisei minore, reușind astfel prin reprezentare să-l includă într-o dimensiune ideatică. Cu alte cuvinte, putem să descriem toate proprietățile unui copac fără a-l avea în fața noastră.

În acest sens, asumția fundamentală legată de funcționarea noastră cognitivă este aceea că omul posedă un sistem psihic care ne face să dobândim în permanență „convingeri” despre lume. Aceste convingeri sau credințe implică oferirea unui sens cuvintelor și acțiunilor noastre și ale celorlalți.

¹ Gilbert Durand, *Arte și arhetipuri. Religia artei*, Editura Meridiane, București, 2003, p. 28.

² Martin Buber, *Eu și tu*, Editura Humanitas, București, 1992, pp. 33-34.

Astfel, dacă ne referim la „gândirea primitivă”, Levy-Bruhl o caracterizează ca fiind tributară unei mentalități „prelogice”.³

Putem merge mai departe și să considerăm că ușurința învățării elementelor inerente cunoașterii comune sunt înscrise în codul genetic. Adică *environmentul*, *habitus-ul* de care aparținem realizează o maieutică cu propria ființă, ce prin constanta timp atinge comprehensiunea cadrului respectiv.

La interferența dintre rigorile scolasticii și spiritul magic al Renașterii, Descartes sondează Eul, decelând toate ipostazele acestuia.

Totul a pornit de la „ego sum, ego existo” (Rene Descartes, *Meditațiile cu privire la prima filosofie*). „Traducerea franceză (Je suis, j'existe) scoate și mai bine în evidență ideea de repetiție, arătând că Eul concret, psihologic, personal, al lui X sau Z, cel care este legat de amintiri personale și de un anumit trup, acel Je suis, găzduiește un Eu transpersonal, metafizic, ce are rolul de a fonda metafizica și știința – J'existe.”⁴ Piosul discipol al lui Descartes, Claude Clerselier uzitează cuvântul *esprit*, și nu *l'âme*, corect etimologic, pentru a exprima noțiunea de suflet. „Este vorba doar de o altă perspectivă din care este privit același lucru. Eul psihologic este orientat spre datele simțurilor, pe care le consideră ca fiind o realitate indubitabilă. La polul opus, același Eu, «tratată» prin îndoiala de tip hiperbolă, are dubii referitoare la autenticitatea lumii sensibile pe care o suspendă.”⁵

Raportarea omului la celălalt și la univers pot fi considerate experiențe colective cu o implicare a științei, culturii în sfera socialului. Imediatul ce marchează această perioadă a umanității îl dezumanizează pe om, atingând astfel o desacralizare pe scara valorilor. Parcă viziunea nietzscheană a „reevaluării valorilor”, încă nu s-a produs, iar acele valori privite axiologic în mod *mutatis mutandis* au fost substituite. Odată cu modernismul, s-a deschis calea spre postmodernism, care ne înfățișează că sub auspiciile ciclicității este demonstrat faptul că fenomenul are incidență asupra întregului univers uman, afectând toate palierele inerente onticului, nu numai din perspectiva interpretării evenimentțiale a actului ființării.

„Descartes înțelege «eu gândesc», derivat din «mă îndoiesc» (care e o schimbare neașteptată a cunoașterii), pentru întreg sufletul omenesc, iar Kant va vedea în asta unitatea de a percepție transcendențială care e revenirea simțirii în cunoaștere. (...) Cunoașterea este cultura imanenței. Această adecvare a cunoașterii la ființa care se exprimă, din zorii filosofiei occidentale, e cea care nu ne învață decât ceea ce se știe deja și s-a uitat doar în interiorul ei. Nimic

³ Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 560.

⁴ Marius Dumitrescu, *Alchimia devenirii umane*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2007, p. 70.

⁵ *Ibidem*, p. 74.

transcendent nu ar putea să afecteze, nici să lărgască cu adevărat un spirit. Cultura autonomiei omenești este probabil, la o primă vedere, o cultură profund atee. Gândire a egalului-în-gândire.”⁶

Cuvântul în diferitele sale ipostaze stă atât la baza comunicării cât și a culturii. Însă evoluția Cuvântului, ce a pornit din cadrul bazinelor colectivității se regăsește într-o etapă a solipsismului. Ipostazierea actuală a Cuvântului îl transformă pe om într-un Demiurg, prin izolaționismul în care se regăsește. Tehnologiile moderne, cum ar fi internetul cu site-urile de comunicare, au marcat în așa măsură umanitatea, încât individul își este îndeajuns sieși. Întrebarea firească pe care o putem adresa este dacă, acest solipsism a survenit din lipsa comunicării sau dintr-o prea tehnologizantă reflectare a societății în intimitatea omului. Evoluția umană a deraiat de la propriile idealuri, iar reificarea produsă este ireversibilă, din cauza factorilor economici care tronează peste cei ai umanului. Mijloacele de transformare a societății sunt tributare unui utopism, ce au avatarizat dimensiunea ontică într-o distopie, însă nu raportată la nivel organizatorico-societal, ci o distopie personal-individuală, defalcată pe fiecare membru în parte, care nu reușește comunicarea cu semenul, decât prin intermediul tehnologiei, cu rolul de a corija neajunsurile și praxisurile acesteia, dându-i impresia atât emițătorului cât și receptorului că se află într-un spațiu idilic al verbalizării. Tehnologia poate oferi doar o comunicare lipsită de sentimente.

„Noi am avansat astăzi în era electrică tot atât cât pătrunseseră elisabetanii în era tipografică și mecanică. Trecem acum prin aceleași confuzii și indecizii pe care le-au simțit și ei, trăind simultan în două forme opuse de societate și de experiență. În vreme ce elisabetanii ezitau între experiența colectivă medievală și individualismul modern, noi parcurgem procesul invers, înfruntând tehnologia electrică. Aparent, aceasta este menită să scoată din uz individualismul și să transforme interdependența colectivă într-un fapt obligatoriu.”⁷

Orice revoluție incubă în propria-i imanență utopia. Această revoluție a modernității exprimă tehnologizarea nu numai a societății în care omul reprezintă propriul epicentru, transgresându-se astfel și asupra cadrului colectiv cu funcția de modelare a propriului destin. De la peșterile Lascaux și până la frumusețea Giocondei, omul a găsit în natură, mediul din care își poate lua modelul creativ, ce prin autoreplicare își trăiește sensul demiurgic. Ethosul în care omul se regăsește pe sine și pe semenii săi, nu mai are nimic natural,

⁶ Emmanuel Levinas, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Editura Bic All, București, 2000, pp. 181-182.

⁷ Marshall McLuhan, *Texte esențiale*, Ediția a II-a revizuită, Editura Nemira, București, 2006, p. 140.

fiind înlocuită de factorul antropic, iar drept rezultat a acestei transformări, este dispariția modelului, ca sursă de inspirație culturală. Sentimentul pancalic al omului în raportul cu lumea ca univers, în care onticul se desfășoară în toată plinătatea sa, a fost anulat, datorită faptului că acele semnături, de a căror existență Paracelsus ne atenționa, prin care omul vitruvian era capabil să se regăsească în simpatie cu transcendentul, s-au atrofiat. Cuvintele originare ce au putut exprima ceea ce nu fusese exprimat până atunci, inventându-se ca modalități de compunere a unui univers ce s-a dorit cunoscut, în prezent nemaieexistând noutatea naturalului, s-au duplicat și compus pentru a descrie lucruri abstracte și standardizate. Cuvintele nu mai sunt capabile de a forma un discurs. Dacă în trecut „arta limbajului era o manieră de a face semn, în același timp de a semnifica un lucru și de a dispune, în jurul acestui lucru semne: deci o artă de a numi și apoi, printr-o dedublare în același timp demonstrativă și decorativă, de a căpăta acest nume, de a-l închide și de a-l desemna la rândul său prin alte nume care îi erau prezența diferențiată, semnul secund, figura, aparatul retoric. (...) acum nu mai există acel cuvânt prim, absolut inițial, prin care ar fi întemeiată și limitată mișcarea infinită a discursului; de acum înainte limbajul va crește fără punct de pornire, fără punct de sosire și fără promisiune.”⁸

Cultura unei perioade istorice trăiește prin arhetipurile pe care și le re creează, demolând pe cele anterioare. Cultura este entropică, fiind într-o permanentă mișcare revoluționară. Apariția unei culturi se face numai pe ruinele alteia, pe care la momentul respectiv o consideră vetustă. O nouă cultură nu se poate implementa lent, ci doar spontan și exploziv. „Căci elementul care susține de fiecare dată culturile este substratul lor, sau ca și inconștientul lor. S-a spus despre inconștient că este zona mai adâncă, iar „inconștientul colectiv” ar fi temeiul ultim al vieții sufletești, căreia îi conferă simbolurile și arhetipurile sub înrâurirea cărora sufletul se manifestă. Cu atât mai mult am spune despre spirit că își are, ca un fel de inconștient, morfologia lui, ce nu se dezvăluie prin vise ori prin cine știe de căi ocolite, ci direct prin înregistrarea ipostazei respective.”⁹

Pentru a exprima diacronic începutul acestei stări de fapt, ne vom raporta la aspirația modernistă de a provoca o renaștere spirituală. Se observă că „spiritul” apare ca element într-o contrapondere față de urmările revoluției mecaniciste, fenomen ce a reprezentat prin industrializare modelul revenirii erei inteligenței virtuale. Renașterea spirituală a modernismului a constatat în marea diversitate de fenomene sociale asociate cu științele sufletului, unele la

⁸ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, Editura RAO, București, 2008, pp. 101-102.

⁹ Constantin Noica, *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 175-176.

o imensă depărtare de granița cu scientismul, cum ar fi spiritismul, ocultismul, monismul (haeckelian), voga „religiilor orientale”, vitalismul, nietzscheanismul, freudismul, bergsonismul, jungismul. „Revolta moderniştilor împotriva modernităţii contemporane a fost structurată de predispoziţiile ereditare ale conştiinţei umane şi ale facultăţii mitopoietice de a crea cultură, de a construi utopii, de a găsi acces la o temporalitate supra-umană şi de a aparţine unei comunităţi unite printr-o cultură comună. Toate acestea pot fi văzute ca strategii de a oferi un refugiu din calea fricii potenţial letale de o moarte personală lipsită de orice formă de transcendenţă, secularizată şi istoricizată.”¹⁰

Observăm că moderniştii nu au dorit să anuleze spiritul, ci prin apetenţa lor la arhetipurile primare, înrudite cu panteismul şi animismul, au dorit să-i ofere omului salvarea de la singurătatea în faţa morţii. Procesul cultural al modernismului s-a produs anarhic, acţionând prin profunde schimbări la nivel socio-politic. Astfel s-au impus regimurile dictatoriale, care au lăsat mari traume în spiritul umanităţii. „Noua ordine” implementată prin naţional socialism, bazată pe etatismul hegelian, în cadrul istoricismului mistic milenarist al lui Gioacchino da Fiori, amplasau omul într-o contrautopie, a cărei soluţie finală era „lupta”, cu cei din jur şi cu sine. Procesul urmărit era dezumanizarea. Corin Braga aduce în prim - planul modernităţii, anarhetipul, cu cele două feţe ale sale, cea deconstructivă şi cea constructivă. Această nouă antropologie se aplică inclusiv colectivităţilor, nu numai individului. Prima faţă a acestui Janus este anarhică şi distructivă, însă „anarhetipul poate fi citit ca descriind, într-un registru răsturnat, o realitate pozitivă, o situaţie benefică. Societatea anarhetică ar putea să vindece cel mai eficient maladiile modernităţii şi să circumscrie cu acurateţe nevoile unei lumi globalizate. Prin maladiile sociale ale modernităţii înţeleg societăţile totalitare, ideologiile rasiale, războaiele mondiale ale secolului XX. Toate acestea au derivat din incapacitatea omului modern de a gestiona procesele de diferenţiere şi ruptură, de individualizare şi afirmare a singularităţii. (...) Neacceptându-şi propria multiplicitate şi multiplicarea interioară (ca individ, ca grup social, ca stat etc.), el a proiectat aceşti multipli în alteritate (socială, naţională etc.).”¹¹

Modernismul a substituit mişcării culturale, una religioasă, dând naştere „religiilor intramundane” (Voegelin), abolind morala, pentru a o înlocui cu o etică. Acesta a fost punctul terminus de desacralizare a omului şi înlocuirea

¹⁰ Roger Griffin, Modernitate, modernism şi fascism. O „re-sintetizare a viziunii” în *Modernism şi antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, Sorin Antohi (Coord.), Publicată de Muzeul Naţional al Literaturii Române şi Fundaţia Amfiteatru, Editura Cuvântul, 2008, p. 62.

¹¹ Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip*, Ed. Polirom, Iaşi, 2006, p. 267.

acestui cu individul încătușat de societate. Abolirea omului, a dus la o societate antiumană, mitologizată și mimetică. Conform analizelor lui Berdiaev, care au reprezentat un sprijin pentru Hannah Arendt în *Originile totalitarismului*, „Utopia e întotdeauna totalitară, iar totalitarismul, în condițiile lumii noastre, e întotdeauna utopic. Iar acest lucru e legat de problema esențială: problema libertății.”¹²

Tehnologizarea excesivă a societății a transformat ființa umană într-un *homo æconomicus*, dislocându-l din propria ființă, având repercusiuni asupra coordonatei esențiale: sensibilitatea. Această coordonată inerentă dimensiunii umane se hipertrofiază, pierzându-se în multitudinea plăcerilor unui hedonism al abstractizării realității. Contopirea individului cu societatea prin tehnologizarea excesivă a lumii în care trăim, îl face să se regăsească doar în clișeele standardizării societății de consum. Consumatorismul, o boală comportamentală, cu o mare influență asupra spiritului, generatoare a unei lumpenculturi a timpurilor noastre, conduce ființa umană în derizoriul prezentului imediat, privându-l de libertatea de a alege, și prin manipulare îi erodează rafinamentul față de frumosul firescului. Controlul pe care îl exercită societatea asupra omului, deja nu îl mai ia în calcul ca ființă de sine stătătoare ci ca un procent dintr-o statistică diabolică. Înainte ca etapa de consum să ajungă la apogeu, ca o transformare radicală în conceptul de cumpărare, în comportamentul omului s-a produs o mutație, aceea prin care consumatorii au intrat într-un război concurențial. Consumatorul nu a mai fost interesat propriu-zis de produsul pe care-l achiziționează, ci doar de procesul de a-i intra în posesie, fără ca apoi să încerce o satisfacție profundă sau să-i confere bunului destinația firească de „funcție utilitară”. Datorită standardizării, bunurile au o altă funcție, nu una materială, ci una psihologică, prin intermediul brandului. „Semnul este râvnit, căutat, achiziționat și consumat. Putem spune că bunurile sunt dorite, dar nu pentru capacitatea lor de a îmbogăți cantitativ trupul sau mintea cuiva (de a le face mai sănătoase, mai bogate, mai împlinite), ci pentru potențialul lor magic de a da corpului și spiritului o formă particulară, distinsă și deci dorită (o înfățișare distinctă ce servește drept emblemă, desemnând latura cea mai avantajoasă a diferenței).”¹³

Consumatorismul a cuprins toate palierele societății, iar cultura a devenit o disimulare a unui mod utilitarist de a privi lucrurile. Cultura nu ar trebui să fie inerentă cerințelor pieții, ci să impună un mod de a combate ceea ce este bolnav într-o societate. Consumatorismul a creat o necesitate de a satisface

¹² Nikolai Berdiaev, *Împărăția spiritului și împărăția cezarului*, Ed. „Amarcord”, Timișoara, 1994, p. 222.

¹³ Zygmunt Bauman, *Libertatea*, Editura DU Style, București, 1998, p. 99.

libidoul omului actual, prin consumul fără limite și necondiționat. Cultura a devenit un fenomen mimetic, iar masele o formează în funcție de decăderea spirituală în care se vânzolesc. Omul, înstrăinat de propriul sine și de semen, reactualizează principiul lui Hobbes, *homo homini lupus*. Aspirațiile culturale nu se mai regăsesc, decât într-o pală amintire despre *uomo universale*, un vis ce s-a manifestat ca o entelehie a Renașterii, în care omul era în centrul tuturor lucrurilor, iar acum este pierdut în peregrinarea oarbă prin societate, prăbușindu-se în nenumăratele capcane, pe care singur și le confecționează. „În această societate, aparatul de producție tinde să devină totalitar în măsura în care determină nu numai ocupațiile, deprinderile și atitudinile socialmente necesare, ci și trebuințele și aspirațiile individuale. Astfel, el estompează opoziția dintre existența privată și cea publică, dintre nevoile individuale și cele sociale. Tehnologia permite instituirea unor forme noi, mai eficiente și plăcute de control social și de coeziune socială.”¹⁴

Fuga de a nu se mai descoperi prin intermediul semenilor săi este impusă de distrugerea echilibrului dintre imanent și transcendent ce a generat toate plâsmuirile pe care le uzitează omul prezentului pentru a uita de sine. Noile cutume ale societății consumatoriste, marcate de tehnologizare au eliminat factorul uman, iar omul s-a pierdut în labirintul istoriei. Astfel, în finalul peregrinării sale, după implementarea tuturor avatarurilor recrudescențe inerente fiecărei epoci parcurse, omul se va regăsi sub același semn al antropocentrismului, cu care s-a obișnuit încă din perioada Renașterii, însă în fața minotaurului devorator, se va uita ca-ntr-o oglindă.

Bibliografie

- [1] Bauman, Zygmunt. *Libertatea*. București: Editura DU Style, 1998.
- [2] Berdiaev, Nikolai. *Împărăția spiritului și împărăția cezarului*. Timișoara: Ed. „Amarcord”, 1994.
- [3] Boudon, Raymond (coord.) *Tratat de sociologie*. București: Humanitas, 1998.
- [4] Braga, Corin. *De la arhetip la anarhetip*. Iași: Polirom, 2006.
- [5] Buber, Martin. *Eu și tu*, Editura Humanitas, București, 1992.
- [6] Dumitrescu, Marius. *Alchimia devenirii umane*. Iași: Editura Tipo Moldova, 2007.
- [7] Durand, Gilbert. *Arte și arhetipuri. Religia artei*. București: Editura Meridiane, 2003.

¹⁴ Henri Marcuse, *Scrieri filosofice*, Editura Politică, București, 1977, p. 302

- [8] Foucault, Michel. *Cuvintele și lucrurile*. București: Editura RAO, 2008.
- [9] Griffin, Roger. „Modernitate, modernism și fascism. O «re-sintetizare a viziunii».” În *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*. Sorin Antohi (Coord.) Publicată de Muzeul Național al Literaturii Române și Fundația Amfiteatru, Ed. Cuvântul, 2008.
- [10] Levinas, Emmanuel. *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*. București: Editura Bic All, 2000.
- [11] Marcuse, Henri. *Scriseri filosofice*. București: Editura Politică, 1997.
- [12] McLuhan, Marshall. *Texte esențiale*, Ediția a II-a revizuită. București: Editura Nemira, 2006.
- [13] Noica, Constantin. *Modelul cultural european*. București: Editura Humanitas, 1993.

Despre problematica *dóxa* în concepția lui Platon

Adriana Mihaela Macsut

Doctorand

Universitatea din București

Rezumat

Dóxa este un cuvânt grecesc care se traduce prin opinie, credință, convingere, părere. Concepul *doxázein* se traduce prin *a formula o opinie*, iar pe fondul semantic din greaca veche înseamnă:

- a admite-în-mod-prealabil-ca-adevărat sau
- a crede în sensul de a da crezare.

Dóxa în traducere directă înseamnă *opinie* și atunci întrebarea ar fi ce este opinia. Problematica *dóxa* și *doxázein* apare în *Dialogul Parmenide*, dar este fundamentată în *Menon*, *Republica* sau *Theaitetos*. Cadrul pentru definirea conceptuală a termenilor *dóxa* și *doxázein* se raportează la calea către *gnósis*, conturată la Platon în trei etape (prezentate în *Republica*, cartea a v-a):

- *agnoia*, ignoranța, care este punctul de unde se pleacă în dobândirea cunoașterii;

- *dóxa*, opinia, o stare intermediară care este un fel de stare în care cunoașterea nu este conturată încă și

- *èpistème*, punctul terminus din cunoaștere.

Cuvinte cheie: *dóxa*, *doxázein*, *gnósis*, *agnoia*, *èpistème*.

Δόξα este un cuvânt grecesc care se traduce prin opinie, credință, convingere, părere. „Primul filosof din lume n-a scris niciun rând”¹, ci doar „și-a exprimat și a transmis de la început dragostea pentru adevăr discutând cu contemporanii săi, animat de dorința uimitoare și nemaiauzită de a formula în

¹ Alain Graf, *Marile curente ale filosofiei antice*, traducere de Nicolae Popovici, Institutul European, tipărit la Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-Științifică, Iași, 1997, p. 5. Autorul face acest comentariu în contextul prezentării maeștrilor *sophos*. „Dorința propriu-zis filosofică de a... se recunoaște înainte de toate, în întrebările care te pun în dificultate și te provoacă la... gândire, cu toate că omul se putea considera destul de elaborat.” (p. 5).

sfârșit, întrebări bune, acelea care produc răspunsuri bune”.² Se ajunge, astfel, la dorința filosofică exprimată prin trăsătura de a ști și recunoaște... întrebările care te pun în dificultate și te provoacă la reflexie, la gândire ”³.

Conceptul *dóxazein* se traduce prin „a formula o opinie, iar pe fondul semantic din greaca veche înseamnă: a admite-în-mod-prealabil-ca-adevărat și a crede în sensul de a da crezare”. Fiecare dintre oameni își poate expune ceea ce gândește printr-o opinie, dar nu orice opinie se încadrează în filosofie. În

² *Ibidem*. Cartea are ca subiecte de studiu: interogarea socratică, înțelepciunea socratică, cinismul, megaricii și scepticii, epicurismul și moștenirea aristotelică. Socrate este considerat „izvorul, iar de la el se revendică marii socratici adică, Platon și Aristotel, fiecare dintre cei doi sunt formați pe linia socratică..., pentru ca apoi, să dezvolte o filosofie originală și micii socratici: cinicii, cirenaicii și megaricii.” (p. 17).

³ Această cercetare este realizată de Aram Frenkian, *Doxografii greci*, Editura Paideia, București, 2001, p. 17. Aram Frenkian realizează o cercetare a modului cum se poate stabili autenticitatea textelor antice. El consideră că *doxografiile antice* constituie, prin fixarea și clasificarea concepțiilor fiecărui gânditor, un punct de plecare în elaborarea istoriei filosofiei. Autorul arată că s-a păstrat întreaga operă a lui Platon. „De la foarte puțini filosofi greci din antichitate ni s-au conservat operele în care și-au fixat gândirea și doctrinele lor filosofice. Acestea sunt izvoarele originale sau directe ale filosofiei antice. Astfel, posedăm întreaga operă scrisă a lui Platon, cea mai mare parte din opera filosofică a lui Aristotel, opera întreagă a lui Plotin și operele unor alți *filosofi minori*. În schimb, toate scrierile înțelepților dinainte de sofști, operele sofștilor, operele socraticilor, ale filosofilor *Academiei* vechi, medii și noi, ale vechilor peripateticieni..., a lui Teofrast ale vechilor stoicieni și ale stoicienilor medii, ale lui Epicur și ale epicurienilor..., ale scepticilor și neopitagoricienilor sunt pierdute pentru noi. Din ele nu avem decât fragmente citate de autori vechi, fragmente culese cu mare îngrijire de savanți filologi moderni și care constituie tot izvoare originale sau directe ale autorilor... Pentru filosofii de dinainte de Socrate avem culegerea lui Hermann Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, în trei volume, ediția a V-a, îngrijită de Walther Kranz, 1935-1937, vol. III, conținând un index bogat. Culegerea aceasta conține atât fragmente cât și referate despre filosofii naturaliști și sofști. Așa cum prezentăm în *Doxografi greci*, pentru filosofii care au scris în versuri, ca Xenofanes, Parmenide, Empedocle și Timon Sillograful, *Diels* a dat o ediție separată în *Poetarum philosophorum fragmenta*, Berlin, 1901. Prin aceste culegeri ale lui *Diels*, adunările de fragmente anterior făcute, precum cea a lui Mullach, *Fragmenta philosophorum Graecorum*, Paris, 1860-1881, devin caduce pentru pre-socratici și acolo unde avem texte critice, cum vom vedea mai departe. Culegerea de fragmente ale lui Heraclit, făcută de Ingram Bywater, își păstrează însă mai departe valoarea: *Heracliti Ephesii reliquiae*, Oxford, 1877. Scrierile sofștilor sunt, de asemenea, în întregime pierdute, în afară de micile fragmente culese de *Diels* în *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ediția a V-a, reeditată de Kranz, vol. II, pp. 252 - 404. Numai tratatul scris de un sofist inferior anonim este conservat în mare parte (*Diels-Kranz*, Vors. 5, vol. II, pp. 405 - 416). Operele urmașilor lui Socrate - Antistene, Artistip din Cyrene, Euclides din Megara - sunt, de asemenea, pierdute. S-a păstrat opera socratică a lui Xenofon, autorul faimoaselor *Memorabilia*, *Amintiri despre Socrate*. Scrierile urmașilor lui Platon... nu le mai avem.” (pp. 5 - 7).

grecește, o *opinie* (*dóxa*) nu valorează „decât în măsura în care exprimă punctul de vedere al celui care o emite”.⁴ Pentru a fundamenta *dóxa* în concepția socratică (prezentată în dialogurile platoniciene), „interlocutorii trebuie să consimtă să-și depășească punctul de vedere personal, al subiectivității, să depășească opiniile proprii, astfel încât, să poată sesiza lucrurile așa cum sunt, și nu așa cum... par”.⁵

Cercetarea în spiritul *dóxei socratico-platoniciene* are drept scop distingerea între aparență și realitate care se face în două etape:

- prin discuții polemice în care se emit diferite opinii particulare;
- prin depășirea punctelor de vedere particulare ale opiniei spre a se ajunge la *dreaptă opinie* (*órtodoxa*), adică, la găsirea răspunsului care îi permite unui om să știe ce este lucrul despre care se vorbește, iar astfel, o *opinie* (*dóxa*) devine rațională și poate fi fondată din punct de vedere filosofic.

Rezultă că *dóxa* permite, astfel, puterea care îngăduie judecata asupra aparenței,⁶ iar prin dialogurile platoniciene se descoperă *dóxa* prin care se evaluează gradul de încredere în perceperea adevărului. Prin urmare, se conturează *dóxa platoniciană* care este „o capacitate (*dinamis*) a sufletului de a avea *opinie* (*dóxa*) (...), iar obiectul opiniei este... ceea ce pare să fie și să nu fie”⁷ și *doxázein* care constituie capacitatea de a elabora opinii (*dóxai*)

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cf. Al. Posescu, *Platon și filosofia dialogurilor*, Editura Garamod, București, 2001, p. 236. Autorul reușește să întocmească o bună exegeză a dialogurilor platoniciene. Concluzia lui este că evoluția platoniciană nu duce neapărat la elaborarea unui sistem sau către „unui sistem ca scop” (p. 236). Filosoful conchide că există totuși o „filosofie a dialogurilor sale” (p. 27).

⁷ Obiectul opiniei platoniciene este prezentat cf. Valentin Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon*, Editura Paideia, București, 2006, pp. 50-53. Prezentarea este făcută în contextul pasajului *Republica* 476d - 485b, considerată partea metafizică a acestei scrieri platoniciene.

„Acest pasaj are o importanță specială deoarece el introduce, în termeni deosebiți de clari, complicata problematică a *epistemologiei metafizice* platoniciene (N. White) ce gravitează în jurul conceptului de *Formă* sau *Idee* (*eidos* sau *ideea*). Desfășurarea celebrei părți metafizice a *Republicii* are loc în mai multe etape, destul de sugestiv ordonate:

a) introducerea distincției dintre știință (cunoaștere), opinie și necunoaștere (ignoranță); de regulă, comentatorii consideră ca importanți numai primii doi termeni; voi arăta ce relevant este să fie considerați toți trei postulând obiecte diferite pentru fiecare dintre aceste capacități cognitive, Platon ajunge să introducă noțiunea de *Formă* (ca obiect al științei, 476d - 485b).

b) caracterizarea din perspectiva filosofiei morale, este ceea ce el numește *sufletul filosofic* (485b; 497b);

despre ceea ce ar putea *să fie* sau *să nu fie*. Totuși, exegetul platonician trebuie să încerce să evite a cădea în capcana opiniilor prea subiective și să se situeze pe o poziție detașată, de independență sistemică față de acest „zeu al filosofiei”,⁸ iar „o interpretare unică a scrierii platoniciene poate exista doar în frazeologia superficială a spiritelor necritice sau al fanaticilor culturali”.⁹

Dóxa, în traducere directă, înseamnă *opinie*. Atunci întrebarea ar fi *Ce este opinia?* Răspunsul e că, în general, reprezintă un concept principal pentru epistemologie și gnoseologie, „fiind o hartă a spațiilor înconjurătoare, după care ne orientăm”.¹⁰ Problematika *dóxa* apare în *Parmenide* dar este fundamentată în *Menon*, *Republica* sau *Theaitetos*.

Cunoașterea descrie *ceea-ce-este*, iar *necunoașterea* se referă la *ceea-ce-nu-este*. Rezultă că trebuie găsit un domeniu intermediar și aceasta este *opinia* care are ca obiect *opinarea*. Prin urmare, pentru a ajunge la caracterizarea opiniei, se impune clarificarea problemei cunoașterii. *Calea către gnósis* (*cunoaștere*) se conturează la Platon în trei etape (prezentate în *Republica*, *Cartea a v-a*), unde *dóxa* (*opinie*) este a doua etapă:

- *agnoia* (*ignoranță*) care este punctul de unde se pleacă în dobândirea cunoașterii;
- *dóxa* (*opinie*), o stare intermediară în care cunoașterea nu este conturată încă;
- *èpistème* (*știință*), punctul terminus din cunoaștere.

Prin *agnoia* (*ignoranță*) se ajunge la falsuri, *ceea-ce-nu-este* (*me ón*), *èpistème* dezvăluie *adevăruri*, ilustrând *ceea-ce-este* (*tó ón*), iar *dóxa* (*opinie*) descrie valori intermediare, *ceea-ce-este* (*tó ón*) și *ceea-ce-nu-este* (*tó me ón*).

După clarificarea etapelor cunoașterii, Platon se întreabă dacă lucrurile pot fi cunoscute în totalitate. În acest sens, *Cartea a V-a* din *Republica* prezintă o discuție în care Socrate îl întreabă pe Glaucon despre „lucrul care este întru totul poate fi întru totul cunoscut, iar cel care nu este deloc este cu

c) repunerea temei cetății drepte din perspectiva căutării *Formei Dreptății* de filosoful - rege, singurul apt să vadă dincolo de aparențele vieții publice sau ale caracterelor oamenilor. (...) (479a - 502c).

d) repunerea științei sub formă rafinată a problemei cunoașterii supreme, accesibile doar filosofului (...) (502d - 506d).

e) introducerea celor trei analogii: *Soarele*, *Linia divizată* și *Peștera*, pentru a sugera că accesul cognitiv la *Bine* nu e unul direct, ci doar sugestiv, analogic. (...) (506e - 518d) (...) (518d - 541a)” (pp. 50-51).

⁸ Cf. Valentin Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon*, op. cit., p. 53.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A se vedea *Dicționar de filozofie contemporană*, vol. I, coordonatori Jonathan Dancy, Ernest Sosa, Editura Trei, Iași, 1999, p. 153.

totul de necunoscut”.¹¹ Socrate conchide că dacă ar exista ceva astfel încât, totodată, *să nu fie și să fie*, rezultă că acel lucru ar fi situat între *existență pură* și *inexistență absolută*, întrucât există *stricto modo* doar *știință* care se referă la *ceea-ce-este* și *ignoranță* care reprezintă *ceea-ce-nu-este*.

Întrebarea pe care și-o pune Socrate este cum se poate ajunge de la *ceea-ce-nu-este* la *ceea-ce este*. Înseamnă că trebuie să existe o stare intermediară reprezentată de *dóxa*, *ce are* ca obiect de studiu *opinarea* (*doxázein*). Această stare numită *dóxa* este cuprinsă în intervalul dintre *ἀγνοια* și *πιστήμη*.¹² Dar acela care expune o opinie (*dóxa*) trebuie să *opineze* despre ceva, întrucât *nu poate să opineze* despre nimic, dar nu poate nici *să opineze despre cunoașterea adevărată*, *ceea-ce-este*, adică *despre épistémē*. Nu sunt *opiniabile* nici *ceea-ce-este* și *nici ceea-ce-nu-este*, adică *agnoia* (*ingnoranță*). Opinia nu este nici cunoaștere, nici necunoaștere, ci este inclusă în intervalul dintre cele două.

Poate apărea și o cunoaștere neadevărată, conturându-se o falsă opinie. Există, așadar, o *opinie falsă* (*dóxa pseudēs*) care, la o privire superficială, ar însemna *opinie despre nimic*. Se exprimă însă în textul platonician nedumerirea dacă poate cineva să-și imagineze că a ști ceva sigur nu este identic cu *ceea ce nu știe* și *nici cu ceea nu știe că nu știe*. În caz contrar, rezultă numai opinii false, deoarece se cunoaște totul sau nu se cunoaște nimic. Aceste opinii false se referă la ceea ce nu există. Concluzia este că *dóxa pseudēs* reprezintă „o opinie care este alta, atunci când cineva, schimbând în gândirea sa ceva existent cu altceva, tot existent, afirmă că există unul în locul altuia”.¹³

Rațiunea și cunoașterea conduc la eliminarea opiniei false pentru că are loc un proces de gândire care este definit precum „un discurs pe care sufletul îl desfășoară către sine, despre cele pe care le cercetează”.¹⁴ Opinia falsă poate fi eliminată doar prin cunoaștere autentică. Totuși, așa cum se arată în *Dialogul Menon*, opinia adevărată nu determină „întotdeauna cunoașterea autentică, deoarece acel care deține știința izbutește întotdeauna, câtă vreme cel care are doar presupunerea corectă, uneori izbândește alteori nu”.¹⁵ Prin urmare, baza cunoașterii autentice este întemeiată pe opinii fundamentate printr-o cercetare corectă, iar opinia dreaptă, fără un temei suficient, poate fi doar întâmplător adevărată. Este nevoie atunci de fondarea opiniei care se realizează prin două etape: corectarea opiniei false și fixarea opiniei adevărate.

¹¹ Cf. *Republica*, vol. I, p. 525.

¹² Cf. Alain Graf, *Marile curente ale filosofiei antice*, p. 6.

¹³ Cf. *Republica*, vol. I, p. 243.

¹⁴ *Ibidem*, p. 244.

¹⁵ Cf. *Menon* 97c.

Astfel, are loc un proces în care opiniile adevărate sunt cercetate spre a obține cunoștințe raționale stabile; părerile fiind legate printr-un raționament cauzal.¹⁶ Așadar, *dóxa* fundamentată reprezintă o afirmație, rezultată în urma unui proces de gândire, mai încet sau mai rapid, iar „actul prin care este formulată se numește a cuvânta... *dóxa*, cuvânt spus către sine.”¹⁷

Bibliografie

- [1] Damer, Eduard T. *Attacking Faulty Reasoning: A Practical Guide to Fallacy-free Arguments*, Edition Belmont, California, 2009.
- [2] Dancy, J., E. Sosa. *Dicționar de filozofie contemporană*. Iași: Editura Trei, 1999.
- [3] *Fragmentele presocraticilor*. Trad. integrală după ediția Diels-Kranz, cu introducere și note de S. Noica și C. Noica. Iași: Junimea, 1974.
- [4] Frenkian, Aram. *Doxografii greci*. București: Editura Paideia, 2001.
- [5] Graf, Alain. *Marile curente ale filosofiei antice*. Iași: Institutul European, tipărit la Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 1997.
- [6] Harper, Douglas. *Online Etymology Dictionary*. 2001, <http://www.etymonline.com/index.php?search=doxa&searchmode=none>.
- [7] Mureșan, Valentin. *Comentariu la Republica lui Platon*. București: Editura Paideia, 2006.
- [8] Platon. *Republica*. vol. I. Traducere din grecește, introducere și note de Vasile Bichigean. București: Tipografia Profesională Dinu Ionescu, 1923.
- [9] Platon. „Republica” (partea I-V). În Platon, *Opere* V. Editori Constantin Noica și Petru Creția, traducător Andrei Cornea. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- [10] Posescu, Al. *Platon și filosofia dialogurilor*. București: Editura Garamond.

¹⁶ Cf. *Menon 98a*. Opiniile adevărate sunt comparate cu *statuile lui Dedal*, care, dacă nu sunt legate, fug. Legarea sau fixarea opiniei adevărate are loc printr-un lanț de explicații.

¹⁷ *Ibidem*.

Ontologie și recesivitate în concepția lui Mircea Florian

Ștefan Grosu

Doctorand

Universitatea din București

Rezumat

Punctul de plecare în această prezentare ontologică îl constituie un reper care poate fi numit etic și pe care Mircea Florian îl numește dat universal. Determinarea raportului realitate - acțiune, în accepția floriană, are drept scop să afle în ce condiții atribuie realitatea unui lucru. Dualismul dintre nouitate și repetiție, consideră filosoful, este o problemă fundamentală a gândirii europene. Această problematică conduce către un nou dualism: discontinuu-continuu sau discontinuitate-continuitate. La rândul său, dualismul dintre schimbare-persistență, este văzut de Mircea Florian, ca provenind din antichitatea greacă, iar dualismul dintre finit și infinit se înscrie tot în sfera timpului, dar se raportează și la spațiu. De precizat că raporturile ontologice sunt analizate prin aplicarea Teoriei recesivității, o concepție originală prin care Mircea Florian realizează o privire sintetică despre existență. Mircea Florian nu stabilește efectiv un criteriu al adevărului prin aceste raporturi recesive ontologice fundamentale, ci realizează, mai degrabă, o meditație prin care încearcă să facă auzită vocea moralei.

Cuvinte cheie: ontologie, etică, realitate-acțiune, nouitate-repetiție, discontinuu-continuu, schimbare - persistență (substanță), finit-infinit.

Preliminarii

Pentru fiecare om se constituie filosofia prezentului ce are menirea „de căpetenie să restabilească în toată puritatea ei concepția ontologică a cunoașterii și să demaște rătăcirile”.¹ Punctul de plecare în această cugetare filosofică ontologică este un reper care nu poate fi numit etic, „un dat, și

¹ Mircea Florian, *Cunoaștere și existență*, îngrijire ediție și postfață de Nicolae Gogoneață, Editura Garamond, București, 2006, p. 185.

anume un dat universal”.² Raporturile ontologice sunt analizate sub aspect recesiv. În acest sens, se impune mențiunea că Mircea Florian elaborează o doctrină originală despre *recesivitate* în calitate de structură caracteristică a lumii: „concepută și elaborată în două volume, lucrarea postumă *Recesivitatea ca structură a lumii*, adevărat testament filosofic al gânditorului Mircea Florian (1888-1960), se prezintă ca o încercare de a lumina resorturile gândirii omenești, și totodată, de a propune și motiva o nouă viziune asupra lumii, asupra structurilor ei fundamentale.”³ Prin *Teoria Recesivității*, filosoful realizează o privire sintetică asupra existenței.⁴ Ideea de bază a ontologiei introdusă prin *recesivitate* arată că structura universală „a datului este relevată de dualitatea recesivă, adică de existența a doi factori opuși, dar legați necesar, din care unul domină pe celălalt care totuși păstrează o semnificație superioară”⁵.

Factori din alcătuirea dualismelor ontologice recesive (realitate-acțiune, noutate-repetiție, discontinuu-continuu, schimbare-persistență (substanță), finit-infinit) se află într-o simbioză ontologică pentru că sunt dați simultan „fără posibilitatea derivării unuia din celălalt și fără posibilitatea ca primul factor să poată fi gândit independent de al doilea, numit factor recesiv”.⁶ Rezultă că ontologia, în accepția *recesivității*, include: categorii ontologice fundamentale care au fost prezentate anterior la secțiunea categorii, cât și aspecte ale ontologiei umane care sunt cuprinse în antropologie, sociologie, psihologie, cosmologie.

Realitate-acțiune

Omul din doctrina antropomorfică floriană are putere asupra naturii exterioare, fiind ființă rațională și știe cum să își manifeste raționalitatea scopului.⁷ La nivelul ființei umane care este ancorată într-o ontologie socială se manifestă sentimente duale, precum iubire și ură. Apare, astfel, necesitatea formulării unui imperativ criptoteleologic care arată că rațiunea nu reprezintă

² *Ibidem*, p. 13.

³ Nicolae Gogoneață, Ioan C. Ivanciu, „Studiu introductiv la Mircea Florian”, în Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, Editura Eminescu, București, 1983, p. 7.

⁴ Problematika *recesivității* a fost prezentată cf. Ștefan Grosu, „Etica în caracterizare recesivă”, în *Umanism, Educație, Resurse Umane*, editori Viorel Guliciuc, Roxana-Ema Dreve, Valeria-Alina Miron, Gabriela Platon, Mariana Socoliuc, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2011, p. 45.

⁵ *Idem*, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, ed. cit., vol. I, p. 45.

⁶ Victor Voicu, „Implicații ontologice ale raportului recesiv”, în *Analele Universității Dunărea de Jos, Seria Filosofie*.

⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Știința logicii*, Editura Academiei, București, 1966, p. 749.

„singurul temei al determinării umane”⁸ și care este tocmai acest raport recesiv dintre realitate și acțiune.

Determinarea realității ca raport de acțiune ajută la rezolvarea a două probleme: „a) în ce condiții atribuim realitatea unui lucru; ... b) „cum se comportă față de realitate opoziția clasică esență-existență”.”⁹ Realitatea implică a fi real care „este o relație a lucrurilor, fondată pe structura intimă a lucrurilor”.¹⁰ Realul și realitatea se ancorează, în acest mod, într-o structură complexă a opozițiilor recesive:

- „primatul realului ca acțiune reciprocă, transpus involuntar, oarecum contagios, asupra calității inerente, esențiale de *poziție* sau *auto-afirmație* și astfel, se produce iluzia că fictivul, idealul și suprealul ... se... realizează prin ele însele, independent de raportarea recesivă la real”¹¹;

- „realitatea nu este absolutul clasic, ci țesătura de relații active”¹²;

- „realul este structurat relațional datorită presiunii exercitate asupra realului”¹³;

- „realitatea este dată pe baza datului”¹⁴.

Se impune prezentarea condițiilor pentru a caracteriza acțiunea care sunt:

- „prima condiție a acțiunii este individualul schimbător care exercită o acțiune”¹⁵;

- „a doua condiție este timpul, orice acțiune se petrece în timp”¹⁶.

Acțiunea se referă, așadar, la „concret, individual, schimbător”¹⁷ și este legată recesiv de realitate prin „gândirea care se află în mijlocul realității care se definește prin acțiune”¹⁸.

Noutate-repetiție

Noutatea lasă impresia unei monotonii a repetiției,¹⁹ dar monotonia nu este prezentată în sensul propriu, o repetiție, ci este „rezultatul psihologic,

⁸ Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Karl Vorländer, Philosophische Bibliothek, Bd. 41 Leipzig: Dürr, 1906, p. 51.

⁹ Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, ed. cit., vol. II, ediție îngrijită, note și postfață de N. Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, Editura Eminescu, București, 1987, p. 310.

¹⁰ *Ibidem*, p. 316.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, *Recesivitatea ca structură a lumii*, ed. cit., vol. II, p. 438.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 92.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Paul Valéry, *Variété, III*, Publisher, Gallimard, Paris, 1936, p. 302.

subiectiv al unei anume repetiții, al repetării, în serie, al noutăților care blazează și enervează”.²⁰ Dar stă în calea înțelegerii noutății „deprinderea de a gândi noutatea ca o răsturnare absolută, cu ceva cu totul altul...”.²¹ Se ajunge la un psihologism, iar ieșirea „este acceptarea repetiției, al identicului ca partener necesar, dar recesiv al noutății”²² care „domină realitatea”.²³

Dualismul dintre noutate și repetiție este o problemă fundamentală a gândirii europene care își are rădăcina „odată cu apariția științei naturii la grecii”²⁴ constituite prin „negarea creației, din nimic și a dispariției din nimic, adică a presupusei treceri la ceva și de la ceva la nimic, și prin afirmarea «existenței» adică a persistenței, a indestructibilității, a repetiției, a identicului”.²⁵

Discontinuu-continuu

Problema noutății a călăuzit gândirea „aproape în fiecare moment, spre un nou dualism, a cărui recesivitate se cere demonstrată: discontinuu-continuu sau discontinuitate-continuitate, cel de al doilea având funcția de factor recesiv”.²⁶ Discuția despre acest dualism are loc „și astăzi sub imperiul unor definiții vulgare”.²⁷

Discontinuitatea constituie „o experiență primară, ..., elementară și recesivă”²⁸ dar „prin discontinuitate, se înțelege, în mod vulgar, un gol, *un hiatus* în lucruri”.²⁹ Rezultă că singurul dat este discontinuu³⁰ însă „fără continuitate nu este cu puțință înțelegerea lucrurilor, rezultă din prezența recesivă continuității alături de discontinuitate, cum s-a constatat la raportul dintre deosebire și asemănare, multiplu și unu, noutate și identitate”.³¹

Schimbare-persistență (substanță)

Schimbarea înseamnă o succesiune a unor calități care se succed din motive contrare întrucât „contrarul este din contrar, iar după Heraclit toate iau

²⁰ Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, ed. cit, p. 129.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 142.

²⁷ *Ibidem*, p. 142.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, pp. 142, 143.

³⁰ *Ibidem*, p. 142.

³¹ *Ibidem*, p. 143

naștere din contrar”.³² Nu constituie, în general, esența lucrului, opusă imaginii și nu s-a consemnat cine a stabilit pentru prima dată termenul latin de *substantia*.³³ Provine din termenul grec *οὐσία* care a fost tradus în latină prin: *essentia* sau *substantia*.

Dualismul stabilit de filosof între schimbare-persistență „este poate dualismul cel mai vechi, fiindcă el domină gândirea celor dintâi filosofi greci și cel mai considerabil de-a lungul timpului până în preajma secolului al XIX-lea când începe un reviriment care merge până la părăsirea noțiunii de substanță și îngrădirea noțiunii mai largi de persistență”.³⁴ Totuși o problemă în acest dualism o reprezintă „coexistența a celor doi factori, a schimbării și a persistenței”,³⁵ dar „superioritatea explicației prin recesivitate”³⁶ rezolvă dilema. Astfel, prin experiență se arată că însăși „schimbarea, ca fapt fundamental postulează persistența ca factor recesiv”³⁷ și rezultă că substanța este termenul dominant.

Finit-infinit

Dualismul dintre finit și infinit este legat de cel dintre timp și eternitate, iar „cele două dualități sunt adeseori întrețesute în istoria sistemelor filosofice și a teoriilor științifice atât de intim, încât eternitatea pare un sinonim al infinitului, iar timpul al finitului”.³⁸

Finit și infinit acoperă o sferă foarte largă „fiindcă se aplică deopotrivă la timp, spațiu, mișcare, cauzalitate, număr, deci tot ce are un aspect cantitativ (bunătate, înțelepciune, știință, voință)”.³⁹

Ideea de infinit „a obsedat și continuă a chinui spiritul omului”⁴⁰ și „pe cât de aproblematic este finitul, pe atât de problematic este infinitul”.⁴¹ La rândul ei, ideea de finit este aproblematică, deoarece „exprimă experiența noastră obișnuită”,⁴² dar „dominarea ideii de infinit n-a fost niciodată serios

³² *Idem, Cosmologia elenă*, ediție îngrijită de Gheorghe Vlăduțescu, Editura Paideia, București, 1993, p. 66.

³³ *Ibidem*, p. 176.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 169.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 192.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 192.

amenințată,⁴³ rezultând un dat determinat dintr-o experiență limitată, definită care este o constituție esențială a existenței.⁴⁴

Marele paradox al infinitului se întrevade în *idealul transcendent*, un atribut al lui Dumnezeu, iar astfel „infinitul este asociat recesiv finitului”.⁴⁵ Analiza floriană arată că infinitul „nu poate fi acceptat decât în funcție recesivă, în rolul normal de adjuvant al finitului, fără a sacrifica prin aceasta specificul său”.⁴⁶

Concluzii etice

Mircea Florian nu stabilește efectiv adevărul prin aceste raporturi recesive ontologice fundamentale, ci realizează o meditație prin care arată că nu a „progresat prea mult pe calea dezlegărilor definitive”⁴⁷ dar în această incertitudine s-a conturat totuși „vocea moralei... imperative transcendente... care nu purcede din lumea noastră ci este vocea martir și a cerului”⁴⁸ care constituie „nucleul mistic, ... religios starea de perfecție”.⁴⁹ Rezultă atunci că omul, ancorat în realitate ține cont în acțiunea sa etică de această voce a moralei nu poate fi „aventurierul care pune în practică morala lui Pascal: morala este o *prinsoare*, un *risc*, sau însăși vorbele sale: Este bine să lucrăm câteodată pentru ceva *nesigur*, pentru probabilități, căci, în viața de toate zilele, nesiguranța este regula, siguranța este excepția”.⁵⁰

Finitul și infinitul determină limitele lumii, iar „limitele gândirii lumii sunt necesare... precum limitele realității sunt limitele gândirii”,⁵¹ iar omul prin raportare la finit și infinit trece „peste oglinda învăluitoare a lumescului, el se lasă pătruns de acea plângere cosmică”⁵² devenind „martor și frântură con-substanțială a indefinibilului absolut”⁵³. Cum poate însă fi înțeles acest misterios infinit care nu poate fi reprezentat ci doar imaginat și „cum vom ieși

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 196.

⁴⁷ *Idem*, *Îndrumarea în filosofie*, ediția a II-a, îngrijită note și postfață de N. Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, Editura Eminescu, București, 1992.

⁴⁸ Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. II, *ed. cit.*, p. 9.

⁴⁹ *Idem*, *Misticism și Credință*, Editura Minerva, București, 1993, p. 27

⁵⁰ *Idem*, *Arta de a suferi. Treptenic sufletesc*, Editura Garamon, București, 2000, p. 45.

⁵¹ Bogdan Popoveniuc, „Distincția dintre infinitul real și infinitul conceptual în posteritatea kantiană”, *Revista Română de Semio-Logică (pe Internet)*, http://www.rosfir.goldenideashome.com/archiv/2002_1-2/3BogdanPopoveniuc.pdf, 07.06.2011.

⁵² Marius Cucu, *Pendulări în abstract*, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 145.

⁵³ *Ibidem*.

din labirintul infinitului”?⁵⁴ Ieșirea din labirint se face prin cantonarea în valoarea etică a binelui care este reprezentat de „«bine rotunjitul» finit, în «Sphairos-ul» lui Parmenide, gânditorul care a inspirat nu numai pe Zenon, dar și pe atâția urmași antici moderni până în vremea noastră”.⁵⁵ Infinitul poate fi înțeles prin „ordinea transcendentă a divinului”.⁵⁶

Realitatea și acțiunea determină ontologia, dar „faptele ne atestă că seria causală nu are și nu poate avea început”.⁵⁷ Realitatea ontologică este compusă „din indivizi și dacă individualul este, prin definiție, schimbător, orice schimbare are o cauză și ea presupune un alt individ și tot așa mai departe la infinit”,⁵⁸ iar „acțiunea indivizilor nu cunoaște nici început și nici sfârșit, fiindcă realitatea ca atare n-are început și nici sfârșit”⁵⁹ dar „seria causală ar... putea avea un început, dacă prima cauză ar fi o persoană divină, în sine nesupusă schimbării... care determină, schimbă și chiar crează totul” rezultând „saltul teologic în Infinitul absolut, plinar”⁶⁰ care „vine să salveze infinitul actual”.⁶¹ Totuși, în fața infinitului, „omul se simte... stingher”⁶² și apare atunci o teribilă suferință a omului care „a dobândit memoria inimii, amintirea suferințelor morale”.⁶³ Acțiunea și realitatea în care este ancorat omul este dominată de *noutate-repetiție*, *discontinuu-continuu* și *schimbare-persistență*, dar, totuși, acest om este însetat de infinitul divin, iar salvarea din această zbatere este un demers etic panteist realizat prin apelul la „etica lui Spinoza, filosoful fizic, însetat de veșnicie”⁶⁴ care arată „în cele cinci părți ale sale că panteismul este singura cale care mai duce azi de la știință la teologie”.⁶⁵

Bibliografie

- [1] Cucu, Marius. *Pendulări în abstract*. Iași: Editura Institutul European, 2008.

⁵⁴ Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, ed. cit., p. 194.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 197.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 205.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 206.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Idem*, *Arta de a suferi*, ed. cit., p. 11.

⁶³ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 18.

⁶⁵ *Ibidem*.

- [2] Florian, Mircea. *Recesivitatea ca structură a lumii*. vol. I. București: Editura Eminescu, 1983.
- [3] Florian, Mircea. *Recesivitatea ca structură a lumii*. vol. II. București: Editura Eminescu, 1987.
- [4] Florian, Mircea. *Cosmologia elenă*. București: Paideia, 1993.
- [5] Florian, Mircea. *Misticism și Credință*. București: Editura Minerva, 1993.
- [6] Florian, Mircea. *Arta de a suferi. Treptenic sufletesc*. București: Editura Garamond, 2000.
- [7] Florian, Mircea. *Cunoaștere și existență*. București: Editura Garamond, 2006.
- [8] Hegel, Wilhelm, Friedrich. *Știința logicii*. București: Editura Academiei, 1966.
- [9] Gogoneață, Nicolae. *Postfață*. În Mircea Florian. *Cunoaștere și existență*. București: Editura Garamond, 2006.
- [10] Gogoneață, Nicolae; Ioan C. Ivanciu. „Studiu introductiv la Mircea Florian”. În Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I. București: Editura Eminescu, 1983.
- [11] Grosu, Ștefan. „Etica în caracterizare recesivă”. În *Umanism, Educație, Resurse Umane*, editori Viorel Guliciuc, Roxana-Ema Dreve, Valeria-Alina Miron, Gabriela Platon, Mariana Socoliuc. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2011.
- [12] Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Karl Vorländer, Philosophische Bibliothek, Bd. 41 *Leipzig*: Dürr, 1906.
- [13] Popoveniuc, Bogdan. „Distincția dintre infinitul real și infinitul conceptual în posteritatea kantiană”. *Revista Română de Semio-Logică* (pe Internet), http://www.rosir.goldenideashome.com/archiv/2002_1-2/3BogdanPopoveniuc.pdf.
- [14] Valery, Paul. *Variété, III*. Paris: Publisher Gallimard, 1936.

Viziunea lui John Mearsheimer asupra minciunii strategice în contextul teoriei neorealiste a relațiilor internaționale

Leria Boros

Doctorand
Universitatea din București

Rezumat

Primii teoreticieni realiști ai relațiilor internaționale concep omul ca fiind o ființă conflictuală avidă de putere și de bogății. Realistii clasici și neorealiștii și-au schimbat într-o anumită măsură viziunea și consideră că principala caracteristică a relațiilor internaționale este anarhia cauzată de absența unei instituții care să supraguverneze statele. John Mearsheimer este unul dintre adepții neorealismului, iar concepția sa despre minciuna internațională nu se abate de la neorealism.

Acest articol prezintă viziunea lui Mearsheimer despre minciuna internațională, pornind de la argumentele sale privind justificarea minciunii și continuând cu clasificarea tipurilor de minciuni internaționale, expunând, în același timp, criticile care se pot aduce teoriei autorului.

Cuvinte cheie: *realism clasic, neorealism, minciună internațională, lider, constructivism, teoria critică.*

Introducere

Obiectivul acestei lucrări este de a aduce în discuție teoria lui John Mearsheimer despre minciuna strategică. Pentru a înțelege poziția autorului vizavi de acest concept trebuie să-l situăm în contextul teoriei neorealiste a relațiilor internaționale, deoarece Mearsheimer este un reprezentant al neorealismului ofensiv. Înainte de a expune propriu-zis radiografia minciunii internaționale pe care autorul o face în lucrarea *De ce mint liderii: Adevărul despre minciună în politica internațională*, publicată în anul 2011, voi prezenta rădăcinile realiste ale neorealismului internațional, precum și trăsăturile generale ale teoriei neorealiste. Prin urmare, în partea de început a articolului mă voi ocupa succint de autorii realiști – de la Tucidide la Hans Morgenthau – care au inspirat teoria neorealistă, în a doua parte voi atinge

principalele puncte ale neorealismului, iar a treia parte va fi consacrată exclusiv abordării lui Mearsheimer privind minciuna strategică în relațiile internaționale. Voi arăta, de asemenea, care sunt punctele slabe ale teoriei lui John Mearsheimer și cum pot fi ele atacate de adepții teoriei critice și ai constructivismului. Voi aduce, de asemenea, propriile critici la teoria lui Mearsheimer despre minciuna internațională.

Realisti, precursori ai neorealismului

Neorealiștii se consideră moștenitorii sau cei care continuă o tradiție a interpretării relațiilor internaționale, tradiție ce începe încă de la Tucidee, autorul unei istorii a *Războiului Peloponeziac*, lucrare în care el își expune scepticismul privind rolul moralei în politica externă.¹ Alt exponent al realismului este considerat Kautilya, un autor Indian din secolul al IV-lea î.H. El a scris o lucrare intitulată *Arthashastra* („Știința câștigului material”) în care a descris omul ca fiind o ființă cu o fire conflictuală și dominată de dorința de a dobândi bogății și teritorii.² Sun Tzu, cu opera *Arta războiului*, este alt autor antic realist. Niccolò Machiavelli (1469–1527) este și el socotit un precursor al realismului în teoria politicii internaționale.³ Teoria sa cuprinde două aspecte esențiale: pragmatismul și viziunea negativă asupra naturii umane.⁴ Nelipsit din lista autorilor ce au prefigurat teoria realistă este Thomas Hobbes, celebru pentru viziunea sa despre natura umană conflictuală. Potrivit lui Hobbes, oamenii s-au constituit în stat din cauza fricii, fiindcă se aflau mereu în război și viața le era în pericol. Ei au însă nevoie să fie conduși de un suveran absolut, care să țină în frâu impulsurile conflictuale ale oamenilor.⁵

Realismul clasic se referă la interpretarea realistă a relațiilor internaționale așa cum se regăsește la autori precum Edward Hallett Carr, care a scris, printre altele, *Criza de 20 de ani*, John H. Herz, Hans Morgenthau, George Kennan, Raymond Aron, Reinhold Niebuhr. Printre autorii neorealiști se numără Kenneth Waltz, Robert J. Art, Joseph Grieco, Robert Jervis, John Mearsheimer, Randall Schweller, Stephen Walt. Cea mai nouă variantă a realismului este neorealismul, care mai poartă și denumirea de realism

¹ Colin Elman, „Realism”, în Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the 21st Century. An Introduction*, Routledge, New York, 2007, p. 11.

² <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/313486/Kautilya> (consultat la data de 28.09.2012)

³ Colin Elman, *op. cit.*, p. 12

⁴ Scott Erb, *Machiavelli and Power Politics*, lucrare prezentată la Universitatea din Maine, Farmington, la 26 octombrie 2005.

⁵ Colin Elman, *op. cit.*, p. 12 .

structural, fiindcă neorealiștii susțin că structura sistemului internațional are o importanță majoră în configurarea relațiilor internaționale.

Neorealismul – aspecte generale

Asumsiile principale pe care se bazează teoria neorealistă sunt următoarele:

- sistemul relațiilor internaționale este unul al anarhiei;
- actorii primari ai acestui sistem sunt statele;
- cel mai important obiectiv al statelor este securitatea.⁶

Aceste supoziții se regăsesc în forme apropiate în lucrările autorilor neorealiști, dintre care amintim: Kenneth Waltz, Thomas Christensen, Stephen Crasner, Robert Gilpin, Joseph Grieco, John Mearsheimer, Randal Schweller, Jack Snyder, Stephen Walt.

Dacă în teoriile realiste clasice se pune accentul pe natura umană care explică starea de conflictualitate, în cele neorealiste accentul cade asupra sistemului politicii internaționale. Statele doresc putere nu din cauza naturii umane averse de putere și de conflict, ci din cauza faptului că relațiile internaționale nu sunt ordonate de o instanță superioară.

Potrivit neorealiștilor, statele se simt presate să se înarmeze, să încerce să depășească alte state, sau cel puțin statele cu care au conflicte mai vechi, în ceea ce privește capacitățile militare. Această strategie este numită în literatura de specialitate „emulație militară”. Ea se datorează „dilemei securității”, adică percepției de către un stat ca fiind amenințătoare orice demersuri pentru securitate ale altui stat. Fiecare va considera necesar să se protejeze și va încerca să se înarmeze cât mai mult sau chiar va încerca să se alieze cu alte state în demersul de a-și asigura o cât mai mare siguranță în fața posibilelor atacuri externe.⁷

Întemeietorul neorealismului este considerat Kenneth Waltz. Printre lucrările sale se numără *Omul, statul și războiul: o analiză teoretică* (1959), *Politica externă și politica democratică: experiența americană și britanică* (1967), *Teoria politicii internaționale* (1979), *Răspândirea armelor nucleare: mai mult poate fi mai bun* (1981). În cartea *Teoria politicii internaționale*, Waltz a susținut că o teorie nu este o reprezentare a realității, ci o imagine utilă despre un domeniu de activitate. Utilitatea acestei imagini constă în puterea ei explicativă și predictivă. Waltz a afirmat și că nimeni nu poate demonstra că o teorie este adevărată și că teoriile nu sunt nici adevărate, nici

⁶ João Resende – Santos, *Neorealism, States and the Modern Mass Army*, Cambridge University Press, New York, 2007, p. 5.

⁷ *Ibidem*.

false.⁸ În cazul acesta ne putem întreba de ce ar trebui să-i acordăm lui mai mult credit, de vreme ce nici teoria lui nu e nici adevărată, nici falsă. Atitudinea lui Waltz seamănă cu cea a relativiştilor (de orice tip), care consideră că toate teoriile sunt relative, dar pretind că teoria lor este cea pe care trebuie să o considerăm validă.

Waltz a susţinut că în niciun caz nu trebuie căutate explicaţii, în ceea ce priveşte relaţiile dintre state, pornind de la concepţia potrivit căreia omul caută prin natura lui să dobândească mai multă putere. Natura umană nu este chiar atât de determinată precum îşi imaginau realiştii clasici şi de aceea nu ne serveşte la nimic fondarea unei teorii a relaţiilor internaţionale bazându-ne pe asumptii despre natura umană.⁹ Prin urmare, consideră Waltz şi ceilalţi neorealişti, anarhia sistemului internaţional este o trăsătură a sistemului însuşi, ca întreg, şi ea determină comportamentul mai mult sau mai puţin conflictual al statelor, în funcţie de contextul fiecăruia şi, desigur, în funcţie de cei care iau decizia politică în interiorul statului.¹⁰

Minciuna internaţională în viziunea lui John Mearsheimer

John Mearsheimer este în prezent profesor de ştiinţe politice la Universitatea din Chicago. Cele mai importante lucrări ale sale sunt *Intimidarea nucleară: etică şi strategie* (1985), *Tragedia politicii de forţă a marilor puteri* (2001), *Lobby-ul israelian şi politica externă a S.U.A.* (2007, scrisă împreună cu Stephen Walt, tot autor neorealist), *De ce mint liderii: Adevărul despre minciună în politica internaţională* (2011). Teoria neorealistă pe care el o propune poartă denumirea de realism ofensiv. El susţine că în relaţiile internaţionale nu trebuie învinovăţită natura umană, ci anarhia sistemului internaţional. Aici observăm un punct comun cu majoritatea neorealiştilor. *Tragedia politicii de forţă a marilor puteri* (2001) este o carte reprezentativă pentru realismul ofensiv, care susţine că ceea ce poate spera un stat cel mai mult este să fie hegemon regional şi să nu mai existe alţi hegemoni regionali.¹¹

Mearsheimer consideră că statele nu se limitează la a avea o anumită putere, ci caută să fie hegemoni pentru a-şi asigura securitatea. El afirmă totuşi

⁸ Roger Spegele, *Political Realism in International Theory*, Cambridge University Press, 1996, pp. 15 – 16.

⁹ Annette Freyberg-Inan, *What Moves Man: The Realist Theory of International Relations and Its Judgment of Human Nature*, State University of New York Press, Albany, 2004, p. 73.

¹⁰ Robert M. A. Crawford, *Idealism and Realism in International Relations. Beyond the Discipline*, Routledge, New York, 2000, p. 32

¹¹ Colin Elman, *op. cit.*, p. 18.

că este mai greu ca un stat să ajungă hegemon mondial, dar este convins că statele încearcă să fie hegemoni regionali și să împiedice alte state de la a deveni hegemoni regionali. Realismul ofensiv este una din variantele de teorii neorealiste. Kenneth Waltz, autorul discutat anterior, este un reprezentant al realismului defensiv. Teoria defensivă privește statele ca pe actori raționali, fiind și principalii actori pe scena internațională. Statele sunt înclinate să se preocupe foarte mult de securitatea națională din cauza anarhiei care domnește în sistemul internațional. Securitatea este însă ca un joc cu sumă nulă, cu cât crește securitatea unora dintre state, cu atât scade securitatea celorlalte.

Cartea cea mai recentă a lui John Mearsheimer este *De ce mint liderii: Adevărul despre minciună în politica internațională* (2011), în care dezbate despre ceea ce el numește minciuni internaționale. Lucrarea începe cu o discuție despre minciunile pe care administrația Bush le-a spus americanilor pentru a-i convinge că războiul din Iraq este o necesitate, nu o chestiune de alegere. Dacă războiul nu este pornit, a declarat însuși Georghe Bush Jr., S.U.A. se află într-un mare pericol.

Poporul american a considerat că a fost mințit atunci când s-a descoperit că administrația Bush a pornit acest război pentru niște lucruri care s-au dovedit a fi false: existența armelor de distrugere în masă și legăturile președintelui Saddam Hussein cu teroristul Osama Bin Laden. Administrația Bush a susținut, de asemenea, că știe cu precizie că Saddam Hussein a avut un amestec în atentatul din 11 septembrie 2001, dar și aceasta era o minciună, după cum tot minciună a fost și declarația președintelui George Bush Jr. potrivit căreia el era dispus la o rezolvare pașnică a disputei cu președintele iraqian. Totodată, administrația Bush a susținut că Saddam Hussein a mințit când a spus că în țara sa nu există arme de distrugere în masă, dar s-a dovedit că a spus adevărul.

Dacă în politica internă minciuna este total dezaprobată, în politica externă, liderii politici consideră uneori că este mai bine pentru țara lor să nu spună adevărul și chiar poporul înțelege că unele lucruri nu se pot spune. Din punctul de vedere al neorealștilor, minciuna este un rău necesar uneori și este acceptabilă dacă servește binelui unui stat. John Mearsheimer declară că are o viziune utilitaristă asupra minciunii pe care o vede ca servind uneori un scop social util. Această concepție se confruntă, ca orice concepție utilitarită, cu problema mijloacelor care scuză scopul, dar și cu problema scopului în sine, care poate fi perceput ca fiind bun în mod arbitrar. Aici este vorba de securitatea statului ca scop bun, dar nu putem desprinde percepția acestui scop și a mijloacelor ce ar putea să-l promoveze independent de viziunea realistă. În cazul acesta, o dificultate care apare este dacă nu cumva uneori ideea de securitate a statului este exacerbată și dacă nu este posibil ca minciunile care

ar ajuta la asigurarea ei să devină și ele exacerbate, prin prisma viziunii realiste despre relațiile internaționale. O concepție realistă poate împinge minciuna prea departe dacă pericolul vătămării securității naționale este evaluat greșit sau dacă pur și simplu nu se găsește altă cale de a-l înlătura decât prin minciună.

Mearsheimer își explică aderența la punctul de vedere potrivit căruia minciuna este uneori necesară și acceptabilă prin așa-zisele motive constrângătoare ce justifică minciuna și prin faptul că ea este prezentă din abundență în istorie.¹² Dacă în ceea ce privește primul argument părerile sunt împărțite și se pot aduce multe argumente pro și multe argumente contra, în ceea ce privește justificarea minciunii prin prezența ei în istorie nu avem cu adevărat de-a face cu o justificare, pentru că nu suntem ținuți să credem că ceea ce s-a mai întâmplat se va întâmpla și în viitor. Aici avem de fapt o simplă constatare, însă ar fi o eroare sofistică să considerăm că lucrurile se repetă. În acest caz, nici măcar nu este vorba de o abordare empirică, așa cum avem în cazul teoriilor constructiviste, ci, așa cum spuneam, avem de-a face pur și simplu cu o observație. În plus, la ce ne folosește să observăm acte imorale și să ne resemnăm cu ideea că ele se repetă? Dacă acceptăm o asemenea idee cum de ne mai putem aștepta la progres moral? Astfel de întrebări au condus de altfel la apariția unei noi abordări a relațiilor internaționale – teoria critică – ce a fost la rândul ei completată și modificată prin abordările constructiviste. Unul dintre meritele constructivismului în teoria relațiilor internaționale este tocmai acela de a fi scos în evidență faptul că realismul, precum și alte abordări, cred într-o repetare a unor pattern-uri, dar nu iau prea mult în considerare istoria internațională,¹³ cu toate că unii autori afirmă că își bazează argumentele pe această istorie. John Mearsheimer la rândul lui citează mai multe evenimente atunci când clasifică minciunile internaționale, dar atâta vreme cât o face doar pentru a putea afirma că minciuna însoțește întreaga istorie a omenirii explicația sa nu este una satisfăcătoare, din moment ce nu poate conduce la conceperea unor soluții pentru îndreptarea problemelor. Nu ne servește la nimic să observăm imoralitatea dacă nu o putem corecta. Desigur, în opinia lui Mearsheimer nu este vorba de imoralitate, ci de minciuni internaționale justificate, pe care el le numește minciuni strategice și al căror scop ar fi protejarea intereselor societății.

¹² John Mearsheimer, *Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics*, Oxford University Press, 2011, p. 22.

¹³ Christian Reus-Smit, „Constructivism”, în Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True, *Theories of International Relations*, ediția a treia, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 206.

În afară de minciunile strategice John Mearsheimer distinge și minciunile egoiste, care sunt spuse în scop propriu și/sau pentru avantajele apropiatilor.¹⁴ El distinge de asemenea șapte tipuri de minciuni strategice, dintre care ultimele două sunt singurele care nu au ca scop binele statului,¹⁵ ci dimpotrivă, afectează interesul național.

Minciunile internaționale sunt așadar clasate astfel:

- minciuni spuse de către lider cetățenilor, atunci când aceștia nu iau în serios un pericol extern
- minciuni spuse de state pentru a obține avantaje strategice sau pentru a împiedica alt stat să obțină asemenea avantaje
- minciuni spuse pentru a ascunde fie cetățenilor, fie altui stat o politică greșită sau eșuată, cu scopul de a proteja statul, de a nu crea dezordine socială sau neîncredere
- minciuni spuse pentru a stimula sentimentul identității naționale
- minciunile spuse pentru a ascunde comportamentele antiliberales sau contrare dreptului internațional ale unui stat
- minciuni spuse de un lider despre alt stat pentru a distrage atenția oamenilor de la problemele țării, scopul fiind acela de a-și atinge propriile interese economice și politice ori pe cele ale unei clase sociale sau ale unui grup de interese
- minciuni spuse pentru a acoperi unele gafe sau politici eșuate, astfel încât liderii sau apropiații lor să nu fie acuzați ori trași la răspundere, așa cum ar merita.¹⁶

Revenind la criticile constructiviste potrivit cărora neorealiștii nu își fundamentează empiric susținerile, adică nu se sprijină pe argumente istorice, în ceea ce-l privește pe Mearsheimer aceste critici i se aplică într-o anumită măsură, nu în totalitate. El aduce exemple, așa cum spuneam mai sus, pentru fiecare tip de minciună strategică, însă tot el afirmă că nu are intenția să facă apel la istorie pentru a-și susține poziția și că nici nu este sigur dacă am putea „măsura cât de des oamenii de stat și diplomații s-au mințit între ei în trecut în comparație cu cât de des și-au spus adevărul unii altora”.¹⁷ Această afirmație pare totuși să nu fie compatibilă cu afirmația autorului potrivit căreia minciuna este prezentă din abundență în istoria relațiilor internaționale. Cea de-a doua afirmație era făcută în contextul în care Mearsheimer voia să susțină că nu putem spera la eliminarea minciunii internaționale. Dar dacă nu putem ști câte minciuni s-au spus și câte adevăruri s-au spus, după cum însuși autorul

¹⁴ John Mearsheimer, *op. cit.*, p. 26.

¹⁵ Sesizăm aici orientarea utilitaristă pe care însuși autorul o mărturisea.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 57-62.

¹⁷ *Ibidem*, p. 40.

declară, atunci de ce trebuie să acordăm atât de multă atenție minciunii și atât de puțină adevărului? Nu există vreun motiv pentru care ar trebui să credem că minciuna are o influență mai mare decât adevărul în ceea ce privește configurația relațiilor internaționale.

Mearsheimer mai afirmă de asemenea că ne-ar fi imposibil să cuantificăm minciuna și adevărul, chiar dacă am putea analiza toate evenimentele istorice, pentru că ar fi imposibil să știm dacă informația pe care o avem este cea corectă. Cu alte cuvinte, am putea crede că în unele cazuri s-a spus adevărul, când de fapt s-au spus minciuni. Lucrurile pot sta însă și invers, tocmai de aceea nu este permis să spunem că minciuna ar avea o importanță mai mare sau că ar putea trece drept acceptabilă pentru că ar fi des întâlnită în istorie. În orice caz, afirmațiile lui Mearsheimer sunt destul de oscilante, el afirmând o dată că inițial s-a gândit că minciuna este des întâlnită în relațiile internaționale, după care scrie că nu a găsit totuși prea multe exemple concrete, dar apoi afirmă că în urmă cu mult timp probabil că minciuna era foarte frecventă. Până la urmă, la acceptabilitatea minciunii contribuie faptul că se poate să fi fost prezentă din abundență în urmă cu mult timp?

Odată ce Mearsheimer afirmă că minciuna este acceptabilă pentru că uneori situația o cere și pentru că ea este prezentă din abundență în istorie, dar tot el afirmă că nu putem stabili ce prevalează în istoria relațiilor internaționale – minciuna sau adevărul – este greu să înțelegem de ce nu se bucură și adevărul de tot atât de multă atenție. Răspunsul realiștilor ar fi probabil cel cu care ne-am obișnuit: relațiile internaționale poartă pecetea anarhiei, nu a ordinii, de aceea nu trebuie să ne așteptăm ca statele să se simtă datorate să spună adevărul, de vreme ce nu pot fi sancționate pentru minciună. Cu toate că sistemul internațional nu a ajuns încă la o asemenea organizare încât instituțiile sale să poată impune sancțiuni așa cum se întâmplă în interiorul statului, totuși se fac progrese și ele trebuie încurajate. Nu trebuie să uităm că istoria construcțiilor instituționale internaționale nu este una îndelungată, deci nu trebuie să avem pretenții premature. Așa cum au remarcat însă constructiviștii, neorealiștii nu se bazează suficient, iar uneori nu se bazează deloc, pe fapte istorice. În cazul acesta este explicabilă omisiunea realizărilor de ordin etic din istoria recentă a relațiilor internaționale.

Concluzii

Prin ideile expuse în acest articol am încercat să arăt cum explică John Mearsheimer fenomenul minciunii internaționale. Ca reprezentant al neorealismului ofensiv, autorul consideră că sistemul internațional este dominat de anarhie din cauza lipsei unei instanțe supraordonate care să regleze relațiile dinte state. Aceasta fiind situația, statele se văd nevoite să se înarmeze

și să se străduiască pentru întărirea securității naționale. Mearsheimer este de părere că din dorința consolidării securității naționale, statele încearcă să devină hegemoni, în general regionali, fiind mult mai dificil să ajungă hegemoni la nivel mondial. Autorul susține că în acest context în care statele se pot baza numai pe ele însele în ceea ce privește securitatea, dată fiind anarhia ce caracterizează sistemul internațional, minciuna devine uneori necesară pentru obținerea unui avantaj strategic al unui stat în raport cu alt stat.

Teoria realistă a lui Mearsheimer se lovește, așa cum am arătat, de o serie de dificultăți și critici. Acestea vizează mai curând asumptiile realiste și viziunea utilitaristă asupra minciunii internaționale decât expunerea propriu-zisă a problematicii, care este de altfel foarte valoroasă și cuprinzătoare. Teoria critică și constructivismul au de reproșat (oricărei concepții realiste) faptul că nu primim și propuneri de soluții, ci numai explicații ale unor fenomene regretabile din punct de vedere moral. În afară de argumentele clasice ale teoriei critice și constructivismului, dar și liberalismului internațional împotriva concepțiilor neorealiste, lucrarea lui Mearsheimer mai suferă, după cum am arătat anterior, și de unele incongruențe în ceea ce privește justificarea minciunii internaționale. Ea recuperează însă în privința analizei originale a tipurilor de minciuni internaționale și a motivației liderilor de a le utiliza.

Bibliografie

- [1] Crawford, Robert M. A. *Idealism and Realism in International Relations. Beyond the Discipline*. New York: Routledge, 2000.
- [2] Elman, Colin, Fendius Elman, Miriam (ed.) *Progress in International Relations Theory*. Cambridge: MIT Press, 2003.
- [3] Erb, Scott. *Machiavelli and Power Politics*. Lucrare prezentată la Universitatea din Maine, Farmington, la 26 octombrie 2005.
- [4] Freyberg-Inan, Annette. *What Moves Man: The Realist Theory of International Relations and Its Judgment of Human Nature*. State University of New York Press, Albany, 2004.
- [5] Griffiths, Martin (ed.) *International Relations Theory for the 21st Century. An Introduction*. New York: Routledge, 2007.
- [6] Mearsheimer, John, *Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics*. Oxford University Press, 2011.
- [7] Resende-Santos, João. *Neorealism, States and the Modern Mass Army*. New York: Cambridge University Press, 2007.

- [8] Reus-Smit, Christian. „Constructivism”. În Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True. *Theories of International Relations*. Ediția a treia. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- [9] Spegele, Roger. *Political Realism in International Theory*. Cambridge University Press, 1996.

Fazele coachingului

Ana Moisoiu Atodiresei

Absolvent Master Consiliere și Administrare în Resurse Umane
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Termenul de coaching își are originea în cuvântul francez coche, despre care experții sunt de părere că derivă din ungureșul kocsis sau din cuvântul ceh koczi. Semnificația actuală este dată în 1830 la Universitatea din Oxford unde termenul capătă semnificația de persoană care se ocupă de consilierea studenților. În accepția românească un punct important în acest sens este definirea termenului de antrenor de performanță de Constantin Noica. Acest articol are în vedere definirea termenului de coaching, stabilirea fazelor de coaching și apoi, în concluzii, stabilirea unei viitoare direcții de cercetare pornind de la accepția lui Constantin Noica (evocată anterior).

Cuvinte cheie: definire coaching, fazele coachingului, antrenori de performanță.

Definirea coachingului

Termenul ar proveni din francezul coche, despre care experții sunt de părere că derivă din ungureșul kocsis sau din cuvântul ceh koczi. În secolul al XVI-lea, acesta desemna o diligență trasă de cai, destinată transportului de călători. Cel care poseda o coche avea numele de cocher.¹ În 1830, termenul de coaching desemnează la Universitatea Oxford o persoană care se ocupă de cariera studenților.² Termenul dobândește în Statele Unite ale Americii în

¹ *Philosophical roots of coaching*, <http://www.fernandoflores.cl/node/2237>, 04.04.2012 14:54:28 și *Online Etymology Dictionary*, [Etymonline.com](http://www.etymonline.com/index.php?term=coach), <http://www.etymonline.com/index.php?term=coach>, 05.04.2012.

² *Etymology Dictionary*, [Etymonline.com](http://www.etymonline.com), op. cit.

secolul XX (1991) o nouă dimensiune, mai amplă, și capătă un sens nou, cu precădere pe terenurile de sport: cel de antrenor, de instructor, de însoțitor.³

Stabilirea parteneriatului de coaching

1. Întâlnirea cu conducerea organizației

Există situația în care coachul este contactat de către o organizație interesată de servicii de coaching pentru unul ori mai mulți angajați importanți, ori pentru a-și dezvolta un program propriu de coaching, dar există și varianta în care coachul poate contacta o organizație, solicitând o întâlnire cu persoanele care au putere de decizie, cărora să le prezinte o ofertă cu serviciile oferite. Oricare ar fi situația, la prima întâlnire un coach trebuie să aibă pregătit un plan de acțiune bine structurat.

2. Prezentarea beneficiului coachingului

Coachul trebuie să lege beneficiile de situația particulară a organizației ori a angajaților vizati. Există însă și o serie de beneficii valabile tuturor organizațiilor de la care coachul poate porni și pe care le poate adapta la specificul organizației.

3. Realizarea analizei ce vizează nevoile de coaching

În lucrarea *Coaching în organizații, instrumente și tehnici*,⁴ autorii consideră că analiza nevoilor de coaching a unei organizații *se face pe etape*, însă înainte de a se trece la efectuarea ei este important să se lămurească următoarele aspecte:

- în prima etapă „clienții așteaptă oferirea de soluții externe, care să nu implice vreo modificare a comportamentului lor propriu”⁵ (de obicei organizațiile caută soluții rapide, iar coachul trebuie să combată rapid astfel de așteptări, iar acest fapt poate fi combătut prin explicații succinte despre modul în care oamenii învață și care este timpul ideal ce trebuie avut în vedere; obținerea cunoștințelor poate dura o oră sau chiar mai multe în funcție de complexitatea domeniului⁶);

³ Spencer Morgan, *Should a Life Coach Have a Life First*, The New York Times, 27 Ian., 2012, <http://www.nytimes.com/2012/01/29/fashion/should-a-life-coach-have-a-life-first.html?scp=1&sq=should%20a%20life%20coach%20have%20a%20life?&st=cse#>.

⁴ Perry Zeus, Suzanne Skiffington, *Coaching în organizații. Instrumente și tehnici*, Codecs, București, 2008, pp. 79-80.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*. „Un client poate învăța rapid ce presupune și cum se folosește o aptitudine nouă însă înțelegerea proceselor psihologice, exersarea ei până va ajunge competență poate dura săptămâni, luni.”

- cu toate că, clientul devine competent în domeniul respectiv pot trece câteva luni până când va fi capabil să-și transfere cu creativitate aptitudinile dobândite în alte domenii de muncă ori de viață personală și se ajunge la a doua etapă care cere atenția coachului, este modul în care se realizează analiza nevoilor de coaching și este nevoie de stabilirea unui plan de lucru pe etape în funcție de nevoile organizației.

O serie de manageri pot fi nemulțumiți, umiliți deoarece sunt nevoiți să apeleze la servicii externe. Se pot genera stări de anxietate, iar managerii tind să adopte *poziții defensive*, devenind *necooperanți*. Coachul nu trebuie să se prezinte precum un atotștiutor ori deținător al tuturor soluțiilor.

4. Găsirea grupurilor interesate

Grupurile interesate în viziunea lui Perry Zeus și Suzanne Skiffington sunt „acele persoane care au control asupra resurselor necesare pentru succesul intervenției de coaching”.⁷ Autorii identifică trei astfel de grupuri:

- *liderii de opinie*, „acele persoane responsabile care îi pot influența pe alții în privința punerii în aplicare a proiectului”⁸ (în acest sens sunt incluși: managerii generali, directorii de departamente);

- *responsabilii de proces*, „persoanele care răspund de procesele de muncă din domeniul operațional al celor care vor primi coaching”⁹ – aici intră șefii de echipă.

- *elementele de rezistență*, „persoane din cadrul organizației care au capacitatea de a perturba sau întrerupe programul de coaching în orice etapă a acestuia”¹⁰ (ideal ar fi pentru coach să-i atragă de partea sa, ori să găsească posibilitatea de a-i exclude din ecuație).

5. Etapa a doua a analizei nevoilor de coaching – strângerea informațiilor despre organizație

Se pot obține informații pe trei nivele: cel organizațional, cel referitor la posturile implicate și cel personal. Dacă organizația dorește să introducă un program vast de coaching, atunci coachul poate include o serie de întrebări într-un chestionar formal pentru grupurile interesate.¹¹

⁷ Perry Zeus, Suzanne Skiffington, *Coaching în organizații. Instrumente și tehnici*, p. 92.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ La nivel organizațional vor fi incluse următoarele întrebări:

- Ce cunoaște organizația despre coaching?
- Ce știe clienții despre coaching?
- Sunt receptivi față de coaching?
- Cum vede organizația coachingul? Se încadrează el în programele actuale de dezvoltare și învățare?

6. Protocolul relației coach-client

Din protocolul coach-client, partea care îi revine coachului ar trebui înaintată conducerii de la prima întrevvedere. Ea conține un rezumat al calificărilor coachului și al serviciilor ce vor fi oferite, dar și o succintă prezentare a ceea ce poate aștepta potențialul client de la parteneriatul de coaching.

Un coach intern ori extern ar trebui să discute cu potențialul client înainte de începerea ședințelor de coaching. Acest aspect favorizează stabilirea unui climat de apropiere între cei doi, ambii având posibilitatea de a determina măsura în care pot lucra unul cu altul. Mai mult decât atât, îi permite

-
- Organizația a mai apelat în trecut la ședințe de coaching?
 - Care a fost gradul de succes al acestora?
 - Care au fost factorii ce au contribuit la succesul acelor ședințe? Ori la eșecul lor?
 - Care este modul prin care programul actual de coaching răspunde la învățarea și dezvoltarea nevoilor organizației?
 - Sunt privințe în care nu reușește să corespundă nevoilor organizației?
 - Care sunt standardele folosite în măsurarea și evaluarea programului actual de învățare și dezvoltare?
 - Organizația este satisfăcută de aceste standarde?
 - Personalul departamentului de resurse umane și trainerii, ce implicare ar avea în programul de coaching?
 - Climatul organizațional în acel moment cum este?
 - Au fost schimbări recente de sistem care au dus la afectarea nivelurilor de performanță ale organizației?
 - Organizația posedă o politică privind managementul oamenilor și dezvoltarea carierei?
 - Organizația de ce consideră că ar avea nevoie de asistență exterioară?
 - La nivelul posturilor vor fi incluse următoarele întrebări:
 - Care sunt fișele de post ale managerilor care ar trebui incluși în programul de coaching?
 - Ce competențe ori aptitudini le sunt cerute? (ex: personale, operaționale, interpersonale)
 - Organizația a identificat vreo deficiență de performanță în aceste trei domenii?
 - Dintre deficiențele depistate, care este cea mai acută? Ori care ar fi prima direcție de vizare a intervenției coachingului?
 - La nivel personal se vor include următoarele întrebări:
 - Organizația are vreun sistem de evaluare a performanței?
 - Coachul va avea acces la rezultatele evaluării?
 - Acest sistem poate identifica cu exactitate deficiențele de performanță?
 - Există un sistem bine pus la punct prin care se lucrează cu angajații pentru a se înlătura deficiențele identificate?
 - Care sunt programele de instruire și dezvoltare în derulare pentru a se îmbunătăți performanța?

coachului să determine dacă are ori nu aptitudinile, cunoștințele și calificările utile în vederea lucrării cu clientul respectiv.

7. Modelul de protocol al relației coach-client

Se va face o scurtă prezentare, evidențiind calificările și felul serviciilor oferite și se va garanta confidențialitatea consilierii. După ce au fost stabilite nevoile de coaching ale clientului fie el un individ ori organizație, coachul extern ar trebui să îi aducă la cunoștință conducerii o propunere de servicii, lucru ce se impune a fi efectuat cât mai curând posibil după întâlnirea inițială, însoțită de o notă indicând data la care coachul intenționează să revină la discuții. Ideal ar fi ca propunerea să fie scurtă și să conțină următoarele informații:

- *informații generale* – se va descrie succint circumstanțele care au condus la propunerea respectivă;

- *nevoile identificate* – se va arăta pe scurt care sunt nevoile de coaching ale întregii organizații după cum a rezultat din urma discuției cu echipa managerială. Se vor identifica persoanele ori grupurile alese de conducere să participe la coaching specificându-se care sunt nevoile acestora de coaching;

- *programul de coaching* – se va descrie pe scurt programul, și anume: numărul sesiunilor, conținutul acestora, stabilirea obiectivelor. Se va specifica care sunt procesele de evaluare și analiză;

- *costurile programului de coaching*;

- *condițiile de plată*.

8. Contractul de coaching

În lucrarea *Coaching în organizații – Instrumente și tehnici* autorii dau exemplul de model de contract de coaching, model care conține câteva elemente esențiale ce trebuiesc incluse în orice contract.¹² Atât coachii interni

¹² *Ibidem*, p. 85.

Client: _____

Adresa: _____

Persoană/persoane de contact: _____

Coach: _____

Adresa: _____

Alte persoane de contact: _____

Servicii de coaching: _____

Data începerii: _____

Data probabilă a încheierii serviciului: _____

Numărul de participanți: _____

Onorariul: _____

Plătibil către: _____

Schema de plată – Plata se face complet sau în două rate

cât și cei externi trebuie să folosească un contract de coaching care va prezenta detaliat responsabilitățile ambelor părți implicate în acest proces. Contractul va stabili limitele sau frontierele între cele două părți.

Un coach trebuie să își asume obligația de a respecta datele și orele de întâlnire convenite cu clientul său, de a oferi un mediu sigur unde se pot explora aspectele și dificultățile cu care se confruntă și să se îndrepte spre o schimbare. Își va asuma sarcina de a oferi asistență pe parcursul acestui proces. Se impune adoptarea unui comportament cât mai onest și mai obiectiv.

9. Perioada de timp necesară sesiunilor de coaching

Un coach, acceptând să-și ofere serviciile unei organizații, angajamentul său nu este bine determinat. Sesiunile vor avea loc cât timp vor fi considerate a fi necesare. Programul poate fi întrerupt în orice moment se dorește însă cu un preaviz de minim o lună. Toate documentele întocmite vor fi păstrate în siguranță, respectând condițiile de confidențialitate.

10. Clientul revoltat

La prima întâlnire cu coachul, clienții reacționează diferit. Un client care a fost trimis la coaching de către conducerea organizației contrar voinței lui, poate fi foarte tare deranjat de situație. După încheierea primei sesiuni i se poate da totuși clientului său convenția de coaching, rugându-l să o aibă la el următoarea sesiune. De obicei acest tip de client își va petrece o bună parte din

Prima plată _____ plătitibilă nu mai târziu de data de: _____

A doua plată _____ plătitibilă nu mai târziu de data de: _____

Obligații contractuale și condiții de confidențialitate:

1. Structura rapoartelor predate și a onorariilor
2. Schema de plată
3. Cheltuieli suplimentare
4. Suspendarea furnizării serviciilor
5. Încheierea furnizării serviciilor
6. Confidențialitatea/declarația de non-difuzare
7. Răspunderi

8. Termenii acestui contract se aplică întocmai, cu excepția cazului în care sunt modificați prin act adițional semnat de consultant și de client. Semnarea prezentului document de către client constituie acceptarea angajării consultantului în vederea furnizării serviciilor convenite în condițiile specificate împreună de coach și client.

9. Clientul este responsabil pentru propriile realizări și succese; coachul nu poate și nu dorește să-și asume răspunderea realizării de către client a acțiunilor sau obiectivelor furnizării specificate.

10. Coachul nu va furniza servicii de consiliere sau psihoterapie.

Semnat pentru și în numele clientului: _____ Data _____ „12

Semnat pentru și în numele coachului: _____ Data _____

prima întâlnire de coaching încercând să-și exprime frustrarea, nemulțumirea, ori sentimentul că a fost nedreptățit, deoarece a fost trimis la coaching. Aceste aspecte pot favoriza amânarea de către coach a semnării convenției de coaching până la următoarea sesiune. Clientul revoltat semnează convenția pentru a se supune deciziei conducerii și nu pentru că acceptă să-și asume respectivul angajament.

11. Folosirea unor metode de evaluare

Încă de la prima întâlnire, coachul poate ruga clientul să-și dea un calificativ de la 1 la 10 cu privire la satisfacția performanței lui în muncă. Ori poate fi rugat, pe o scară de la 1 la 10, să aprecieze importanța pe care o dă unui anumit aspect. Scările de evaluare sunt eficiente și în măsurarea progresului înregistrat de-a lungul sesiunilor de coaching. Toate aceste aspecte ajută la prefigurarea obiectivelor clientului. În această etapă coachul trebuie să *diagnosticeze* și situația clientului său, fiind prematur să treacă la definirea formală a obiectivelor. Coachul construiește imaginea clientului în raport cu situația de viață, munca acestuia, cu valorile sale, cu stilul de personalitate al acestuia. Clienților le este util să le administrăm următoarele profiluri de analiză: unul biografic, unul al echilibrului în viață, unul al valorilor și, nu în ultimul rând, al angajamentului față de coaching. Aceste profiluri facilitează un dialog constructiv și ajută la lămurirea problemelor clientului. Toate aceste aspecte duc la o bună înțelegere reciprocă care vor domina alianța de coaching.

12. Comunicarea situației reale organizației

Coachul poate fi solicitat de către conducerea organizației să întocmească un raport în care să se prezinte rezultatele analizelor făcute, dar și obiectivele, strategiile stabilite cu clientul. Suzanne Skiffington și Perry Zeus identifică o serie de repere generale privind conținutul unui raport către conducerea organizației:

- *feed-back pentru conducere* – domeniul de interes pentru procesul de coaching;
- *feed-back din partea clientului* – raportul poate prezenta viziunea coachului asupra situației muncii sale de la acel moment;
- *valoarea pentru organizație* – se enumerează aptitudinile tehnice ori operaționale care sunt aduse de către client în organizație;
- *principalele atuuri ale clientului* – se pot enumera calitățile clientului;
- *o serie de indicatori comportamentali*: cum ar fi: indicatori de personalitate, a unor tipare de comportament ce au impact asupra performanței în muncă a clientului. Un exemplu ar putea fi dat de faptul că unii clienți nu

realizează feed-back negativ ori pozitiv cu subordonații, comportament ce are de a face cu lipsa asertivității și incapacitatea de exprimare a sentimentelor;

- *planul de acțiune* – se pot descrie strategiile și obiectivele stabilite împreună cu clientul.

Se mai poate relata în raport și o prezentare a lucrurilor abordate deja în cadrul sesiunilor de coaching, ținând cont de etapa în care se află intervenția coachului la acel moment.

13. Întocmirea planului de lucru

a) Stabilirea valorilor, obiectivelor și viziunii

În această etapă valorile clientului sunt cunoscute exact, ori chiar complex exploatate, cei doi parteneri ajungând la o părere rezonabilă despre viziunea și obiectivele generale ale clientului. Atât coachul cât și clientul său au posibilitatea să analizeze amănunțit performanțele în muncă ale clientului. Coachul poate încuraja clientul să-și exploreze modul uzual de gândire, reacțiile comportamentale care contribuie la dificultățile întâlnite la muncă.

Coachul trebuie să conștientizeze rezistența pe care el însuși ar putea să o manifeste față de atingerea anumitor subiecte cu clientul ori vizavi de clientul sau în general. În acest sens, de la aspectele generale, coachul și clientul vor trece la cele particulare, definind laolaltă un set de obiective caracteristice nu doar la nivel personal, ci și organizațional.

b) Ciclu de coaching

După stabilirea obiectivelor și strategiei parteneriatului în majoritatea următoarelor sesiuni, se vor urmări progresele înregistrate de client și modul de abordare în fața eventualelor obstacole ori probleme ce pot apărea.

Coachul generează clientului *feed-back* și în funcție de răspuns o serie de obiective vor fi modificate, reevaluate de-a lungul unui ciclu neîntrerupt. Coachul acordă clientului susținere, îl provoacă, îl laudă când consideră că merită, îi impune ținte ambițioase pentru a-l ajuta să își îmbunătățească performanța și să-și aplice în muncă aptitudinile ce au fost dobândite în cadrul sesiunilor de coaching. Clientul va fi stimulat să-și îmbunătățească nivelul de autocunoaștere și simțul răspunderii.

c) Factori cu rol indicator în cadrul sesiunii de coaching

Se cunosc o serie de indicatori care ne arată dacă merge bine sesiunea de coaching. Unii indicatori au înțelesuri diferite în funcție de client. Perry Zeus și Suzanne Skiffington au identificat două tipuri de indicatori care se referă la succes și insucces. „*Indicatori de succes*”¹³ ai unei sesiuni de coaching:

¹³ *Ibidem*, p. 104.

- de la sesiunea precedentă clientul ne aduce la cunoștință succesele și realizările obținute;

- clientul va pune întrebări și va căuta informații;
- clientul va contribui cu propriile idei, combătându-l pe coach;
- asumarea responsabilităților de către client pentru alegerile sale.

„Indicatori de insucces”¹⁴ ai unei sesiuni de coaching:

- clientul va raporta doar eșecuri de la sesiunea precedentă;
- clientul va critica atât tehnicile adoptate de coach, cât și pe acesta;
- clientul pare retras, indiferent, absent;
- clientul nu pare entuziasmat la întâlnirea cu coachul.

În aceste situații, coachul poate recurge la metode de ascultare activă și de adresare de întrebări pentru a identifica problemele de moment ale clientului său. Felul în care coachul acționează la acești indicatori negativi depinde în mod direct de relația sa cu clientul, de experiențele sale în tratarea unor astfel de situații. Prioritar pentru un coach este identificarea și recunoașterea semnalelor, dar și capacitatea de a le înlătura rapid.

14. Evaluarea și acțiuni ulterioare

Evaluarea este un proces ce are loc pe toată perioada procesului de coaching. De fiecare dată când se începe o sesiune, aceasta va debuta cu o evaluare a progreselor făcute de client în intervalul de timp care a trecut de la sesiunea anterioară. Evaluarea îi dă posibilitatea coachului de a face o analiză a rezultatelor intervenției de coaching, mai mult acesta are posibilitatea să-și facă analiza propriei performanțe și să primească din partea clientului recomandări pentru coachingul următor.

Aspecte emoționale și încheierea sesiunilor de coaching

De-a lungul timpului se realizează între cele două părți o relație personală, o legătură autentică. Despărțirile sunt destul de grele pentru ambele părți implicate. Sunt situații cu mare încărcătură emoțională pentru ambii parteneri și sunt însoțite de sentimente de abandon, de respingere, dar și de renaștere și noi începuturi. Coachul trebuie să facă o introspecție și să răspundă singur la o serie de întrebări cum ar fi:

- care este capacitatea sa de a recunoaște că și-a atins limitele propuse?
- care vor fi criteriile aplicate în vederea stabilirii încetării unei relații?
- care sunt sentimentele ce însoțesc despărțirea?
- ce va face în situația în care clientul ori organizația întrerup prematur relația?

¹⁴ Ibidem .

- este capabil să întrerupă relația dacă constată că nu progresează ori când se confruntă cu rezistența?

Sunt câțiva indicatori clari care indică faptul că intervenția de coaching a ajuns la finalul ei firesc. Când clientul pare să-și întărească aptitudinile dobândite, să le transpună în câmpul muncii, când rata schimbărilor devine lentă, când clientul pare dezinteresat de sesiunile de coaching, nu vine cu nimic nou ori cu probleme ce trebuiesc rezolvate având sentimentul că parcurge un traseu bine știut.

Concluzii

În consecință nu este vorba de o *practică*, o *știință* ce poate fi teoretizată. Coachingul a fost practicat la umbra altor activități sau funcții, însă momentan s-a transformat în *meserie sau chiar vocație*.¹⁵ Această lucrare are în vedere stabilirea fazelor de consultanță în coaching.

Un punct de plecare în cercetarea în coaching îl prezintă viziunea lui Constantin Noica despre antrenorul de performanță: „Antrenori buni, de altfel, pot fi de-a dreptul cei care au obținut ei înșiși o performanță. Profesorul medic Palade, cel cu premiul Nobel, a antrenat pare-se echipa Institutului de Biologie, nou înființat, în așa fel, încât ne facem iluzia că am putea lua un nou premiu Nobel, într-o bună zi.”¹⁶

Bibliografie

- [1] Online Etymology Dictionary. Etymonline.com, <http://www.etymonline.com/index.php?term=coach>.
- [2] Morgan, Spenser. Should a Life Coach Have a Life First. The New York Times, Ian. 27, 2012, <http://www.nytimes.com/2012/01/29/fashion/should-a-life-coach-have-a-life-first.html?scp=1&sq=should%20a%20life%20coach%20have%20a%20life?&st=cse#>.
- [3] Noica, Constantin. *Cei 22 sau cultura de performanță*, http://www.poezie.ro/index.php/essay/1791045/Cei_dou%C4%83zeci_%C5%9Fi_doi_sau_cultura_de_performan%C5%A3%C4%83.

¹⁵ R. Pryor, J. Bright, *The Chaos Theory of Careers*, Routledge, New York, 2011, pp. 13-23

¹⁶ Constantin Noica, *Cei 22 sau cultura de performanță*, http://www.poezie.ro/index.php/essay/1791045/Cei_dou%C4%83zeci_%C5%9Fi_doi_sau_cultura_de_performan%C5%A3%C4%83, 23.11.2012.

- [4] *Philosophical roots of coaching*,
<http://www.fernandoflores.cl/node/2237>
- [5] Pryor, R; Bright, J. *The Chaos Theory of Careers*. New York: Routledge, 2011.
- [6] Zeus, Perry; Suzanne, Skiffington. *Coaching în organizații. Instrumente și tehnici*. București: Codecs, 2008.

Ideologizarea eticii în cadrul tehnologiilor emergente

Loredana Vlad

Masterand

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rezumat

Începând cu anii 70 domeniul eticii a cunoscut o expansiune majoră, acest aspect datorându-se complexității societății contemporane și diverselor nevoi ale individului. Apariția organizațiilor și a noilor tehnologii au constituit un punct de cotitură în traiectoria acestui domeniu, reflectându-se așadar necesitatea de aplicare a valorilor morale.

Cuvinte cheie: *etică aplicată, tehnologii emergente, ideologie, organizații, coduri deontologice, utopie.*

Introducere

Această lucrare are ca scop crearea unei noi imagini a eticii. Ideologia, pe de altă parte, deși aparent aparține domeniului științelor politice reprezintă un punct de plecare pentru acest studiu, dat fiind faptul că etica, pe lângă promovare, necesită ideologizare. Indiferent dacă vorbim despre organizații, tehnologii emergente sau oricare alt domeniu, abordarea morală a activităților individului trebuie evaluată nu numai din punct de vedere juridic, ci și din punctul de vedere al moralei.

Această lucrare are ca scop evidențierea rolului eticii. Activitățile cotidiene din sfera profesională au în ultimul timp o importanță majoră, acest aspect fiind evidențiat și cu ajutorul mass-mediei, aceasta având rolul de a evidenția aspectele ilicite realizate la locul de muncă.

Pe parcursul acestei lucrări sunt prezentate aspectele generale ale ideologiei din perspectiva politică, însă aceasta nu se poate rezuma doar la acest domeniu. A face din etică o ideologie este scopul principal al acestei lucrări.

De la ideologie la etică

Traectoria istorică a eticii poate fi considerată la fel de tumultuoasă ca și cea a ideologiilor. Încă din Antichitate s-au conturat diferite concepții asupra ideii de morală, acest aspect fiind teoretizat și analizat de-a lungul timpului astfel încât să fie mereu în concordanță cu evoluția societății. Am putea afirma că același lucru s-a întâmplat și în politică; diferitele tipuri de guvernământ au atras atenția marilor gânditori care au expus și analizat modalitatea prin care guvernații și guvernanții participă la viața politică promovând concepte, interese, idei și acțiuni. Dacă inițial între ideologie și etică nu există o conexiune directă care să relaționeze aceste două aspecte, pe parcursul acestor lucrări se vor evidenția generalitățile și particularitățile celor două concepte, subliniind importanța ideologică a aspectelor etice în cadrul activităților organizaționale și, implicit, ale instituțiilor.

„În limbajul curent al științelor sociale, termenului de ideologie îi sunt conferite, de regulă, conotații politice”¹, iar din acest punct de vedere este necesară analiza unei noi dimensiuni a acesteia. Dacă inițial vorbim despre ideologii sau doctrine politice, etica impune reinventarea codurilor deontologice în cadrul organizațiilor, modalitatea prin care se face uz sau abuz de putere impunând un comportament adecvat, astfel încât să poată fi identificat cu cel al actorilor politici din interiorul unui partid care dispune de propria sa ideologie. Nu putem decât să analizăm acest aspect, pentru a oferi societății o redimensionare a aspectelor etice astfel încât, aceasta să constituie temelia pe care să se poată construi un comportament adecvat mai ales în cadrul cercetărilor sociologice și al utilizării noilor tehnologii. A face din etică o ideologie a vieții și comportamentului uman constituie cea mai mare provocare pe care știința o impune societății actuale. În acest caz, vorbim despre faptul că cele mai multe dintre bolile spiritului și tulburările care pun sub semnul întrebării însăși existența culturii noastre privesc comportamentul etic al omului.² Dacă existența unei culturi în cadrul instituțiilor impune o atitudine specific umană omului direcționat de comportamentul etic, în acest caz se propune o analiză strictă mai ales din punctul de vedere al utilizării tehnologiilor, astfel încât să nu se prejudicieze în niciun fel sfera personală a individului. Indiferent dacă vorbim despre influența noilor tehnologii în domenii precum medicina, biologia, fizica, chimia sau informatica, este necesar să se delimiteze sfera de activitate a acestora. Dacă în primul rând se

¹ Daniel Șandru, *Reinventarea Ideologiei*, Editura Institutul European, Iași, 2009, p. 18.

² Vasile Dem Zamfirescu, *Etică și etologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 211.

analizează aspecte legate de buna conduită, ulterior este necesar să se aibă în vedere procentajul de pătrundere în sfera personală a vieții.

Analizând aspectele generale și particularitățile ideologiei vom avea în vedere modalitatea prin care dimensiunea teoretică este convertită, devenind în cele din urmă „fundamentul *«unei societăți guvernată de rațiune»*”³, redefinind sfera de acțiune a eticii aplicate, ca parte integrantă a acțiunilor individului. Avatarurile acestui concept presupun posibilitatea de a localiza într-o anumită sferă a societății un comportament adecvat și, implicit, un anumit mod de gândire, astfel încât principiile deontologice să nu devină lait-motivul unui sistem de credințe subiectiv. În cadrul teoriei și practicii se vorbește tot mai mult despre aspecte legate de calitate și nu de cantitate, ori din acest motiv se propune o reinterpretare a ideologiei din punctul de vedere al realității sociale și raportat strict la binele societății în general. Cu alte cuvinte, cunoașterea și înțelepciunea cu care se raportează individul la viață implică justificarea pentru o acțiune pozitivă sau negativă, raționalizând asupra consecințelor pe care acestea le pot avea de-a lungul timpului. În conformitate cu credințele specifice fiecărei culturi se analizează mereu aspectul etic, transformat de cele mai multe ori într-un fel de ideologie care stă la baza culturii organizaționale. Din acest punct de vedere, creionarea comportamentelor în cadrul instituțiilor presupune reunirea mentalităților subiecților sub aspect calitativ și cantitativ, fiecare organizație fiind caracterizată ca fiind o personalitate singulară. Întrucât se urmărește latura realistă a acestora, nu se propune o analiză idealistă, din contra, vorbim despre aspectele pragmatice, astfel încât să nu se puncteze doar referințele pozitive. În plus, în sfera de acțiune a eticii se propune urmărirea a două dimensiuni: dimensiunea etică – a manierelor conforme și dimensiunea non - etică sau a moravurilor distorsionate. În primul caz, indiferent dacă vorbim despre medicină, tehnică și tehnologie sau chimie analizăm ansamblul manifestărilor unui individ în cadrul domeniului în care activează din punctul de vedere al îndeplinirii condițiilor strict legate de desfășurarea activității care trebuie să fie în concordanță cu aspectele legate de conduita morală și mai ales de legislația în vigoare. În cel de-al doilea rând, vorbim despre subiectivitate și despre modalitatea de interpretare a atitudinilor individului vis a vis de ființă și respectul față de aceasta. Așadar, vorbim despre o ideologie comportamentală care se impune în fiecare organizație și domeniu de activitate și, la fel ca în teoria politică, despre cooperare, negociere, legitimitate și dreptate din perspectiva avantajelor reciproce.⁴

³ Daniel Șandru, *op.cit.*, p. 21.

⁴ Adrian Miroiu, în *Introducere în filosofia politică*, Editura Polirom, Iași, 2009, afirma faptul că „oamenii se așteaptă să îți promoveze mai bine interesele prin intermediul

Dimensiunile eticii în cadrul ideologiilor

Când vorbim despre ideologii, vorbim despre „caracterul cognitiv al ideologiei, care este dat de faptul că ideologia se constituie ca un sistem de credințe, care include gânduri, idei, judecăți și valori”.⁵ Dacă ideologiei i se acordă în primă instanță o conotație pozitivă,⁶ în acest caz analizăm calitatea integratoare a acesteia pentru ca, în final, să putem contura în cadrul eticii aspectele care țin poziția obiectivă în interiorul grupurilor. Așadar, exigențele au atras după sine sistematizarea rațională a limitelor impuse de discipline precum psihologia, sociologia sau chiar politica. Însă dat fiind faptul că etica este o disciplină atât de veche și totuși atât de nouă, aspectele care impulsionează individul către o instituție sau alta țin de capitalul de încredere pe care aceasta este dispus să îl acorde într-un moment sau altul. Acest lucru presupune analiza următorului aspect și anume cel al unei ideologii-etice, dispusă să înfrunte și să asume comportamente diferite ale individului în raport cu binele public. Se propune în acest caz ceea ce Rousseau numea un contract social⁷ adaptat unei societăți în continuă transformare și unui ritm de viață accelerat.

Având în vedere că etica implică responsabilitate, Sorin-Tudor Maxim analizează aspecte precum responsabilitatea juridică, responsabilitatea ca morală, obligație sau sancțiune. Cu toate că din punctul de vedere al ideologiilor vorbim despre discursul etic al actorilor politici care promovează o ideologie sau o doctrină politică specifică unui partid, în acest caz putem face referire la responsabilitatea cu care sunt îndeplinite anumite particularități ale acestuia din punctul de vedere al propagandei electorale și mai ales a capacității de a face realizabile anumite promisiuni. Conform autorului mai sus citat, „responsabilitatea nu este atât o problemă cât mai cu seamă un răspuns la o suită de probleme”⁸, ori privit din această perspectivă, societatea

cooperării cu ceilalți [...] iar dreptatea este numele pe care îl dăm constrângerilor asupra acelor contexte pe care orice persoană rațională, care îți urmărește propriul interes”, pp. 105-106.

⁵ Daniel Șandru, *Reinventarea*, p. 35, autorul afirmă faptul că aceste idei sunt utilizate în cadrul grupurilor fiind considerate de fapt „reprezentări sociale împărtășite colectiv.”

⁶ Conform doctrinelor totalitare, indiferent dacă vorbim despre fascism sau comunism (marxism) termenului de ideologie i se acordă conotații peiorative, dat fiind faptul că sunt evidențiate ca și reprezentări în corespondență cu altceva și „a căror funcție este crearea, transmiterea și impunerea semnificațiilor prin care indivizii pot să înțeleagă în mod colectiv propria lor situație de viață, limitele și posibilitățile acesteia”, György Markus, citat de Daniel Șandru în *Reinventarea ideologiei*, p. 53.

⁷ David Boucher și Paul Kelly, *Mari gânditori politici de la Socrate până astăzi*, Editura All, București, 2008, p. 225.

⁸ Sorin-Tudor Maxim, *Responsabilitatea morală*, Editura Mușatini, Suceava, 2000, p. 11.

civilă poate fi manipulată, într-un fel sau altul, de modalitățile prin care ideologia și, implicit, etica delimitează gândirea și modalitatea de a acționa a mulțimilor într-o direcție favorabilă sau nu. Implicând în această ecuație dimensiunile marketingului politic, a persuasiunii și manipulării se apreciază aspectele legate atât de interpretare cât și de acțiune. Alexandru Mircea Nedelea a analizat conceptul de marketing personal, subliniind faptul că „imaginea pe care ți-o crezi în mintea celor din jurul tău este capitalul tău cel mai important”.⁹ Din acest punct de vedere este necesară o interrelaționare a celor două concepte: cel al ideologiei și cel al eticii. La nivel global, firmele și organizațiile mizează pe obținerea profitului, iar modalitatea prin care se poate crea este aceea de a oferi publicului țintă un capital de încredere¹⁰ care să fie în concordanță cu așteptările sale.

Orice organizație are la bază o ideologie, iar „sfârșitul acestui mileniu marchează o situație istorică favorabilă conștiinței morale¹¹; responsabilitatea cu care un individ sau o organizație își promovează interesele presupunând analiza următoarelor aspecte: în primul rând, obiectul de activitate, în cel de-al doilea, scopul urmărit, în cel de-al treilea, cultura organizațională și în cel de-al patrulea rând, elemente socio-psiho-antropologice. În ultimul caz, vorbim despre influența societății și modalitatea acesteia de a forma (sau deforma) un individ, în concordanță cu accepțiunea morală a membrilor din care face parte. Așadar, dacă inițial putem vorbi despre promovarea intereselor și, implicit, obținerea profitului, în cel de-al doilea caz, analizăm modalitatea prin care acea organizație oferă clientului capitalul de încredere necesar, acest aspect fiind raportat (strict) la necesitățile unei societăți. După cum afirma Sorin-Tudor Maxim, „orice organizație își are propria sa cultură, obiectivată mai cu seamă în stilul de management adoptat”¹², iar din acest punct de vedere activitatea internă și externă a firmei reflectă strategiile manageriale, dar și tradiția sau momentele cheie care au marcat traiectoria acesteia. Ideologizarea eticii în cadrul organizațiilor presupune respectul pentru activitatea proprie, dar și pentru persoanele care interacționează într-un fel sau altul cu aceasta, iar din acest motiv, a face din etică o ideologie presupune adoptarea moralității ca *modus vivendi*.

⁹ Alexandru Mircea Nedelea, *Bazele marketingului*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2009, p. 251.

¹⁰ Sorin-Tudor Maxim, *Peritatethice*, Editura Pim, 2010, autorul evidențiază faptul că „răspunderea asigură condiția minimală a individului în societate, cea rezultată din respectul pentru normativitatea socială și din dorința de a asigura funcționarea normală a raporturilor instituite în societate”, p. 156.

¹¹ Sorin-Tudor Maxim, *Conștiința morală*, Editura Junimea, Iași, 1999, p. 19.

¹² Sorin-Tudor Maxim, *Peritatethice*, p. 28.

Etică și utopie în democrația tehnologiilor emergente

Democrația a fost considerată încă din cele mai vechi timpuri cea mai coruptă formă de guvernământ, această atitudine non-etică a comportamentului uman fiind interpretată în *Dicționarul explicativ al limbii române* drept „stare de abatere de la moralitate, de la cinste, de la datorie”.¹³ Democrația, după cum este analizată în lucrarea *Ideologii politice și idealul democratic*, a apărut încă din Grecia antică și presupune „combinarea substantivului *demos* însemnând «oameni» sau «oameni obișnuiți» și verbul *kratein*, a stăpâni”.¹⁴ Dat fiind faptul că, de-a lungul timpului democrația a îmbrăcat diferite forme, în lucrarea *Concepte și modele în știința politică* s-a propus o clasificare a acestora, printre care amintim: teoria democrației directe, teoria democrației electorale, a democrației reprezentative, a democrației participative, a democrației competitive, liberale, democrației poporului, dictaturii democratice și¹⁵ poliарhiei. Indiferent de formele pe care le-ar putea îmbrăca această formă de guvernământ, se conturează aspecte legate de moralitatea și principiile etice ale actorilor politici, iar din acest punct de vedere se poate face distincția între oamenii care trăiesc din politică și cei care trăiesc pentru politică,¹⁶ datorită faptului că „democrația dusă la limitele ei extreme dăunează deci progresului în arta guvernării”.¹⁷

În societatea contemporană, aparatul de stat a impus actorilor politici comportamente adecvate funcțiilor deținute, așadar, dimensiunea etică poate fi considerată cel mai important element din punctul de vedere al credibilității oferite cetățenilor și, implicit, alegătorilor. Proiectele idealiste, adică cele care vizează construcția unui „stat ideal”, unde comportamentele să fie în concordanță cu așteptările, pot fi considerate utopice.

Ideologie și etică în sfera de activitate a tehnologiilor emergente

Tehnologiile emergente presupun o evoluție accelerată a societății și, de cele mai multe ori, obligată. Dat fiind faptul că, acestea se asociază cu tehnetica sau bioetica sau chiar TIC, conștientizarea efectelor și uzufructul acestora presupune cunoaștere, înțelepciune și respect. Indiferent de domeniul

¹³ DEX '98 Dicționarul explicativ al limbii române, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

¹⁴ Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 36.

¹⁵ Doru Tompea, Daniel Șandru, Tudor Pitulac, *Modele și concepte în știința politică*, Editura Cantes, 2001, pp. 145-153.

¹⁶ Bogdan Ficeac, *Sfera Politicii*, August 2011, Iași, p. 25.

¹⁷ Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 275.

lor de acțiune, individul este obligat atât din punct de vedere moral cât și din punct de vedere etic să utilizeze tehnica și implicit tehnologia astfel încât să nu aducă prejudicii semenilor sau societății în general, dat fiind faptul că „etica [...] necesită rigoare științifică, criterii de obiectivitate, investigație și fundament.”¹⁸ După cum afirma Sorin-Tudor Maxim în lucrarea *Peripatethice*, „responsabilitatea [...] este produsul educației”,¹⁹ iar sfera de acțiune a tehnologiilor emergente presupune în primul rând știință și o bună cunoaștere a acestora. Indiferent dacă vorbim despre proiectanți, producători sau pur și simplu utilizatori, utilizarea implică responsabilitate, aparatul de stat și implicit legislația fiind în măsură să sancționeze încălcarea drepturilor și libertăților individului, mai ales în sfera virtuală.

După cum am afirmat în capitolele anterioare, ideologizarea eticii în cadrul utilizării noilor tehnologii presupune o adevărată cultură pentru acest aspect; din acest punct de vedere nu se propune doar conștientizarea efectelor negative, ci și îndrumarea și redirecționarea activităților în cadrul organizațiilor, deoarece natura socială a omului „impune o explicație în termenii de relații de interacțiune între indivizi, între ei și lumea înconjurătoare, între ei și totalitatea care o formează și între această totalitate și lumea înconjurătoare”.²⁰ Respectul și responsabilitatea cu care individul contribuie la promovarea noilor tehnologii presupune adoptarea unor principii care să fie în concordanță cu așteptările morale ale societății. Așadar, indiferent dacă vorbim despre utilizarea tehnologiilor în medicină, biologie, chimie, fizică sau informatică, invențiile și utilizarea informațiilor a face din etică o adevărată cultură presupune comprehensibilitatea și asimilarea atitudinilor comportamentale adecvate în raport cu exigențele impuse, deoarece „conștiința umană apare și operează în trei medii relaționale diferite: natură, societate, cultură, care implică obiectivități diferite”.²¹

Concluzii

În urma analizei efectuate, este necesar să precizăm faptul că a face din etică o ideologie constituie punctul culminant al aplicabilității acesteia. De asemenea, trebuie să precizăm faptul că etica nu dorește o sancțiune a

¹⁸ Ricardo Maliandi, *Etica: Dilemas y convergencias: cuestiones eticas de la identidad, la globalizacion y la tecnologia*, Editura Biblos, Buenos Aires, 2006, p. 103, traducere efectuată sub responsabilitatea autorului.

¹⁹ Sorin Tudor Maxim, *Peripatethice*, p. 46.

²⁰ Bogdan Popoveniuc, *Ideologism și obiectivitate în științele sociale și umane*, p. 6, in press.

²¹ Bogdan Popoveniuc, *in press*, p. 12.

comportamentelor, ci o reorientare a acestora, astfel încât acțiunile individului să nu poată fi considerate a fi în detrimentul persoanei.

Bibliografie

- [1] Ball Terence, Dagger Richard. *Ideologii politice și idealul democratic*, Iași: Editura Polirom, 2000.
- [2] Boucher, David, Kelly, Paul. *Mari gânditori politici de la Socrate până astăzi*. București: Editura All, 2008.
- [3] Ficeac, Bogdan. *Sfera Politicii*, August 2011, Iași.
- [4] Maliandi, Ricardo. *Etica: Dilemas y convergencias: cuestiones ericas de la identidad, la globalizacion y la tecnologia*. Buenos Aires: Biblos, 2006.
- [5] Maxim, Sorin-Tudor. *Responsabilitatea morală*. Suceava: Editura Mușatini, 2000.
- [6] Maxim, Sorin-Tudor. *Conștiința morală*, Editura Junimea, Iași, 1999.
- [7] Maxim, Sorin-Tudor. *Peripatethice*, Editura Pim, Iași, 2010.
- [8] Miroiu, Adrian. *Introducere în filosofia politică*. Iași: Polirom, 2009.
- [9] Nedelea, Mircea Alexandru. *Bazele marketingului*. Iași: Editura Sedcom Libris, 2009.
- [10] Popoveniuc, Bogdan. *Ideologism și obiectivitate în științele sociale și umane*, in press.
- [11] Șandru, Daniel. *Reinventarea Ideologiei*. Iași: Editura Institutul European, 2009.
- [12] Tocqueville, Alexis de. *Despre democrație în America*. București: Editura Humanitas, 1995.
- [13] Tompea, Doru; Șandru Daniel, Pitulac Tudor. *Modele și concepte în știința politică*. Editura Cantes, 2001.
- [14] Zamfirescu, Vasile Dem. *Etică și etologie*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Incursiuni hegeliene asupra tratamentului istoric al sistemelor filosofice, de la Fichte la Schelling

-Dialectica, dialecticul și dialecticile postulate de Hegel-

Oana Camelia Șerban

Studentă Filosofie
Universitatea din București

Moto: „Dar pentru a ne elibera într-adevăr de Hegel trebuie să apreciem cu exactitate prețul despărțirii de el; să aflăm până unde și cât de adânc s-a insinuat Hegel în noi; trebuie să știm ce anume este încă hegelian în ceea ce ne îngăduie să gândim contra lui Hegel; și trebuie să cercetăm în ce măsură recursul nostru împotriva lui nu este decât un drum înșelător, la capătul căruia ne așteaptă tot Hegel, imobil și mereu altfel”. (Michel Foucault, *Ordinea discursului*¹)

Rezumat

Hegeliană „nevoie de filosofie” constituie o exigență al cărei mobil istoric depășește simpla proximitate dintre structura paradigmatică a unui sistem și coerența formei. Obiectivul principal al acestui articol este să constituie o pledoarie în favoarea legitimării unui canon al diferenței dintre dialectică, dialectic și dialectici ca primă condiționare a apropierei de relația dintre filosofie și sistem, recuperând sentința de falsificare aplicată tratamentului critic elaborat de Reinhold. Urmărind evoluția și contrastul sistemelor lui Fichte și Schelling abordate într-o lectură intențional hegeliană, acest articol structurează un excurs al investigării sarcinilor filosofiei și surselor reflexivității, concretizând atributele unui sistem coerent și consistent prin valorificarea și critica unei osmoze între speculație și simțul comun, pe de o parte, și derivările principiale și postulatele rațiunii, pe de altă parte, acestea din urmă fiind justificate ca elemente care dau seama de o resemnificare a identității și cauzalității în asentimentul postulatelor lui Hegel.

Cuvinte cheie: dialectică, sistem, logică, determinație, Eu, subiect, obiect, particular, Rațiune, conștiință pură, reflexivitate, speculație, simț comun, Absolut, dogmatism, identitate, cauzalitate.

¹ Michel Foucault, *Ordinea discursului*. Un discurs despre discurs, traducere de Ciprian Tudor, Eurosong&Book, București, 1998, p. 56.

I. Momentul dialectic și consfințirea nevoii de filosofie. Canonul diferenței dintre dialectică, dialectic și dialectici ca primă condiționare a apropierei de relația dintre filosofie și sistem

Asumarea momentului dialectic constituie un exercițiu de discernământ între constructe apropiate ca semnificație și totuși nuanțate prin specificitatea lor.² În acest sens, se propune distincția canonică dintre **dialectic** și **dialectică**, cu mențiunea că aceasta din urmă manifestă portanțele scepticismului în afirmarea sa ca element în ordinea cunoașterii științifice.

În determinarea sa proprie, dialectica desemnează natura veritabilă a lucrurilor și a finitului în genere, urmărind definiendumul propus de Hegel în *Enciclopedia științelor filosofice*.³ Convenind că acest reper este unul indestructibil, atât dialecticul cât și dialectica, vor comporta natura proprie a unor *conținuturi* prezentate în aria unor *concepte* considerate în mod obiectiv. Totuși, în regia asumării acestei distincții, de cele mai multe ori este instrumentalizată forma adjectivală substantivizată, mult mai convenabilă din pricina posibilității de instanțiere a momentului dialectic situat între o primă etapă, a elementului postulat înaintea înțelegerii lui, și o etapă secundară, a speculativului pozitiv rațional, între care se joacă aprehendarea unității determinațiilor opozițiilor lor. Fiecare moment⁴ însă este asociat unei realități logice.

De aceea, distincția dintre **dialectic** și **dialectică** este încrustată unei alte diferențe, aceea dintre *logic* și *Logică*. Astfel, *logical* desemnează conținutul

² *Ibidem*, p. 58. În sens larg, „mai e oare posibilă o filosofie care să nu fie hegeliană?” (*ibidem*, p. 58), Foucault interogând astfel imposibilitatea întemeierii unui discurs în absența postulatelor filosofice hegeliene. Molipsirea de hegelianism se petrece prin inserarea unui „discurs absolut” (p. 58), a unei umile „atingeri cu non-filosofia” și cu „structurile sale formale” (p. 58).

³ André Stanguennec, *Lectures de Hegel*, Livre de Poche, Paris, 2005, pp. 86-87.

„Mais pour-quoi parler ici du dialectique? Et doit-on considérer comme une confusion l'assimilation du dialectique à la dialectique? Un lecteur scrupuleux de l'Encyclopédie objectera que Hegel a lui-même favorisé cette assimilation, puis-que l'exposé du „moment dialectique” est suivi, dans cet ouvrage, d'une „Remarque” ou l'adjectif substantivé et le substantif semblent bien pouvoir être pris l'un pour l'autre” (pp. 86-87).

⁴ Așezarea hegelianismului într-o prefixare, într-un cadru stabil și inflexibil e înțeleasă ca o permanentizare epocală, care îl validează și îl reiterează, după un model spectral, așa cum îl înțelege Olivier Tinland în „Ouvrir le Système”, mergând pe urmele analizei pe care Derrida o aplică marxismului („Comment peut il être-là; de nouveau, quand son temps n'est pas là?”, Jacques Derrida, *Spectres de Marx*, Galilée, Paris 1993, p. 87). Sindromul unui spectru hegelian se manifestă, potrivit lui Tinland, printr-un filtru hermenutic care expune influențe kojévienne ale receptării fenomenologiei hegeliene precum și reforma unui raport modern situat între speculație și politică. (a se consulta Olivier Tinland, „Ouvrir le Système”, *Lectures de Hegel*, Livre de Poche, Paris, 2005).

cunoașterii filosofice în general, conținut pe care *Logica* în calitate de știință filosofică particulară are privilegiul de a-l expune în stare pură. Mai mult decât atât, în măsura în care, potrivit filosofului german, *Filosofia Naturii și a Spiritului* se îngemănează unei Logici aplicate, animată de *Logica* însăși, explicația distincției dintre dialectic și dialectică operată în arealul logic este una fără rest, nepierzând nimic din ceea ce se petrece în ordinea naturii sau a Spiritului.

Din acest punct, ne-am putea întreba, firește, nu cumva dialectica numește tocmai procesul global al unei logici în care dialecticul nu reprezintă decât una dintre *etape*? Aparent, răspunsul afirmativ survine în urma argumentelor inserate în cadrul *Principiilor Filosofiei Dreptului*, acolo unde dialectica superioară a unui concept nu comportă exclusiv sarcina de a produce și de a primi determinatii în funcție de semnificația *per se* a obiectului și de contrariile sale, ci plecând de la conținutul lor, instrumentalizează un rezultat pozitiv, demn de evoluție și de progres immanent. Hegel subliniază astfel caracterul incomplet al dialecticii reduce la un moment negativ și provizoriu, dialectic.

Potrivit lui Gerard Lebrun⁵ însă Hegel rezervă termenul pentru a semnifica prin prisma dialecticului „pura și simpla denunțare a determinațiilor finite”⁶. Paradoxal, nu există niciun uz al termenului *dialectică*, în versiunea substantivizată, pentru a numi o metodă speculativă. Dialectica se va institui ca moment negativ al începutului, din cele trei faze consemnate de momentul dialectic în genere. Odată cu *Fenomenologia Spiritului* se legitimează însă accepiunea dialecticii ca manieră de surprindere a mișcării unui concept, cu toate modulațiile unui proces intentat pentru a dezavua totodată și ideea unei metode specifice lui. Momentul negativului nu este unul inserat accidental, numai pentru eleganța argumentului; acesta conferă demnitate în virtutea putinței unei deducții necesare și imanente, or, cu alte cuvinte, întemeiază și lasă deschisă posibilitatea unei deducții metafizice a categoriilor urmând tradiția lui Kant,⁷ situată însă de Hegel sub tratamentul unui demers nerealizat structural convenabil.

⁵ Gérard Lebrun, *La Patience du Concept*, Gallimard, Paris, 1972.

⁶ *Ibidem*.

⁷ „Dans le protocole de la séance du 1er septembre 1968 du „Séminaire du Thor”, Heidegger oppose les démarches de Kant et de Hegel comme, d’une coté, unde consciende de l’Abgrund et, de l’autre, une quete du Grund. Là où la philosophie critique aboutit à la prise de conscience d’une impossibilité pour la raison spéculative (au sens où Kant emploie ce terme) d’atteindre „la production du système comme base ultime de tout” et à ne tenir cette exigence que comme une „idée de la raison”, Hegel (après Fichte) prétend accomplir l’idéal leibnizien de fondation-en-raison (*Begrundung*) dans le système comme

În ordinea discursului hegelian se impune și nuanța dintre **marche (Gang)** și **chemin(Weg)**. În sensul acesta, **marche**-ul este unul care este cultivat în dezavantajul relativ al formei, al ritmului, al unei metode de mișcare, în vreme ce al doilea termen manifestă puterea de a concentra un element, un conținut ori o doctrină care legitimează mișcarea presupusă în cea dintâi accepțiune. Astfel, ritmul dialecticului nu sună întotdeauna cu cel al unui „marche”, fiind nevoie de un instrumentar metodologic reglator, căci imperativul soluționării dialectice a problemei raporturilor dintre metode și doctrine conduce la impresia asimilării imaginii căii de înțelegere ca *chemin* cu o dimensiune a gândirii comune.

Ca fragment (*Ubergehen*), ca aparență (*Schein*), ca procesualitate (*Entwicklung*), modalitățile dialecticii se lasă asistate de o analiză care le apropie de trei părți principiale ale Logicii.⁸ Astfel, sentința este una funciar adoptată în sistemul filosofic hegelian: raportul dintre dialectic și dialectică conduce la ideea că nu există o dialectică, unitară, ci dialectici. Progresia dialectică, în tripartiția sa ontică, esențială sau eidetică, și conceptuală, îngăduie critica hegeliană la adresa unui schematism sărac și mort. Uneori, exegeții au afirmat că sistemul hegelian este unul de inspirație preluată de la Schelling, condamnând însă încremenirea unei dialectici „redușă la o schemă fără viață”.⁹ Or, Hegel animă dialectica prin mișcarea perenă în afară, fundamentând o modulație în chip extatic, dinamic, netradiționalizat.

Crucială devine astfel distincția canonică dintre **dialectică esențială** și cea **ontologică**, un criteriu fundamental pentru înțelegerea analizei hegeliene asupra sistemelor lui Fichte și Schelling. Astfel, asumarea existenței unui A care se distruge pentru a deveni B, nu impune doar pulsuniile unei mișcări dialectice, dar și garanția unității sintetice a unui moment speculativ, în care finitudinea este reabsorbită, dialectica esenței rămânând grefată pe naivitate. Dialectica adoptă în custodia sa, printr-o paternitate exersată, Conceptul, atât prin raportarea la Esență și Existență, dar și prin recurs la relația subiect-obiect. Tranziția de la Logica obiectivului la cea tutelată de subiectiv este asigurată prin categoria unei acțiuni reciproce, ca exercițiu al dualității.

rationalisation intégrale du réel” (Bernard Mabille, *Hegel et la signification du principe de raison*, Livre de Poche, 2005, Paris, pp. 113-114).

⁸ În logică însă metoda are puterea de a da seama până la capăt, deopotrivă, de formă și de conținut: „Dans la Logique, la méthode est la dernière catégorie envisagée, contenant la pensée qui, ayant épuisé tout contenu particulier, prend pour objet sa propre forme” (André Stanguennec, *op. cit.*, p. 93). „Ce contenu est le système du logique. Comme forme, il ne reste ici à l’Idée rien d’autre que la méthode de ce contenu” (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Encyclopédie des sciences philosophiques*, § 237, trad. Bernard Bourgeois, Vrin, Paris, 1970, p. 460).

⁹ André Stanguennec, *op. cit.*, p. 93.

Substanța va manifesta, în consecință, identitatea sa prin interacțiunea cu celelalte diferențe. Perfecțiunea, și deci realitatea efectivă a unei atare relații, nu este nimic altceva decât gândirea care se gândește pe sine. Necesitatea împlinită nu este decât o libertate a gândirii în înțelegerea conceptelor pe care le-a asimilat în propria-i ființă. Astfel, tot ce rămâne este o gândire eminentemente reflexivă, și, atât cât permite însăși reflexia, o gândire filosofică liberă. Conceptul hegelian este, *de facto*, o veritabilă matrice de semnificații. Răbdarea lui constă tocmai în alinarea unei metode și parcurgerea unei căi, care pentru a desemna dialectica superioară impune gândirea în diferență. În virtutea acestui amendament, Hegel militează pentru ruperea gândirii conceptuale de cea a reprezentării obiectului însuși.

Treptat, în proiectul hegelian este inserată posibilitatea manierei de înțelegere a unei Alterități, un postulat (și nu o evidență solidară) din perspectiva instrumentală a unor concepte și semnificații. Adoptarea cvasi-permanentă a acestui postulat din revirimentul unei utilități vitale, ridică demnitatea suspectă a unei familiarități în numele căreia se plămădește ceea ce este binele-cunoscut. Potrivit lui Stanguennec, descifrarea proiectului hegelian trebuie să se desfășoare în termenii unui cod prozaic al semnificațiilor, în care nu trebuie să se manifeste numai elogiul unui sacrificiu de sens, dar și condiția liberei sale circulații.

II. Configurația principală și conceptuală a sistemelor lui Fichte și Schelling. Condamnarea tratamentului critic al lui Reinhold, asumat ca falsificare

Odissea rațiunii de sorginte hegeliană, începe odată cu studiul filogenezei și ontogenezei gândirii. Trăvialul stihilor gândirii pure reclamă cauza ocazională a unei expuneri care resuscitează pașii de rătăcire ai teoriei reinholdiene, în care descoperirea filosofiei revoluate este comisă prin reducerea sa canonică la logică. Resorturile argumentului său, de ispită fenomenologică, recalifică valențele Eului în funcție de obiect, ale rațiunii ca unitate și ale tipurilor de conștiință prin prisma sistemelor lui Schelling și Fichte. Astfel, un preambul al asimilării coordonatelor principale ale celor două direcții impuse de analiza hegeliană condiționează orice incursiune hermeneutică.

În primă instanță, Fichte postulează în termenii unei identități canonice conștiința și existența, privilegiind non-Eul și Eul ca forme duplicitare ale structurii unui obiect asimilat ca derivată a conștiinței subiectului. Astfel, Fichte adoptă în teatralitatea filosofiei sale sistematizate un actor dinamic, energic, însuși subiectul care rupe tradiția cu pasivitatea barkleyiană. Realitatea devine în numele unui astfel de element duplicitară, nuanțată printr-

o dimensiune organică a generării autonome, semnalată exponențial de figura tutelară a unui Eu care semnifică însăși conștiința de sine, pentru ca mai apoi să profileze non-Eul, ca ficționalitate, ca alteritate a unei prime realități instituite prin Eu, obiectele reale enunțându-se în dependență față de stările de conștiință.

Dacă *taxonomia Eului* în regia propusă de Fichte distinge între un construct teoretic, guvernat de non-Eu și unul practic, ca forță reactivă care acționează asupra non-Eului,¹⁰ libertatea fichteiană nu va mai fi postulată în asentimentul proiectului clasic spinozist, ci ca structură condiționată istoric, nu prin necesitate. Din pasiunea pentru o astfel de libertate Eul exaltă, se nedumirește, cunoaște, or interpretarea fichteiană poate fi una preponderent psihologică. Mai mult decât atât, este meritul lui Fichte faptul că dialectica noțiunilor îngăduie absența condamnării contradicțiilor ca eroare a gândirii, rupând pactul cu tradiția kantiană.

Abia odată cu Schelling, eul este înrădăcinat într-o creație mundană eminamente spirituală. Spirit absolut sau rațiune absolută, sursă a materialului și a idealului, toate sunt forme de manifestare ale unui Eu care trebuie să dea seama de o teorie a identității. Abia pe scena lui Schelling, drama lumii se joacă prin rolurile unei sume de cunoștințe despre conștiință. În această manieră se produce eșecul unui mariaj între intelect și natură, ale căror exaltări se prezintă în diferența dintre conștient și inconștient. Firește, natura preia impostura de a purta chipul inconștientului. Cu Schelling,¹¹ se clădește și ultima piatră de temelie a viitorului proiect hegelian, prin fixarea unei interpretări dialectice a unității și gondonului de asocieri generale ale fenomenelor din natură. Potrivit lui Hegel, gândirea pură avându-se ca obiect pe sine însăși permite identitatea subiectului cu obiectul, al cărei ecou se găsește principal în postulatul lui Fichte, „*Eu=Eu*”¹². Un astfel de principiu,

¹⁰ Hegel impune necesitatea distincției dintre cele două laturi ale sistemului fichteian ca element intrinsec al unei analize riguroase care trebuie să facă proba, pe de o parte, a elaborării conceptului rațiunii și al speculației, făcând posibilă, in extenso, filosofia, pe de altă parte, a afirmării rațiunii în identitate cu conștiința pură, ca exigență principală a unui sistem coerent.

¹¹ „Principiul identității este principiu absolut al întregului sistem al lui Schelling. Filosofia și sistemul coincid; identificarea nu se pierde în amănunte (le sistemului), și mai puțin încă în rezultat (ul lui)” (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Studii Filosofice*, traducere D. D. Roșca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 194).

¹² „Gândirea pură avându-se ca obiect pe sine însăși, identitatea subiectului cu obiectul în forma *Eu=Eu* este principiu al sistemului lui Fichte; și dacă avem în vedere nemijlocit și exclusiv acest principiu, precum dacă, în filosofia kantiană, avem în vedere principiul transcendent al aflat la baza deducției categoriilor, avem exprimat cu îndrăzneală principiul autentic al speculației”. (Hegel, *Deosebirea dintre Sistemul Filosofic al lui Fichte și Sistemul Filosofic al lui Schelling cu referire la Contribuțiile lui Reinhold la o mai ușoară*

atașat celui transcendențial din custodia kantianismului, aflat la baza deducției categoriilor, permite expunerea unui principiu autentic al speculației.

Nu întâmplător, raportul dintre speculație și sistem trimite la menținerea unor repere funciare, cultivate prin ceea ce se afirmă per se. Odată ce speculația se abandonează pe sine, are loc conversia către statutul unui sistem care părăsindu-se la rândul ei pe sine, ajunge să desfigureze principiul care îl consolida, opunându-l unei diversități deduse din el. Mai curând, principiul subiect-obiect se arată ca o relație subiect-obiect subiectivă, instrumentalizată în vederea constituirii unei condiții a conștiinței pure. Aparent, din forma principiului $Eu=Eu$ se impune conștiința pură care devine condiționată de o infinitate obiectivă, travaliu asumat într-un registru temporal evolutiv în care intuiția transcendențială se pierde. De aceea, potrivit lui Hegel, trebuie inserat un imperativ: *relația $Eu=Eu$ se transformă în principiul $eu\text{ trebuie să fie egal cu eu}$.*

În urma acestor exigențe, *sistemul lui Fichte*, de pildă, ar trebui să dea seama de două laturi distincte. Mai întâi, *sistemul trebuie să facă posibilă filosofia*, elaborând pur *conceptul rațiunii și al speculației*. Mai apoi, sistemul afirmă ca identice rațiunea și conștiința pură și ridică la rang de principiu rațiunea concepută în forma definită.¹³ Or, Reinhold omite tocmai valorizarea celor două dimensiuni, năruind un proiect cu pretenții de sistematizare. Hegel consimte: „atât latura prin care sistemul lui Fichte este speculație autentică și deci, filosofie, cât și latura sistemului lui Schelling, care îl deosebește pe acesta de sistemul lui Fichte și opune subiect-obiectului subiectiv subiect-obiectul obiectiv în filosofia naturii”¹⁴ sunt abolite, trecându-le deopotrivă în ceva mai înalt decât pot desemna per se. Pe de altă parte, se pare că orice sistem consacrat impune o istorie de compromis în care fie conduita nepotrivită de sorginte exegetică, fie receptarea defectuoasă a filosofiei aflate în curs de afirmare, cu o înclinație către un sistem anume, profilează o hermeneutică de eșec.

III. Dincolo de știință și de istoria filosofiei. Rolul particularului și nevoia de filosofie ca sursă a ceea ce depășește o simplă conduită vitală

Deși există un sindrom al dezvoltării științei în îndepărtarea de istoria filosofiei, aceasta din urmă cucerește în continuare prin aparența unei arte

privire de ansamblu asupra stării filosofiei la începutul secolului al nouăsprezecelea; primul caiet, Cuvânt înainte, în Studii Filosofice, traducere D. D. Roșca, Editura Academiei Române, 1967, p. 130).

¹³ A se consulta, în acest sens, J. Fichte, *Doctrina științei*, Editura Humanitas, București, 1995.

¹⁴ *Ibidem*.

meșteșugărești ajustabile, dezavuată prin raportare la diferite scopuri, adaptabile în raport cu quantumul de cunoștințe acumulat. Or, dacă știința ar fi o operă moartă mănuită cu o dexteritate străină atunci ar fi susceptibilă de perfectibilitatea artelor mecanice. De aceea, afirmă Hegel, „pe cât de puțin poate fi vorba în filosofie de îmbunătățiri permanente, tot atât de puțin poate fi vorba în cuprinsul ei de vederi particulare”¹⁵. Abia aici intervine culpa lui Reihold, căci odată cu postulatele sale, întreaga filosofie este sugrumată și anemiată la rang de particularitate. Acest lucru nu este însă cu puțință din perspectiva a cel puțin trei considerente, pe care Hegel le generează punctual, astfel: (1) raționalul, *in extenso*, nu poate fi particular, (2) ceea ce este propriu filosofiei, tocmai pentru că se manifestă astfel, nu poate aparține decât formei sistemului și nu esenței filosofiei, (3) formele particularului în sisteme pot fi asumate ca produse ale speculației autentice, una care eșuează însă în încercarea de a impune diligența exprimării sale ca știință.

Prohibită în dominanta filosofiei, particularitatea beneficiază de o taxonomie care recunoaște următoarele valențe: (1) există o particularitate specifică formei unui sistem, profilată în manieră aluzivă la Fichte; (2) există o particularitate a cunoștințelor de ordin particular, care supuse evoluției istorice, impune o tendință spre cercetare și fundamentare, de tipul Reinhold. Or, „terenul filosofiei, fiind lipsit de particularități, trebuie năvălit *a corps perdu* (dacă corpul exprimă suma particularităților) întrucât rațiunea devine speculație filosofică numai ridicându-se pe sine la sine”¹⁶, încredințându-se pe sine ei înseși și absolutului din care ia ființă propriul său obiect. Particularitatea nu poate fi legitimată decât istoric, și în sensul acesta, susține Hegel, „adevărata particularitate a unei filosofii este individualitatea... în care rațiunea și-a organizat o formă din materialul de construcție al unei anumite epoci”.¹⁷ Există însă un praxis filosofic în care disciplina suverană apare profilată sub auspiciile unui exercițiu disciplinator, chiar dacă se constituie ca o bizarie adulată de ceea ce hegelianismul nu pare să lase la iveală. Filosofia își revendică incipitul unui travaliu care consemnează un originar cultivat de un spirit viu, pulsional, pentru care particularitatea nu este prin excelență infamă. Astfel, filosofia ia naștere din forma particulară pe care o posedă ruptura din care provine sistemul. Dar numai așa se creează mai curând o nouă filosofie, una desprinsă din impulsul manifestărilor unor limitări dincolo de care absolutul se legitimează ca stare de excepție. În nașterea și renașterea sa, filosofia consimte legătura dintre Intellect și Rațiune ca luptă pentru putere între conținutul finit și cel infinit profilate de către o relaționalitate canonică.

¹⁵ *Ibidem*, p. 135.

¹⁶ *Ibidem*, p. 136.

¹⁷ *Ibidem*.

Infinitul este asumat prin raportare la negarea finitului și astfel, totul se constituie pe tensiunea unor relații de opoziție între finit și infinit, rațiune și sensibilitate, inteligență și natură, subiectivitate și obiectivitate.

Setea de filosofie apare odată cu moartea unei armonii de compromis. Pentru Hegel, „nevoia de filosofie apare când dispare puterea unirii din viața oamenilor și când opozițiile și-au pierdut legătura vie a lor și acțiunea lor reciprocă, dobândind independență”¹⁸. În numele unei emancipări cu spirit revolut, rațiunea privește devenirea coborând sciziunea absolută la valoarea uneia relative, condiționată de sursa unei identități originare. Drama subiectului și a obiectului începe odată cu autoproducerile rațiunii ca filosofii, când atotcuprinderea unor lianturi reciproce, mutuale, de conținuturi, devine zădărnicită. Între libertatea subiectului și necesitatea obiectului se construiește o împărțire energetică care tinde să inoculeze sindromul perfecțiunii într-o ecuație analogă celei estetice, propuse de Hegel. Frumusețea nevoii de filosofie se consumă ca filosofie exprimată, căreia i se dăruiesc două presupuneri: cea a absolutului, ca telos principal al filosofiei în genere, respectiv cea a zămislirii unei conștiințe ec-statice, care scindează ființa și neființa într-un peren pelerinaj în-afară, sciziunea devenind enunțiativă, amorfă, alterabilă. De aceea, „sarcina filosofiei este să unească presuposițiile, să așeze ființa în neființă ca devenire, sciziunea în absolut, ca manifestare, ori finitul în infinit, ca viață”¹⁹.

IV. Sarcinile Filosofiei și sursele reflexivității. De la raportul dintre speculație și simțul comun la derivări principale și postulate ale rațiunii. Identitate și cauzalitate

Filosofia recurge însă la un instrumentar reflexiv, care funcționează după o educație rațională a datului. Ca suprimare a absolutului,²⁰ reflexia este enunțată ca fiind izolată, dar ca rațiune, reflexia manifestă o dependență față

¹⁸ *Ibidem*, p. 137. Hegel conchide nașterea filosofiei într-un creuzet epocal care se dezvoltă printr-un sindrom extensional, manifest, cultural, însă mereu dependent de morfologia particularului: „dacă examinăm mai de aproape forma particulară pe care o posedă o filosofie, vedem filosofia, pe de o parte, luând naștere din originalitatea vie a spiritului, care a restabilit în ea prin sine armonia distrusă și i-a dat independent formă; pe de altă parte, o vedem luând naștere, din forma particulară pe care o posedă ruptura din care provine sistemul. Ruptura este izvorul nevoii de filosofie, ca și cultură a epocii, ea este latura neliberă, dată, a formei” (*Ibidem*).

¹⁹ *Ibidem*, p. 138.

²⁰ „Absolutul trebuie construit pentru conștiință, iată sarcina filosofiei; dar producerea precum și produsele sale fiind numai limitări, acest lucru este o contradicție. Absolutul trebuie să fie reflectat, pus: dar prin aceasta absolutul n-a fost pus, ci suprimat, deoarece, întrucât a fost afirmat, el a fost limitat”. (*Ibidem*, p. 141).

de absolut. Rațiunea, departe de a fi ilustrată ca voință, este forță: mai întâi, a absolutului negativ ca negare absolută, pentru ca mai apoi să aparțină afirmării totalității opuse, subiective și obiective. Prin acestea, Ființa este ilustrată limitată, ca fiind deopotrivă condiționată și condiționantă, și în sensul acesta Intelectul o determină valorificând un limitat necesar și liber.

Reflectarea ca gândire trebuie să dea seama, în consecință, de acuratețea unui proiect pur, în care se face abstracție de opoziție, dar și de o complementaritate în absența căreia nu s-ar putea exersa puțința extatică față de intelect. *Vis-a-vis* de acest construct, Reinhold spune că gândirea are însă un caracter asumat ca „infinită posibilitate de repetare a unuia și aceluiași lucru ca unul și același, în unul și același și prin unul și același, sau ca identitate”.²¹ Prin aceasta însă riscăm să egalăm gândirea cu rațiunea, dar de vreme ce cea dintâi păstrează persistent o opoziție față de aplicarea gândirii, dar și de materialitatea absolută, atunci „gândirea nu e identitate absolută, a subiectului cu obiectul, una care le suprimă în opoziția lor pe amândouă și le cuprinde în sine, ci e identitate pură condiționată prin opoziție, concept abstract al unității proprii intelectului.”²² De aici, se conturează seismul de opinii dintre Reinhold și Hegel. Reinhold susține că este o eroare genuină a filosofiei aceea de a reprezenta gândirea în aplicarea ei ca gândire numai subiectivă. Totuși, Hegel conchide că gândirea este un construct pur limitat, iar activitatea ei este o aplicare logică și justă la o materie existentă de altfel în prealabil, „aplicare care nu poate răzbate până la cunoaștere”.²³ Soluția se construiește prin recurs la reflecție, care pe de o parte, angajează simțul comun, pe de altă parte, stimulează pretențiile cunoașterii în matca unei speculații. Speculația recunoaște ca realitate a cunoașterii numai ființa cunoașterii în totalitatea ei. Tot ce e determinat, la acest nivel, posedă realitate și adevăr pentru speculație numai în raportarea cunoscută a sa la absolut. Tabloul diferențelor dintre spiritul comun și speculație înregistrează, în consecință, următoarele aspecte: (1) simțul comun instrumentalizează raportarea la absolut prin adevăruri nemijlocite; (2) simțul comun nu poate înțelege speculația, detestându-o și persecutând-o; (3) limitatul și nelimitatul devin Identice sub tutela simțului comun. Totuși, raportarea limităției la absolut dirijează o credință, una dependentă însă de conștiința opoziției. De aceea, „speculația construiește ca identitate conștientă ceea ce în conștiința intelectului obișnuit crea ceea ce e cu necesitate opus.”²⁴ Speculația se comportă alternativ ca filosofie și ca sistem, în cea dintâi calitate suprimând

²¹ *Ibidem*, p. 139.

²² *Ibidem*, p. 140.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 145.

opoziția, iar în cea din urmă transformând în absolut un ce limitat în ce privește cunoscuta lui formă obișnuită. În consecință, din raportul gregar dintre simțul comun și speculație se derivă două sarcini ale filosofiei: cea de a arăta dacă sistemul e curățat de orice finitate a unui fenomen finit ridicat la rang de infinit și cea de a arăta dacă speculația nu e obedientă în fața destinului unei epoci care o confirmă și o dizolvă istoric, absolută, deci ca o formă a absolutului căreia îi este opus prin esența sa. Speculația guvernează prin cele două sarcini tragedia unui element distructiv în care simțul comun precar și sistemul deopotrivă comportă opoziții absolute. Posibilitatea reglării principiale a acestora se impune în virtutea unui postulat absolut, înțelegând demersul filosofic hegelian în trei pași care măsoară, pe rând: asumarea sistemului ca *organizație de principii*; acceptarea unei răsfrângerii a unei exigențe a principiului absolut, suprem, asupra sistemului însuși, respectiv, abrogarea filosofiei ca sistem, desemnat ca întreg organic de concepte a cărui lege supremă nu este intelectul, ci rațiunea.

Cum este posibil un astfel de principiu? Hegel consideră două condiționalități esențiale. Astfel, dacă (1) Principiul este afirmat pentru gândire și (2) Principiul egalează forma și materia în identitate, rostindu-se astfel o identitate simplă, atunci (3) Principiul e condiționat de neidentitatea formei și a materiei, nefiind absolut și (4) Odată ce forma și materia sunt conștient asumate intrinsec ca neidentitate atunci principiul este analitic și sintetic totodată, dezavuându-se o antinomie (este momentul în care principiul se distruge pe sine, trebuind să se suprimă). Un exemplu al năruirii principiale, în asentimentul acestei maniere, este constituit de conceptul spinozist de substanță: ipostaziat deopotrivă ca efect și cauză, concentrează ființa și conceptul ori acesta încetează a mai fi concept de vreme ce opușii sunt uniți.

Dezvoltarea unui principiu al filosofiei recurge la o prezentare exponențială prin prisma propozițiilor formale pentru reflexie, în care obiectul este enunțat prin prisma cunoașterii și a sintezei subiectivului și a obiectivului. Dar reflexia nu poate exprima sinteza absolutului într-un singur principiu, de așa manieră încât este necesară și suficientă separarea a ceea ce este una în identitatea absolută, postulând sinteza și antiteza separat, în două principii: cel al identității propriu-zise și cel al sciziunii.

Principiul identității enunță o structură de forma „ $A=A$ ”²⁵ ca expresie a gândirii absolute, aceasta semnificând unitatea prin care se crează abstracția

²⁵ Potrivit lui Hegel, „dacă principiul filosofiei este să fie exprimat în propoziții formale pentru reflexie, nu avem mai întâi ca obiect al acestei sarcini decât cunoașterea, în general sinteza subiectivului și obiectivului, sau gândirea absolută. Reflexia nu este însă în stare să exprime sinteza absolută într-un principiu, anume dacă acest principiu trebuie să aibă pentru intelect valoarea unui principiu propriu-zis. (...) În $A=A$ ca principiu al identității se

față de opoziție. Identitatea dintre A și A se modifică în funcție de statusul adoptat de fiecare în parte: dacă A este obiect și A este subiect, atunci relația se transformă în una de neegalitate, fiind transpusă într-o structură de forma $A=B$, instituindu-se forma pură a negândirii. Al doilea principiu însă este necondiționat, constituindu-se ca formă subalternă a principiului rațiunii suficiente, devenind principiu al cauzalității. Algoritmul derivării principale impune patru pași:

- (1) *A are un temei;*
- (2) *A are o ființă, și anume ființa lui A;*
- (3) *A diferă net de A;*
- (4) *Deci, $A=B$.*

A situa pe A în același timp ca pe ceva pus și ca pe ceva nepus constituie sursa sintezei celor două principii, care sunt postulate ca principii ale contradicției în sens invers:

(P1) Principiul Identității afirmă o contradicție nulă

(P2) Principiul contradicției este afirmat prin prisma celui de-al doilea principiu ca fiind tot atât de necesar ca și noncontradicția, subsumând expresia antinomiei ca idealitate absolută

Debutează, *in extenso*, problema reducerii filosofiei la logică, $=A$ consfințind o expresie a gânditului cu determinări multiple (iscate, de pildă, prin relația de egalitate cu B : $=B$). De aceea, potrivit lui Hegel, „când reflectăm numai la formalul speculației și reținem ferm sinteza cunoașterii în formă analitică, antinomia, contradicția, care se suprimă pe sine însăși, este supunerea expunerii formale a cunoașterii și a adevărului”²⁶. *In extenso*, cunoașterea manifestă două dimensiuni: (1) una negativă, care postulează ceea ce este limitat printr-un soi de identitate relativă, (2) una pozitivă, configurată de instrumentalizarea intuiției.

Se deschide, astfel, analiza asupra unei cunoașteri transcendente, care unește reflexia și intuiția, ceea ce este intuit fiind caracterizat ca: aparținând lumii reale și ideale, aparținând punerii în inteligență, aparținând la ceea ce e prim, constituind un areal în care ființa și inteligența sunt definite ca unite. Numai în virtutea acestor elemente, *cunoașterea transcendentă și intuiția transcendentă sunt unul și același lucru*, termenii diferiți indicând preponderența factorului ideal sau real.

Din acest punct se investighează posibilitatea existenței exercițiului filosofic în absența intuiției. Riscurile abolirii ei presupun următoarele aspecte,

reflectează asupra acestei raportări, și această raportare, acest mod de a fi unul, egalitatea, este conținută în această identitate pură; el face abstracție de orice neegalitate” (*Ibidem*, p. 150).

²⁶ *Ibidem*, p. 152.

redate punctual: (1) se ajunge la dispersarea la infinit în finități absolute, (2) se riscă nejustificarea trecerii de la Ființă la Concept, (3) se impune o filosofie formală, distructivă (în raport cu intuiția), (4) se permite contradicția cu Ființa. Or, potrivit lui Hegel, „în intuiția transcendențială orice opoziție e suprimată, este nimicită orice diferență a construcției universale de către inteligență și pentru inteligență și organizarea lui intuită ca ceva obiectiv și înfățișându-se ca independentă”²⁷. Derivând, producerea conștiinței unei identități este speculația, dar pentru că realitatea și idealitatea se enunță ca fiind una, speculația e anunțată ca intuiție. Astfel, sub egida postulatelor rațiunii, intuiția, asumată de reflexie, este concretizată prin următoarele considerente dependente de întemeierea unei examinări riguroase. Mai întâi, intuiția păstrează antinomicul și îngăduie postulabilul producând un progres pe care Hegel îl asertează ca fiind infinit, ca amestec de empiric și de rațional. Distanța dintre empiric și rațional se va construi în funcție de criteriul temporal atribuit, așa încât cel dintâi se manifestă în dependență față de intuiția timpului, în vreme ce al doilea presupune suprimarea oricărui timp, infinitul însuși. În consecință, însuși progresul empiric va fi definit ca infinitate empirică. Mai apoi, Intuiția ca opusă Ideei este Ființă determinată limitată, tocmai pentru că exclude Ideea, și astfel, intuiția este postulată de rațiune, dar nu ca ceva limitat, devenind una cu reflexia.

Pornind de la raporturile dintre reflexie, cunoaștere și intuiție, nevoia de filosofie este reafirmată atât prin nimicirea principală a opozițiilor fixate, dar și prin raportarea limitatului la absolut. Pentru Hegel, adevărata filosofare leagă adevărul cu absolutul, neînstituind cu necesitate o raționare discursivă. Filosofia va fi condamnată, îndeobște, să caute să pună în relație diversitatea raportării limitatului la absolut, articulând imperios generarea unei totalități a cunoașterii ca sistem al științei.

V. Configurarea relației dintre Filosofie și Sistem. Trăsăturile unui sistem consistent

Raportul dintre Filosofie și Sistem este canonic, cel puțin în arhitectura hegeliană: filosofarea nu manifestă puțința de a se construi pe sine în sistem, fiind o fugă neîncetată în fața limitărilor, ci mai curând ipostaziindu-se ca structură pedant dedicată proiectelor de antrenare a rațiunii pentru libertate, decât ca o pură cunoaștere de sine a însăși rațiunii care a devenit sigură de sine și se cunoaște limpede pe sine. Sistematizarea dezvăluie apetența pentru o întregire configurată ca organizare de principii și de intuiții, care îngăduie sintetizarea rațiunii și a intuiției ei ca idealitate a conștiinței și

²⁷ *Ibidem.*

inconștientului în termeni de finit, limitat și relativ la identități nescindate. Hegel conchide că metoda sistemului moștenește o tradiție a unei formule nici sintetice, nici analitice, dar care are puțința de a înfățișa ca dezvoltare a rațiunii care nu recheamă în sine emanația apariției sale ca idealitate condiționată. Astfel, sistemul înaintea până la totalitatea obiectivă desăvârșită unită cu cea subiectivă. Desigur, raportul dintre filosofie și sistem este amenințat de o serie de riscuri comprehensive, istorice și hermenutice, pe care Hegel le inventariază prin recuperarea termenilor-cheie a întregii analize întreprinse până în acest punct. În consecință:

(1) o primă condiționare este aceea ca speculația autentică să nu se exprime pe sine perfect în sistemul său

(2) filosofia sistemului și sistemul trebuie să nu coincidă în deplinătate

(3) în măsura în care sistemul valorifică în calitate de absolut ceva care este de facto condiționat, atunci acesta cade în impostura unui dogmatism

(4) sistemul revendică în incipit speculații autentice nutrite din structuri care pleacă necesarmente de la identitatea absolută

(5) în orice sistem absolutul se pune pe sine în fenomenul însuși, iscând transformări de ordin identitar

(6) ca relație cauzală între absolut și apariția fenomenului, identitatea se prezintă ca un construct fals integrat în sistem

(7) sistemul ca dogmatism tutelează un realism care pune obiectivitatea ca absolută sau un idealism care pune subiectivitatea ca absolută, însă ambele iau naștere dintr-o speculație adevărată

(8) adevăratul dogmatism recunoaște ambele principii: $A=A$, $A=B$. Cele două rămân însă în autonomia lor nesintetizate

(9) de vreme ce fenomenul apare ca supus, între necondiționatele structuri de tipul $A=A$ și $A=B$, numai cea dintâi manifestă valabilitate

Conchizând, Hegel recuperează ecuația propusă de Fichte ca *matrice a absolutului* ($Eu=Eu$). Reinterpretată, este evident cum structura fichteană îngăduie rațiunii să dezvolte un *non-Eu* și o sinteză de opoziții, între acesta și *Eu* postulându-se o relație de ierarhie. Pentru Fichte, conștiința pură, identitatea subiectului și a obiectului, asumate în sistem ca absolute, dizolvă o identitate subiectivă a subiectului și a obiectului. Hegel se apropie de construcția lui Fichte investigând *Eul*, pe rând, ca principiu al sistemului, ca subiect-obiect subiectiv, și mai apoi prin prisma raportării identității în științele particulare ale moralei și dreptului natural și a relației dintre sistemul configurat în întregimea sa și dimensiunea estetică. Tratamentul critic servește însă pentru derivarea unei ultime trăsături canonice: speculația sistemului pretinde suprimarea contrariilor (dovadă a faptului că sinteza absolută a sistemului nu este $Eu=Eu$ ci *Eul trebuie să fie identic cu Eul*). Deloc

întâmplător, „rezultă din cele de mai sus că în prezenta expunere este vorba în primul rând despre această filosofie ca sistem și nu de a vedea în ce măsură este ea cea mai temeinică și mai profundă speculație, autentică filosofare, și în epoca în care ea apare cu atât mai remarcabilă, cu cât în acea epocă nici filosofia kantiană nu a putut ridica rațiunea până la conceptul speculației autentice, concept pierdut”.²⁸

Bibliografie

- [1] Derrida, Jacques. *Spectres de Marx*. Paris: Galilée, 1993.
- [2] Fichte, J. *Doctrina științei*. București: Editura Humanitas, 1995.
- [3] Foucault, Michel. *Ordinea discursului, Un discours despre discours*. Traducere de Ciprian Tudor. București: Eurosong&Book, 1998.
- [4] Hegel, G.W.F. *Fenomenologia spiritului*. București: IRI, 1995.
- [5] Hegel, G.W.F. *Studii filosofice*. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967.
- [6] Hegel, G.W.F. *Encyclopédie des sciences philosophiques*. Trad. Bernard Bourgeois. Paris: Vrin, 1970.
- [7] Lebrun, Gérard. *La Patience du Concept*, Gallimard, Paris, 1972.
- [8] *Lectures de Hegel*, Ouvrage collectif sous la direction d'Olivier Tinland, Éditions Livre de Poche, coll. Références, Paris, 2005.
- [9] Mabille, Bernard. *Hegel et la signification du principe de raison*. Livre de Poche, 2005.
- [10] Schelling, F. W. J. *Sistemul idealismului transcendent*. București: Editura Humanitas, 1995.
- [11] Stanguennec, André. *Lectures de Hegel*. Livre de Poche, 2005.
- [12] Tinland, Olivier. „Ouvrir le Système.” *Lectures de Hegel*. Livre de Poche, 2005.

²⁸ *Ibidem*, p. 160.

Convenția europeană a drepturilor omului

Dreptul la respectarea vieții private și de familie

Alexandra-Cristina Macsut

Studentă

Facultatea de Drept și Științe Administrative Nicolae Titulescu,
Universitatea din Craiova

Rezumat

Convenția europeană a drepturilor omului ocrotește viața privată și de familie prin intermediul art. 8, parag. 1, care tranșează acest drept într-un mod absolut: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.” și parag. 2, prin care se trasează condițiile ce restricționează posibilitatea exercitării acestui drept, cu scopul de a limita eventualele ingerințe și abuzuri: „Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirii faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.”

Cuvinte cheie: *viață privată, drepturile omului, cadru legal, siguranță publică, abuz social, obligații legale.*

Din textul dispoziției legale rezultă două direcții de măsuri care incumbă statului, pentru a putea pune în aplicare în mod corespunzător prevederile articolului. Acestea se manifestă sub forma unor obligații pozitive, acelea de a crea un cadru legal, instituțional, adecvat apărării dreptului la viață privată a cetățenilor săi, respectiv obligații negative, acelea de a se abține de la a lua măsuri care pot împiedica persoanele interesate să-și exercite liber și neîngrădit acest drept fundamental, în limitele legii, bineînțeles.

Noțiunea de „viață privată”, aparent simplă și cu un înțeles de bun-simț, ridică în practică mari probleme, consecință a multitudinii de înțelesuri pe care le poate avea și implicit cazuri concrete care se pot fundamenta pe invocarea acestui drept. În plus, trebuie avută în vedere și dinamica în timp a termenului

de viață privată și de familie, astfel că dacă, spre exemplu, acum o sută de ani la baza societății stătea familia tradițională, comunicarea făcându-se de regulă prin scrisori, în epoca actuală se pune problema avortului, a homosexualității, precum și dezvoltarea într-un ritm foarte rapid a numeroaselor mijloace de comunicare la distanță, cele mai multe sub formă electronică (email, chat) sau electromagnetică (telefonie mobilă).

Datorită complexității relațiilor interumane și de cooperare dezvoltate de către persoanele fizice și juridice, noțiunea de viață privată s-a conturat pe trei direcții esențiale, care trebuie menționate: 1. Dreptul la viață privată intimă, personală; 2. Dreptul la viață privată socială; 3. Dreptul la un mediu înconjurător sănătos.

Prima accepțiune a termenului este și cea mai des întâlnită în conștiința publică, făcând referire la ins și la dreptul său de a-i fi ocrotite pe cale legală aspecte strict legate de persoana sa ca individualitate, cum ar fi dreptul la imagine, la nume, la o identitate, la integritate fizică și morală (care se referă la orice tip de atentare moderată la sănătatea fizică și/sau demnitatea unei persoane, exceptând tratamentele inumane sau degradante, reglementate de art. 3 din Convenție), la libertate sexuală, incluzând aici persoanele transsexuale, dreptul la păstrarea secretului stării persoanei, fie aceasta stare de sănătate fizică sau mintală sau chiar starea de graviditate a femeii, dreptul la controlul utilizării datelor personale cuprinse în arhive informatizate.

Cel de-al doilea sens, viață privată socială, poate părea contradictoriu dacă gândim restrictiv, în sensul de mai sus al termenului „privat”, însă noțiunea se referă la relațiile sociale personale ale unui individ, relații întreținute cu alți semeni ai săi în scopul unei dezvoltări personale perpetue.

Dreptul la un mediu înconjurător sănătos nu este expres prevăzut în Convenție, nici în art. 8 și nici într-un alt articol al său, putând susține deci că, cel puțin acest act european, nu îl ocrotește și deci neputând fi invocat în mod direct în fața Curții europene a drepturilor omului ca drept de sine stătător. Dând însă o interpretare extensivă, *lato sensu*, Curtea presupune că o viață privată și de familie sănătoasă, armonioasă, în acord cu prevederile legale, nu poate exista în afara unui mediu înconjurător sănătos în care aceasta să se desfășoare. Orice factor de mediu care perturbă starea naturală, anterioară, a acestuia se poate răsfrânge în mod nefast și asupra calității vieții private a persoanelor și familiilor care trăiesc în zonă.¹

Noțiunea de „viață de familie”, așa cum am văzut în introducere, art. 8 nu o definește expres și deci și ea poate părea evidentă în contextul familiei tradiționale ca celulă a societății. Însă datorită cauzelor apărute în practică, interpretarea care se dă este una tot în sens larg, astfel că prin relații familiale

¹ López Ostra contra Spaniei (CEDO, 9 decembrie 1994)

Curtea înțelege, pe lângă relația care se naște ca urmare a căsătoriei din care pot rezulta copii, și relația de concubinaj mai ales dacă sunt copii la mijloc, precum și relația dintre bunici și nepoți sau dintre unchi și nepoți, cu condiția ca între ei să existe o apropiere suficient de puternică. Problemele care se au în vedere privesc adopțiile, căsătoria ca modalitate de întemeiere a unei familii, încredințarea copiilor în cazul separării părinților, cuplurile homosexuale, care de regulă nu sunt asimilate unei familii, însă relația copil natural-părinte homosexual este indiscutabil o legătură naturală de familie.

Luăm ca exemplu cazul Lafargue contra României (CEDO, 13 iulie 2006), în ceea ce privește dreptul la vizită a copilului minor de către tatăl de origine franceză, drept obținut prin hotărâre judecătorească, ce s-a lovit însă de împotrivirile soției. Curtea a analizat în acest caz atitudinea organelor statului, care s-au rezumat în a-i administra soției o simplă amendă modică, neducând deci toate diligențele necesare asigurării respectării dreptului la viața de familie a soțului, Curtea constatând deci o încălcare a prevederilor art. 8 al Convenției.

Există și situații mai speciale avute în vedere tot aici și anume încredințarea copilului unor instituții publice de ocrotire, dar ținând cont de dreptul de a se reuni al familiei separate, măsura expulzării unui străin în contextul în care el și-a întemeiat deja o familie în țara pe care este silit a o părăsi, dreptul la succesiune în cazul copiilor născuți din, respectiv din afara căsătoriei, precum și situația persoanelor aflate în executarea unei pedepse privative de libertate, unde trebuie avută în vedere gravitatea faptei condamnatului în facilitarea legăturilor acestuia cu familia, de regulă încurajându-se reintegrarea socială, excepții fiind cazurile condamnărilor pentru terorism sau legături cu mafia, unde conexiunea cu persoane din afara penitenciarului poate constitui pericol social.²

Soluționarea unor astfel de cazuri rămâne la latitudinea instanțelor în funcție de fiecare caz în parte, fiindu-le lăsată o largă marjă de apreciere datorită diferențelor între legislațiile interne ale statelor semnatare ale Convenției, însă avându-se în vedere, în primul rând, ocrotirea intereselor minorilor (daca aceștia sunt implicați) și apoi găsirea unui just echilibru între interesele fiecărui membru al familiei în cauză.

Textul art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului face referire și la respectarea dreptului la corespondență, prin „corespondență” înțelegând „toate situațiile în care două sau mai multe persoane schimbă, pe orice cale ar fi, pe orice suport, un mesaj sau o idee”.³ De precizat aici că dreptul la

² Messina contra Italiei (CEDO, 28 septembrie 2000)

³ Bîrsan Corneliu, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*, Ed. ALL Beck, București, 2005, p. 648

corespondență nu se aplică dacă mesajul încă nu a plecat de la expeditor și nici dacă el a ajuns deja la destinatar, ci numai în cazurile de interceptare (abuzivă) a mesajului pe calea sa de comunicare între emițător și receptor.

Situațiile avute în vedere aici sunt cele speciale, anume exercițiul dreptului la corespondență al persoanelor internate datorită stării psihice, al celor aflate în detenție, aplicându-se același principiu exprimat mai sus, acela al gravității faptei condamnatului, dar și păstrarea secretului corespondenței profesionale (ex. corespondența avocatului cu clientul sau a medicului cu pacientul) și situația interceptării convorbirilor telefonice (incluzând corespondența electronică), trebuind făcută distincția între dorința de combatere a criminalității și abuzul prin intruziunea în viața privată a unei persoane.

Problema respectării dreptului la domiciliu constă în a înțelege noțiunea extinsă de „domiciliu”, care nu are doar sens de casă, reședință, cămin, propriu persoanei fizice, ci și pe acela de sediu, local profesional, specific persoanei juridice, aceasta datorită imposibilității în practică de a le delimita în cazul în care o persoană își desfășoară activitatea profesională acasă sau când își rezolvă problemele personale la serviciu, birou.

În ceea ce privește ingerința autorităților statale, menționată în introducere, spunem că dreptul la respectarea vieții private și de familie este un drept condițional, adică el este garantat în limita în care nu încalcă celelalte dispoziții legale, cum ar fi dreptul la sănătate și integritate morală, siguranța națională sau ordine publică. Atunci când ingerința statului în aspecte privind viața privată este iminentă, aceasta se face cu respectarea următoarelor condiții: ingerința să fie reglementată legal (prevăzută expres în dispozițiile unei norme juridice), să servească un scop legitim (scopurile fiind cele enunțate în parag. 2), să fie necesară societății democratice (să existe motive serioase astfel ca intruziunea să ducă la satisfacerea unor nevoi sociale esențiale) și să fie proporțională cu scopul urmărit (să nu se creeze un dezechilibru consistent, injust între starea anterioară și cea ulterioară ingerinței).

Un caz emblematic pentru multe dintre aspectele enunțate în lucrarea de față este Niemietz contra Germaniei (CEDO, 16 decembrie 1992) în care din biroul de avocatură al reclamantului s-au extras în mod abuziv, de către organele statului, documente personale, precum și documente cu privire la un client al firmei, implicat în activități ilegale. Curtea a statuat că în virtutea art. 8 al Convenției, reclamantului i s-a încălcat dreptul la respectarea domiciliului, prin intruziunea nejustificată în biroul său, dreptul la viața privată socială, deoarece ca avocat relațiile sociale sunt esențiale în exercitarea profesiei liberale, dreptul la păstrarea secretului profesional și a

corespondenței, prin sustragerea documentelor clientului, fiind un exemplu clar de ingerință în lipsa respectării condițiilor.

Acestea ar fi aspectele majore pe care art. 8 al Convenției europene a drepturilor omului le reglementează în materia respectării dreptului la viața privată și de familie. Despre fiecare în parte ar fi multe de comentat dacă e să analizăm multitudinea de spețe și problematici ridicate de-a lungul timpului în fața Curții europene a drepturilor omului, însă reafirmăm ideea cum că fiecare caz în parte este unic și devine deci imperios necesar ca fiecare să fie tratat individual, la baza judecății, atât celei naționale, cât și celei europene trebuind să stea omul și valorile care sunt ținute a-i fi respectate prin lege.

Bibliografie

- [1] Bârsan, Corneliu. *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*. București: Ed. ALL Beck, 2005.
- [2] Sudre, Frédéric. *Drept european și internațional al drepturilor omului*. Iași: Polirom, 2006.
- [3] Kis, Attila. *România la Curtea europeană a drepturilor omului (2005-2008)*. București: Wolters Kluwer, 2010.
- [4] Dex Online Ro, www.dex-online-ro.ro